

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Смелянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту дер-
жавного управління Чорноморського державного
університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри
обліку і аудиту Чорноморського державного університету
імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з на-
укової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ
«Інститут економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»
Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чор-
номорського державного університету імені Петра Могили
Гайдуцький І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри
Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Ака-
демії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник
освіти України
Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київ-
ського національного університету технологій та дизайну
Андрей Стельмах, доктор політичних наук, професор, за-
відуючий кафедрою політичних систем Університету імені
Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан
факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступ-
ник декану факультету політичних наук та журналістики
Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри
Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри пар-
ламентаризму та політичного менеджменту Національної
академії державного управління при президентіві України
Коваль Г. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри
соціальної роботи, управління і педагогіки Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри дер-
жавної служби Чорноморського державного університету
імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Пол-
тавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри
Дніпропетровського державного аграрного університету
Сорока С.В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого сам-
оврядування, регіонального розвитку та політичної аналі-
тики Чорноморського державного університету імені Пете-
ра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат
України
Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і
технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва Украї-
ни, к.т.н., доцент
Чорна А. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів
оподаткування і підприємництва Вінницького інституту кон-
струювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 19 жовтень 2018 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ЕКОНОМІКИ*

*(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 747 від 13.07.2015)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 17597-6447ПП від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський державний університет імені

Петра Могили,

ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
державного університету імені Петра Могили 18.10.18 р.

Підписано до друку 18.10.18 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 23,9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1810/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Смельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту дер-
жавного управління Чорноморського державного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри об-
ліку і аудиту Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної робо-
ти, управління і педагогіки Чорноморського державного уні-
верситету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з науко-
вої роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової робо-
ти Чорноморського державного університету імені Петра Мо-
гили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського державно-
го університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії
муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, заві-
дувач кафедри політичних систем Університету імені Ада-
ма Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан фа-
культету політичних наук та журналістики Університету імені
Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник
декана факультету політичних наук та журналістики Універ-
ситету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри
місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політич-
ної аналітики Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Ака-
демії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парла-
ментаризму та політичного менеджменту Національної ака-
демії державного управління при президентів України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафед-
ри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморсько-
го державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публіч-
ного управління та адміністрування Інституту підготовки
кадрів державної служби зайнятості України
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри дер-
жавної служби Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсь-
кого університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпро-
петровського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого само-
врядування, регіонального розвитку та політичної аналітики
Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 19 жовтень 2018 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ*

*(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1528 від 29.12.2014)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 17597-6447ПП від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський державний університет імені
Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
державного університету імені Петра Могили 18.10.18 р.

Підписано до друку 18.10.18 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 23,9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1810/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 19 жовтень 2018 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Руснак А. В., Карнаушенко А. С., Петренко В. С.

Страхування ризиків сільськогосподарських підприємств в Україні 5

Ступень Н. М.

Стратегічні пріоритети збалансованого розвитку рекреаційних територій 11

Шаманська О. І.

Формування системи інноваційно-орієнтованого розвитку аграрних підприємств 17

Рощина Н. В., Борданова Л. С.

Аналіз процесу впровадження систем виробництва сонячної енергії для приватних домогосподарств в Україні 24

Пасічний М. А.

Бюджетна політика за умов економічної кризи 28

Смирнова Н. В.

Сучасний стан вітчизняного технологічного ринку 33

Максименко І. Я., Філатова О. І.

Особливості відображення в обліку операцій з ліквідації основних засобів в управлінні підприємством 37

Коляда К. Г., Пуліна Т. В., Нечаєва І. А.

Методика оцінки інвестиційної привабливості ІТ-компанії за допомогою показників аналізу акцій та інтегрального показника інвестиційної привабливості 41

Алиев Джавид Ягуб оглы

Инвестиционная политика государства на современном этапе: кейс Азербайджана 46

Бойко Т. П.

Розміщення акцій українськими аграрними підприємствами на зарубіжних фондових ринках 51

Божков Д. С.

Особливості впливу різних видів маркетингу на ціноутворення 57

Заборовець К. Г.

Методика організації виконання бюджетів 62

Полегенька М. А.

Економічна ефективність виробництва сухого яєчного порошку на птахівничих підприємствах 67

Державне управління

Олійник Н. І., Крилова І. І.

Підготовка фахівців у сфері водопостачання та водовідведення в умовах реформування системи державного управління 73

Ажажа М. А.

Державне регулювання процесу модернізації вищої освіти України в умовах глобалізації 79

Комаров О. В.

Проблема транспортних засобів з іноземною реєстрацією в Україні: причини та наслідки 84

Муц Луай Файсал

Базисні компоненти впливу міграційної політики на соціально-економічний стан держави 89

Акімова Л. М.

Імплементация міжнародного досвіду державного управління забезпеченням економічної безпеки держави в Україні 94

Нонік В. В.

Типологія корупційних відносин: державно-управлінський погляд 99

Крук С. І.

Інституційні сили й інструменти державного управління у сфері забезпечення національної безпеки 103

Євсюков О. П.

Специфіка державного регулювання соціально-економічної безпеки 106

Любецька М. М.

Аналіз зарубіжного досвіду надання соціальних послуг, здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах 109

Зінчук М. І.

Генезис наукового розуміння поняття публічного адміністрування в світі та Україні 117

Образцова В. В.

Особливості проявів конфліктів і суперечностей у відносинах "принципал-агент" у системі публічного управління в Україні 123

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 19 / 2018

CONTENTS:

Economy

Rusnak A., Karanushenko A., Petrenko V.

INSURANCE OF RISKS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN UKRAINE 5

Stupen N.

STRATEGIC PRIORITIES FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RECREATIONAL AREAS 11

Shamanska O.

FORMATION OF THE INNOVATED-ORIENTED DEVELOPMENT SYSTEM IN AGRARIAN ENTERPRISES 17

Roshchina N., Bordanova L.

ANALYSIS OF THE PROCESS OF IMPLEMENTATION SYSTEMS OF PRODUCING SOLAR ENERGY FOR PRIVATE HOUSEHOLDS IN UKRAINE 24

Pasichnyi M.

BUDGET POLICY IN THE ECONOMIC CRISES 28

Smirnova N.

THE MODERN STATE OF THE DOMESTIC TECHNOLOGY MARKET 33

Maksymenko I., Filatova O.

FEATURES OF DISCLOSURE IN ACCOUNTING OPERATIONS FOR LIQUIDATION OF MAIN ACTIVITIES IN MANAGEMENT ENTERPRISE 37

Kolyada K., Pulina T., Nechayeva I.

METHODOLOGY FOR ASSESSING THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF AN IT COMPANY THROUGH STOCK INDICES AND AN INTEGRAL INDICATOR OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS 41

Aliyev Javid Yaqub

INVESTMENT POLICY OF THE STATE AT THE PRESENT STAGE: CASE OF AZERBAIJAN 46

Boiko T.

SHARE PLACEMENTS OF UKRAINIAN AGRARIAN COMPANIES ON THE INTERNATIONAL STOCK MARKETS 51

Bozhkov D.

DIFFERENT TYPES OF MARKETING EFFECT ON PRICING 57

Zaborovets K.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF BUDGET EXECUTION 62

Polehenka M.

ECONOMIC EFFICIENCY OF PRODUCTION OF DRY EGG POWDER IN POULTRY FARMS 67

Public administration

Olijnyk N., Krylova I.

PREPARATION OF PROFESSIONALS IN WATER SUPPLY AND WASTEWATER SECTOR IN THE CONDITIONS OF THE REFORM OF THE STATE MANAGEMENT SYSTEM 73

Azhazha M.

STATE REGULATION OF THE MODERNIZATION OF UKRAINE'S EDUCATION IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION 79

Komarov O.

FOREIGN REGISTERED VEHICLES IN UKRAINE: PROBLEM AND CAUSES 84

Muts Luai Faisal

BASIC COMPONENTS OF THE IMPACT OF MIGRATION POLICY ON SOCIO-ECONOMIC STATUS OF THE STATE 89

Akimova L.

IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL EXPERIENCE OF STATE MANAGEMENT OF ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE IN UKRAINE 94

Nonik V.

TYPOLOGY CORRUPTION RELATIONS: PUBLIC MANAGEMENT OUTLOOK 99

Kruk S.

INSTITUTIONAL FORCES AND INSTRUMENTS OF STATE ADMINISTRATION IN THE FIELD OF NATIONAL SECURITY 103

Yevsyukov O.

THE SPECIFICS OF STATE REGULATION OF THE SOCIAL AND ECONOMIC SECURITY IN UKRAINE 106

Liubetska M.

ANALYSIS OF EXTERNAL EXPERIENCE TO PROVIDE SOCIAL SERVICES, IMPLEMENTING THE SOCIAL SUPPLY OF FAMILIES (PERSONS) WHICH ARE EXPERIENCED IN LIFE CONDITIONS OF LIVING 109

Zinchuk M.

GENESIS OF SCIENTIFIC UNDERSTANDING OF THE CONCEPT OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE WORLD AND IN UKRAINE 117

Obratsova V.

FEATURES OF CONFLICT MANIFESTATION AND CONTRADICTION IN THE "PRINCIPAL AGENT" RELATIONS IN THE PUBLIC MANAGEMENT SYSTEM IN UKRAINE 123

А. В. Руснак,
д. е. н., доцент, професор кафедри економіки, Херсонська філія
Національного університету кораблебудування імені Адмірала Макарова, м. Херсон
А. С. Карнаушенко,
к. е. н., асистент кафедри економіки та фінансів, Державний вищий навчальний заклад
"Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон
В. С. Петренко,
к. е. н., доцент кафедри обліку, фінансів та підприємництва,
Херсонський державний університет, м. Херсон

СТРАХУВАННЯ РИЗИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

A. Rusnak,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Economics,
Kherson Branch of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson
A. Karnaushenko,
Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor of the Department of Economics
and Finance, State Higher Educational Institution "Kherson State Agrarian University", Kherson
V. Petrenko,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Accounting,
Finance and Entrepreneurship, Kherson State University, Kherson

INSURANCE OF RISKS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN UKRAINE

У статті проаналізовано основні показники діяльності страхових компаній, які спеціалізуються на страхуванні ризиків в аграрному секторі економіки України, розглянуто хронологію становлення нормативно-законодавчої бази із питань агрострахування. Обґрунтовано необхідність удосконалення чинного законодавства та відновлення державної підтримки страхування ризиків, пов'язаних з виробництвом сільськогосподарської продукції. Досліджено сучасний стан ринку аграрного страхування й встановлено, що він знаходиться в незадовільному стані, потребує підтримки та популяризації серед сільськогосподарських товаровиробників. У результаті дослідження були виявлені основні проблеми, пов'язані з агрострахуванням такі як: слабка обізнаність виробників сільськогосподарської продукції про можливості страхування своїх ризиків; високі ціни на страхування; складність процедури укладення договорів страхування з державною підтримкою та відсутність субсидій за ними. Для вирішення наявних проблем було запропоновано таке: удосконалити чинну та розробити ефективну нормативно-законодавчу базу щодо страхування; ввести гнучкі програми агрострахування та можливості державної підтримки для регіонів з високо ризикованим сільськогосподарським виробництвом; знизити ціни на послуги страхування за рахунок діючої та ефективної системи державної підтримки; створити прозорі та рівні умови для всіх учасників ринку агрострахування; ввести обов'язкове страхування на 50% посівів найризикованіших культур; сформувати Український аграрний страховий резерв, кошти якого спрямовувалися б на покриття збитків за договорами страхування.

The article analyzes the main indicators of the activity of insurance companies, which specialize in insurance of risks in the agrarian sector of the Ukrainian economy, considers the chronology of the formation of the regulatory and legislative framework on the issues of agrarian insurance. The necessity of the improvement of the current legislation and restoration of the state support for the insurance of risks related to the production of agricultural products is substantiated. The present condition of the agrarian insurance market is investigated and it is found that it is in unsatisfactory

condition, it needs support and popularization among agricultural producers. As a result of the study, the main problems related to agrarian insurance were identified, such as: lack of awareness of agricultural producers about the possibility of insurance of their risks; high insurance prices; the complexity of the procedure for the conclusion of insurance contracts with state support and the absence of grant from the government for them. To solve existing problems, the following proposals were offered: to improve the effective legislation and to develop an effective legal and regulatory framework for insurance; to introduce flexible agrarian insurance programs and state support opportunities for regions with high-risk agricultural production; to lower prices for insurance services at the expense of an efficient and effective system of state support; to create transparent and equal conditions for all participants in the agrarian insurance market; to introduce compulsory insurance for 50% of crops with the highest risk level; to form the Ukrainian agricultural insurance reserve, the funds of which would be used to cover losses under insurance contracts.

Ключові слова: агрострахування, ризики виробництва, сільське господарство, державна підтримка, страховий ринок.

Key words: agricultural insurance, production risks, agriculture, state support, insurance market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Основною та бюджетотворюючою галуззю економіки України є сільське господарство, але воно також є найризикованішим виробництвом (70% доходів, якого залежить від природно-кліматичних умов). Це пояснюється особливістю виробничого процесу й тривалим періодом дозрівання та вирощування товарної продукції, під час яких продукт праці піддається впливу природних процесів. Рослинництво більше залежить від кліматичних умов, ніж будь-яка інша галузь сільськогосподарського виробництва. Протягом декількох місяців сільськогосподарські культури перебувають під абсолютним впливом метеорологічних чинників. Крім того, основним ресурсом виробництва в сільському господарстві є земля, а її природні характеристики тісно пов'язані з агрокліматичними умовами. На відміну від інших секторів економіки країни продуктивність землі не може бути точно розрахована, а її природний та економічний характер підлягає змінам під впливом різних чинників.

Основним інструментом управління і зниження бізнес-ризиків та компенсації понесених витрат в разі форс-мажорних обставин є страхування. У сучасних вітчизняних реаліях система агрострахування є малорозвиненою та непопулярною серед сільськогосподарських виробників, хоча територія нашої країни все більше піддається різним природним та стихійним лихам (посуха, надмірна вологість, град, мороз, вітер). Страхування надає виробникам сільськогосподарської продукції фінансовий захист у разі виникнення страхового випадку.

Сьогодні страхування сільськогосподарських ризиків в Україні є необхідним атрибутом цивілізованої, сучасної та ефективної системи управління, а також потребує державної підтримки та регулювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченням проблематики українського аграрного страхування займалися такі вітчизняні науковці: Александрова М.М., Мельник О.І. [1], Гудзь О.Є., Яцук О.О. [2], Луценко О.А. [3], Поливан Л.А., Приказюк О.В., Гречанюк Л.М. [4], Свістунова О.Н., Пантелєєва В.Д., Безуглова В.О., Крестьянінова В.В. та ін., але питання страхування в аграрній сфері виробництва залишається актуальним та потребує подальшого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є аналіз сучасного стану страхування в сільському господарстві та виявлення основних проблем, які гальмують процес його розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЇХ ОБГРУНТУВАННЯ

Популяризація страхування в сільському господарстві є одним з найбільш складних елементів перехо-

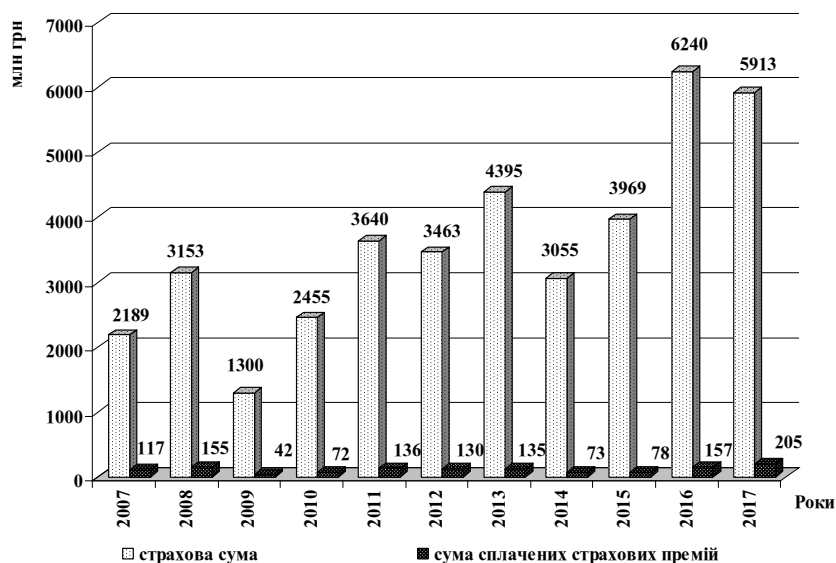

Рис. 1. Динаміка співвідношення страхових сум до сум сплачених премій, млн грн

Таблиця 1. Хронологія прийняття нормативно-законодавчої бази щодо страхування сільськогосподарських ризиків

Рік прийняття	Назва нормативного документу	Основні моменти нормативного документу
1	2	3
1993	Декрет КМУ «Про страхування» від 10.05.1993 р. № 4793	визначав основні поняття, пов'язані з ринком страхових послуг, основні принципи здійснення державного регулювання та нагляду за страховою діяльністю
2001	Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 рр.» [9]	у ст. 15 було зазначено, що частково страхові платежі з обов'язкового страхування врожаю с.-г. культур і багаторічних насаджень, яке здійснюється державними с.-г. підприємствами, а також врожай зернових культур і цукрових буряків с.-г. підприємств усіх форм власності, компенсується за рахунок держбюджету України в розмірі не менше 50% витрат, понесених цими підприємствами
2002	Постанова КМУ від 11.07.2002 р. № 1000 «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування врожаю с.-г. культур і багаторічних насаджень державними с.-г. підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків с.-г. підприємствами усіх форм власності» [10]	сільськогосподарські виробники, під час страхування врожаю сільськогосподарських культур та цукрових буряків, від встановленого переліку ризиків отримують з бюджету компенсацію 50 % страхових платежів. Але програма так і не запрацювала
2004	Закон України «Про державну підтримку сільського господарства» [11]	узагальнено основні принципи та усі види державної підтримки сільськогосподарських виробників
2005	Постанова КМУ «Порядок використання коштів держбюджету, що спрямовуються для фінансової підтримки виробництва продукції тваринництва і рослинництва»	прописано механізм використання коштів для надання страхових субсидій виробникам сільськогосподарської продукції
2009	Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції» [12]	страхування ризиків загибелі (втрати) сільськогосподарської продукції (її частини) та капітальних активів проводиться в добровільній формі та здійснюється на основі договору та відмінив обов'язкову форму страхування врожаю сільськогосподарських культур сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності
2012	Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [13]	основний документ в аграрному страхуванні, визначає модель організації системи страхування с.-г. продукції з держпідтримкою та в якому прописано механізм надання субсидій через здешевлення страхових премій
2014	Концепція розвитку системи страхування сільськогосподарської продукції	державна мала забезпечити формування необхідної інституційної структури та встановити оптимальний розподіл функцій між державним регулюванням та саморегулюванням
2014	Дорожня карта реформування добровільного страхування сільськогосподарської продукції на 2014-2015 рр. [14]	зменшує навантаження на держбюджет в частині відшкодування збитків виробникам сільськогосподарської продукції та забезпечує єдині умови роботи на ринку агрострахування всім його учасникам

ду до стабільної економіки в аграрному виробництві. Роль страхування в забезпеченні захищеності аграрних підприємств від ризикових ситуацій складно переоцінити, оскільки це потужний фінансовий стабілізатор, що дозволяє компенсувати збитки, які виникають внаслідок настання несприятливих подій техногенного та природного характеру [5, с. 80—87]. У повній мірі це відноситься до страхування сільськогосподарських ризиків.

Рівень агрострахування в Україні становить всього лише 5—7%, в той час як у Польщі цей показник знаходиться на рівні 30%, в Німеччині — понад 60% в Італії — майже 80% [6]. Однією з найбільш очевидних причин, з якої агрострахування не стало ефективним інструментом фінансового захисту в галузі, є недостатня інфор-

мованість виробників сільськогосподарської продукції про його можливості, а також під час укладання договору страхування часто невірно оцінюється рівень страхового покриття [7]. У результаті настання страхового випадку сільськогосподарські виробники постають перед проблемою, що страхова сума не відповідає реальним втратам (рис. 1).

Сьогодні страхові компанії пропонують сільськогосподарським товаровиробникам у рамках добровільного страхування програми, що передбачають повний страховий захист їх майна. Такі програми охоплюють більшість ризиків, пов'язаних з виробничою діяльністю сільськогосподарських підприємств, а також з лізингом та кредитуванням. Але в Україні недостатньо якісних страхових продуктів, які б мали прозорі та прості правила страхування врожаю та безпосередньо отриманого в майбутньому прибутку, крім того відчувається недостатня державна підтримка — ці фактори стримують розвиток страхування в аграрній сфері виробництва.

Страхування сільськогосподарських культур в Україні є обмеженим інструментом, оскільки стосується лише виробництва та втрати прибутковості через природні та біологічні ризики. Страхування врожаю охоплює процес його зростання від часу посіву до досягання, проте не враховуються ризики, що виникають у майбутньому після збору.

На сьогодні сільськогосподарські виробники потребують не тільки компенсування втрати урожайності (за причини несприятливих умов природно-кліматичного характеру), а й комплексного

страхування загального прибутку підприємства (наприклад, крім страхування урожайності страховий договір, може включати страхування від заниженої ціни зернотрейдерів, збитки від зберігання після збору врожаю або ринкові ризики). Тому формування та розробка комплексної програми страхування, яка б в повній мірі захистила майно та майнові інтереси сільськогосподарських підприємств, є першочерговим завданням для популяризації страхування в Україні. Такий комплексний продукт страхування повинен пов'язувати між собою ризики, що виникають у процесі банківського кредитування, матеріально-технічного забезпечення, маркетингової та виробничої діяльності аграрних підприємств і максимально покриває збитки від них.

Таблиця 2. Взаємодія суб'єктів агрострахування під час розробки комплексної програми для забезпечення страхового захисту

Сільськогосподарське підприємство	Держава	Страхова компанія
розробка комплексної програми страхування		
аналіз виробничої діяльності	здійснення інтеграції комплексної програми страхування в існуючу на підприємстві систему управління сільськогосподарськими ризиками	підготовка пропозицій щодо проведення необхідних запобіжних заходів з метою скорочення ймовірності настання страхового випадку та для зниження розміру можливих збитків
виявлення вразливих місць та визначення найбільш ймовірних загроз		оперативний супровід в процесі реалізації комплексної страхової програми

Подібна конвергенція фінансових інститутів, добре розвинена в західних країнах та, в першу чергу, повинна будуватися на ефективній державній підтримці страхування [8]. Правове регулювання та державна підтримка страхування сільськогосподарської діяльності в Україні розпочалася з прийняття Закону України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001—2004 рр." та Постанови КМУ "Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами усіх форм власності" (табл. 1).

Згідно з проаналізованими законодавчими актами можна дійти висновку, що українська нормативна база в повному обсязі не сформована та потребує документу, який б допомагав аграріям захиститися від можливих ризиків втрати майбутніх прибутків.

Слід зазначити, що програма державної підтримки введена ЗУ "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою" від 01.07.2012 р. № 4391 [13] у 2018 р. не виконує свого завдання, бо з державного бюджету не виділяються суми на субсидування для оплати частини страхового платежу (страхової премії) за договорами агрострахування для сільськогосподарських товаровиробників. У зв'язку з цим потрібно удосконалити чинну законодавчу базу для того, щоб вищезазначений закон ефективно працював на користь агровиробників. Страхові компанії, держава та підприємства повинні спільно розробити якісну комплексну програму страхування для сільськогосподарських підприємств (табл. 2).

Така технологія розробки комплексної програми страхування дозволить врахувати індивідуальні потреби, фінансові можливості, специфіку виробництва та комерційну діяльність сільськогосподарського підприємства.

В Україні за результатами 2017 р. [15] страхуванням сільськогосподарських ризиків мають право займатися 15 страхових компаній, які відповідно вимогам чинного законодавства

отримали ліцензію на здійснення страхування сільськогосподарської продукції (табл. 3).

Загальна сума страхових платежів у 2017 р. становила 259079,3 тис. грн. Лідером серед отриманих страхових платежів є "Універсальна" — 50% від загальної суми (рис. 2).

У 2017 році загальна сума страхових виплат на користь аграрних підприємств становила 93588,5 тис. грн. Лідер з страхових виплат є АСКА виплачено по договорах 57644,0 тис. грн, що становить 62% від загальної суми.

Динаміка сільськогосподарського страхування в Україні за останні роки наведена у таблиці 4.

Проаналізувавши дані в таблиці 4 можна зробити висновок, що ринок страхування сільськогосподарських ризиків поступово розвивається. Про це свідчить показник кількості компаній, який збільшився на 25% в порівнянні 2017 р. до 2015 р. Крім того, страхова сума збільшилася на 49%, сума сплачених страхових премій — на 162,8%. Але в 2017 р. порівняно з 2015 р. кількість договорів страхування зменшилася на 105 од. (9,9%).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У зв'язку з вищевикладеним можна виділити такі проблеми ринку агрострахування:

Таблиця 3. Основні компанії на ринку страхування сільськогосподарських ризиків у 2017 р.

№ з/п	Назва компанії	Сума страхових платежів, тис. грн	Приріст страхових платежів, тис. грн	Сума страхових виплат, тис. грн	Рівень виплат, %	Рівень перестрахування, %
1	2	3	4	5	6	7
1	Універсальна	129847,2	370,08	2,7	0,00	25,69
2	PZU Україна	41199,0	2,84	19860,3	48,21	74,49
3	Країна	20881,7	61,97	171,5	0,82	60,0
4	Інго Україна	20694,0	-4,30	2636,0	12,74	43,55
5	Українська Аграрно-страхова компанія	12006,5	20,05	1463,9	12,19	13,66
6	АСКА	9243,0	-81,20	57644,0	622,65	96,52
7	АХА страхування	8557,0	83,51	679,0	7,94	56,28
8	БРОКБІЗНЕС	5763,6	46,81	10730,8	186,18	35,17
9	Гардіан	2999,6	0,00	0,00	0,00	56,99
10	КРЕДО	2868,0	0,00	0,00	0,00	86,92
11	АРСЕНАЛ страхування	2555,0	-95,18	50,0	19,6	0,00
12	UPSK	934,6	158,46	29,0	3,10	0,00
13	ТАС СГ	686,9	27,27	71,1	10,35	9,81
14	ПРОВІДНА	616,0	-22,88	233,2	37,86	0,00
15	ОРАНТА-СІЧ	227,2	6,72	17,0	7,48	0,00
	Всього	259079,3	-	93588,5	36,12	-

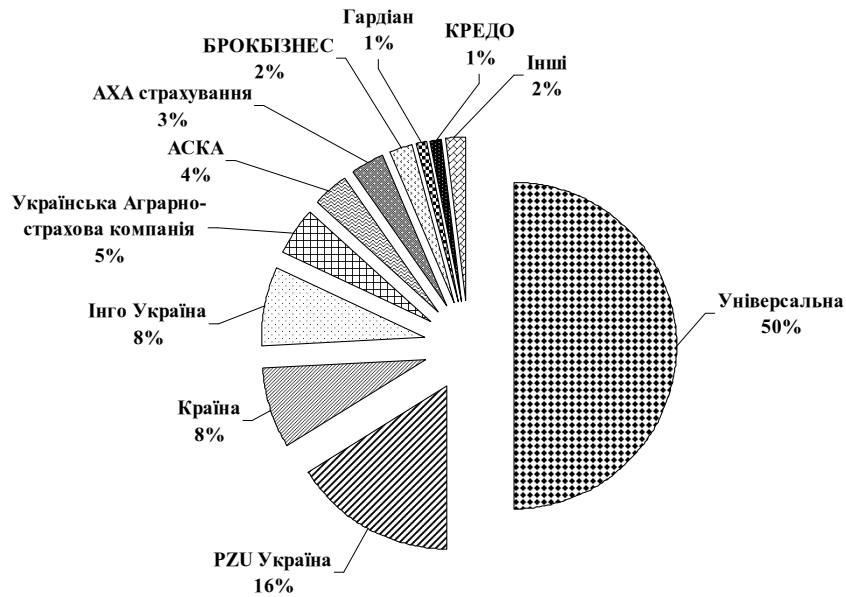

Рис. 2. Отримані страхові платежі в розрізі компаній, %

— недостатня інформованість виробників сільськогосподарської продукції про можливості та переваги страхування сільськогосподарських ризиків;

— відсутність єдиних стандартів при організації та проведенні сільськогосподарського страхування, в тому числі незалежна система оцінки збитку, що призводить до недобросовісного виконання страховиками обов'язків щодо виплати відшкодування;

— державні субсидії сільськогосподарським товаровиробникам носять номінальний характер, які не підкріплені статтями в державному бюджеті;

— високі витрати на страхування і відсутність різноманітних страхових програм, у тому числі недорогих, роблять сільськогосподарське страхування недоступним для великої кількості сільськогосподарських товаровиробників;

— відсутність єдиної лінійки страхових продуктів, в тому числі недорогих, за якими надається державна підтримка;

— відсутність страхових інструментів для покриття великих природно-кліматичних збитків.

Таким чином, у сформованій системі сільськогосподарського страхування існують значні проблеми і перешкоди, які гальмують її розвиток. Для поліпшення умов і вирішення наявних проблем в сфері агрострахування і з метою популяризації її серед сільськогосподарських виробників, потрібно:

— удосконалити чинну та розробити ефективну нормативно-законодавчу базу щодо страхування;

— розширити перелік ризиків для сільськогосподарських культур такими природними явищами, як тривалі зливи, рання поява сніжного покриву і промерзання верхнього шару ґрунту, льодова кірка;

— ввести гнучкі програми агрострахування та можливості державної підтримки для регіонів з високоризикованим сільськогосподарським виробництвом;

— знизити ціни на послуги страхування за рахунок діючої та ефективної системи державної підтримки;

— створити прозорі та рівні умови для всіх учасників ринку агрострахування;

Таблиця 4. Динаміка сільськогосподарського страхування в Україні за 2015—2017 рр.

Показники	Роки			2017 р. у % до 2015 р.
	2015	2016	2017	
Кількість компаній, од.	12	11	15	125,0
Кількість договорів страхування, од.	1062	793	957	90,1
Застрахована площа с.-г. культур, тис. га	689	700	657	95,36
Страхова сума, млн грн	3969	6240	5913	149,0
Сума сплачених страхових премій, млн грн	78	157	205	262,8
Сума сплачених страхових премій на 1 га застрахованої площі, грн	113	231	311	275,2
Рівень виплат, %	12,9	44,2	36,1	279,1

— ввести обов'язкове страхування на 50% посівів найризикованіших культур;

— сформулювати Український аграрний страховий резерв, кошти якого спрямовувалися б на покриття збитків за договорами страхування.

Отже, український аграрний бізнес вимагає не лише фінансової підтримки, а й створення сприятливих, стабільних та довгострокових умов для сільськогосподарських товаровиробників як у рамках всієї галузі, так і в галузі страхування.

Література:

1. Мельник О.І., Кульбачна Л.А., Жулім М.С. Аналіз сучасного стану страхового ринку в Україні. Електронне наукове фахове видання з економічних наук "Modern Economics". 7. — 2018. — С. 107—113.

2. Яцук О.О. Ринок агрострахування в Україні: перспективи та розвиток. Економіка та суспільство. 7. — 2016. — С. 866—872.

3. Луценко О.А., Поливана Л.А. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку аграрного страхування. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 191. — 2018. — С. 273—284.

4. Гречанюк Л.М. Страхування як метод ризик-менеджменту в агросфері. Науковий вісник НУБІП України. Серія: Економіка, Аграрний менеджмент, Бізнес. 244. — 2016. — С. 200—209.

5. Залетов О. М. Агροстрахування як складова продовольчої безпеки. Науковий вісник НУБІП України. Серія: Економіка, Аграрний менеджмент, Бізнес. 200. — 2014. — С. 80—87.

6. Ринок агροстрахування в Україні: проблеми і перспективи. Agronews веб-сайт. URL: <https://agronews.ua/node/84922> (дата звернення: 29.05.2018).

7. Перспективи розвитку агροстрахування. Юридична газета Online. веб-сайт. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/perspektivi-rozvitku-agrostrahuvannya.html>

8. Интервью з А. Заріповим "В Україні не має культури страхування. Наше завдання змінити негативне ставлення". Пропозиція. веб-сайт. URL: <http://propozitsiya.com/v-ukraine-net-kultury-strahovaniya-izmenit-negativnoe-otnoshenie-eto-nasha-zadacha-andrey-zaripov> (дата звернення: 29.05.2018).

9. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001—2004 рр.: Закон України від 18.01.2001 р. № 2238-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2238-14>

10. Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами усіх форм власності: Постанова КМУ від 11.07.2002 р. № 1000. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1000-2002-%DO%BF>

11. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>

12. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції": Закон України від 04.06.2009 р. № 1447. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1447-17>

13. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 09 лютого 2012 р. № 4391-17. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>

14. Дорожня карта реформування добровільного страхування сільськогосподарської продукції на 2014—2015 рр. URL: <https://forinsurer.com/files/file00-532.pdf>

15. Итоги страхового рынка Украины за 2017 год. Insurance TOP. 1 (61). 2018. URL: https://forinsurer.com/insurancetop_61

References:

1. Mel'nyk, O.I. Kul'bachna, L.A. and Zhulim, M.S. (2018), "Analysis of the current state of the insurance market in Ukraine", Modern Economics, vol. 7, pp. 107—113.

2. Yatsukh, O.O. (2016), "Agri-insurance market in Ukraine: prospects and development", Ekonomika ta suspil'stvo, vol. 7, pp. 866—872.

3. Lutsenko, O.A. and Polyvana, L.A. (2018), "Current situation and prospects of development of the market of agrarian insurance", Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka, vol. 191, pp. 273—284.

4. Hrechaniuk, L.M. (2016), "Insurance as a risk management method in the agro-business", Naukovyj visnyk NUBIP Ukrainy. Serii: Ekonomika, Ahrarnyj menedzhment, Biznes, vol. 244, pp. 200—209.

5. Zaliyev, O.M. (2014), "Agro-insurance as a component of food security", Naukovyj visnyk NUBIP Ukrainy. Serii: Ekonomika, Ahrarnyj menedzhment, Biznes, vol. 200, pp. 80—87.

6. Agronews (2017), "Agro-insurance market in Ukraine: problems and perspectives", available at: <https://agronews.ua/node/84922> (Accessed 15 Sept 2018).

7. Yurydychna hazeta (2015), "Prospects for the development of agri-insurance", available at: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/perspektivi-rozvitku-agrostrahuvannya.html> (Accessed 15 Sept 2018).

8. Zaripov, A. (2016), "Interview with A. Zaripov "There is no culture of insurance in Ukraine. Our task is to change the negative attitude"", available at: <http://propozitsiya.com/v-ukraine-net-kultury-strahovaniya-izmenit-negativnoe-otnoshenie-eto-nasha-zadacha-andrey-zaripov> (Accessed 15 Sept 2018).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On stimulating agricultural development for the period 2001—2004", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/en/2238-14> (Accessed 15 Sept 2018).

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2002), Resolution "On approval of the procedure and rules for compulsory insurance of crop crops and perennial plants by state agricultural enterprises, grain crops and sugar beet production by agricultural enterprises of all forms of ownership", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1000-2002-%DO%BF> (Accessed 15 Sept 2018).

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "On state support for agriculture in Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> (Accessed 15 Sept 2018).

12. Verkhovna Rada of Ukraine (2009), The Law of Ukraine "On amendments to some laws of Ukraine on improving state regulation of agricultural markets", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1447-17> (Accessed 15 Sept 2018).

13. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On specifics of state-supported insurance of agricultural products", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4391-17> (Accessed 15 Sept 2018).

14. Forinsurer (2014), "Roadmap for the reform of voluntary insurance of agricultural products for 2014-2015", available at: <https://forinsurer.com/files/file00532.pdf> (Accessed 15 Sept 2018).

15. Insurance TOP (2018), "Results of the insurance market of Ukraine for 2017", available at: https://forinsurer.com/insurancetop_61 (Accessed 15 Sept 2018).

Стаття надійшла до редакції 20.09.2018 р.

Н. М. Ступень,
д. е. н., доцент, доцент кафедри кадастру територій,
Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ

N. Stupen,
Doctor of Economic Sciences, Docent, Associate Professor of the Department
of Cadastre of Territories, "Lviv Polytechnic" National University, Lviv

STRATEGIC PRIORITIES FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RECREATIONAL AREAS

У статті обґрунтовано стратегічні пріоритети збалансованого розвитку рекреаційних територій. Визначено, що методичний підхід до формування комплексу стратегічних пріоритетів має ґрунтуватися на таких діях: комплексний аналіз — визначення мети — розробка альтернативних стратегій — вибір стратегії — реалізації стратегії. Тобто доцільно використовувати алгоритм формування комплексу стратегічних альтернатив реалізації ресурсного потенціалу рекреаційної території — стратегії: використання можливостей; усунення загроз зовнішнього середовища, збереження і використання сильних сторін території; усунення слабких сторін з подальшим якісним аналізом сформованого комплексу стратегічних альтернатив. Такого роду підхід дає змогу побудувати структурно-логічну модель стратегії з урахуванням переваг рекреаційної території, унікальності територіального рекреаційного продукту, культурно-етнічної самобутності регіонального суспільства, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності рекреаційної території загалом.

За результатами ранжирування і групування регіонів України за рівнем ресурсного потенціалу рекреаційних територій запропоновано три сценарії їх розвитку: територія як сировинний донор; нейтральні території; територія як сировинний реципієнт. Для кожного сценарію розвитку рекреаційних територій і забезпечення рекреаційних послуг для населення розроблено стратегію збалансування за відповідною підсистемою загальної рекреаційної системи.

The article substantiates the strategic priorities of the sustainable development of recreational areas. It was determined that the methodical approach to the formation of a set of strategic priorities should be based on the following actions: a comprehensive analysis — the definition of the goal — the development of alternative strategies — the choice of strategy — the implementation of the strategy. That is, it is expedient to use the algorithm for forming a complex of strategic alternatives for realizing the resource potential of a recreational area — strategy: the use of opportunities; elimination of environmental threats, preservation and use of the strengths of the territory; elimination of weaknesses with subsequent qualitative analysis of the existing set of strategic alternatives. This kind of approach allows us to build a structural and logical model of the strategy taking into account the advantages of a recreational area, the uniqueness of a territorial recreational product, the cultural and ethnic identity of a regional society, which will contribute to improving the competitiveness of the recreational area as a whole.

According to the results of ranking and grouping of regions of Ukraine according to the level of resource potential of recreational territories, three scenarios for their development are proposed: territories as a raw material donor; neutral territories; territory as a raw material recipient. For each scenario of development of recreational areas and provision of recreational services for the population, a strategy for balancing the corresponding subsystem of the general recreational system has been developed.

Ключові слова: рекреаційні території, стратегічні пріоритети, збалансований, розвиток, ресурсний потенціал, модель.

Key words: recreational areas, strategic priorities, balanced, development, resource potential, model.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний період стагнації вітчизняної економіки відзначається значним уповільненням, а в деяких випадках — погіршенням ключових показників, що характе-

ризують стан соціально-економічного розвитку країни. Такий стан економіки України переконливо свідчить, що розв'язання проблем соціально-економічного розвитку, в тому числі окремих сегментів рекреаційної сфери,

перейшло в розряд стратегічних. При цьому нарізла необхідність реорганізувати економічні відносини в рекреаційній сфері з метою приведення їх у відповідність із загальними напрямками економічного реформування. За таких умов виникає необхідність провести детальний науково обґрунтований аналіз стратегічно важливих сфер національної економіки як умов підвищення ефективності їхнього функціонування та розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У науковій літературі приділяється значна увага вивченню питань формування та розвитку рекреаційних територій. Зокрема дослідженню теоретичних і прикладних проблем розвитку територіальних рекреаційних комплексів присвячено праці І.Я. Антоненко, І.К. Бистрякова, В.Г. В'юна, Т.П. Галушкіної, В.В. Горлачука, Л.М. Грановської, Н.В. Зіновчук, В.Ф. Кифяка, І.М. Лицура, О.І. Фурдичка, Г.В. Черевка та ін. В їх наукових працях достатньо уваги приділено соціально-економічним інструментам розвитку рекреаційних територій, а також питанням освоєння рекреаційного потенціалу територій на засадах сталого розвитку.

Незважаючи на всебічний аналіз проблем розвитку рекреаційних територій та вітчизняної туристично-рекреаційної галузі зокрема, досі залишається нез'ясованим питання щодо стратегічного бачення та необхідності визначення меж державного регулювання відносин в процесі рекреаційної діяльності. Тому однією з найважливіших передумов ефективності та дієвості системи еколого-економічного забезпечення рекреаційної діяльності є вибір стратегічного курсу, який дозволить досягти основної цілі цієї системи — збалансованого розвитку рекреаційних територій.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є обґрунтування сценаріїв розвитку та стратегічних пріоритетів збалансування рекреаційних територій залежно від рівня їх ресурсного потенціалу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стратегія є основою стратегічного управління, в якості основних функцій якого, на всіх ієрархічних рівнях (макро-, мезо- та мікро-), виступають плану-

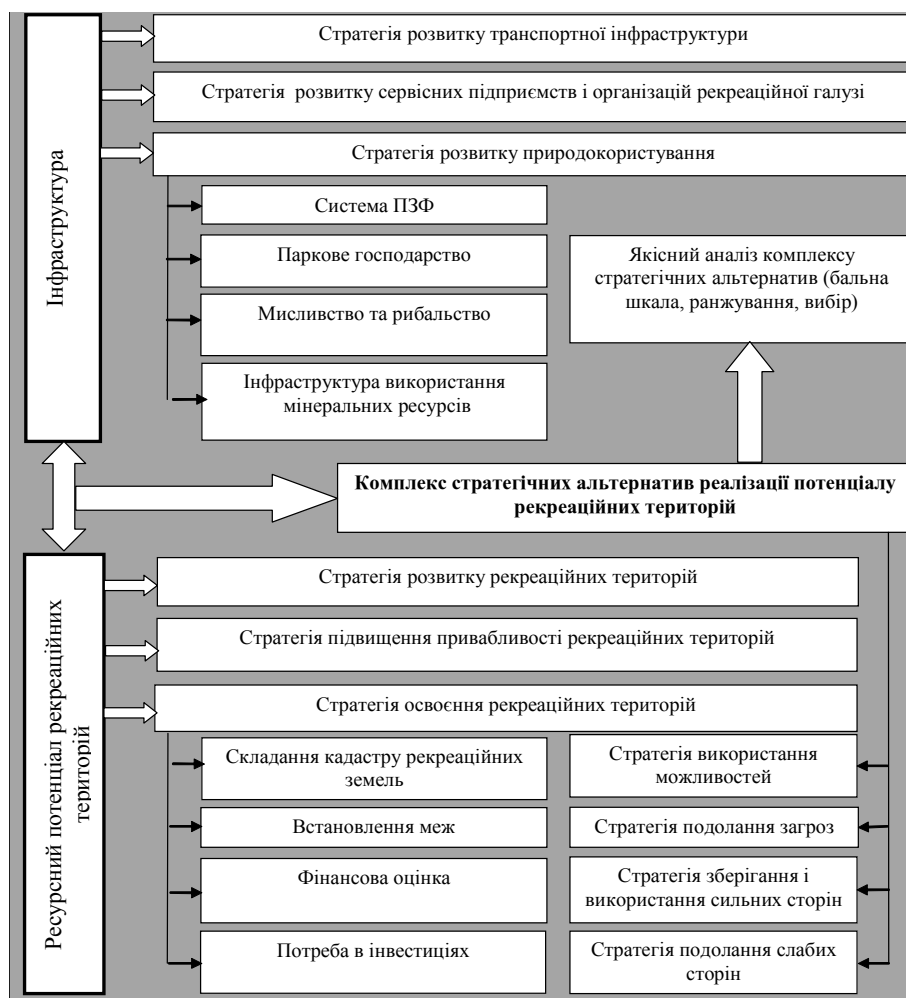

Рис. 1. Модель розроблення альтернативних стратегій реалізації потенціалу рекреаційних територій

Джерело: сформовано автором на основі [11; 12].

вання, організація, мотивація, координація, регулювання та контроль, в системі моніторингу, обліку та оцінки. Тому актуальними є дослідження, спрямовані як на розробку теоретико-методологічних засад стратегічного управління, так і на обґрунтування конкретних пріоритетів, імперативів та сценаріїв розвитку еколого-економічних систем. Таким чином, виділимо основні проблеми, які існують у підходах і методах оцінювання сукупного вкладу рекреації в соціально-економічний розвиток регіону, що призводить регіональну систему до неправильної оцінки [1—5]:

— відсутність уніфікованих статистичних даних про рекреаційні продукти, що надаються на регулярній основі;

— відсутність взаємоузгоджених показників усередині рекреаційної галузі внаслідок різноманіття галузевих специфік;

— відсутність методичної бази оцінювання сектора рекреації як частини регіональної економічної системи з урахуванням різноманітності форм рекреаційних територій;

— складність зіставлення результатів функціонування рекреаційних територій з міжнародними конкурентами.

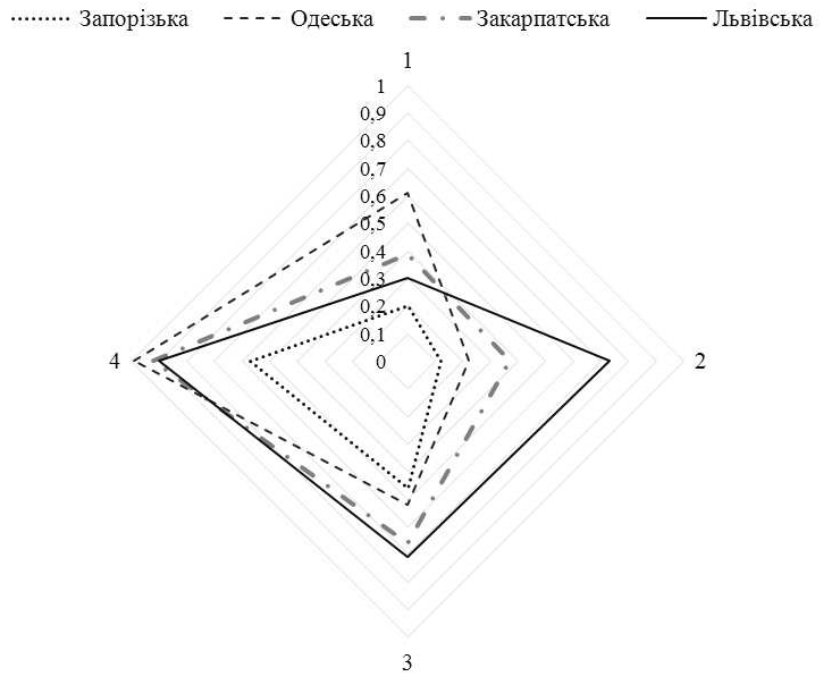
Тому, оцінюючи вплив рекреації на підвищення стійкості та формування системних механізмів управління, слід зазначити, що стабілізація й стійкість мають розглядатися як важливий критерій економічного управління рекреаційними територіями. Особливе значення при цьому має курортно-рекреаційна галузь вітчизняної економіки, що виконує ряд найважливіших, з точки зору забезпечення здоров'я громадян, функцій: відпочинку, профілактики, лікування, оздоровлення та реабілітації населення.

У практиці статистичного прогнозування найбільш часто використовуються дві базові СС-моделі — Брауна і Хольта, перша з них є окремим випадком другий [6; 7]. Ці моделі представляють процес розвитку як лінійну тенденцію з постійно мінливими параметрами.

Формування ефективної стратегії розвитку курортно-рекреаційної галузі зумовлено насамперед сучасним станом суб'єктів господарювання в цьому сегменті ринку. Тому аналіз ефективності функціонування суб'єктів курортно-рекреаційної галузі є одним з найважливіших теоретико-прикладних аспектів обґрунтування перспективних напрямів розвитку галузі та економіки країни в цілому.

Стратегія розвитку рекреаційних територій кожного конкретного регіону формується в рамках, з одного боку, формалізованих перспективних орієнтирів, з іншого боку, трансформуванні чинників впливу на рекреаційну галузь. У зв'язку з цим, така стратегія є комбінацією управлінських рішень стосовно адаптації еколого-економічних систем до змін з метою отримання конкурентних переваг [8, с. 86].

Попри достатню опрацьованість названої проблематики, з нашої точки зору, на сьогодні не знайшли належного відображення питання стратегічного аналізу комплексного розвитку курортно-рекреаційної сфери з урахуванням потреб людини в рекреаційній, оздоровчій та інших видах діяльності, оскільки кожен дослідник у своїх працях виділяє окремі проблеми.

1 — природно-рекреаційний потенціал; 2 — історико-культурний потенціал; 3 — соціально-економічні ресурси; 4 — екологічна безпека

Рис. 2. Діаграма ключових векторів формування та реалізації потенціалу рекреаційних територій

Джерело: сформовано автором.

В обґрунтуванні ресурсного вибору пріоритетів при реалізації видів по-потенціалу рекреаційних територій може бути застосований метод порівняльного аналізу, який виступає методичною основою обґрунтування розроблення локальних, зональних та регіональних стратегій формування рекреаційних територій. Сучасна практика використання потенціалу рекреаційних територій зводиться до вибору стратегічних варіантів і формування планів за критерієм фінансової спроможності замість вироблення стратегічних альтернатив реалізації видів потенціалу на основі забезпеченості території виробничими та невиробничими чинниками [9—14].

Методичний підхід до формування комплексу стратегічних пріоритетів, з нашої точки зору, ґрунтується на такому ланцюжку: комплексний аналіз — визначення мети — розроблення альтернативних стратегій — вибір стратегії — реалізація стратегії.

Таким чином, доцільно використовувати алгоритм формування комплексу стратегічних альтернатив реа-

Таблиця 1. Сценарії розвитку рекреаційних територій залежно від рівня забезпечення ресурсним потенціалом

Рівень ресурсного потенціалу	Інтегральний індекс ресурсного потенціалу	Залежність від міжрегіонального ринку рекреаційних послуг	Сценарій розвитку	Стратегія збалансування розвитку за показниками
Високий	$\geq 0,76$	незалежний	сировинний донор	екологічного стану
Середній	0,51–0,75	нейтральний	нейтральний розвиток	еколого-економіко-соціального стану
Низький	0,26–0,50	залежний	сировинний реципієнт	еколого-соціального стану
Дуже низький	$\leq 0,25$	дуже залежний	сировинний реципієнт	еколого-соціального стану

Джерело: сформовано автором.

Таблиця 2. Групи інструментів для реалізації стратегій збалансування за сценаріями розвитку рекреаційних територій

Сценарій розвитку рекреаційних територій	Стратегія збалансування розвитку за показниками	Групи інструментів для реалізації стратегій збалансування
Сировинний донор	Екологічного стану	Організаційно-правові для регулювання ринку міжрегіональних рекреаційних послуг. Еколого-економічні для збалансованого використання рекреаційного потенціалу
Нейтральний розвиток	Еколого-економіко-соціального стану	Організаційно-правові для регулювання господарської діяльності галузей економіки. Еколого-економічні для збалансованого використання природно-ресурсного потенціалу всіма галузями економіки
Сировинний реципієнт	Еколого-соціального стану	Організаційно-правові для забезпечення соціальних стандартів сталого розвитку регулюванням економічної діяльності. Еколого-економічні для регулювання економічної діяльності

Джерело: сформовано автором.

лізації ресурсного потенціалу рекреаційної території, а саме: використання можливостей; усунення загроз зовнішнього середовища, збереження й використання сильних сторін території; усунення слабких сторін з подальшим якісним аналізом сформованого комплексу стратегічних альтернатив (рис. 1).

Такого роду підхід дає змогу побудувати структурно-логічну модель розроблення стратегії з урахуванням переваг рекреаційної території, унікальності територіального рекреаційного продукту, культурно-етнічної самобутності регіонального суспільства, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності рекреаційної території в цілому.

Для найбільш перспективних регіонів України для розвитку рекреаційних територій з урахування ресурсного та інфраструктурного потенціалів спробуємо визначити відповідні стратегічні пріоритети розвитку (рис. 2).

За результатами ранжирування і групування регіонів України за рівнем ресурсного потенціалу рекреаційних територій запропоновано три сценарії їх розвитку: територія як сировинний донор, яка може бути міжрегіональним ринком забезпечення рекреаційних послуг для регіонів з низьким і дуже низьким рівнем ресурсного рекреаційного потенціалу; нейтральні території, які мають середній рівень ресурсного рекреаційного потенціалу для забезпечення рекреаційних послуг і забезпечують середній рівень потреб у рекреаційних послугах; територія як сировинний реципієнт, яка не може забезпечити свої потреби у рекреаційних послугах унаслідок низького рівня ресурсного рекреаційного потенціалу і є безпосереднім учасником міжрегіонального ринку рекреаційних послуг (табл. 1).

Стратегія для регіонів з достатнім рівнем ресурсного рекреаційного потенціалу, регіону який є сировинним донором, передбачає використання наявного рекреаційного потенціалу і іншими регіонами, а збалансування розвитку рекреаційних територій здійснюється за екологічно, економічно і соціальною підсистемою, однак ключовими збалансування є екологічні показники. Оскільки саме екологічний стан рекреаційних територій при здійсненні функцій міжрегіонального ринку рекреаційних послуг може негативно впливати на стан загальної еколого-економічної системи.

Для регіонів, які мають середній рівень забезпечення рекреаційним потенціалом запропоновано викорис-

товувати стратегію збалансування за екологічними, економічними та соціальними показниками.

Для регіонів з низьким і дуже низьким рівнем забезпечення рекреаційним потенціалом, тобто для регіонів, які є сировинними реципієнтами, важливим стратегічним підходом є збалансування їх економічного, соціального і екологічного розвитку, при цьому ключовими аспектами є збалансування господарської діяльності інших галузей економіки із соціальними вимогами та екологічним станом територій. Ключовим є показники економіко-соціального розвитку, у тому числі і за рахунок регіонів донорів.

Для реалізації Стратегій збалансування розвитку рекреаційних територій сформовано групи інструментарію, які найбільш адекватно регулюють їх розвиток та забезпечують сталість регіональної еколого-економічної системи. Для впровадження Стратегії збалансування розвитку за показниками екологічного стану сформовано групи: організаційно-правових інструментів для регулювання ринку міжрегіональних рекреаційних послуг та еколого-економічних — для збалансованого використання рекреаційного потенціалу. Для впровадження Стратегії збалансування розвитку за показниками еколого-економіко-соціального стану сформовано групи: організаційно-правових інструментів для регулювання господарської діяльності галузей економіки та еколого-економічних — для збалансованого використання природно-ресурсного потенціалу всіма галузями економіки [15]. Для впровадження Стратегії збалансування розвитку територій за показниками еколого-соціального стану сформовано групи: організаційно-правових інструментів для забезпечення соціальних стандартів сталого розвитку регулюванням економічної діяльності та еколого-економічних інструментів — для регулювання економічної діяльності (табл. 2).

На основі науково обгрунтованого концептуального підходу до збалансування розвитку рекреаційних територій та теоретико-методологічного підходу до формування моделі переходу до збалансованого розвитку рекреаційних територій розроблено описову модель розвитку рекреаційних територій. Модель включає в себе ряд позиції, які дозволяють теоретично обгрунтувати поетапний перехід до збалансованого розвитку рекреаційних територій залежно від наявного ресурсного рекреаційного потенціалу, сце-

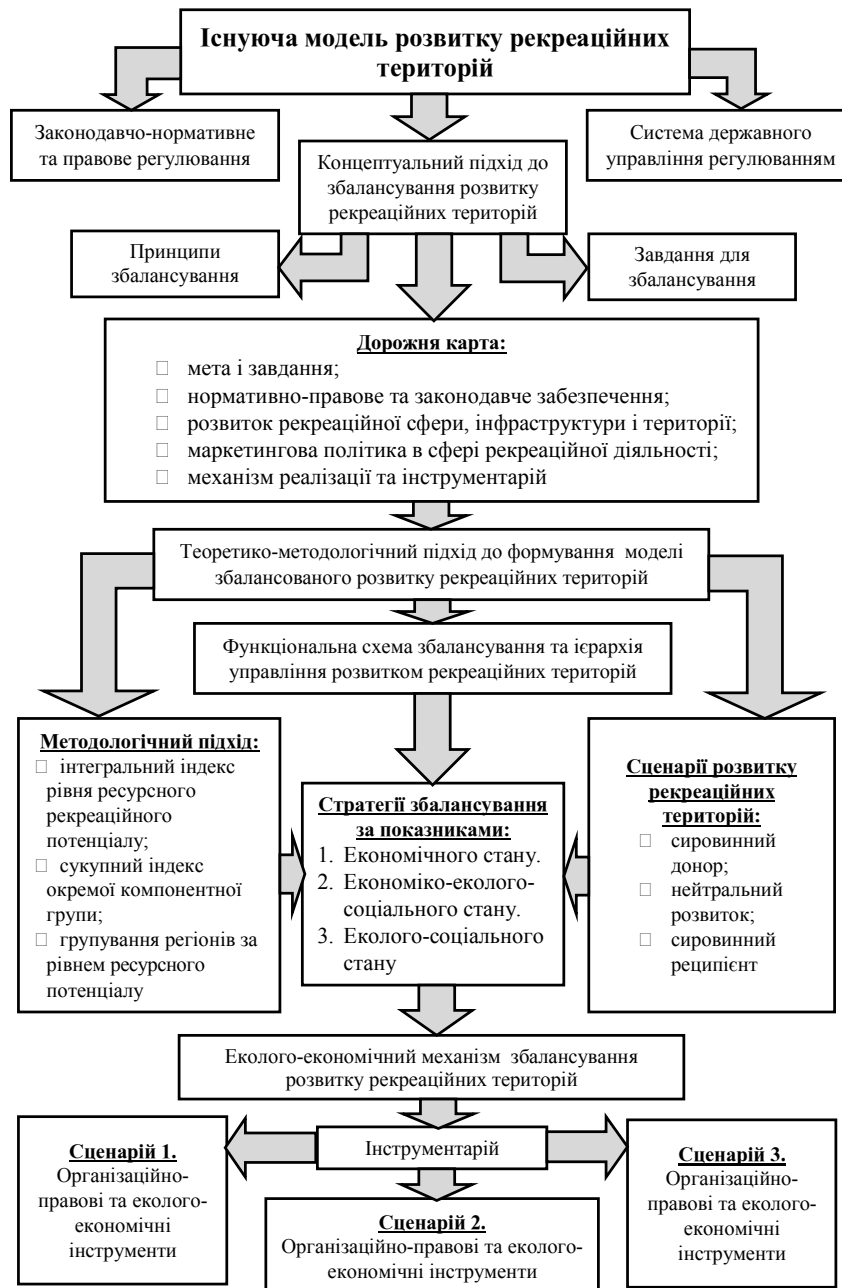

Рис. 3. Модель переходу до збалансованого розвитку рекреаційних територій

Джерело: авторська розробка.

наріїв розвитку та стратегічних підходів до збалансування на основі складових еколого-економічного механізму (рис. 3).

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Таким чином, за результатами ранжирування і групування регіонів України за рівнем ресурсного потенціалу рекреаційних територій запропоновано три сценарії їх розвитку: території як сировинний донор; нейтральні території; території як сировинний реципієнт. Для кожного сценарію розвитку рекреаційних територій і забезпечення рекреаційних послуг для населення розроблено стратегію збалансування за відповідною підсистемою загальної рекреаційної системи. Зважаючи на вітчизняну специфіку функціонування туристично-рекреаційного ком-

плексу, актуальним є розроблення адаптованої до особливостей національного ринку методики аналізу курортно-рекреаційної галузі. При цьому забезпечення розвитку курортно-рекреаційної галузі на національному рівні має ґрунтуватися на результатах комплексного, стратегічного аналізу на підставі обґрунтованої методологічної бази. Враховуючи значну диференціацію рекреаційних територій за показниками інфраструктурного забезпечення та використання основних туристичних ресурсів, такі заходи слід реалізовувати з урахуванням особливостей, стану, умов функціонування та перспектив розвитку сфери за регіонами України.

Література:

1. Букреев И.А. Роль рекреационного потенциала региона в конкурентоспособности рекреационно-тури-

стической отрасли // Экономический анализ. — 2013. — Вип. 14 (1). — С. 31—37.

2. Будзович Г.В. Екологічна економіка рекреаційно-землекористування у сфері природокористування // Актуальні проблеми економіки. — 2014. — № 9. — С. 279—286.

3. Буркинський Б.В., Мартієнко А.І., Хумарова Н.І. Інституціональні засади вдосконалення відносин власності на рекреаційно-туристичні ресурси в Україні // Економіка України. — 2017. — № 2. — С. 61—73.

4. Неізвестна В.С. Формування стійкого функціонування підприємств рекреаційного комплексу на основі комплексного методичного підходу // Проблеми системного підходу в економіці. — 2015. — Вип. 52. — С. 60—68.

5. Ванієва А. Методичні засади оцінки туристично-рекреаційних ресурсів та їх впливу на конкурентоспроможність туристичних продуктів та послуг // Бізнес-навігатор. — 2013. — № 2. — С. 277—281.

6. Brown R.G. Statistical forecasting for inventory control, 1959 New York: McGraw-Hill, 1959. — 232 p.

7. Holt C.C. Forecasting Seasonals and Trends by Exponentially Weighted Moving Averages. ONR Memorandum, 1957. Vol. 52, Carnegie Institute of Technology, Pittsburgh.

8. Безуглий І.В. Імперативи розробки стратегії еколого-економічного розвитку рекреаційно-туристичних систем // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2014. — № 3. — С. 84—90.

9. Каджаметова Т.Н. Вдосконалення стратегічного управління та розвитку рекреаційного потенціалу регіону [Електронний ресурс]. Ефективна економіка. 2013. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (дата звернення: 22.01.2017).

10. Башта О.І. Інноваційний розвиток рекреаційної системи регіону на засадах стратегії його соціально-економічного розвитку // Формування ринкових відносин в Україні. — 2011. — № 10. — С. 186—189.

11. Іванов А.М. Шляхи оптимізації планування економіко-екологічного розвитку рекреаційних територій // Економічний простір. — 2013. — № 70. — С. 275—283.

12. Шевченко Г.М. Теоретико-методичні підходи до проведення прогностичної оцінки зрівноваженого розвитку рекреації в Україні // Проблеми економіки. — 2017. — № 1. — С. 139—145.

13. Солодовник Ю.О. Проблематика прогнозування у сфері рекреаційної діяльності на сучасному етапі розвитку // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2013. — № 2. — С. 77—79.

14. Ільїна М.В. Прогнозні моделі розвитку туристично-рекреаційної сфери регіонів України // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. — 2014. — Вип. 5 (4). — С. 220—224.

15. Цюхля С.Ю. Трансформація рекреаційної діяльності та розвиток регіональних ринків курортно-рекреаційних послуг (методологія, аналіз і шляхи вдосконалення): [монографія]. — Сімферополь: Таврія, 2008. — 352 с.

References:

1. Bukreev, I.A. (2013). "Role of the recreational potential of the region in the competitiveness of the

recreational and tourist industry", Economic analysis, vol. 14 (1), pp. 31—37.

2. Budzovich, H.V. (2014). "Ecological economy of recreational land use in the sphere of nature management". Actual problems of economics. 2014. vol. 9. pp. 279—286.

3. Burkynskiy, B.V. Martiienko, A.I. and Khumarova, N.I. (2017), "Institutional Principles of Improving Property Relationships on Recreational-Tourist Resources in Ukraine", Economy of Ukraine, vol. 2, pp. 61—73.

4. Neizvestna, V.S. (2015), "Formation of Sustainable Operation of Enterprises of the Recreational Complex on the Basis of a Comprehensive Methodical Approach", Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi, no. 52, pp. 60—68.

5. Vanieva, A. (2013), "Methodical principles of estimation of tourist and recreational resources and their influence on the competitiveness of tourism products and services", Biznes-navihator, vol. 2, pp. 277—281.

6. Brown, R.G. (1959), Statistical forecasting for inventory control, McGraw-Hill, New York, USA.

7. Holt, C.C. (1957), Forecasting Seasonals and Trends by Exponentially Weighted Moving Averages. ONR Memorandum, vol. 52, Carnegie Institute of Technology, Pittsburgh, USA.

8. Bezuhlyi, I.V. (2014), "The imperatives of developing a strategy for ecological and economic development of recreational and tourist systems", Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 3, pp. 84—90.

9. Kadzhametova, T.N. (2013), "Improvement of strategic management and development of recreational potential of the region", Efektyvna ekonomika. [Online], vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 22. January 2017).

10. Bashta, O.I. (2011), "Innovative development of the recreational system of the region based on the strategy of its socio-economic development", Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, vol. 10, pp. 186—189.

11. Ivanov, A.M. (2013), "Ways of optimization of planning of economic-ecological development of recreational territories", Ekonomichni prostir, vol. 70, pp. 275—283.

12. Shevchenko, H.M. (2017), "Theoretical and methodical approaches to the prognostic estimation of the balanced development of recreation in Ukraine", The problems of economy, vol. 1, pp. 139—145.

13. Solodovnyk, Yu.O. (2013), "Problem of forecasting in the field of recreational activity at the present stage of development", Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 2, pp. 77—79.

14. Ilyina, M.V. (2014), "Forecast models of development of tourist-recreational sphere of regions of Ukraine", Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, Ser.: Ekonomichni nauky. no. 5 (4). pp. 220—224.

15. Tsokhla, S.Yu. (2008), Transformatsiia rekreatsinoi diialnosti ta rozvytok rehionalnykh rynkiv kurortno-rekreatsiinykh posluh (metodolohiia, analiz i shliakhy vdoskonalennia), "Transformation of recreational activity and development of regional markets of resort and recreational services (methodology, analysis and ways of improvement)", Tavriia, Simferopol, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2018 р.

О. І. Шаманська,
к. е. н., доцент кафедри економіки,
Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

O. Shamanska,
PhD in Economics, Associate Professor, Economic Department, Vinnitsa National Agrarian University, Vinnitsa

FORMATION OF THE INNOVATED-ORIENTED DEVELOPMENT SYSTEM IN AGRARIAN ENTERPRISES

У статті розглянуто шляхи активізації інноваційного розвитку підприємств аграрної сфери в умовах конкурентного середовища. Обґрунтовано важливість посилення інноваційного розвитку аграрних підприємств. Для вдосконалення аграрної політики необхідним є врахування інноваційної компоненти, що дасть можливість посилити внутрішні індикатори господарської діяльності аграрних підприємств на основі формування технологічних, агротехнічних та організаційно-економічними можливостей у інноваційному напрямі. Однією із головних причин низької інноваційної активності вітчизняних агропідприємств є відсутність механізмів та інструментів зацікавленості у впровадженні інновацій у аграрне виробництво. У статті також проаналізовано основні причини низької інноваційної активності агропідприємств, сучасний стан інноваційного розвитку та структуру інновацій, що впроваджувалися аграрними підприємствами України. Обґрунтовано, що здійснення ефективної інноваційної діяльності аграрних підприємств можливо лише за допомогою державної підтримки, яка має здійснюватися через систему економічних механізмів та важелів. Автором розроблено концептуальну модель формування стратегії інноваційно-орієнтованого розвитку підприємств аграрної сфери, де ключовою компонентою є чітке формулювання та визначення цілей діяльності аграрного підприємства, що забезпечить формулювання правильних інноваційних орієнтирів на різних стадіях діяльності. Формування стратегії інноваційно-орієнтованого розвитку дасть можливість підвищити конкурентоспроможність продукції агропідприємств, забезпечити стійкі позиції на ринку та підвищити ефективність їх функціонування.

In the article the ways of the direction as for innovation activativization of the agrarian enterprises development are considered in the conditions of competition agrarian environment. The Importance of innovative development in agrarian enterprises is reasonable. For perfection of agrarian politics a necessity is taking into account of innovative component that will give an opportunity to strengthen the internal indicators of economic activity in agrarian enterprises on the basis of forming technological, agrotechnical and organizationally-economic possibilities in innovative direction. One of the main reasons of low level as for innovation activities in agrarian firma is non-availability of

mechanisms and instruments to interested in the implementation in agrarian production. Also there have been analysed the main reasons of decrease in activity innovative activity in agrarian firms, modern conditions of innovation development and it's structure that was implanted by the agrarian enterprises of Ukraine. There has been determined that the effectiveness of the agrarian firma can be achieved by the government supporting through the economic mechanisms and levers. The author has formed the strategy of the innovative-oriented enterprises development in agrarian sphere. The key component of the strategy is the determining the formulation of the goals in agrarian firms' activity, which will provide the formulation of the right innovative benchmarks in different stages of the activity. The formation of such strategy will raise the competitiveness of the agrarian products. At the same time such innovation concept will provided strong positions for agrarian firms in the market.

Ключові слова: аграрні підприємства, конкурентні переваги, інноваційний розвиток, ефективність, стратегія інноваційно-орієнтованого розвитку.

Key words: agrarian enterprises, competitive advantages, innovation development, efficiency, strategy of the innovative-oriented development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стабілізація положення в аграрному секторі, вихід галузі з кризового стану неможливі без активізації інноваційної діяльності та формування інноваційного напрямку розвитку, адже при існуючому рівні конкуренції та постійні технологічні змінні саме інноваційний вектор розвитку є рушійною складовою економічного зростання країни. За допомогою інновацій підприємства аграрного сектору мають можливість стати лідерами у конкурентній боротьбі, однак досягнення цієї мети можливе лише за умови повноцінного та успішного функціонування всіх складових системи розвитку аграрного сектору економіки, ключовим компонентом якої є інноваційно-орієнтований розвиток.

Важливою особливістю сучасного стану розвитку світового економічного простору є посилення не тільки інноваційного напрямку, в тому числі і збільшення ролі інформаційних та інтелектуальних ресурсів, але й загострення проблеми продовольчого забезпечення. Зокрема зміна експортних орієнтирів національної економіки при визначенні стратегічних завдань на шляху до розв'язання світової продовольчої проблеми потребують проведення низки системних заходів щодо переорієнтації національного аграрного сектору на шлях інноваційного розвитку. Водночас такий перехід неможливий без посилення інноваційної складової, що значно збільшить конкурентоспроможність та конкурентні позиції аграрних підприємств як на внутрішньому так і на міжнародному ринках [10].

Вивчення тенденцій та закономірностей функціонування аграрних підприємств показало, що однією із го-

ловних причин низької інноваційної активності вітчизняних агропідприємств є відсутність механізмів та інструментів зацікавленості у впровадженні інновацій у аграрне виробництво. В той час як у складних теперішніх умовах аграрні підприємства самостійно проводять інноваційну діяльність, беручи до уваги обмеженість у фінансових ресурсах для вирішення науково-технологічних проблем та їх орієнтація лише на самозабезпечення [16].

У теперішній час наукові розробки не відповідають потребам сільського господарства, що певною мірою є відображенням незбалансованості інноваційної системи, відсутності узгодженості між реальними потребами галузі та діями наукових установ. Низький рівень інноваційної активності сільськогосподарських товаровиробників є також і результатом їхньої низької прибутковості, що поєднано з недосконалістю фінансово-кредитної системи, законодавчого забезпечення. Тобто існує комплекс проблем, вирішення яких перш за все полягає в активізації ролі держави через розроблення концепції, стратегії та механізмів регулювання інноваційного розвитку аграрного сектору.

Враховуючи важливість інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору економіки, виникає необхідність дослідження та аналізу тенденцій інноваційної активності аграрних підприємств, проблем, які перешкоджають активізації інноваційної діяльності, визначення основних стратегічних орієнтирів розвитку, а також вибір ефективної стратегії інноваційно-орієнтованого розвитку враховуючи рівень інноваційної активності та спрямованості агропідприємств. Водночас важливого значення набуває розробка стратегії інновацій-

но-орієнтованого розвитку для аграрних підприємств, де важливим є відновлення технологій і широке використання наукових розробок саме в діяльності аграрних підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання інноваційного розвитку вітчизняного аграрного сектору, створення і трансферу інновацій присвячені праці багатьох вітчизняних вчених-економістів як: В. Андрійчук [1]; О. Комеліна [7]; В. Кравчук [9]; М. Малік [10]; Л. Мармуль [12]; А. Никифоров [11]; В. Осецький [13]; П. Саблук [16]; В. Смолінський [18]; Л. Федулова [20]; П. Харів [21]; О. Шпикуляк [22]. Незважаючи на наукову цінність проведених досліджень вітчизняними та зарубіжними вченими, необхідно визнати, що для більшості аграрних підприємств відсутність можливостей впровадження інновацій у виробничу діяльність пояснюється впливом багатьох негативних факторів, зокрема відсутністю фінансових ресурсів, обмеженістю інформації щодо методик оцінки доцільності впровадження інновацій, відсутністю чітких орієнтирів інноваційного розвитку, недостатністю економічних механізмів стимулювання введення інновацій та інструментів активізації впровадження інновацій аграрними підприємствами. Наявні проблеми характеризуються наявністю невирішених дискусійних питань, що зумовлюють актуальність теми дослідження.

МЕТОЮ СТАТТІ

Метою статті є дослідження та аналіз основних чинників низької інноваційної активності в діяльності підприємств аграрної сфери та формування стратегії інноваційно-орієнтованого розвитку підприємств аграрних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аграрна сфера України є визначальною в економіці країни, тому її ефективне функціонування повинно здійснюватися на досягненнях науки, техніки і новітніх технологій. Така орієнтація можлива лише за умов впровадження і поширення інноваційної діяльності у сфері агропромислового виробництва. Враховуючи, що інноваційний процес проходить низку стадій від розроблення інноваційного продукту до його апробації та впровадження у широке виробництво, нині інноваційна діяльність в Україні розбалансована за стадіями інноваційного процесу, учасники якого мало поінформовані та зацікавлені один в одному, особливо це стосується виробництва аграрної продукції та її споживання [16, с. 36].

У національній доповіді 2017 р. "Цілі сталого розвитку: Україна" зазначається, що майже 90% потреб у продовольстві населення країни (у межах своєї купівельної спроможності) задовольняє за рахунок продукції вітчизняного виробництва. Українська аграрна продукція відома майже у 200 країнах світу. Вона займає провідні позиції на глобальних ринках за обсягами експорту, а саме: олія соняшникова — 1-ше місце, кукурудза, насіння олійних культур — 3-тє місце, ячмінь —

4-тє місце, пшениця — 6-тє місце тощо. Водночас подальше входження до світового економічного простору, посилення процесів глобалізації та лібералізації торгівлі потребує адаптації до умов, що постійно змінюються, а відповідно — подальшого вдосконалення аграрної політики [5].

Водночас для вдосконалення аграрної політики необхідним є врахування інноваційної компоненти, що безумовно дасть можливість посилити внутрішні індикатори господарської діяльності аграрних підприємств на основі формування технологічних, агротехнічних та організаційно-економічних можливостей у інноваційному напрямку. Тобто активізація інноваційної діяльності вітчизняних аграрних підприємств є однією із важливих передумов стабільності та сталого соціально-економічного розвитку країни. А отже, ефективне функціонування аграрних підприємств можливе лише за умов системного і цілеспрямованого новаторства, націленого на пошук нових різноманітних можливостей, які надає середовище господарювання. Таке новаторство є, по суті, змістом інноваційної діяльності, його результати вдосконалюють внутрішні виробничо-господарські процеси, визначають напрями майбутнього розвитку, які ґрунтуються на нових підходах до задоволення потреб ринку.

Дослідженнями, здійсненими в національному науковому центрі "Інститут аграрної економіки" національної академії аграрних наук (НААН) України, встановлено, що аграрний сектор вітчизняної економіки поки що розвивається не на основі інноваційної моделі, хоча інноваційні процеси в ньому досить помітні, але вони не є всеосяжними, системними і невідворотними [16, с. 35]. Основними причинами такого кризового стану інноваційного розвитку аграрної сфери економіки є як макроекономічні, так і мікроекономічні чинники. Зокрема до макроекономічних чинників можна віднести: розбалансованість цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, скорочення обсягів централізованого субсидування і кредитування, податковий пресинг, зведення до мінімуму обсягів інвестицій, низький рівень оплати праці.

До мікроекономічних причин тяжкого перехідного стану аграрних підприємств можна віднести такі чинники як: неефективне управління фінансовими ресурсами, в тому числі і структурою основного капіталу, амортизаційною політикою; нераціональний розподіл накладних витрат; неефективну організацію виробничо-господарської роботи, системи оплати праці та мотивації трудових ресурсів; відсутність чіткої облікової політики на підприємстві.

У теоретичному аспекті слід також врахувати, що інноваційний процес в аграрній сфері слід розглядати як постійний, безперервний процес перетворення окремих технічних, технологічних та організаційно-економічних ідей і наукових варіантів вирішення певного практичного завдання з метою переходу галузі, в тому числі і аграрних підприємств, на якісно новий рівень виробництва. Водночас інноваційний розвиток аграрного виробництва в сучасних умовах має свою специфіку, обумовлену особливостями аграрного виробництва [2]: по-перше, велика кількість видів сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, істотна різниця в

Таблиця 1. Структура інновацій, що впроваджувалися аграрними підприємствами України, 2009—2014 рр.

Категорія інновацій	Різновиди інновацій	Кількість проектів	Частка проектів, %
Продуктові	Способи вирощування нових (удосконалених, модифікованих) сортів рослин	45	6,0
	Технології розведення продуктивніших та економічно ефективніших плодів тварин	20	2,7
	Технології вирощування екологічно-безпечної продукції	9	1,2
	Разом по групі	74	12,5
Виробничі	Нові технології обробітку ґрунту	58	14,4
	Нові індустріальні технології у тваринництві, науково обґрунтовані системи землеробства і тваринництва	11	2,7
	Нові методи застосування добрив та засобів захисту рослин	320	79,2
	Нові ресурсозберігаючі технології в АПК	15	3,7
	Разом по групі	404	68,1
Організаційно-управлінські	Розвиток кооперації і формування інтегрованих структур в АПК	45	6,0
	Нові форми технічного обслуговування і забезпечення ресурсами АПК	40	5,4
	Нові форми організації і мотивації праці	25	3,4
	Створення інноваційно-консультативних систем у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності	5	0,7
	Разом по групі	115	19,4

Джерело: сформовано автором на основі [17].

технологіях їх вирощування і виробництва в різних організаціях, фермерських господарствах, господарствах населення; по-друге, значна залежність технологій виробництва в аграрному секторі економіки від складних природних умов; по-третє, велика різниця в періоді виробництва за окремими видами сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки; по-четверте, високий ступінь територіальної роз'єднаності сільськогосподарського виробництва і суттєва диференціація окремих регіонів за умовами виробництва; по-п'яте, різний соціальний рівень працівників сільського господарства, який вимагає значно більшої уваги до підготовки кадрів і підвищення їх кваліфікації, організації післядипломної освіти.

Сучасний розвиток світового економічного простору демонструє, що інноваційна діяльність являється найбільш ефективним важелем підвищення конкурентоспроможності країни. Проведені дослідження Корнельським університетом, школою бізнесу INSEAD і Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (BOIB), у 2017 р. показали, що Україна посіла найвищу позицію за останні 7 років — 50 місце. А у групі за рівнем доходів нижче середнього — 2 місце після В'єтнаму, обійшовши Монголію, Молдову, Вірменію та Індію. У порівнянні з 2016 р. Україна піднялася на 6 пунктів, що обумовлено високим коефіцієнтом інноваційної ефективності, тобто співвідношенням отриманого результату до інноваційних ресурсів. Основою української інноваційної конкурентоспроможності є людський капітал. Його ефективна реалізація є головною конкурентною перевагою. Однак у порівнянні з 2016 р. цей показник зменшився за рахунок скорочення державних витрат на освіту (18 місце у 2016 р., 22 місце — 2017 р.) та науку. За підіндексом "людський капітал" у 2017 р. Україна на 41 позиції проти 40-ї у 2016 р. Фактором, який стримує інноваційний розвиток, є низький рівень R&D витрат (54 місце у 2017 р.), що обумовлює пошук інших дже-

рел фінансування та міграцію науковців за межі України [15].

Проведений аналіз показав, що в Україні протягом багатьох років інноваційна діяльність підприємств аграрної сфери залишається на низькому рівні. Так аналіз структури інновацій, що впроваджувалися аграрними підприємствами України за 2009—2014 рр. показав, що в загальній кількості реалізованих проектів з впровадження інноваційних технологій переважна більшість припадає на виробничі технології — 68,1%, серед яких найбільше проектів пов'язано із запровадженням нових методів і способів застосування добрив і засобів захисту рослин; далі йдуть організаційно-управлінські — 19,4% і продуктові — 12,5% (табл. 1).

У доповіді "Європейське інноваційне табло 2017" було проаналізовано дані за 2016 р. Зокрема значення показника для України у 2016 р. становило 28,9%, що свідчить про падіння на 4,2% порівняно з 2010 р. Україна належить до групи країн "повільні інноватори". Це вказує на те, що Україна відстає за всіма показниками, окрім показників охоплення вищою освітою. Сильними сторонами інноваційної системи України являються людські ресурси, інвестиції компаній та вплив зайнятості, а слабкими сторонами є зв'язки та підприємництво, привабливість дослідницьких систем, інноватори [4].

Водночас Україна як глибоко інтегрована держава у світову економіку, підпадає під вплив трансформацій інноваційної глобальної аграрної сфери і таким чином зумовлює їх формування. Розгляд основних сучасних напрямів використання інноваційних досягнень у аграрному виробництві в Україні дозволяє дійти висновку, що найбільш яскраві прояви інноваційних досягнень спостерігаються у таких напрямках аграрного виробництва: по-перше, великого поширення набули в рослинництві — впровадження нових гібридів і сортів рослин; по-друге, використання най-

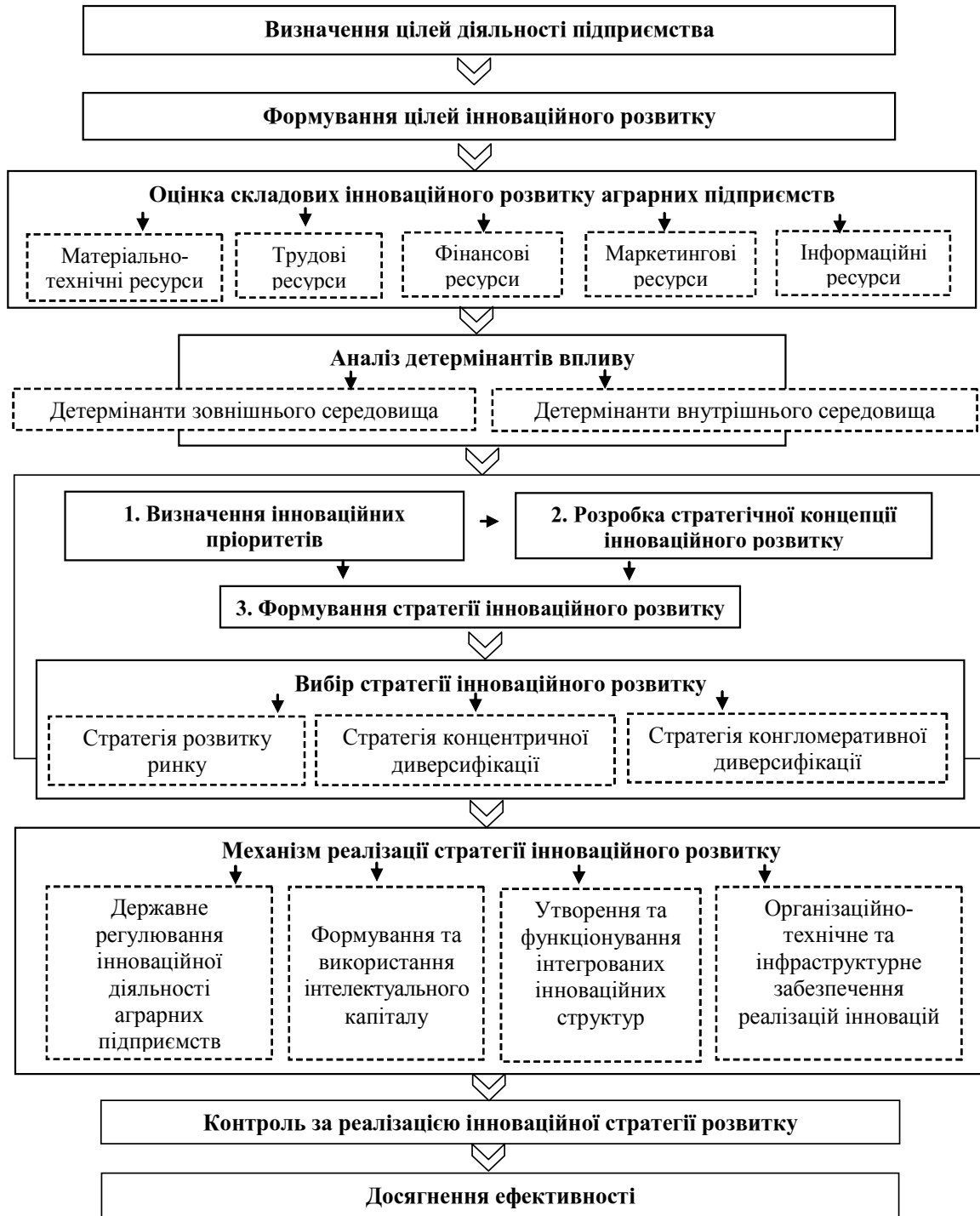

Рис. 1. Концептуальна модель розробки стратегії інноваційно-орієнтованого розвитку аграрного підприємства

Джерело: авторська розробка.

більш прогресивних технологій з впровадження мінімального ґрунтового обробітку, точного і органічного землеробства; по-третє, у тваринництві це вдосконалення технологій з годівлі і утримання тварин; по-четверте, створення нових ветеринарних препаратів і систем захисту від хвороб тварин; по-п'яте, у сфері аграрної переробки — створення сучасних бактеріальних заквасок; по-шосте, у сфері управління аграрним розвитком — адаптація до новітніх вітчизняних умов з удосконалення концепції розвитку ринків аграрної продукції [14].

Розвиток аграрної галузі неможливий без формування належної державної політики в інноваційному напрямку. Наявна нормативно-правова база інноваційної діяльності аграрної сфери налічує сьогодні близько 200 нормативних документів серед яких: Закони України "Про наукову і науково-технічну діяльність", "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України", "Про інноваційну діяльність", "Про наукову і науково-технічну експертизу", "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки", "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності

в Україні" та інші нормативно-правові документи, що регулюють відносини в інноваційній сфері, зокрема концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України, концепція розвитку національної інноваційної системи тощо. Водночас визначені в законодавчих документах положення щодо розвитку інноваційної діяльності реалізуються не повністю і як наслідок негативно позначається на сучасній динаміці інноваційного процесу як аграрної галузі так і національної економіки загалом.

Здійснення ефективної інноваційної діяльності аграрних підприємств можливо лише за допомогою державної підтримки, яка має здійснюватися через систему економічних механізмів та важелів. Зокрема до основних елементів державної податкової підтримки інноваційної діяльності можна віднести: зменшення податку на суму приросту витрат на інноваційні цілі; звільнення від оподаткування прибутку, отриманого від реалізації інноваційних проектів протягом декількох років; пільгове оподаткування дивідендів, отриманих за акціями фірм, які здійснюють інноваційну діяльність; зниження ставок податку на прибуток з метою спрямування резервних коштів на замовлені державою та спільні науково-дослідні й дослідно-конструкторські розробки; надання пільг по інноваційним проектам за відповідними пріоритетними програмами; фінансування інновацій через вирахування з прибутку до оподаткування внесків до інноваційних фондів.

Важливе значення має розробка та реалізація ефективної стратегії інноваційно-орієнтованого розвитку для аграрних підприємств, а також запровадження на її основі ефективної інноваційної політики. Формування такої стратегії для підприємств аграрної галузі є основою стратегічного планування, яке визначає комплекс заходів, пов'язаних із виробництвом нового виду продукції, впровадженням і використанням нових технологій, ефективною організацією виробництва, а також налагодженням збутової мережі та його систематичного стимулювання. Підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств насправді потребує формування такої стратегії, яка б не тільки допомагала швидко адаптуватись до змін, але й давала змогу повноцінно та ефективно використовувати наявний ресурсний потенціал підприємства (рис. 1). Розробка моделі є складним та тривалим процесом, який враховує постійну оцінку та перевірку визначених цілей враховуючи при цьому стан середовища діяльності підприємства. Основу стратегії є ринкова позиція підприємства і побудова ефективної науково-технічної політики.

Водночас ключовою компонентою є чітке формулювання та визначення цілей діяльності підприємства, що забезпечить визначення правильних інноваційних орієнтирів на різних організаційних рівнях.

Формування стратегії інноваційно-орієнтованого розвитку дасть можливість впливати на підвищення конкурентоспроможності продукції агропідприємств, забезпечити стійкі конкурентні позиції та підвищити ефективність їх функціонування. Тому враховуючи трансформаційний характер сучасного аграрного сектору економіки в наукомістку галузь виробництва, стратегія інноваційно-орієнтованого розвитку

підприємств аграрної сфери є інструментом на довгостроковий період, а відтак, визначає напрям майбутнього розвитку.

ВИСНОВКИ

Активізація інноваційної діяльності в аграрних підприємств України є необхідною передумовою забезпечення конкурентних переваг на існуючому ринку, адже нові технології дозволяють нарощувати обсяги виробництва та збільшувати рівень конкурентоспроможності виробленої продукції у довгостроковій перспективі. Тому для розвитку національного аграрного сектору, окрім наявного ресурсного забезпечення аграрних підприємств ключовим та необхідним кроком є формування стратегії інноваційно-орієнтованого розвитку, що дасть можливість у доступному вимірі прийняття ефективних управлінських та інтелектуально-технологічних рішень з приводу використання тієї чи іншої інноваційної системи.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. — 2-ге вид., доп. і перероблене / В.Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ. — 2002 р. — 624 с.
2. Афондікова Н.О. Інноваційний розвиток аграрного виробництва в сучасних умовах / Н.О. Афондікова. Економіка та держава. — № 6. — 2016. — С. 32—34.
3. Долгошея Н.О. Організаційно-економічний механізм інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. — 2011. — № 3. — С. 17—22.
4. European Innovation Scoreboard 2017. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/24829>
5. Офіційна веб-сайт Міністерства Економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
6. Калінеску Т.В. Стратегічний потенціал підприємств: формування та розвиток: [монографія] / Т.В. Калінеску, Ю.А. Романовська, О.Д. Кирилов. — Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. — 272 с.
7. Комеліна О.В. Напрямки вдосконалення фінансового механізму забезпечення інноваційної діяльності в Україні в сучасних умовах / О.В. Комеліна // Інвестиції: практика та досвід. — 2009. — № 17. — С. 21—28.
8. Костирко Л.А. Діагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства: [монографія] / Л.А. Костирко — 2-ге вид., перероб. і доп. — Х.: Фактор, 2008. — 336 с.
9. Кравчук В.О. Окремі аспекти досліджень технічного забезпечення АПК [Текст] / В. Кравчук. — К.: УкрНДІПВТ ім. Л. Погорілого, 2008. — С. 6—7.
10. Малік М.Й. Інноваційна діяльність як складова стратегії підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва / М.Й. Малік // Економіка АПК. — 2005. — № 5. — С. 155.
11. Никифоров А.Є. Державне антикризове управління та завдання інноваційного розвитку економіки України // Економічна теорія. — 2011. — № 4. — С. 45—54.

12. Мармуль Л.О. Інвестування інноваційного розвитку харчових і переробних підприємств: монографія / Л.О. Мармуль, І.В. Ксьонжик. — Миколаїв, 2011. — 153 с.

13. Осецький В.Л., Затонацька Т.Г. Стратегія нарощування інвестиційного потенціалу національної економіки // Фінанси України. — 2006. — № 7. — С. 38—49.

14. Офіційний вебсайт Національної академії аграрних наук України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://naas.gov.ua>

15. Писаренко Т.В. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році: аналітична довідка / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша та ін. — К.: УкрІНТЕІ, 2018. — 98 с.

16. Саблук П. Т. Інноваційна модель розвитку аграрного сектору економіки України та роль науки в її становленні // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. — 2011. — № 2. — С. 200—208.

17. Статистичний бюлетень "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>. с. 112.

18. Смолінський В.Б. Проблеми державного регулювання інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки // Науковий вісник НЛТУ України. — 2011. — Вип. 21.2. — С. 286—290.

19. The global innovation index 2017. Innovation feeding the world/Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, and Sacha Wunsch-Vincent /http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf

20. Федулова Л.І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України // Економіка і прогнозування. — 2012. — № 1. — С. 87—100.

21. Харів П.С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів. — Тернопіль: Вид-во "Економічна думка", 2003. — 326 с.

22. Шпикуляк О.Г. Етапність інноваційного процесу та оцінка ефективності інноваційної діяльності / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. — 2011. — № 12. — С. 109—116.

References:

1. Andriychuk, V.G. (2002), *Economika agrarnuh pidpriemstv* [Economy of the agrarian firms], KNEU, Kiev, Ukraine.

2. Afendikova, N.O. (2016), "The innovation development of the agrarian production in modern conditions", *Economika ta dergava*, vol. 3, pp. 32—34.

3. Dolgosheia, N.O. (2011), "Organization and economic mechanism of innovative activity in the agrarian sector of economy", *Teoretichni ta praktichni aspektu ekonomiku ta intelektualnoy vlasnosti*, vol. 3, pp. 17—22.

4. European Innovation Scoreboard (2017), available at: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/24829> (Accessed 10 Sept 2018).

5. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2018), available at: <http://www.me.gov.ua> (Accessed 10 Sept 2018).

6. Kalinesku, T.V. Romanovska, U.A. and Kirilov, O.D. (2007), *Strategichnyi potensial pidpriemstva: formuvania ta rozvitok* [The strategical potential of the firm: formation and its development], *Vudavnistvo SNU im. Dalia, Lugansk*, Ukraine.

7. Kamelina, O.V. (2009), "The improvement ways of the financial mechanism as for providing of the innovation activity in Ukraine in current way", *Investisii: praktika ta dosvid*, vol. 17, pp. 21—28.

8. Kosturko, L.A. (2008), *Diagnostika potentsialu finansovo-economichnoy stiykosti pidpriemstva* [Potential Diagnostics of the financial and economic stability of the firm], *Faktor*, Kharkiv, Ukraine.

9. Kravchuk, V.O. (2008), "Separate aspects of the researches in technical providing of the agrarian sphere", *Zbirnik naukovih pras UkrNDIPVT im. L.Pogorilogo*, pp. 6—7.

10. Malik, M.E. (2005), "Innovation activity as the part of the strategical raising as for competitiveness in agrarian production", *Economika APK*, vol. 5, pp. 155.

11. Nikiforov, A.E. (2011), "State ant-crisis administration and tasks of innovative development of Ukraine economy", *Economichna teoriy*, vol. 4, pp. 45—54.

12. Marmul, L.O. and Ksionguk, I.V. (2011), *Investuvania innovatsiynogo rozvitku kharchovuh i pererobnuk pidpriemstv* [Investment and innovational development food processing and processing firms], *Mukolaiv*, Ukraine.

13. Osetskiy, V.L. (2006), "The increase strategy of the investment national economy potential", *Finansu Ukrainu*, vol. 7, pp. 38—49.

14. National academy of agrarian science of Ukraine (2018), available at: <http://naas.gov.ua> (Accessed 10 Sept 2018).

15. Pusarenko, T.V. and Kvasha, T.K. (2018), *Stan innovatsiynoy diyalnosty ta diyalnosty u sferi transferu tehnologiy v Ukraine y 2017 rosi: analitichna dovidka* [The situation of the innovation activity and the activity as for transfer of technology in Ukraine in 2017: analytical information], *UkrINTEI*, Kiev, Ukraine.

16. Sabluk, P.T. (2011), "Innovational model of development in Ukrainian agrarian sector and the role of the science in it's formation", *Problemu innovatsiyno investusiynogo rozvitku*, vol. 2, pp. 200—208.

17. State Statistics Service of Ukraine (2016), "Statistical Bulletin "Scientific and Innovative Activities in Ukraine", available at: <http://ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 Sept 2018).

18. Smolinskiy, V.B. (2011), "Problems of agrarian government regulation in innovation activity", *Naukoviy visnuk NLTU Urainu*, vol. 21.2, pp. 286—290.

19. Dutta, S. Lanvin, B. and Wunsch-Vincent, S. (2017), "The global innovation index 2017. Innovation feeding the world", available at: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf (Accessed 10 Sept 2018).

20. Fedulova, L.I. (2012), "The Conceptual model of Ukrainian innovational strategy", *Economika i prognovuvanniy*, vol. 1, pp. 87—100.

21. Hariv, P.S. (2003), *Innovatsiyna diyalnist pidpriemstva ta economiczna osinka innovatsiynuh procesiv* [Innovational activity of the firm and its economic estimation], *Economichna dumka*, Ternopil, Ukraine.

22. Shpikuliak, O.G. (2011), "The formation of the innovation process and the estimation of the effectiveness", *Economika APK*, vol. 12, pp. 109—116.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2018 р.

Н. В. Рощина,

к. е. н., доцент, Національний технічний університет України "КПІ імені І. Сікорського"

Л. С. Борданова,

к. е. н., Національний технічний університет України "КПІ імені І. Сікорського"

АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМ ВИРОБНИЦТВА СОНЯЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ДЛЯ ПРИВАТНИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

N. Roshchina,

PhD in Economics, associate professor of National technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

L. Bordanova,

PhD in Economics of National technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

ANALYSIS OF THE PROCESS OF IMPLEMENTATION SYSTEMS OF PRODUCING SOLAR ENERGY FOR PRIVATE HOUSEHOLDS IN UKRAINE

Одним з основних трендів енергетичного ринку України в останні роки є розвиток альтернативних (відновлюваних) джерел енергії. Стійке зростання цін на традиційні енергоносії, невизначеність із поставками газу, вимоги, закладені в угоду про асоціацію України і Євросоюзом у сфері екології, а також загальносвітові тенденції — стали каталізатором ринку альтернативної енергетики. Відповідно до підписаних міжнародних договорів по співробітництву з Європейським Союзом в галузі альтернативної енергетики Україна зобов'язується нарощувати виробництво тепло- і електроенергії за рахунок 7 нетрадиційних і відновлюваних джерел та обмежувати викиди в атмосферу відпрацьованих продуктів горіння.

У статті визначаються особливості процесу впровадження альтернативних джерел енергії для забезпечення електроенергією приватні домогосподарства, його темп за останні два роки. Описуються ключові особливості цього процесу для України, а також приводиться аналіз політики керівництва країни для залучення населення до цього процесу та його прискорення. Проводиться аналіз доцільності залучення до цього процесу звичайних власників домогосподарств в залежності від їх мети, фінансових можливостей та потреб домогосподарства.

One of the main trends in the energy market of Ukraine in recent years is the development of alternative (renewable) energy sources. The steady rise in prices for traditional energy resources, uncertainty with gas supplies, the requirements laid down in the agreement on the Association of Ukraine and the European Union in the field of ecology, as well as global trends — have become a catalyst for the alternative energy market. According to the signed international agreements on cooperation with the European Union in the field of alternative energy, Ukraine undertakes to increase the production of heat and electricity from 7 non — traditional and renewable sources and to limit emissions of waste products of combustion.

The article determines the peculiarities of the process of implementation of alternative energy sources for the supply of electricity by private households, its rate for the last two years. The key features of this process for Ukraine are described, as well as an analysis of the policy of the country's leadership to involve the population in this process and its acceleration. An analysis is made of the feasibility of involving ordinary household owners in this process, depending on their purpose, financial capacity and household needs.

Ключові слова: приватні домогосподарства, альтернативні джерела енергії, сонячна енергія, електроенергія, сонячні батареї, фотоелементи, "Зелені тарифи", окупність.

Key words: private households, alternative sources of energy, solar energy, electric energy, solar battery, photocells, "Green fees", payback.

ВСТУП

У сучасному світі все більше країн, компаній, підприємств та зрештою фізичних осіб звертаються до альтернативних джерел енергії. Однією з найбільш

успішних альтернатив є сонячна енергія, методи використання якої вивчаються та покращуються у провідних країнах світу. Неодмінними перевагами, цього виду енергії, є його доступність та те, що Україна, за раху-

нок свого географічного положення, має можливість його вільного використання, не кажучи вже про його екологічність.

Нині для нашої країни вельми актуальними є питання підвищення тарифів на комунальні послуги, в тому числі й електроенергію, а також залежність від імпорту енергоносіїв, зазначений процес є не достатньо налагодженим, а тому має місце нестабільне забезпечення ними. У такий час питання про доцільність переходу на альтернативні джерела енергії є як ніколи актуальним для звичайних споживачів.

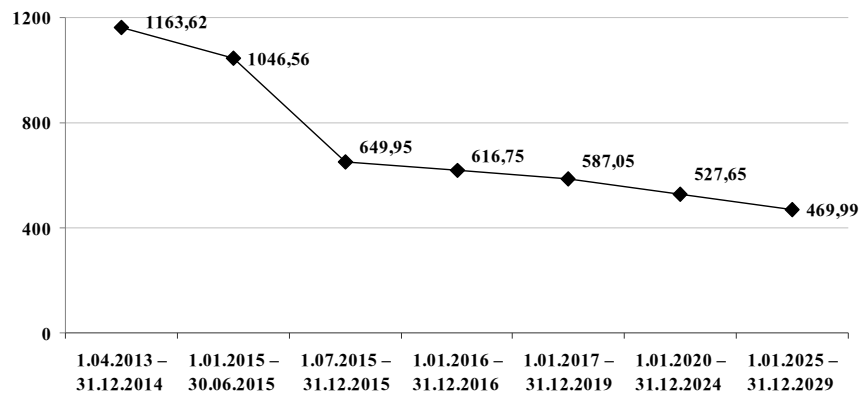

Рис. 1. Тарифи електроенергії для приватних домогосподарств без врахування ПДВ, коп/кВт год

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основною метою наукової статті є визначення основних складових процесу залучення альтернативних джерел енергії, а саме, сонячної енергії для забезпечення приватних домогосподарств електроенергією в умовах невизначеності та рості цін на традиційні енергоносії. Окрім цього, в статті визначаються випадки для яких перехід на альтернативні джерела є вигідним процесом, а також основні критерії, на які варто звернути увагу при цьому.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичною та методологічною основою для статті слугують статті, огляди та підрахунки вітчизняних експертів та компаній в галузі альтернативних джерел енергії та енергетики в цілому, а також екологічних спільнот та фірм з продажу обладнання, що згадувалося у статті. Дані були використані з офіційних джерел для створення базової статистики для проведення підрахунків. У роботі використовувались загальнонаукові методи дослідження, а саме: абстрактно-теоретичний, принципи узагальнення та індукції, аналізу і синтезу та інші, які були використані при обробці отриманих даних та зроблення висновку про процес, який описується у статті.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Через те, що нині в Україні дуже гостро стоїть проблема забезпеченості електроенергією за допомогою альтернативних джерел енергії, а не традиційних енергоносіїв, одним з досить вигідних альтернативних джерел енергії для України є сонячна енергія. України має в цій області не гірший потенціал, як і країни, що вже дуже активно використовують сонячну енергію як для приватних домогосподарств, так і у промислових цілях, таких як Німеччина, Швеція [1].

Що стосується приватних домогосподарств, то для них характерна позитивна динаміка у збільшенні кількості приватних сонячних електростанцій (далі — СЕС). Цьому сприяє ріст кількості фірм з надання послуг з встановлення СЕС та відповідно більш суорова конкуренція, що призводить до формування більш оптимальної ціни на ринку з встановлення відповідних сонячних панелей та супутнього обладнання, як наприклад інвертори, трансформаторні підстанції та ін. Також

невід'ємними плюсами використання сонячної енергії є те, що у денний період СЕС забезпечують стабільну напругу у мережі та прийнятий "Зелений тариф", що надає досить вигідні умови для власників незалежного від постачальників електроенергії загальної мережі джерела енергії.

Згідно з даними, наданими Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України, в 3 кварталі 2017 року ще 688 українських домогосподарств перейшли на отримання електрики з енергії сонця, що на 42% більше порівняно з 2 кварталом поточного року. Таким чином, за підсумками третього кварталу загальна встановлена потужність сонячних електростанцій індивідуальних домогосподарств зросла на 49%. Загальна потужність приватних СЕС становить 37 МВт, а обсяг залучених ними інвестицій — близько 35 млн євро [9]. В цілому це гарна тенденція для економіки України, адже сприяє її більшій енергонезалежності, хоча сам процес не відрізняється високою швидкістю протікання.

Стрімке зростання попиту населення на сонячну електроенергію пояснюється прийнятим у 2015 році Законом України № 514-VIII, яким надано вигідний "зелений" тариф з прив'язкою його до курсу євро. Це означає, що домогосподарство може продавати надлишок згенерованої "чистої" електроенергії в мережу і швидко повертати кошти, вкладені в сонячні панелі без усякого ризику по відношенню до інфляції. Українці, які встановили сонячні батареї загальною потужністю до 30 кВт в 2017 році, зможуть реалізовувати чисту енергію за "зеленим" тарифом 18,09 центи/кВт год до 2030 року.

Що стосується вищезазначеного "Зеленого тарифу", то він зобов'язує ринок електроенергії України закуповувати електричну енергію, вироблену з альтернативних джерел енергії, у власників, які уклали договір з місцевою енергокомпанією, і таким чином стимулює населення до використання альтернативної енергії. До 20 травня 2016 року були затверджені тарифи для приватних домогосподарств, які передбачала постанова НКРЕКП № 1421 [2], але були внесені зміни постановою від 31 березня 2016 року № 508 і нині для приватних домогосподарств, які виробляють електрику за допомогою сонячних установок на дахах або фасадах і величина встановленої потужності яких

Таблиця 1. Односезонні тарифи з-поміж усіх категорій фізичних осіб споживачів без ПДВ

Підприємство з надання послуг електроенергії	Тариф для категорій споживачів (коп/кВт год)	Середній тариф (коп/кВт год)
ПАТ «Прикарпаттяобленерго»	59,5	101,1666667
	107,5	
	136,5	
АК «Харківобленерго»	157,28	177,135
	196,99	
ПАТ «Хмельницькобленерго»	59,5	101,1667
	107,5	
	136,5	
ПАО «Київенерго»	59,5	101,1667
	107,5	
	136,5	
ПАТ «Київобленерго»	59,5	101,1667
	107,5	
	136,5	
ПАТ «Закарпаттяобленерго»	71,4	121,4
	129	
	163,8	
ПАТ «Житомиробленерго»	157,28	177,135
	196,99	
ПАТ «Вінницяобленерго»	59,5	101,1667
	107,5	
	136,5	
ПАТ «ДТЭК Дніпрообленерго»	71,4	103,19
	129	
	163,8	
	49,98	
	90,3	
	114,66	
ПАТ «Сумиобленерго»	59,5	101,1667
	107,5	
	136,5	
ПАТ «Чернігівобленерго»	59,5	101,1667
	107,5	
	136,5	
ПАТ «Черкасиобленерго»	71,4	121,4
	129	
	163,8	
ПАТ «Кіровоградобленерго»	59,5	101,1667
	107,5	
	136,5	
ВАТ «Одессаобленерго»	59,5	101,1667
	107,5	
	136,5	
ПАТ «Херсонобленерго»	59,5	101,1667
	107,5	
	136,5	
ПАТ «Миколаївобленерго»	71,4	121,4
	129	
	163,8	
ПАТ «Полтаваобленерго»	59,5	101,1667
	107,5	
	136,5	
ВАТ «Запоріжжяобленерго»	59,5	101,1667
	107,5	
	136,5	
ПАТ «Волиньобленерго»	59,5	101,1667
	107,5	
	136,5	
ПАТ «Львівобленерго»	59,5	101,1667
	107,5	
	136,5	
ПАТ «Чернівціобленерго»	59,5	101,1667
	107,5	
	136,5	
ПАТ «Рівнеобленерго»	59,5	101,1667
	107,5	
	136,5	
Загалом	-	111,3885714

не перевищує 30 кВт в залежності від дати введення в експлуатацію встановлено тарифи без врахування ПДВ [10] (рис. 1).

Таким чином, рентабельність даного тарифу у тому, що виробництво власної енергії перекидає витрати пропорційно виробленої та споживаної енергії, не має потреби платити за електроенергію, у випадку ж надлишкового виробництва енергія продається по вказаному вище тарифам. Як видно з таблиці 1, більш раннє підключення має вищу ставку тарифу, таким чином проковується швидке зростання приватних домогосподарств з власними СЕС.

Враховуючи, що в Україні діє близько 40 підприємств з постачання електроенергії та тепла достатньо проаналізувати ціни на електроенергію найбільших з них, щоб визначити середнє значення тарифу на електроенергію [3] (табл. 1).

Розташування на географічній широті, як вже було зазначено вище, не сильно впливає на продуктивність батареї (наприклад, якщо у південних областях коефіцієнт продуктивності батареї дорівнює 1, то для північно-західних областей він буде рівний 0,996), то не будемо детально розглядати цей аспект відносно домогосподарства [2]. Як відомо, споживання електроенергії для комфортного життя у будинку з використанням сонячних батарей складає 181,800 Вт год у місяць. Якщо враховувати повний режим споживання електричної енергії, тобто з залученням не обов'язкової техніки, то результатом буде — 296 200 Вт год [6, 7].

Таким чином, середнє споживання енергії для комфортного проживання візьмо рівним 239 кВт год у місяць, що є нижньою межею середнього споживання, адже воно може сягати і 250 кВт год на місяць [6]. Для забезпечення комфорту протягом усього року потрібно використовувати СЕС загальною потужністю від 2 кВт до 8 кВт. Вартість фотоелектричних модулів наведені у таблиці 2.

Проведені авторами розрахунки установки СЕС надають можливість визначити, що чим більша потужність СЕС, тим менший термін окупності та більший прибуток від продажу електроенергії, тому була поставлена межа у 30 кВт для приватних домогосподарств, адже яке б високе не було споживання для нього, прибуток би зростає та перетворювався на бізнес з послуг постачання електроенергії, інше питання, що зовсім невеликий процент населення може дозволити собі установку таких потужних станцій, як у сенсі вартості, так і володіння територією, де можна було б її розмістити.

ВИСНОВКИ

Отже, для споживачів, що мають намір встановити СЕС з невеликою потужністю для власного споживання, такий захід є досить невигідним через низьку швидкість окупності, досить велику вартість встановлення та потребу у додаткових джерелах енергії, як то генератори для комфортного споживання електроенергії у такі місяці, як листопад, грудень та січень. У випадку встановлення СЕС для повного задоволення власних потреб у електроенергії та продажу надлишкової енергії, тоді це варто уваги, адже термін окупності ско-

Таблиця 2. Вартість фотоелектричних модулів

Назва фотоелектричного модуля/ сонячної панелі	Ціна за 1 Вт у доларах США
Perlight Solar 250-300	0,59
ALTEK ALM-250P	0,62
Ja Solar JAP6	0,71
Jinko Solar JKM	0,73
AbiSolar 250-300 Вт	0,65
Jinko Solar JKM310P	0,72
Jinko Solar JKM260M	0,73
Trina Solar TSM 260	0,75
Trina Solar TSM 265 W	0,76
ABi-Solar CL-P72300	0,59
ALM-10M 10D	1,4
ALM-30M	1,2
ALM-50M	1,16
ALM-100M	1,05
ALM-120M	0,98
ALM-140M	0,99
ALM-150M	1
ALM-200M	0,99
ALM-250M	0,9
ALM-140P	1,08
ALM-240P	1,36
ALM-250P (за штуку)	0,83
ALM-250P (за штуку на 4,6 кВт)	0,76
ALM-250P (за штуку на 9,2 кВт)	0,73
ALM-300P	0,81
YL240C-30	1,22
YL255C-30b-black	1,5
CS6P	0,85
Hareon HR-230-18	0,83
Середня вартість	0,925

Джерело: [2; 8; 9].

рочується в рази та буде щонайменше у 2 рази менший за гарантований термін експлуатації СЕС, а прибуток прямо пропорційний кількості надлишкової енергії. Поряд з цим, варто зазначити, що в Україні не існує спеціальної системи оподаткування такого роду доходів, і тому цей дохід підпадає під загальну систему оподаткування доходів фізичних осіб.

Важелів та механізмів, щодо просування в Україні прогресивних ідей та світових трендів є досить багато. Починаючи від системи цільового пільгового кредитування чи компенсації відсотків за кредитами до підвищення тарифів на електроенергію для населення. Однак ці кроки мають бути вплетені в загальну стратегію державної політики в енергетиці в цілому та розвитку відновлюваних джерел енергії зокрема.

Література:

1. Сонячна енергетика України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
2. Зелений тариф, впровадження проектів для фізичних та юридичних осіб. Заробіток на альтернативній енергетиці [Електронний ресурс] // Екоцентр. — Режим доступу: <http://www.ecosvit.net/ua/zeleniy-tarif>.
3. Економія електроенергії — практичні способи [Електронний ресурс] // ЕнергоРесурс. — Режим доступу: <http://energetyka.com.ua/statti/energozbezrezheniya/160-ekonomiya-elektroenergiji-praktichni-sposobi>
4. Вибір потужності сонячних батарей та кута нахилу панелей [Електронний ресурс] // STEM — продаж

та монтаж сучасного електрообладнання. — Режим доступу: <http://sutem.com.ua/932alten.php>

5. Солнечные фотомодули, панели, батареи [Електронний ресурс] // Ecotech Ukraine. — Режим доступу: <http://eco-tech.com.ua/g11422607-solnechnye-fotomoduli-paneli>

6. Розрахунок місячного споживання електроенергії для вибору потужності сонячних батарей [Електронний ресурс] // STEM — продаж та монтаж сучасного електрообладнання — Режим доступу: <http://sutem.com.ua/931alten.php>

7. Еко техніка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ecotechnica.com.ua/>

8. Ціни на сонячні батареї [Електронний ресурс] // STEM — продаж та монтаж сучасного електрообладнання. — Режим доступу: <http://sutem.com.ua/941alten.php>

9. Фотоэлектрические модули (солнечные батареи) мировых производителей [Електронний ресурс] // Энергосберегающие технологии. — Режим доступу: <http://cetus.org.ua/fotomoduli-unisolar.html>

10. НКРЕКП оновила "зелені" тарифи для домогосподарств [Електронний ресурс] // УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛЬНІ НОВИНИ. — Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/>

References:

1. wikipedia (2018), "Solar power engineering in Ukraine", available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (Accessed 15 Sept 2018).
2. Ekotsentr (2018), "Green tariff, implementation of projects for individuals and legal entities. Earnings in alternative energy", available at: <http://www.ecosvit.net/ua/zeleniy-tarif> (Accessed 15 Sept 2018).
3. EnerhoResurs (2018), "Energy saving — practical ways", available at: <http://energetyka.com.ua/statti/energozbezrezheniya/160-ekonomiya-elektroenergiji-praktichni-sposobi> (Accessed 15 Sept 2018).
4. STEM (2018), "Select the power of solar panels and the angle of the panels", available at: <http://sutem.com.ua/932alten.php> (Accessed 15 Sept 2018).
5. Ecotech Ukraine (2018), "Solar photomodules, panels, batteries", available at: <http://eco-tech.com.ua/g11422607-solnechnye-fotomoduli-paneli> (Accessed 15 Sept 2018).
6. STEM (2018), "Calculation of monthly electricity consumption for the choice of solar power", available at: <http://sutem.com.ua/931alten.php> (Accessed 15 Sept 2018).
7. Eko tekhnika (2018), available at: <https://ecotechnica.com.ua/> (Accessed 15 Sept 2018).
8. STEM (2018), "Prices for solar panels", available at: <http://sutem.com.ua/941alten.php> (Accessed 15 Sept 2018).
9. Cetus (2018), "Photovoltaic modules (solar batteries) global manufacturers", available at: <http://cetus.org.ua/fotomoduli-unisolar.html> (Accessed 15 Sept 2018).
10. UNN (2018), "NERCP updated the "green" tariffs for households", available at: <http://www.unn.com.ua/> (Accessed 15 Sept 2018).

Стаття надійшла до редакції 17.09.2018 р.

М. Д. Пасічний,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА ЗА УМОВ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

М. Pasichnyi,
Ph.D (Economics), Associate Professor, Senior Lecture
on Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

BUDGET POLICY IN THE ECONOMIC CRISES

Статтю присвячено питанням розвитку теоретичних і методологічних засад формування бюджетної політики за умов економічної кризи. Визначено, що одночасна реалізація заходів фінансової політики стосовно забезпечення макроекономічної стабільності та підвищення рівня соціальних стандартів за умов затяжної рецесії 1990-х років мала низький рівень ефективності. Ідентифіковано, що можливості стимулювання економіки за рахунок збільшення дефіциту в період кризових трансформацій для країни з емерджентною економікою є обмеженими. Обґрунтовано доцільність запровадження фінансових правил стосовно обмеження основних показників бюджету до ВВП, що сприятиме посиленню рівня фінансової стабільності. Ключовим завданням бюджетної політики є зниження рівня державного боргу, який зріс з 12,3 % ВВП у 2007 році до 71,8 % ВВП у 2017 році та боргового навантаження на бюджет. Посилення ефективності потребують заходи щодо рефінансування зовнішніх заборгованостей, враховуючи особливості відкритої моделі національної економіки. Ургентним залишаються питання підвищення дієвості пруденційного управління борговими ризиками, оцінки стану боргової безпеки держави та розробки системи дієвих заходів управління державних боргом.

This article is devoted to the issues of improving the theoretical and methodological basis of budget policy formation in the economic crisis. Author found out that episodes of fiscal policy implementation, which simultaneously included measures aimed to achieve the macroeconomic stability and spending increases to improve the living standards, when Ukrainian economy was in deep recession in 1990-s had low efficiency level. We identified that abilities to boost the economic growth by the deficit financing practice are limited for emerging-market countries under crisis transformation. The fiscal rules, which restricted the level of the main budget indicators to GDP ratio in order to enhance the financial stability are proposed. The vital task of fiscal policy is to decline the weight of public debt in GDP, cause its level sharply climbed from 12.3 % GDP in 2007 to 71.8 % GDP in 2017, also we need to reduce the public debt costs. Considering the national economic model author highlighted the essentiality of question, which devoted to raising the efficiency of the external public debt refinancing. The improvement of the quality level of prudential debt risks management, the assessment of national debt security and formation of the public debt management system are urgent for our country.

Ключові слова: бюджетна політика, економічна рецесія, видатки бюджету, дефіцит бюджету, державний борг.

Key words: budget policy, economic recession, budget expenditures, budget deficit, government debt.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Бюджетна політика відіграє суттєву роль у процесах забезпечення макроекономічної стабільності, яка є необхідною передумовою для підтримки стійкого економічного розвитку країни. Виходячи із мети та завдань стратегії поступального зростання економіки, пов'язаної з підвищенням рівня ефективності її ендогенної складової, необхідним є удосконалення основних засад розробки бюджетної політики. Модель бюджетної політики залежить від фази економічного циклу та потенціалу застосування дискреційних мір. Велика Рецесія істотно вплинула на процес розробки бюджетної політики не лише у період свого проходження наприкінці 2000-х — початку 2010 рр., але й у подальші роки посткризового відновлення та сучасного періоду. Заходи контр циклічного бюджетного регулювання стали обмеженими, що є глобальним викликом для забезпечення подальшого економічного розвитку. Крім того,

збільшення вагової участі держави в управлінні соціально-економічними процесами за умов недостатнього розвитку інституційного середовища має обернений ефект. Нарощування видаткової частини може призвести до збільшення податкового навантаження, що стримує ділову активність економічних агентів та створює загрози для розширення тіньового сегменту ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

О. Бланшар, Дж. Дель Аріссія та П. Мауро констатують, що бюджетна політика з часів Великої Депресії до початку 1960-х років залишалась основним інструментом макроекономічного регулювання. Протягом наступних двох десятиріч монетарна політика перейняла першість в питанні основного інструменту. Водночас глобальна фінансова криза 2008—2009 років внесла суттєві корективи у

переосмислення ролі складових державної фінансової політики у забезпеченні фінансової стабільності та економічного зростання. Для досягнення вищезгаданих цілей актуальним і необхідним є взаємоузгоджене поєднання інструментів бюджетної та монетарної політики та їх регулятивних механізмів [1]. Е. Маунтфорд та Г. Уліг здійснили аналіз результативності впливу фінансових шоків на економіку. Ними розглядалися різні типи шоків: дефіцитне фінансування за рахунок зростання видатків, дефіцитне фінансування за рахунок зниження податків, збільшення видатків за рахунок зростання податків. Найбільш значимий позитивний вплив у контексті економічного стимулювання здійснює дефіцитне фінансування шляхом зниження податкового навантаження [2]. Е. Баум та Г. Б. Костер визначили варіативні сценарії розробки оптимальної бюджетної політики на різних стадіях бізнес циклу. Авторами визначено ситуації, за яких збільшується мультиплікатор бюджетних видатків, що дозволяє підвищити дієвість дискреційних заходів [3].

Питанням формування та реалізації бюджетної політики, в тому числі за умов кризових трансформацій економіки присвячені праці вітчизняних вчених: Т. Боголіб [4], О. Грабчук [5], Л. Лисяк [6], І. Чугунова [7; 8] та інших.

Водночас, незважаючи на отримані результати наукового пошуку в даній сфері питання розробки і реалізації заходів бюджетної політики за умов кризових трансформацій для країни із емерджентною економікою залишається відкритим для подальшого вивчення та дискусії. Особливу увагу слід приділяти питанням композиційної структури заходів бюджетного регулювання, які мають на меті проведення стимулювання економічного розвитку або ж здійснення фінансової консолідації з метою досягнення макроекономічної рівноваги.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є подальший розвиток теоретико-методологічних положень щодо формування і реалізації заходів бюджетної політики за умов економічної кризи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна економічна теорія наголошує на тому, що для підвищення дієвості бюджетної політики, громадянське суспільство має формувати очікування щодо проведення даної політики у майбутньому, та результатів, яких необхідно досягти. Аналогічно, державні інституції мають затвердити довго- та середньостроковий план у бюджетній сфері, щоб надати вичерпну відповідь населенню стосовно ієрархії цілей і завдань, перспектив росту/зниження дефіциту бюджету і державного боргу. Зазначені показники є визначальними в контексті регулювання рівня податкового навантаження і створення умов для економічного зростання. Для України це питання стоїть вкрай гостро, адже за останнє десятиріччя частка державного боргу в ВВП зростала в геометричній прогресії з 12,3 % у 2007 році до 71,8 % у 2017 році. Накопичення державного боргу в період економічної рецесії та посткризового відновлення економіки актуалізує питання зниження показника співвідношення боргу до валового внутрішнього продукту. Питання фінансової консолідації стають ургентними для вирішення, адже вони є базовими для досягнення довгострокової фінансової стабільності. Реалізація наведеного відбувається шляхом інституційного обмеження видатків та дефіциту бюджету, державного боргу. Встановлення лімітів (граничних "стель") для видаткової частини бюджету є можливим за наявності середньострокового бюджетного планування та бюджетної стратегії.

Доцільність використання дефіцитного фінансування економіки за рахунок нарощування бюджетних видатків актуалізується на етапах ідентифікації економічної рецесії. Реалізація державних програм щодо активізації зайнятості, здійснення інвестицій в інфраструктуру, соціальної підтримки населення є стандартними заходами політики стимулювання економіки ще з часів Великої депресії. Необхідно усвідомлювати, що підходи до використання інструментів бюджетної політики пройшли суттєву трансформацію внаслідок прояву негативних ефектів фінансового стимулювання для довгострокового економічного зростання. Це стосується і ефекту витіснення приватних інвестицій, зростання співвідношення державного боргу до валового внутрішнього продукту, результативності відповідних видатків, лагової дії фінансових інструментів, потреби збільшення податкового навантаження у майбутньому. Якщо прийняти до уваги положення еквівалентності Рікардо-Барро (Ricardo-Barro equivalence), у довгостроковому періоді бюджетна політика має нейтральний вплив на сукупний попит з огляду на потенційні очікування економічних агентів щодо бюджетного та податкового регулювання. Бюджетна політика в країнах із трансформаційною економікою здебільшого носить проциклічний характер, а у країнах з розвинутою економікою — ациклічний або контрциклічний. Тому можливості дефіцитного фінансування економіки є диферентними та залежать від рівня економічного розвитку країни. За сучасних умов збільшення бюджетних видатків шляхом регулювання дефіциту все більше розглядається як інструмент забезпечення макроекономічної стабілізації в короткостроковому періоді на протипагу стимулюючому підходу, який мав місце у двадцятому столітті.

Можливим варіантом стимулювання економіки є збільшення бюджетних асигнувань на реалізацію інвестиційних проектів, програм із активізації зайнятості, розбудову інноваційної інфраструктури за рахунок додаткових податкових надходжень до бюджету. З огляду на зазначене має відбутись підвищення ставок податків або ж, що є більш дієвим та логічним для країн із трансформаційною економікою — розширення податкової бази. Результативність цих заходів буде досягнута за умови доцільності та ефективності використання коштів бюджету, що потребує наявності розвинутих інститутів та бюджетної стратегії.

Вплив бюджетної політики у сфері видатків на сукупний попит має досліджуватись з урахуванням позицій їх обсягу (співвідношення до ВВП), а також різної композиційної структури. Неокейнсіанський підхід щодо позитивного впливу зростання бюджетних видатків на економіку ґрунтується на наступній логічній конструкції. Більш високі видатки бюджету зумовлюють підвищення попиту на товари виробничого призначення (продукція металургії, машинобудування, будівництва). В подальшому виробники даних видів продукції задовольняють попит на ринку, що відображається на зростанні попиту на робочу силу в певних галузях економіки. Зазначене, в свою чергу, призводить до збільшення заробітної плати, що має безпосередній вплив на рівень приватного споживання.

Цілком очевидно, що структура видатків може розглядатись через призму функціональної та економічної бюджетних класифікацій, однак доцільним є оцінка впливу регулювання продуктивних та непродуктивних видатків бюджету на економічне зростання. Показник питомої ваги бюджетних видатків у ВВП значною мірою залежить від моделі соціально-економічного розвитку, яку обрало суспільство. У 1992—1996 роках значення питомої ваги видатків зведеного бюджету України в ВВП становить 43,09%, у 1997—2001 роках — 29,13 %, 2002—2006 роках — 29,92 %, 2007—2011 роках — 33,17 %, 2012—2016 ро-

ках — 34,84 %, 2017—2021 роках (для 2019—2021 використано прогнозні значення) — 33,92 %.

Послідовність та виваженість імплементації дискреційних заходів бюджетної політики має значимий вплив на подальшу динаміку розвитку економіки та соціальну стабільність. Висока флуктуація основних бюджетних показників у рамках досліджуваного періоду є свідченням перманентних змін податкового і бюджетного законодавства, трансформації національної парадигми участі держави в управлінні соціально-економічними процесами. Така ситуація є характерною для держав із транзитивною економікою, яка передбачає проведення системних змін публічних фінансів інституційного характеру. Однак для нашої країни такий процес затягнувся, що не сприяє підтримці процесів економічного росту чи досягненню фінансової стабільності. За вказаних умов необхідним є запровадження фіскальних правил та накладення низки обмежень щодо граничного розміру та структури видаткової частини бюджету. Розмір видатків соціального спрямування, в першу чергу це стосується мінімальних соціальних стандартів і гарантій мають щільно корелювати з показниками росту економіки. Впровадження трирічного бюджетного планування знизить частоту і масштаби інтенцій до нерациональних і завищених витрат. Для інвесторів та ділових кіл важливим є стабільність податкового законодавства для здійснення перспективного прогнозування і планування своєї діяльності. Розбудова та адаптивна модифікація громадського контролю за ефективністю витрачанням бюджетних коштів, проведення бюджетної децентралізації сприяє підвищенню результативності управлінських рішень у бюджетній сфері.

Початковий етап становлення вітчизняної бюджетної системи супроводжувався затяжною рецесією в економіці та розривом сталих фінансових взаємовідносин між господарюючими суб'єктами. Транзитивний перехід до ринкової моделі передбачав дерегуляцію цін на енергоносії, сировину та інші товари, що у результаті призвело до гіперінфляції. Прагнення органів державної влади пом'якшити спад рівня життя населення за рахунок зростання видатків дисонувало з метою забезпечити фінансову стабільність в країні. Підвищення соціальних стандартів і гарантій, розширення соціальної складової бюджету за рахунок емісійного фінансування дефіциту мало деструктивний вплив на економічний розвиток. Питома вага видаткової частини зведеного бюджету в ВВП станом на 1994 рік становила 52,39 %, падіння реального ВВП на душу населення в річному вираженні досягнуло свого піку -22,60 %, а у порівнянні з 1990 роком ВВП країни складав лише 54,4 %. Амплітуда зростання співвідношення бюджетних видатків у ВВП 1992—1994 році складала 14,39 в. п., проте прогнозованого стимулюючого ефекту вони не забезпечили, так само як і не підвищили рівень життя населення, що може свідчити про загальну неефективність їх використання.

Недотримання принципу обґрунтованості при розробці бюджетної політики, невідповідність обсягу фінансових ресурсів для реалізації заходів призводить виключно до негативних результатів, які можуть проявитись із певним запізненням. Поступове зниження частки бюджетних видатків, перехід до фінансування бюджету шляхом державних запозичень, поліпшення фінансової дисципліни, підвищення координації фіскальної і монетарної політики, запровадження національної грошової одиниці сприяло досягненню відносної стабільності в економічному плані.

Зважаючи на те, що видатки на обслуговування боргу не є частиною комплексу заходів стимулювання економіки і не здійснюють прямого впливу на рівень життя населення пропонуємо розглянути зміну вагового показника первинних видатків бюджету. Можна пересвідчитись, що

значення наведеного показника за період 2001—2017 років збільшилось на 6,99 в. п., таке зростання є результатом трансформації підходу щодо ролі бюджетної політики у забезпеченні економічного розвитку. При відновленні росту реального ВВП у 2001—2006 роках частка даних видатків зросла на 7,21 в. п.

Внаслідок затяжної рецесії 1990-х накопичилось чимало проблем в економіці та соціальній сфері. Низький рівень життя населення, застаріла інфраструктура, відсутність ресурсу для утримання бюджетних установ у належному стані протягом тривалого часу позначились на формуванні нових векторів бюджетної політики країни. Її основним пріоритетом стало посилення соціальної спрямованості бюджету (не менше 50 % видатків мало спрямуватися на реалізацію вищевикладених цілей), забезпечення випереджаючих темпів зростання реальних доходів населення порівняно з темпами зростання ВВП. Реалізація програми реструктуризації державного боргу на початку 2000-х років, імплементація збалансованої бюджетної політики та початок економічного росту сукупно сприяли зниженню боргового навантаження на бюджет (частка видатків на обслуговування боргу в ВВП знизилась з 2,00 % у 2001 році до 0,51 % в 2007 році) і питомої ваги державного боргу з 36,55 % до 12,31 % ВВП у вказаному вище періоді. Такий стан справ дозволив державним інституціям збільшити фінансування бюджетних програм соціального спрямування.

Одночасне зростання значень вагових показників доходної і видаткової частини бюджету в ВВП за умов стійкого економічного зростання вказує на проциклічність бюджетної політики того часу. Посилення впливу бюджету в контексті регулювання соціально-економічних процесів потребувало здійснення системних змін інституційного характеру для забезпечення позитивного ефекту. Сприятлива економічна кон'юнктура на висхідній стадії циклу сумарно із відсутністю досвіду формування бюджетної політики в зазначених умовах відобразилась на певних прорахунках та упущеннях. Ризики незбалансованої бюджетної політики і постійної двозначної інфляції, яка подекуди може переходити до галопуючих темпів є ургентними саме для країн, що входять до категорії тих, що розвиваються. За умов фінансової дестабілізації та високої інфляції державні інституції змушені переходити до політики бюджетної консолідації. Водночас, коли досягається макроекономічна рівновага і відносна цінова стабільність активізуються інтенції щодо проведення стимулюючої бюджетно-податкової політики [9]. При тому, що результативність таких заходів є вкрай невисокою, а основний фокус концентрується на питанні збільшення видатків бюджету, левова частка яких є непродуктивними й не мають позитивного впливу на зростання реального ВВП. Зазвичай переважає думка, що підвищення соціальних гарантій найменш захищеним верствам населення призведе до збільшення внутрішнього попиту та інтенсифікації господарської діяльності економічних агентів. На практиці ж ефективність таких дій є значно нижчою за очікування, часто супроводжується додатковими процентними пунктами до значень індексу споживчих цін і певними проблемами з виконанням взятих на себе зобов'язань у наступних бюджетних періодах. Песимістичний сценарій призводить до непередбачуваних деструктивних наслідків для економіки та соціальної сфери, провокуючи вдатись до монетизації бюджетного дефіциту.

З огляду на зазначене видається доцільним введення фіскальних правил, які передбачатимуть дієві інструменти контролю за ступенем бюджетної збалансованості. Їх запровадження та передбачення процедурних механізмів дотримання слугує засобом підвищення якісного рівня

інституційних засад бюджетної політики. Визначення граничних значень показників дефіциту бюджету та державного боргу є класичним заходом, який виступає стримуючим чинником в процесі формування бюджетної політики. Зміцнення фіскальної дисципліни шляхом накладення інституційних обмежень потребує досягнення суспільного консенсусу в питаннях ступеню перерозподілу ВВП через бюджетну систему, рівня бюджетної децентралізації та композиційної структури видатків. Враховуючи функціональну значимість перерозподільної функції бюджету необхідно констатувати, що видатки бюджету фінансуються за рахунок мобілізованих доходів, основу яких становлять податки. Здійснення асигнувань на утримання, подекуди завищеної чисельності, державних службовців, недостатньо розвинутої соціальної сфери, яка не надає послуг відповідної якості, співставної із громадськими запитами, необґрунтованих трансфертів і соціальної допомоги певним категоріям населення посилює актуальність модернізації бюджетної архітектури.

Високе значення співвідношення бюджетних видатків до ВВП спостерігається для країн із розвинутою інституційною матрицею економіки (скандинавські країни), або ж з планово-централізованою моделлю управління, де роль держави у організації суспільного буття є домінантною. Натомість, для України ургентним залишається питання не нарощування вагових показників доходів і видатків, а поступового зменшення їх значень. Зважаючи на декларативну величину граничного обсягу доходної частини зведеного бюджету, в основних напрямках бюджетної політики з початку 2000-х років, на рівні 30,0 % ВВП та утримання значення дефіциту бюджету в діапазоні 1,5—2,0 % ВВП, у середньостроковій перспективі актуальною і доцільною мірою є зниження частки видатків у ВВП на 3,0—4,0 в. п. Означене потребує проведення структурних змін моделі фінансування соціальної сфери, програм соціального захисту, модернізації механізму публічного управління. Серйозними викликами на шляху реалізації даного завдання є суттєві обсяги видатків на обслуговування державного боргу, зростаючі витрати на національну оборону і безпеку — на рівні не нижчому ніж 5,0 % ВВП (за умов військово-політичного конфлікту та потреби реформування військово-оборонного комплексу, значна сума трансфертів з державного бюджету ПФУ для здійснення пенсійних виплат).

Категорія боргової безпеки та окреслення її чітких критеріїв привертає до себе увагу зарубіжних і вітчизняних дослідників, державних інституцій, міжнародних фінансових організацій. Принагідно відзначаємо, що в багатьох випадках критерії та граничні значення ідентичних показників боргової безпеки різняться, що певною мірою пояснюється диферентними підходами щодо її оцінки, відмінним якісним рівнем інституційного середовища певних країн, ступенем впливу бюджетних інструментів на економічну динаміку тощо. Детермінантами впливу на стан економічної безпеки (у цілому) та боргової безпеки (зокрема) є основні складові державної фінансової політики, а саме бюджетно-податкова та монетарна політика, дієвість їх координації і взаємодії. Метою моніторингу стану боргової безпеки є виявлення слабких сторін та потенційних ризиків порушення макроекономічної стабільності, детермінація та оцінка ступеню впливу екзогенних і ендегенних факторів на динаміку і структуру державного боргу, розробка варіативних сценаріїв політики управління державним боргом.

На думку О.С. Власюка, рівень боргової безпеки залежить від сукупності чинників, зокрема а) нормативно-правової бази управління державним боргом; б) обсягу і

структури боргових зобов'язань; в) стабільності параметрів монетарної політики й динаміки економічного зростання; г) стабільності політичного курсу [10]. Щодо останньої тези потрібно зауважити наступне, що політичний курс в сфері формування і реалізації боргової політики має бути лімітовано накладенням інституційних обмежень. Перманентний значний вплив популізму політичного курсу для країн з економікою, що розвивається не сприяє зміцненню боргової безпеки країни. Навіть за умови його стабільності і доволі високого розвитку інститутів суспільство не позбавлене нагод зустрітись з серйозними економічними викликами, пов'язаними з різким збільшенням співвідношення державного боргу до ВВП. У Латвії у 2007 році (станом на кінець року) значення даного показника складало 8,0%, а у 2010 році — 46,8 %, приріст за трирічний період склав 38,8 в. п., в Словенії у 2012 році частка державного боргу в ВВП становила 46,6 %, а у 2014 році — 80,3%, приріст становив 33,7 в. п. З огляду на зазначене, важливим завданням політики управління публічним боргом є забезпечення безпечних значень боргових індикаторів та утримання передбачуваних і прогнозованих обсягів державних запозичень.

До найбільш вагомих показників боргової безпеки слід віднести: співвідношення державного і гарантованого державою боргу до ВВП, співвідношення зовнішнього і внутрішнього державного боргу до ВВП, співвідношення валового зовнішнього боргу до ВВП, відношення валового зовнішнього і державного боргу до обсягу експорту товарів і послуг, відношення зовнішнього державного боргу до міжнародних резервів, відношення видатків на обслуговування боргу до доходів державного бюджету. Борговим показником, що стосується зовнішніх запозичень приділена особлива увага в контексті відкритої моделі національної економіки, граничності вітчизняного фінансового ринку, враховуючи особливості емерджентного типу економіки. Актуальним є підвищення дієвості пруденційного управління борговими ризиками, розраховувати інтегральний показник боргової безпеки на основі визначення рівня боргових ризиків, оцінку яких слід здійснювати шляхом компаративного аналізу фактичних і граничних значень відповідних індикаторів боргової безпеки.

Процес зменшення державної заборгованості, послаблення боргового навантаження на бюджет, реструктуризація зовнішніх боргів приватного сектору, нарощування міжнародних резервів є доволі тривалим процесом, який потребує послідовних та виважених заходів державної економічної політики. Початковим кроком стало відновлення співпраці з МВФ та забезпечення надходжень кредитних коштів для своєчасного обслуговування і погашення зовнішнього державного боргу та забезпечення макроекономічної стабілізації. У подальшому необхідною мірою стали переговори з приватними іноземними держателями облігацій зовнішньої позики щодо реструктуризації та пролонгації термінів погашення державного боргу, що у результативному підсумку завершилось підписанням угоди між Міністерством фінансів України та Спеціального комітету кредиторів 27 серпня 2015 року. Цією угодою з певними умовами було реструктуризовано заборгованість на суму близько 22,6 млрд дол. США, що надало змогу тимчасово згладити боргове навантаження. Ключовим є недопущення значного дефіциту рахунку поточних операцій та підтримка стійких темпів економічного розвитку. Держава має демонструвати поступальний перехід до нового якісного рівня економічної архітектури, яка зорієнтована на забезпечення інтенсивного зростання національної економіки. В іншому разі боргові ризики посилюватимуться і країна зіштовхуватиметься з новими, більш потужни-

ми й тривалими за дією фундаментальними чинниками порушення макроекономічної рівноваги та фінансової стабільності. Міністерство фінансів України в середньостроковій перспективі визначило ключові ризики державного боргу, до яких віднесено ризик рефінансування, ліквідності, валютний та відсотковий ризик, ризик додаткових зобов'язань. Останній ризик пов'язаний насамперед із високою часткою держави в банківському секторі країни.

Ідентифікація ризиків є першим кроком в алгоритмі системи управління борговими ризиками, важливим є проведення їх групування та сегментації, здійснення ранжування ризиків відповідно до ймовірності виникнення та впливу на динаміку обраних індикаторів виміру публічного боргу. Відповідальні інституції мають удосконалювати інституційні механізми оцінки ступеню впливу ризиків на потенційну динаміку вагових показників державного боргу в розрізі його структурних компонентів, витрат на його обслуговування і погашення. Управлінські заходи мають розроблятися у логічній послідовності за часовим критерієм: стратегічні, середньострокові, короткострокові та оперативні. Довгостроковою метою управління є мінімізація фінансових ризиків, які є фундаментальною причиною боргової кризи, а в короткостроковому плані зусилля органів виконавчої влади спрямовані на мінімізацію вартості обслуговування боргу. Побудова ієрархічної структури управлінських цілей та детермінація часових періодів і інструментів їх досягнення дозволить підвищити дієвість управління та надати чіткий вербальний сигнал економічним агентам з метою зниження стратегічної невизначеності на ринках боргового капіталу. Закріплені орієнтири стосовно рівня державних запозичень має бути закріпленим у державній фінансовій стратегії та коректуватися, враховуючи фази бізнес циклу, економічну кон'юнктуру, інституційні перешкоди для стійкого розвитку вітчизняної економіки.

ВИСНОВКИ

Доцільним є запровадження фіскальних правил, які передбачатимуть дієві інструменти контролю за ступенем бюджетної збалансованості. Визначення граничних значень показників дефіциту бюджету та державного боргу є класичним заходом, який виступає стримуючим чинником в процесі формування бюджетної політики. Зміцнення фіскальної дисципліни шляхом накладення інституційних обмежень потребує досягнення суспільного консенсусу в питаннях ступеню перерозподілу ВВП через бюджетну систему, рівня бюджетної децентралізації та композиційної структури видатків. Розмір видатків соціального спрямування, в першу чергу це стосується мінімальних соціальних стандартів і гарантій мають щільно корелювати з показниками росту економіки. Впровадження трирічного бюджетного планування знизить частоту і масштаби інтенцій до нераціональних і завищених витрат. Закріплені орієнтири стосовно розміру основних вагових показників бюджету має бути закріпленим у державній фінансовій стратегії та коректуватися, враховуючи фази бізнес циклу, економічну кон'юнктуру, інституційні перешкоди для стійкого розвитку вітчизняної економіки. Актуальним є підвищення дієвості пруденційного управління борговими ризиками, розраховувати показники боргової безпеки, проводити консервативну бюджетну політику.

Література:

1. Blanchard O., Dell'Ariccia G., Mauro P. (2010). Rethinking macroeconomic policy. *Journal of Money, Credit and Banking*, 42 (1). — С. 199—215.

2. Mountford, A., Uhlig, H. (2009). What are the effects of fiscal policy shocks? *Journal of applied econometrics*, 24 (6). — С. 960—992.

3. Baum, A., Koester, G. B. (2011). The impact of fiscal policy on economic activity over the business cycle-evidence from a threshold VAR analysis.

4. Боголіб Т.М. Бюджетна політика як інструмент макроекономічної стабільності. *Економічний часопис-XXI*. — 2015. — № 3—4 (1). — С. 84—87.

5. Грабчук О. М. Фінансове регулювання розвитку економіки України у стані глибокої рецесії. *Економічний аналіз*. — 2014. — № 18 (2). — С. 134—141.

6. Лисяк Л.В. Політика фіскальної консолідації в Україні як інструмент стабілізації державних фінансів. *Ефективна економіка*. 2015. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4239>

7. Chugunov I.Y., Pasichnyi M.D. Fiscal policy for economic development. *Науковий вісник Полісся*. — 2018. — № 1 (13). — Ч. 1. — С. 54—61.

8. Чуగుнов І.Я., Собчук С. І. Формування бюджетної політики економічного розвитку країни. *Вісник КНТЕУ*. — 2018. — № 3. — С. 103—116.

9. Dornbusch R., Edwards S. (1991). The macroeconomics of populism. In *The macroeconomics of populism in Latin America* (pp. 7—13). University of Chicago Press.

10. Власюк О.С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія. — К.: НІСД, 2014. — 432 с.

References:

1. Blanchard, O. Dell'Ariccia, G. and Mauro, P. (2010), "Rethinking macroeconomic policy. *Journal of Money, Credit and Banking*, vol. 42 (1), pp. 199—215.

2. Mountford, A. and Uhlig, H. (2009), "What are the effects of fiscal policy shocks?", *Journal of applied econometrics*, vol. 24 (6), pp. 960—992.

3. Baum, A. and Koester, G.B. (2011), "The impact of fiscal policy on economic activity over the business cycle-evidence from a threshold VAR analysis", *Discussion Paper Series 1: Economic Studies*, vol. 3.

4. Boholib, T.M. (2015), "Budget policy as an instrument of macroeconomic stability", *Ekonomichnyj chasopys-XXI*, vol. 3—4 (1), pp. 84—87.

5. Hrabchuk, O.M. (2014), "Financial regulation of the development of Ukraine's economy in a state of deep recession", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 18 (2), pp. 134—141.

6. Lysiak, L.V. (2015), "Policy fiscal consolidation in Ukraine as an instrument of public finances stabilization", *Efektivna ekonomika*, vol. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4239> (Accessed 15 Sept 2018).

7. Chugunov, I.Y. and Pasichnyi, M.D. (2018), "Fiscal policy for economic development", *Naukovy visnyk Polissia*, vol. 1 (13), no. 1, pp. 54—61.

8. Chuhunov, I.Ya. and Sobchuk, S.I. (2018), "Formation of the budget policy of the country's economic development", *Visnyk KNTEU*, vol. 3, pp. 103-116.

9. Dornbusch, R. and Edwards, S. (1991), "The macroeconomics of populism", In *The macroeconomics of populism in Latin America*, pp. 7—13, University of Chicago Press, Chicago, USA.

10. Vlasjuk, O.S. (2014), *Aktual'ni problemy finansovoi bezpeky Ukrainy v umovakh postkryzovoi transformatsii* [Actual problems of financial security of Ukraine in the conditions of post-crisis transformation], NISD, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2018 р.

Н. В. Смирнова,
к. е. н., викладач, Криворізький коледж Національного авіаційного університету

СУЧАСНИЙ СТАН ВІТЧИЗНЯНОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО РИНКУ

N. Smirnova,
Ph.D, teacher at Krivoy Rog College of National Aviation University

THE MODERN STATE OF THE DOMESTIC TECHNOLOGY MARKET

Статтю присвячено опису поточних проблем, що виникають або можуть виникнути на вітчизняному технологічному ринку, поточний стан якого характеризується значним відставанням від провідних у технологічному плані розвитку країн. Так, від Японії ми відстали на 70, а від ЄС на 50 років. Така ситуація значною мірою пояснюється поліфакторним впливом як зовнішнього оточення, так і суто вітчизняних соціально-економічних реалій, таких як недосконалість законодавства, відсутність кваліфікованих технологічних фахівців і посередників, фінансових ресурсів для впровадження інноваційних технологій у виробництво. Банальне ж не звертання уваги на таку проблему та її причини призведе не тільки до її поглиблення, але і до значного зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції, що, в свою чергу, спричинить недоотримання прибутків господарюючих суб'єктів, у результаті чого вони не зможуть виділити кошти на оновлення застарілих виробничих потужностей. Тобто утворюється замкнене коло: низька якість продукції не надає можливості оновити матеріально-технічну базу, поглиблюючи загальну економічну кризу. Покращувати ж лише одну з складових факторів даної проблеми є не логічним, оскільки вони взаємозалежні і, наприклад, придбання новітньої техніки без відповідної перепідготовки фахівців не надасть бажаних результатів.

This article is sanctified to description of current problems, that arise up or can arise up at the home technological market current status of that is characterized considerable lag from leading in the technological plan of development countries. Yes, from Japan we fell behind on 70, and from EC on 50. Such situation is largely explained by multifactor influence of both external surroundings, and especially home socio-economic realities, such as imperfection of legislation, absence of skilled technological specialists and mediators, financial resources for applying of innovative technologies in industry. The banal not appeal of attention on this problem and her reasons will result not only in her deepening but also to the considerable decline of competitiveness of home products, that, in turn, will entail receiving less of profits of managing subjects, as a result of what they will not be able to provide funds on updating of out-of-date production capacities. Id est, the reserved circle appears: subzero quality of products does not give possibility to renew a material and technical base, deepening a general economic crisis. To improve only one of component factors of this problem is not logical, as they are interdependent and, for example, acquisition of the newest technique without the corresponding retraining of specialists will not give desirable results.

*Ключові слова: технологічний ринок, виробництво, технології, фахівці, конкурентоспроможність.
Key words: technological market, production, technologies, specialists, competitiveness.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Отже, технологічне відставання вітчизняної економіки, що на пряму впливає на якість і конкурентоспроможність національного виробництва, спричинене багатьма взаємопідтримуючими факторами, які не можна розглядати окремо, і без покращення яких змінити споживчі характеристики витогуляємих товарів не можливо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемі розвитку вітчизняного технологічного ринку присвячені праці А.Е. Армєського [1; 31—33], П.Г. Перерви [6; 7], О.В. Жегус [8], в яких надаються суто економічні показники без глибинного з'ясування поточного стану і причин, його викликавших. Суто цифри відображають лише динаміку розвитку, але без з'я-

Таблиця 1. Щорічне державне замовлення на бакалаврів

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Економіка і менеджмент	17593	18177	11888	15027	13692	13221	10125
Право	10179	10461	8500	9499	9430	9070	6845
Комп'ютерні науки	6180	6189	5144	7061	7217	7660	7100
Педагогіка	6657	6397	5730	6545	6394	6150	4410
Будівництво і архітектура	5876	5855	4611	5065	5415	5065	4020
Медицина	4249	4443	4788	4788	4823	5460	5475
Сільське господарство	4571	4711	4214	4633	4628	4270	3550
Електротехніка	3599	3652	3087	3623	3566	3383	2944
Біологія	1821	1868	1510	1780	1700	1680	1300
Фізика	1429	1425	820	1345	1300	1200	900
Електроніка	991	1026	897	1185	1160	1080	920
Хімія	970	960	714	902	905	845	780
Металургія	862	871	461	860	795	730	520
Авіація і космонавтика	533	660	464	675	639	632	645
Військові науки	642	737	756	975	626	735	1762
Легка промисловість	405	449	368	450	415	400	350

Джерело: [5].

Таблиця 2. Питомі витрати енергоресурсів на виробництво металопродукції (2017 р.)

Показники	Країни		
	Європейський Союз	Китай	Україна
Витрати енергоресурсів, кг у.п./т	473,2	465,1	653,2
Витрати коксу, кг/т	375	378	521,5
Витрати природного газу, м ³ /т	-	-	85,7
Витрати кисню, м ³ /т	60,3	62,0	89,8

Джерело: [2].

сування соціально-економічних основ формування інфраструктури цього ринку, робити висновки щодо перспектив його розвитку не доречно.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Зважаючи на все вищезазначене, ціллю статті є виокремлення та опис причин і наслідків негативного розвитку вітчизняного технологічного ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційно-технологічні тенденції розвитку світової економіки вимагають від національних суб'єктів господарювання глобального переосмислення стратегічних завдань. Відомо і доведено світовою практикою, що найвищих результатів виробничо-господарської діяльності досягають економіки тих країн, які вчасно і в достатній мірі оновлюють базу матеріального виробництва, забезпечуючи при цьому наявність економічного і соціального ефекту. Але поряд з суто матеріальними існує і нематеріальне, точніше сказати, частково матеріальне виробництво, що включає допоміжну ринкову інфраструктуру — освіту, науку, транспорт і зв'язок. Частково матеріальним їх робить використання у процесі надання певних послуг предметів і засобів праці. Так, наприклад, інформація, що є основою освіти, матеріалізується у посібниках, підручниках, а наукові винаходи із своєї суто теоретичної площини переходять у реальну практичну цінність. Тобто ідея знаходить своє матеріальне відображення, набуваючи форми цілком конкретних винаходів.

Водночас було б не вірним називати ці елементи допоміжними, оскільки наявність кваліфікованих інженерів і фахівців у сфері ІТ-технологій у більшості випадків забезпечить виробництво високоякісної і конкурентоспроможної на міжнародних ринках продукції, але, звісно, за умови паралельного оновлення виробничої бази матеріального виробництва. Тобто у ієрархії важливості превілювання матеріального і частково матеріального виробництва перевагу слід надати останньому, оскільки суто матеріальна річ нічого сама по собі не створить без заздалегідь визначеної програми, алгоритму дій чи плану, розробленого людиною-винахідником, продуцентом ідей, нематеріального початку виробничих систем.

За своєю сутнісно-матеріальною природою підприємства-розробники інноваційно-технологічних продуктів, техніка, технологічні розробки, технології, технологічні плани розвитку виробництва, ноу-хау, патенти на промислове використання формують технологічний ринок. Але, зважаючи на превілювання нематеріальної основи виробництва над матеріальною, до цього ринку слід додати фахівців у сфері ІТ-технологій, техніків-дослідників, а також відповідні навчальні заклади і НАН України як головного координатора наукових зрушень. На жаль, нині у порівнянні з минулими роками, значно скорочується набір на інженерні спеціальності. Натомість збільшується попит на будівельні і робітничі спеціальності (табл. 1).

Звісно, виконувати суто механічні дії набагато легше, ніж створювати проект їх виконання. Але, чи

не виникне згодом ситуація, що виконавці у надлишку, а виконувати немає чого, оскільки більшість абітурієнтів у майбутньому бажають працювати суто на керівних посадах у банківській, туристичній і посередницькій діяльності, або ж взагалі мають намір покинути країну і присвятити свої молоді роки роботі не по спеціальності на суто робітничих професіях у Польщі, Чехії та Словаччині. Тобто виникає парадоксальна ситуація, при якій навчають за держзамовленням, студенти набувають теоретичних знань і практичного досвіду, сукупність яких у подальшому або не буде використовуватися взагалі, або ж на благо розвитку сусідніх країн. При цьому на підготовку одного фахівця державний бюджет витрачає в рік біля 20 тис грн, а за п'ять років 100 тис. грн. Не важко помножити цю суму на кількість трудових мігрантів і отримати цілком серйозну величину. Як це пояснити: не раціональне витрачання бюджетних коштів, відсутність вільних робочих місць на національному ринку праці, не достатній рівень оплати праці або ж банальне не бажання громадян розвивати економіку України, оскільки це займе не одне десятиліття, натомість легше поїхати в країну з вже розвинутою інфраструктурою.

Другою, не менш важливою, проблемою поряд з відсутністю кваліфікованих фахівців є значне моральне і матеріальне зношення виробничих об'єктів вітчизняної промисловості, переважна більшість з яких створено у 60—70-ті рр. XX ст., що, відповідно, прямо впливає на рівень енергетичних витрат бюджетотворюючих виробництв (табл. 2).

Отже, вже найближчі сусіди України, а також Китай і Туреччина випереджають вітчизняне виробництво. Відповідно, у найближчому майбутньому дані країни стануть нашими найбільшими конкурентами у всіх сферах енергомістких виробництв: металургії, автомобілебудуванні, машино- і літакобудуванні, IT-технологіях, хімічному і нафтохімічному комплексі.

У результаті цього створюється парадоксальна ситуація: зростання собівартості викликає збільшення реалізаційних цін і, відповідно, зменшення попиту на продукцію, що, в свою чергу, провокує зменшення прибутку, якого не вистачає на заміну виробничих потужностей на менш енерговитратні. Такий стан справ призводить до поступового зменшення не тільки обсягів виробництва, але й скорочення виробничих потужностей вітчизняних підприємств і, як наслідок, збільшує залежність економіки від імпорту енергомістких товарів.

Паралельно з цим відсутні посередники в особі технологічних консультантів — юридичних осіб з компетенціями підбору замовнику інноваційно-технологічного продукту згідно з його виробничими потребами і фінансовими можливостями. Фактично, кожне підприємство на даний час вільне у виборі напряму свого технологічного розвитку, але за браком кваліфікованої допомоги зі сторони такий вибір зробити дуже важко. У випадку залучення інноваційних технологій з метою зменшення енерговитратності виробництва може виникнути соціальний резонанс, як наслідок, побоювання населення погіршення екологічної ситуації в регіоні їх проживання.

Відповідно до вищезазначеного, фондомісткість вітчизняної промисловості за своєю енергомісткою складовою значно перевищує світові показники, що не може не позначитися на її собівартості і, як наслідок, на конкурентоспроможності, яка, в свою чергу, напряму визначає рівень прибутковості підприємств.

Окрім цього, на державному рівні відсутня розробка єдиної системи розвитку вітчизняного технологічного ринку, чи хоча б забезпечення чіткого механізму трансферу закордонних інноваційно-технологічних продуктів. Натомість, Закон України "Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій" від 14.09.2006 № 143-V [3] лише надає і пояснює певні терміни відповідної діяльності, визначає основні суб'єкти трансферу технологій, методи їх взаємодії, але без побудови відповідно системи даного процесу, придатної для всіх галузей вітчизняної економіки.

До того ж, економічна винагорода авторам технологічних інновацій та особам, що задіяні у їх трансфері, вказується у Постанові Кабінету Міністрів України № 520 від 4.06.2008 [4], в якій зазначається її мінімальна ставка від доходу, що одержується від реалізації продукції, виготовленої з допомогою нової технології. Зокрема у додатку до Постанови вказується, що для авторів технологій для виготовлення продукції масового виробництва та осіб, що здійснюють їх трансфер, мінімальна ставка складає 0,5%, продукції індивідуального виробництва — 1%, металургійних технологій — 3% від доходу, отриманого від їх промислового використання. Натомість у практиці американського менеджменту трансферу технологій розподіл прибутку, отриманого від їх промислового використання, відбувається у пропорції 15:85, з яких перші 15% отримує офіс з трансферу технологій (OTL), а інші 85% — університет-розробник. У Китайській моделі здійснення процесу трансферу технологій таке співвідношення складає 40:60.

Звісно, ми живемо в суспільстві, де фізична праця оцінюється набагато вище, ніж розумова. І це всім відомий факт, який не потребує доведення. Відповідно, працівники, задіяні на інженерно-технічних та наукових посадах, отримують набагато менше, ніж робітники добувної та переробної промисловості. Але для подолання технологічного відставання вітчизняної економічної системи суто фізичної праці не достатньо, оскільки робітники виконують механічні дії по заздалегідь заданому алгоритму, без наявності якого необхідність в їх роботі відпадає. Отже, слід мотивувати розробників інноваційно-технологічних продуктів, а виконавці відповідних проектів самі собою знайдуться. Відповідно, повертаємося до вже раніше зазначеного і доведеного, що матеріальне виробництво, а це саме те, чим зайняті робітники, є неможливим без його нематеріальної основи — креслення, плану чи іншого заздалегідь визначеного алгоритму дій.

У нашому ж випадку, існуючі відсоткові виплати авторам технологій і особам, що здійснюють їх трансфер, не відповідають затраченим зусиллям на їх розробку, апробацію, промислове впровадження і транс-

фер. Тобто для підвищення інноваційної активності вітчизняних науковців слід переглянути відсоткове співвідношення виплат з отриманого доходу від промислового впровадження інноваційно-технологічних продуктів.

Для більш вдалої зміни вітчизняного технологічного ринку слід імплементувати найкращі здобутки світової практики трансферу технологій, а саме програму ООН "Трансфер технологій: серія документів UNCTAD з проблем міжнародних інвестиційних угод" [9], з урахуванням національних інноваційно-технологічних реалій, рівня розвитку матеріально-технологічної бази господарюючих суб'єктів і їх конкурентних можливостей під дією внутрішніх і зовнішніх ринкових чинників.

Окрім цього, пріоритетного положення в системі державного управління повинна зайняти технологічна політика, як загальнодержавна складова стабілізації загальноекономічного розвитку. Отже, алгоритм такий: розробники технологічної політики, з метою подолання відповідного відставання вітчизняної економіки, визначають прерогативні засади її розвитку і направляють їх до профільних міністерств і відомств для доповнення і виконання, а міністерство економічного розвитку лише повного узгодження виділяє фінансові ресурси на здійснення даної програми. Підцілями або ж тактичними завданнями на шляху досягнення стабілізації технологічного розвитку вітчизняної економіки є створення центру трансферу технологій при НАН України, як головного координатора процесу здійснення трансферу технологій; поширення мережі технологічних посередників з компетенціями пошуку і підбору промисловим замовникам технологічних інновацій; фінансово-економічне мотивування розробників інноваційно-технологічних продуктів, навчання студентів технічних спеціальностей та перепідготовка інженерних та робітничих кадрів у відповідності з сучасними світовими вимогами технологічного ринку і, що найважливіше для суб'єктів господарювання, то це надання їм державних безвідсоткових кредитів на придбання і промислове впровадження технологічних інновацій.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Тобто, зважаючи на все вищезазначене, можна зробити висновок про нерозвиненість вітчизняного технологічного ринку, причинами чого є відсутність кваліфікованих фахівців і технологічних посередників, недосконалість законодавства у сфері трансферу технологій, що в сукупності з низькою прибутковістю суб'єктів промисловості створює перешкоди для будь-якого його розвитку. Вихід з такої ситуації можливий за умови створення державної системи трансферу технологій з відповідною імплементацією даного процесу.

Література:

1. Арменийский А.Е. Инновационная экономика и роль в ней интеллектуальной собственности // Инновации. — 2009. — № 11 (133). — С. 31—33.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Закон України "Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій" від 14.09.2006 № 143-V (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 45, ст. 434) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/755-15>

4. Капіца Ю.М. Нормативні акти з питань охорони інтелектуальної власності та трансферу технологій // Центр інтелектуальної власності та передачі технологій НАН України. — К.: ЦІВПТ НАН України, 2008.

5. Міністерство фінансів України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://minfin.com.ua/>

6. Перерва П.Г., Коцески Д., Сакай Д., Шомоши Вереш М. Трансфер технологій. — Харків: Апостроф, 2012.

7. Перерва П.Г. Трансфер технологій: Монографія / Под науч. редакцией П.Г. Перервы и Д. Коциски // Харків: НТУ "ХПИ". — 2012.

8. Перерва П.Г., Жегус О.В. Науково-інноваційний потенціал України та сучасні проблеми його використання [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Natural/vcp/TPtEV/2011_26/statiga/Pererva.pdf

9. Transfer of technology: UNCTAD Series on issues in international investment agreements (2001), UNITED NATIONS, New York and Geneva.

References:

1. Armenskij, A.E. (2009), "Innovacionnaya ekonomika i rol' v nej intellektual'noj sobstvennosti" [Innovation economy and the role in it of intellectual property], Innovacii, vol. 11 (133), pp. 31—33.
2. The State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed August 2018).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), The Law of Ukraine "On state regulation of activities in the field of technology transfer", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/755-15> (Accessed August 2018).
4. Kapica, Yu.M. (2008), "Normativni akti z pitan ohoroni intelektualnoyi vlasnosti ta transferu tehnologij" [Regulatory Acts on the Protection of Intellectual Property and Technology Transfer], Center for Intellectual Property and Technology Transfer of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
5. Ministry of Finance of Ukraine, available at: <http://minfin.com.ua/> (Accessed August 2018).
6. Pererva, P.G. Koceski, D. Sakaj, D. Shomoshi Veresh, M. (2012), "Transfer tehnologij" [Technology transfer], Apostrof, Kharkiv, Ukraine.
7. Pererva, P.G. Koceski, D. (2012), "Transfer tehnologij" [Technology transfer], NTU "HPI", Kharkiv, Ukraine.
8. Pererva, P.G. Zhagus, O.V. "Naukovo-innovacijnij potencial Ukrayini ta suchasni problemi jogo vikoristannya" [Scientific and innovation potential of Ukraine and modern problems of its use], available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Natural/vcp/TPtEV/2011_26/statiga/Pererva.pdf / (Accessed August 2018)
9. "Transfer of technology: UNCTAD Series on issues in international investment agreements" (2001) UNITED NATIONS, New York and Geneva.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2018 р.

І. Я. Максименко,
к. е. н., доцент кафедри обліку та оподаткування,
Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя
О. І. Філатова,
магістрантка 6 курсу, Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З ЛІКВІДАЦІЇ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

I. Maksymenko,
cand. sc. (econ.), assistant professor of department of "Accounting and taxation" Zaporozhye National Technical University
O. Filatova,
master, the 6th course, Zaporizhzhya National Technical University, Zaporizhzhya

FEATURES OF DISCLOSURE IN ACCOUNTING OPERATIONS FOR LIQUIDATION OF MAIN ACTIVITIES IN MANAGEMENT ENTERPRISE

У статті розглянуто сучасні наукові уявлення до трактування економічного змісту поняття "основні засоби" в економічній літературі та нормативно-правових актах України, які регулюють їх бухгалтерський та податковий облік.

Встановлено відмінності у трактуванні поняття ліквідація основних засобів у бухгалтерському і податковому обліку.

Згідно із П(С)БО 27 "Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність". Саме він визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про необоротні активи, утримувані для продажу, та про групу активів, які підлягають вибуттю внаслідок операції продажу, і розкриття такої інформації у фінансовій звітності.

Наголошено, що сукупність норм П(С)БО 7 і П(С)БО 27 надають підставу зробити проміжний висновок: основні засоби, що підлягають продажу, можуть сформувати у групи вибуття — сукупність активів, які плануються до продажу або відчуження в інший спосіб однією операцією, та зобов'язання, котрі прямо пов'язані з такими активами, що будуть передані (погашені) унаслідок такої операції (п. 4 П(С)БО 27).

Доведено, що ліквідація основних засобів — один зі способів їх вибуття внаслідок невідповідності критеріям визнання активом, а саме через відсутності імовірності отримання в майбутньому економічних вигод.

The article deals with contemporary scientific representations to the interpretation of the economic content of the concept of "fixed assets" in the economic literature and regulatory legal acts of Ukraine that regulate their accounting and tax accounting.

The differences in the interpretation of the concept of the elimination of fixed assets in accounting and tax accounting are established.

According to P (C) BO 27 "Non-current assets held for sale and discontinued operations". It determines the methodological principles for the formation of information in the accounting of non-current assets held for sale and the group of assets that are to be sold out as a result of the sale and disclosure of such information in the financial statements.

It is emphasized that the accumulation of norms P (C) BO 7 and P (C) BO 27 gives reason to make an interim conclusion: fixed assets subject to sale can form groups of disposal — a set of assets that are planned to be sold or alienated in another way by one operation, and those liabilities that are directly related to such assets that will be transferred (repaid) as a result of such an operation (item 4 P (C) BO 27).

It is proved that the liquidation of fixed assets is one of the ways of their elimination as a result of non-compliance with the criteria for recognizing the asset, namely, the lack of probability of obtaining future economic benefits.

Ключові слова: вибуття, експлуатація, ліквідація, матеріальні активи, необоротні активи, об'єкт, основні засоби, продаж.

Key words: disposal, exploitation, liquidation, tangible assets, non-current assets, object, fixed assets, sale.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ефективність функціонування економіки в значній мірі визначається станом її основних засобів, які характеризують виробничі можливості галузей економіки, визначають темпи та масштаби її розвитку. У сучасних умовах діяльності підприємств стає актуальним дослідження проблем обліку основних засобів та їх вибуття, ефективності їх використання в умовах реалізації інвестиційних проектів, а також визначення напрямів активізації інвестиційної діяльності.

Ефективність роботи менеджменту підприємства можна оцінити за тим фактом, наскільки ефективно він уміє управляти необоротними активами.

Саме ліквідація основних засобів — один зі способів їх вибуття внаслідок невідповідності критеріям визнання активом, а саме через відсутність імовірності отримання в майбутньому економічних вигод.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемі обліку основних засобів приділялося чимало уваги зарубіжними і вітчизняними науковцями.

Найбільш фундаментальними і такими, що охоплюють різні аспекти цієї проблеми, є праці авторів: М.Я. Дем'яненко, Ф.Ф. Бутинець, Г.Г. Кірейцев, В.А. Замлинський, А.Г. Соколов, І.Р. Сухарев, А.П. Панасенко, Т.С. Муріна, М.В. Кужельний, В.П. Завгородній, та інші вчені. Серед зарубіжних вчених, що займалися проблемами методології бухгалтерського обліку, необоротних активів, слід особливо відзначити праці Р. Антоні, Л. Бернстайна, М. Бромвіча, М. Метьюса, Б. Нідлза, Ж. Рішара, Р. Холта та інш.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є систематизація та аналіз теоретичних, методичних та практичних аспектів відображення в обліку операцій, з ліквідації основних засобів та вивчення економічної сутності проблеми побудови обліково-аналітичного забезпечення управління основними засобами з метою вдосконалення управлінського обліку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Згідно із П(С)БО 7, основні засоби — матеріальні активи, які підприємство/установа утримує з метою використання їх у процесі виробництва/діяльності або

Таблиця 1. Документи, що підтверджують вимушену ліквідацію основних засобів

підстава	документи
Ліквідуються у зв'язку з їх знищенням або зруйнуванням унаслідок дії обставин непереборної сили	Інвентаризаційні документи: – відповідні довідки (сертифікати) з Торгово-промислової палати про настання обставин непереборної сили; – Акт на списання основних засобів
Ліквідація без згоди платника податків, у т.ч. викрадення	У випадку крадіжки: – документи про інвентаризацію (наказ, інвентаризаційний опис, звіряльна відомість); – документ з органу поліції (довідка, лист, акт тощо); – Акт на списання основних засобів. У випадку пожежі: – інвентаризаційні документи (наказ, інвентаризаційний опис, звіряльна відомість); – Акт про пожежу; – Акт на списання основних засобів
Знищення, розібрання або перетворення основних виробничих або невиробничих засобів в інший спосіб, унаслідок чого вони не можуть використовуватися за первісним призначенням	Висновок відповідної експертної комісії щодо неможливості використання в майбутньому цих засобів за первинним призначенням (це може бути або висновок з експертної оцінки фахівцями незалежної експертизи (сторонніми експертами), або висновок, складений співробітниками підприємства відповідної кваліфікації (скажімо, постійно діючою комісією по підприємству) та затверджений керівником підприємства; Акт на їх списання відповідної форми

Джерело: складено автором.

постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

Відповідно до п. 33 П(С)БО 7 "Основні засоби", об'єкт основних засобів вилучається з активів (списується з балансу) у разі його вибуття внаслідок безоплатної передачі чи невідповідності критеріям визнання активом.

Згідно із П(С)БО 27 "Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність". Саме він визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про необоротні активи, утримувані для продажу, та про групу активів, які підлягають вибуттю внаслідок операції продажу, і розкриття такої інформації у фінансовій звітності.

Сукупність норм П(С)БО 7 і П(С)БО 27 надають підставу зробити проміжний висновок: основні засоби, що підлягають продажу, можуть сформувати групи вибуття — сукупність активів, які плануються до продажу або відчуження в інший спосіб однією операцією, та зобов'язання, котрі прямо пов'язані з такими активами, що будуть передані (погашені) унаслідок такої операції (п. 4 П(С)БО 27).

Аналогічно це зафіксовано в п. 40 Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів: об'єкт основних засобів списується з балансу при його вибутті внаслідок продажу, ліквідації, безоплатної передачі, нестачі, остаточного псування або інших причин невідповідності критеріям визнання активом.

Отже, ліквідація основних засобів — один зі способів їх вибуття внаслідок невідповідності критеріям визнання активом, а саме через відсутність імовірності отримання в майбутньому економічних вигод.

Під час ліквідації основного засобу в бухгалтерському обліку його списують з балансу. Згідно із п. 29

П(С)БО 7 нарахування амортизації, припиняється, починаючи з місяця, наступного за місяцем вибуття такого об'єкта. Під час застосування виробничого методу амортизації — з дати, яка настає за датою вибуття об'єкта основних засобів.

Нульова залишкова вартість повністю амортизованого основного засобу не є підставою для його списання. Якщо цей засіб цілком придатний до експлуатації (підприємство сподівається отримати економічні вигоди від його використання), він і надалі використовується, а згідно з п. 17 П(С)БО 7 підприємство може здійснити переоцінку такого основного засобу.

Ліквідацію об'єкта основних засобів відображають, коли об'єкт уже не відповідає визначенню активів. Тобто має бути впевненість, що об'єкт не використовуватиметься (не може приносити економічної вигоди), відновити його неможливо або ж економічно не доцільно.

Згідно із п. 43 Методрекомендацій № 561, Акти на списання основних засобів відображають у бухгалтерському обліку після їх затвердження керівником підприємства.

Тобто в бухгалтерському обліку списання об'єкта основних засобів у зв'язку з його ліквідацією відображають тоді, коли прийнято рішення про ліквідацію — тобто на підставі Акта, затвердженого керівником. Адже саме за цією подією стає зрозуміло, очікує підприємство отримання економічних вигід від такого об'єкта чи вже ні.

Вибуття основного засобу відображають такими проводками:

Дт 131 "Знос основних засобів", 132 "Знос інших необоротних матеріальних активів" Кт 10 "Основні засоби", 11 "Інші необоротні матеріальні активи" — на суму накопиченої амортизації;

Дт 976 "Списання необоротних активів" Кт 10, 11 — на залишкову вартість списаного основного засобу.

Якщо ліквідують об'єкт основних засобів, який повністю амортизувався та його залишкова вартість до-

рівнює нулю, то, відповідно, проводки зі списанням його залишкової вартості не буде, списання з балансу відбудеться проводкою: Дт 131, 132 Кт 10, 11.

Витрати, пов'язані з ліквідацією основних засобів, відображаються також за дебетом субрахунку 976. Кореспонденції рахунків із відображення в обліку витрат на ліквідацію та демонтаж основних засобів містяться в додатку до Методрекомендацій № 561. Основні з них:

— послуги сторонніх організацій, що здійснювали демонтаж об'єкта основних засобів: Дт 976 Кт 685 "Розрахунки з іншими кредиторами";

— нарахована заробітна плата робітникам, які здійснювали демонтаж об'єкта основних засобів, і ЄСВ: Дт 976 Кт 66 "Розрахунки з оплати праці", 65 "Розрахунки за страхуванням".

Під час ліквідації раніше переоціненого основного засобу перевищення сум його попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок залишкової вартості включають до складу нерозподіленого прибутку з одночасним зменшенням додаткового капіталу.

Тобто на суму такого перевищення роблять проводку: Дт 411 "Дооцінка (уцінка) основних засобів" Кт 441 "Прибуток нерозподілений". Якщо підприємство застосовує метод щомісячного (щоквартального) списання такого перевищення до складу нерозподіленого прибутку в сумі, пропорційній нарахуванню амортизації, до складу нерозподіленого прибутку під час списання цього об'єкта включають лише залишок перевищення сум попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок такого об'єкта. Водночас дані про рух переоцінок беруть із регістрів аналітичного обліку основних засобів.

Відповідно до п. 44 Методрекомендацій № 561, деталі, вузли, агрегати й інші матеріали, отримані під час розбирання та демонтажу ліквідованих основних засобів, оприбутковують із визнанням іншого доходу на субрахунок 746 "Інші доходи".

У разі якщо ліквідація основних засобів здійснюється за власним бажанням платника податку, тоді така операція розцінюється як постачання товару і, відповідно, підлягає обкладенню ПДВ за звичайними цінами, але не нижче за балансову вартість на момент ліквідації.

Стосовно документів, що підтверджують ліквідацію, знищення, розбирання або перетворення основного засобу у випадках, коли така ліквідація здійснюється без згоди платника податку, то їх перелік залежить від самої причини ліквідації (табл. 1).

Згідно із п. 34 П(С)БО 7, фінансовий результат від ліквідації основних засобів визначається шляхом вирахування з доходу від ліквідації їх залишкової вартості, непрямих податків і витрат, пов'язаних із вибуттям основних засобів.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, основним регламентуючим документом щодо порядку обліку всіх операцій з основними засобами є П(С)БО 7 "Основні засоби", а для податкового обліку, звісно, — ПКУ. Водночас цікавим є такий факт: ані

П(С)БО 7, ані ПКУ не містять поняття "продаж основних засобів" як такого. Але це не означає, що відповідної термінології немає взагалі.

Сукупність норм П(С)БО 7 і П(С)БО 27 надають підставу зробити висновок: основні засоби, що підлягають продажу, можуть сформувати групи вибуття — сукупність активів, які плануються до продажу або відчуження в інший спосіб однією операцією, та зобов'язання, котрі прямо пов'язані з такими активами, що будуть передані (погашені) унаслідок такої операції.

Таким чином, аналіз відповідної термінології окреслив не лише ключову характеристику операцій продажу основних засобів (передання прав власності), а й обов'язковість оформлення таких операцій відповідного виду договором.

Література:

1. Закон України 16.07.1999 р. № 996-XIV "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні".
2. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. № 2755 VI (із змінами та доповненнями).
3. Наказ Міністерства Фінансів України 27 квітня 2000 р. № 92 "Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби".
4. Наказ Міністерства Фінансів України 07 листопада 2003 р. № 617 "Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 27 "Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність".
5. Наказ Міністерства Фінансів України 30 вересня 2003 р. № 561 "Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів".
6. Максименко І.Я. Особливості визначення основних засобів у процесі управління підприємством: бухгалтерський та податковий аспекти / І.Я. Максименко, О.П. Зоря, Є.В. Березін // Агросвіт — 2017. — № 19—20. — С. 47—50

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (Accessed 14 september 2018).
 2. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/275517> (Accessed 14 september 2018).
 3. Ministry of Finance of Ukraine (2003), "Regulation (standard) of accounting 7 "Property, plant and equipment", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z028800> (Accessed 14 september 2018).
 4. Ministry of Finance of Ukraine (2000), "Regulation (standard) of accounting 27 "Non-current assets held for sale", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1054-03> (Accessed 14 september 2018).
 5. Ministry of Finance of Ukraine (2003), "Methodological recommendations on the accounting of fixed assets", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF03270.html (Accessed 14 september 2018).
 6. Maksymenko, I.Y., Zoria, O.P. and Berezin, Ye.V. (2017), "Features of determination of main properties in business", *Ahrosvit*, vol. 19-20, pp. 47—50.
- Стаття надійшла до редакції 15.09.2018 р.*

УДК 65.330.1

К. Г. Коляда,
студентка, Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя
Т. В. Пуліна,
д. е. н., професор, Запорізький національний технічний університет
І. А. Нечаєва,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту, Запорізький національний технічний університет

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ІТ-КОМПАНІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ ПОКАЗНИКІВ АНАЛІЗУ АКЦІЙ ТА ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ

K. Kolyada,
student of Zaporizhzhya National Technical University, Zaporizhzhia
T. Pulina,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Zaporizhzhya National Technical University, Zaporizhzhia
I. Nechayeva,
Ph.D. in Economics, docent, Zaporizhzhya National Technical University, Zaporizhzhia

METHODOLOGY FOR ASSESSING THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF AN IT COMPANY THROUGH STOCK INDICES AND AN INTEGRAL INDICATOR OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS

У статті досліджено сучасні підходи та методи оцінки інвестиційної привабливості. Встановлено, що інвестиційна привабливість виступає неодмінною умовою успішного функціонування підприємств будь-якої організаційно-правової форми; завдяки їй створюються або зміцнюються явні та приховані переваги підприємства перед конкурентами тощо. Потенційні інвестори приділяють величезну увагу оцінці саме інвестиційної привабливості компанії, оскільки прагнуть мінімізувати ризики та отримати максимальний ефект на вкладений капітал. Найбільш використовуваними в оцінці інвестиційної привабливості підприємства є методи фінансово-економічного, стратегічного та маркетингового аналізу, які, однак, у повній мірі не враховують специфіку діяльності підприємства. У статті запропоновано удосконалену методику оцінки інвестиційної привабливості ІТ-компанії за допомогою показників аналізу акцій та інтегрального показника інвестиційної привабливості.

The article investigates modern approaches and methods of evaluation of investment attractiveness. It has been established that investment attractiveness is an indispensable condition for the successful operation of enterprises of any organizational and legal form; it creates or strengthens the company's explicit and hidden advantages over its competitors, and so on. Potential investors are paying a lot of attention to the investment attractiveness of the company because they seek to minimize the risks and receive maximum effect on the invested capital. The most used methods in assessing the investment attractiveness of the enterprise are those of financial-economic, strategic and marketing analysis, which, however, do not fully take into account the specifics of the enterprise. The article proposes an improved methodology for assessing the investment attractiveness of an IT company through stock indices and an integral indicator of investment attractiveness.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, інвестиційна привабливість, оцінка фінансового стану, оцінка інвестиційної привабливості.

Key words: investment activity, investment attractiveness, estimation of financial condition, estimation of investment attractiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Невирішеною частиною проблеми оцінювання інвестиційної привабливості є урахування сфери діяльності підприємства, що особливо актуальним є для компаній, що функціонують у глобальному ІТ-середовищі.

тому числі, на основі оцінки інвестиційної привабливості підприємства, необхідно зазначити таких як, Білих Л.П., Бірман Г., Бланк І.А., Бочаров В.В., Валітурова Л.С., Казакова О.Б., Кисельова Н.В., Нечаєва І.А., Трясціна Н.Ю., Шмідт С., Щіборщ К.В.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ

Метою дослідження є удосконалення методики оцінювання інвестиційної привабливості підприємства з урахування особливостей та специфіки сфери діяльності ІТ-компанії.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед авторів, сферою інтересів яких є питання підвищення ефективності інвестиційної діяльності, у

ВИКЛАД ОСНОВОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нині різними авторами запропоновано ряд методик оцінки інвестиційної привабливості організації. Однак, незважаючи на їх кількість, методики можливо класифікувати на кілька груп.

Перша група заснована на використанні виключно показників фінансової звітності підприємства, тобто являє собою оцінку фінансового стану підприємства. Зокрема у методиці Суркіна П.М. за основу оцінювання взяті показники в розрізі трьох блоків: показники ринкової стійкості, коефіцієнти ліквідності і рентабельності [18]. Циганов А.В. використовує показники, що характеризують ефективність діяльності підприємства і показники платоспроможності [20]. Ендовицкий Д.А. виділяє показники ліквідності і платоспроможності, фінансової стійкості, оборотності активів і рентабельності господарської діяльності [10]. Аніскін Ю.П. пропонує методику оцінки на основі факторного аналізу рентабельності активів [2]. Відносна простота розрахунків та доступність інформації для аналізу — основні переваги методик. Кожна з методик окремо має переваги, однак, в сукупності перша група методик має суттєвий недолік — аналіз інвестиційної привабливості підприємства проводиться на основі оцінки тільки фінансового стану організації.

До другої групи відносять комплексні методики оцінки інвестиційної привабливості підприємства. Севрюгин Ю.В. пропонує кваліметричну модель оцінки інвестиційної привабливості підприємства. Методика Ю.В. Севрюгина дозволяє методом середньозваженого оцінити три локальних і один інтегральний показник інвестиційної привабливості підприємств різних організаційно-правових форм. Недоліком методики є якісний характер параметрів (критеріїв), що ускладнює оцінювання [17].

У методиці Валінурової Л.С. та Казакова О.Б. запропоновано класифікацію внутрішніх факторів потенціалу інвестиційної привабливості підприємства та визначено їх параметри [8].

Отже, у поточних умовах господарювання склалися дві групи оцінки інвестиційної привабливості підприємств. Перша базується на показниках оцінки фінансово-господарської діяльності та конкурентоспроможності підприємства. Друга група використовує поняття інвестиційного потенціалу та інвестиційного ризику.

В європейських країнах для оцінки інвестиційної привабливості досить розповсюдженими є методи рейтингової оцінки, такі як Fortune 500, Global 1000, BusinessWeek 1000. Вони оцінюють інвестиційну привабливість, виходячи з фінансово-господарських показників підприємств: обсяги доходів, прибутків, активів; ефективність інвестицій; збільшення прибутків, доходів, працівників; рівень ринкової вартості компанії [9].

Так, наприклад, в методиці, за версією "Forbes", для оцінки інвестиційної привабливості організації запропоновано використовувати чотири показники:

- виручка;
- прибутковість капіталу;
- ціна акції компанії;
- чиста рентабельність [9].

А. Chandra і А. Reinstein доповнили цю методику оцінки рядом показників, які, на їхню думку, також можуть розкрити ступінь привабливості компанії з точки зору інвесту-

вання: темпи зростання виручки і чистого прибутку, прибуток на одну акцію і темп її зростання за п'ять років, дивідендна прибутковість, коефіцієнт "Ціна/прибуток", частка позикових коштів, балансова вартість однієї акції, ринкова вартість компанії. При цьому в цій моделі не приймаються до уваги якісні показники, оскільки не мають значного впливу на рішення інвесторів [1].

Однак методи, запозичені в іноземних авторів, мають певні недоліки, а саме: спрямовані, насамперед, на фінансові, а не на реальні інвестиції; ті що стосуються реальних інвестицій, розроблені для умов стабільної економіки. Більшість методів заснована на аналізі безсистемних наборів показників фінансового стану підприємства, тобто мають ретроспективний характер, тоді як інвестора цікавлять результати майбутньої діяльності; багато методів засновано на експертній оцінці та мають характер невизначеності, бо відображають суб'єктивну думку експертів [11].

Для оцінки інвестиційної привабливості використовують різноманітні фінансові коефіцієнти. Їх склад визначається відповідно до цілей і глибини аналізу. Варто підкреслити, що коефіцієнти несуть найбільший зміст у тому випадку, коли можна простежити їх динаміку за певний час, наприклад, 3—5 років.

В Україні для визначення інвестиційної привабливості підприємства використовується Положення "Про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації", затверджене Наказом Міністерства фінансів України та Фонду державного майна України від 26.01.2001 р. № 49/121 та зареєстрованого у Міністерстві Юстиції України 8.02.2001 р. № 121/5312 [19].

Відповідно до цього Положення оцінка підприємства включає в себе: вертикальний (визначення питомої ваги окремих статей фінансових звітів) та горизонтальний аналіз (порівняння величин відповідних показників за декілька періодів, їх зміни та тенденції, а також порівняння з іншими підприємствами галузі). Тобто, за такою методикою, основним джерелом інформації для визначення інвестиційної привабливості є бухгалтерська (фінансова) звітність підприємства.

За результатами вищевикладеного можна зробити висновки, що усі розглянуті методики мають певні недоліки: по-перше, засновані виключно на показниках фінансової звітності та, по-друге, вони є універсальними за своєю суттю, тобто не враховують специфіку діяльності конкретної організації, особливо це відноситься до організацій, що функціонують на ринку ІТ.

Удосконалена методика оцінки інвестиційної привабливості має наступні етапи: (рис. 1).

Оцінка фінансового стану підприємства складається з таких етапів:

- оцінка майнового стану підприємства та динаміка його зміни;
- оцінка фінансових результатів діяльності підприємства (оцінка ліквідності, ділової активності, платоспроможності, рентабельності тощо).

Оцінка майнового стану підприємства дає можливість визначити абсолютні і відносні зміни статей балансу за певний період та їх тенденції, визначити структуру фінансових ресурсів підприємства.

Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства передбачає дослідження динаміки та структури фінансових результатів його діяльності, дозволяє визначити фак-

Рис. 1. Удосконалена методика оцінки інвестиційної привабливості компанії

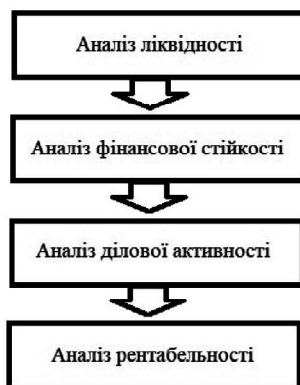

Рис. 2. Етапи фінансового аналізу підприємства

Таблиця 1. Показники оцінки фінансового стану підприємства

Група показників	Показники
Показники ліквідності	— коефіцієнт поточної ліквідності; — коефіцієнт швидкої ліквідності; — коефіцієнт абсолютної ліквідності
Показники фінансової стійкості	— коефіцієнт платоспроможності (автономії); — коефіцієнт фінансової залежності; — коефіцієнт співвідношення мобільних та іммобілізованих активів; — коефіцієнт маневреності власного власних оборотних коштів; — коефіцієнт забезпеченості оборотного капіталу власними джерелами фінансування; — коефіцієнт забезпеченості запасів власними коштами; — коефіцієнт збереження власного капіталу
Показники ділової активності	— коефіцієнт оборотності активів; — коефіцієнт оборотності активів поточних активів; — фондівдача; — коефіцієнт оборотності власного капіталу; — коефіцієнт оборотності інвестованого капіталу; — коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості; — коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості; — коефіцієнт оборотності матеріальних запасів; — оборотність грошових коштів
Показники рентабельності	— коефіцієнт загальної рентабельності; — коефіцієнт рентабельності власного капіталу; — коефіцієнт рентабельності активів; — коефіцієнт рентабельності оборотних активів; — коефіцієнт рентабельності чистих активів

тори, що вплинули на формування величини чистого прибутку (збитку) підприємства.

Метою фінансового аналізу підприємства, є оцінка його фінансового стану з урахуванням динаміки змін, які склалися в результаті господарської діяльності підприємства за декілька останніх років, визначення чинників, які вплинули на ці зміни і прогнозування майбутнього фінансового стану підприємства. Результати аналізу використовуються для підготовки рекомендацій щодо подальшої діяльності підприємства, його реструктуризації тощо.

Фінансовий аналіз підприємства полягає у виконанні чотирьох основних етапів (рис. 2) [13]:

Показники фінансового стану підприємства, що відповідають кожному з етапів фінансового аналізу підприємства представлені у таблиці 1.

Фінансовий аналіз дозволяє зробити висновок щодо прибутковості або збитковості діяльності підприємства, тенденцій зміни основних показників діяльності підприємства порівняно з попередніми періодами, основних факторів, що вплинули на формування кінцевих результатів господарської діяльності підприємства.

Отже, аналіз фінансового стану не є вичерпним для остаточного прийняття рішення щодо інвестицій в конкретне підприємство.

Оскільки більшість компаній (це стосується й сфери ІТ) є акціонерними товариствами, необхідним виступає аналіз підприємства як емітента цінних паперів, де найважливішу роль буде відведено аналізу економічних характеристик акцій підприємства — одержувача інвестицій.

До основних показників аналізу акцій можна віднести:

- рентабельність акціонерного капіталу;
- показник виплати дивідендів;
- коефіцієнт котирування акцій;
- балансова вартості 1 акції;
- прибуток на 1 акцію.

Рентабельність власного (акціонерного) капіталу (ROE) відображає ступінь привабливості суб'єкта господарювання для вкладень коштів акціонерів. Чим вище цей показник, тим більше прибутку приходить на одну акцію, тим вище потенційні дивіденди.

Модель DuPont є розрахунком ROE через три концептуальні складові:

- рентабельність продажів (формула 1);

$$РП = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Виручка}} \quad (1),$$

- оборотність активів (формула 2);

$$ОА = \frac{\text{Виручка}}{\text{Активи}} \quad (2)$$

- фінансовий леверидж (формула 3).

$$ФЛ = \frac{\text{Активи}}{\text{Власний капітал}} \quad (3).$$

Така модель дозволяє визначити вплив на рівень ROE результатів операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.

Не менш використовуваною є семи факторна модель оцінки рентабельності активів, яка, на відміну від моделі DuPont, враховує вплив на рентабельність активів більшої, а саме семи, кількості факторів (формула 4).

$$Ra = \frac{П}{П} \times \frac{В}{ОА} \times \frac{ОА}{КЗ} \times \frac{КЗ}{ДБ} \times \frac{ДБ}{Кзб} \times \frac{Кзб}{ПК} \times \frac{ПК}{А} \quad (4),$$

де П — прибуток;

В — виручка від реалізації продукції;

ОА — оборотні активи;

КЗ — короткострокові зобов'язання;

ДБ — дебіторська заборгованість;

Кзб — кредиторська заборгованість;

ПК — позиковий капітал;

А — активи.

По кожному окремому напрямку визначається індекс відносної зміни, що є відношенням показника звітного (планового) періоду до базового (за минулий звітний період) (формула 5).

$$Івз = \frac{Пз}{Пб} \quad (5),$$

де Івз — індекс відносної зміни;

Пз — показник звітного (планового) періоду;

Пб — показник базового періоду.

Інтегральний індекс кожної складової інвестиційної привабливості визначається як відношення індексів окремих показників (формула 6).

$$Іин = \frac{Івз1}{Івз0} \quad (6),$$

де Іин — інтегральний індекс кожної складової інвестиційної привабливості;

Івз1 — індекс відносної зміни звітного (планового) періоду;

Івз0 — індекс відносної зміни базового періоду.

Інтегральний показник інвестиційної привабливості за певний період розраховується як добуток усіх інтегральних індексів кожної складової інвестиційної привабливості (формула 7).

$$Іп = Іин1 \times Іин2 \times Іин3 \times \dots \times Іин10 \quad (7),$$

де Іп — інтегральний показник інвестиційної привабливості;

Іин1, Іин2, Іин3 — інтегральні індекси кожної складової інвестиційної привабливості.

Коефіцієнт котирування характеризується співвідношенням ринкової і балансової вартості однієї акції (формула 8). Зростання цього коефіцієнта характеризує збільшення ринкової вартості акціонерного товариства.

$$Кк = \frac{\text{Ринкова вартість акції}}{\text{Балансова вартість акції}} \quad (8).$$

Балансова вартість — це розмір власного капіталу, що доводиться на одну акцію. Якщо емітовані лише прості акції, то ця вартість визначається діленням власного капіталу на їх кількість (формула 9). Якщо також випущено привілейовані акції, то власний капітал зменшується на їхню сукупну вартість за номіналом або за викупною ціною (для відкличених акцій).

$$Аб = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Кількість емітованих акцій}} \quad (9).$$

З погляду акціонера більш важливою є сума виплачених дивідендів на одну акцію. З цією метою обчис-

люється показник дивідендних виплат на одну звичайну акцію (формула 10).

$$Пдв = \frac{\text{Дивіденди в грошовій формі за звичайними акціями}}{\text{Кількість акцій в обігу}} \quad (10).$$

Прибуток на одну акцію (ПНА) використовується для оцінки попередніх результатів операційної діяльності підприємства з метою формування висновку щодо його потенціалу і прийняття рішень про інвестиції. Його економічний зміст полягає в розкритті ефективності (прибутковості) використання підприємством ресурсів, наданих власниками його звичайних акцій.

Чистий прибуток, що припадає на одну просту акцію, обчислюється за допомогою ділення чистого прибутку або збитку періоду, які належать власникам простих акцій, на середньозважену кількість простих акцій, і таких, що перебувають в обігу протягом цього періоду (формула 11).

$$ПНА = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Середньозважена кількість простих акцій}} \quad (11).$$

Отже, розглянувши усі методики оцінки інвестиційної привабливості компанії, ми розробили власний алгоритм проведення інвестиційного аналізу:

а) конкурентний аналіз компанії;

б) оцінка фінансового стану підприємства, а саме:

— оцінка майнового стану підприємства та динаміка його зміни;

— оцінка фінансових результатів діяльності підприємства (оцінка ліквідності, ділової активності, платоспроможності (фінансової стійкості), рентабельності).

в) розрахунок показників аналізу акцій:

— рентабельність акціонерного капіталу (модель

DuPont, семи факторна модель оцінки рентабельності активів, що є основою для розрахунку інтегрального показника інвестиційної привабливості компанії);

— показник виплати дивідендів;

— коефіцієнт котирування акцій;

— балансової вартості 1 акції;

— прибуток на 1 акцію.

ВИСНОВКИ

За результатами аналізу сучасних підходів та методів оцінки інвестиційної привабливості удосконалено методику оцінки інвестиційної привабливості ІТ-компанії. Запропонована методика оцінки інвестиційної привабливості дозволяє провести аналіз інвестиційної привабливості ІТ-компанії на основі оцінки фінансового стану організації та розрахунку показників аналізу акцій. До найважливіших додаткових можливостей методики відноситься врахування впливу специфіки виду діяльності, а саме: розрахунок інтегрального показника інвестиційної привабливості компанії.

Література:

1. Akhilesh Chandra. Investment appeal of small growth stocks / Akhilesh Chandra, Alan Reinstein // *Advances in Accounting, incorporating Advances in International Accounting*. — 2011. — № 27 (2). — P. 315.
2. Анискин Ю.П. Управление инвестиционной активностью: учебное пособие. / Ю.П. Анискин. — М.: Дело, 2012. — С. 309.
3. Белых Л.П. Финансовый анализ в оценке инвестиционной привлекательности предприятий / Л.П. Бе-

лых // Бухгалтерский учет. — 2012. — № 10. — С. 92—99.

4. Бирман Г. Экономический анализ инвестиционных проектов / Г. Бирман, С. Шмидт. — М.: ЮНИТИ, 1997. — 631 с.

5. Бланк И.А. Основы инвестиционного менеджмента. — Т. 2. — Киев: Эльга-Н, Ника-Центр, 2001. — 448 с.

6. Бланк И.А. Основы инвестиционного менеджмента: в 2-х т. / И.А. Бланк. — К.: Ника-Центр: Эльга, 2001. — Т. 1 — 536 с.; Т. 2 — 512 с.

7. Бочаров В.В. Инвестиции: учебник / В.В. Бочаров. — СПб.: Питер, 2012. — 288 с.

8. Валинурова Л.С. Управление инвестиционной деятельностью: учебник / Л.С. Валинурова, О.Б. Казакова. — М.: Кнорус, 2012. — 384 с.

9. Васина А.А. Финансовая диагностика и оценка проектов / А.А. Васина. — СПб.: Питер, 2004. — 448 с.

10. Ендовицкий Д.А. Оценка потребности в дополнительных средствах финансирования коммерческой организации / Д.А. Ендовицкий // Финансовый менеджмент. — 2011. — № 5. — С. 10—15.

11. Катан Л.І. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства / Л.І. Катан / Фінансові ринки та цінні папери. — 2010. — № 17. — С. 23—25.

12. Киселева Н.В. Инвестиционная деятельность: учебное пособие / Н.В. Киселев. — М.: КНОРУС, 2012. — 432 с.

13. Нечаєва І.А. Визначення факторів інвестиційного розвитку металургійних підприємств у кризових умовах / І.А. Нечаєва // Наука молода. — 2010. — № 13. — С. 46—52.

14. Петухова О.М. Інвестування: навч. посіб. / О.М. Петухова. — К.: "Центр учбової літератури", 2014. — 336 с.

15. Пуліна Т.В. Реінжиніринг як інструмент інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств харчової промисловості: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / Пуліна Т.В.; НУХТ. — К., 2006. — 19 с.

16. Пуліна Т.В. Інформаційне забезпечення створення та розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості / Т.В. Пуліна // Бізнес Інформ. — 2013. — № 5. — С. 145—152.

17. Севрюгин Ю.В. Оценка инвестиционной привлекательности промышленного предприятия: автореф. дисс. / Ю.В. Севрюгин. — Ижевск, 2010. — 27 с.

18. Суркин П.Н. Развитие инструментария оценки инвестиционной привлекательности: автореф. дисс. / П.Н. Суркин. — Йошкар-Ола, 2012. — 20 с.

19. Трясичина Н.Ю. Комплексная оценка инвестиционной привлекательности предприятий / Н.Ю. Трясичина // Экономический анализ. — 2012. — № 18. — С. 18—28.

20. Цыганов А.В. Управление инвестиционной привлекательностью промышленного предприятия с учетом оценки его социального потенциала: автореф. дисс. / А.В. Цыганов. — М., 2009. — 23 с.

21. Щиборщ К.В. Оценка инвестиционной привлекательности предприятий / К.В. Щиборщ // Банковские технологии. — 2010. — № 4. — С. 32—36.

References:

1. Akhilesh, C. and Reinstein, A. (2011), "Investment appeal of small growth stocks", *Advances in Accounting, incorporating Advances in International Accounting*, vol. 27 (2), p. 315.

2. Aniskin, Yu. P. (2012), *Upravlenie investitsionnoi aktivnostyu* [Investment activity management], Delo, Moscow, Russia.

3. Belyh, L. P. (2012), "Financial analysis in assessing the investment attractiveness of enterprises", *Buhgalterskiy uchët*, vol. 10, pp. 92—99.

4. Birman, G. and Shmidt, S. (1997), *Ekonomicheskii analiz investitsionnykh projektov* [Economic analysis of investment projects], YuNITI, Moscow, Russia.

5. Blank, I.A. (2001), *Osnovy investitsionnogo menedzhmenta* [The fundamentals of investment management], vol. 2, Elga-N, Nika-Tsentr, Kiev, Ukraine.

6. Blank, I.A. (2001), *Osnovy investitsionnogo menedzhmenta* [The fundamentals of investment management], vol. 1, Elga-N, Nika-Tsentr, Kiev, Ukraine.

7. Bocharov, V.V. (2012), *Investitsii* [Investments], Piter, Saint Petersburg, Russia.

8. Valinurova, L.S. and Kazakova, O. B. (2012), *Upravlenie investitsionnoi deiatelnostyu* [Investment management], Knorus, Moscow, Russia.

9. Vasina, A.A. (2004), *Finansovaya diagnostika i otsenka projektov* [Financial diagnostics and project evaluation], SPb, Saint Petersburg, Russia.

10. Endovitskii, D.A. (2011), "Estimation of the need for additional means of financing for commercial organization", *Finansovyi menedzhment*, vol. 5, pp. 10—15.

11. Katan, L. I. (2010), "Estimation of investment attractiveness of the enterprise", *Finansovi rynky ta tsinni papery*, vol. 17, pp. 23—25.

12. Kiseleva, N.V. (2012), *Investitsionnaia deiatelnost* [Investment activities], Knorus, Moscow, Russia.

13. Nechaieva, I.A. (2010), "Determination of factors of investment development of metallurgical enterprises in crisis conditions", *Nauka moloda*, vol. 13, pp. 46—52.

14. Pietukhova, O. M. (2014), *Investuvannia* [Investment], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

15. Pulina, T. V. (2006), *Reinzhyning yak instrument innovatsiino-investitsiinoi diialnosti pidpriemstv harchovoi promyslovosti* [Reengineering as an instrument of innovation and investment activity of food industry enterprises], Extended abstract of candidate's thesis, Kiev, Ukraine.

16. Pulina, T. V. (2013), "Information support for creation and development of cluster associations of food industry enterprises", *Biznes Inform*, vol. 5, pp. 145—152.

17. Sevriugin, Yu.V. (2010), *Otsenka investitsionnoi privlekatelnosti promyshlennogo predpriatiia* [Estimation of investment attractiveness of an industrial enterprise], Extended abstract of candidate's thesis, Izhevsk, Russia.

18. Surkin, P.N. (2012), *Razvitie instrumentarii otsenki investitsionnoi privlekatelnosti* [Development of investment attractiveness assessment toolkit], Extended abstract of candidate's thesis, Tiumen, Russia.

19. Triasitsina, N. Yu. (2012), "Comprehensive assessment of the investment attractiveness of enterprises", *Ekonomicheskii analiz*, vol. 18, pp. 18—28.

20. Tsyiganov, A.V. (2009), *Upravlenie investitsionnoi privlekatelnostiu promyshlennogo predpriatiia s uchetom otsenki ego sotsialnogo potentsiala* [Management of the investment attractiveness of an industrial enterprise taking into account the assessment of its social potential], Moscow, Russia.

21. Schiborsch, K.V. (2010), "Evaluation of investment attractiveness of enterprises", *Bankovskie tehnologii*, vol. 4, pp. 32—36.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2018 р.

Алиев Джавид Ягуб оглы,
магистр, университет Экзетер (Англия)

ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ: КЕЙС АЗЕРБАЙДЖАНА

Aliyev Javid Yaqub,
Master's degree, The University of Exeter (England)

INVESTMENT POLICY OF THE STATE AT THE PRESENT STAGE: CASE OF AZERBAIJAN

В статье раскрыты сущность государственной инвестиционной политики в современных условиях и особенности её осуществления в Азербайджанской Республике. Рассмотрена мировая практика регулирования инвестиционной деятельности в рыночной экономике, показаны изменения государственной инвестиционной политики стран мира за 2000–2017 годы. Проведена группировка факторов, влияющих на глобальные потоки прямых иностранных инвестиций. Сделан обзор современного состояния инвестиционного процесса в Азербайджане. Представлены отраслевая структура капиталовложений в основные фонды республики, приоритетные направления её инвестиционной политики, в частности, по реализации инфраструктурных и социально-ориентированных проектов. Проведен SWOT-анализ государственной инвестиционной политики в Азербайджане, выявлены её сильные и слабые стороны, возможности и угрозы. Акцентировано внимание на ключевых моментах повышения эффективности государственной инвестиционной политики в среднесрочной перспективе.

The article reveals the essence of the state investment policy in modern conditions and peculiarities of its implementation in the Azerbaijan Republic. Considered international practice regulation of investment activity in market economy, shows the changes in the world of public investment policy for the 2000–2017. A grouping of factors affecting global flows of foreign direct investment has been carried out. A review of the current state of the investment processes in the Azerbaijan Republic. The sectoral structure of capital investments in fixed assets of the republic, the priority areas of its investment policy, in particular, on the implementation of infrastructure and socially-oriented projects are presented. The SWOT-analysis of the state investment policy in Azerbaijan was carried out, its strengths and weaknesses, opportunities and threats were revealed. Attention is focused on the key points of increasing the efficiency of the state investment policy in the medium term.

Ключевые слова: инвестиционная политика, инвестиционная активность, прямые иностранные инвестиции, социально-ориентированные проекты, инвестиционная программа.

Key words: investment policy, investment activity, foreign direct investment, socially-oriented projects, investment program.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Для стимулирования и развития национальной экономики необходимо обеспечить наращивание инвестиционных потоков, а это, в свою очередь, предполагает разработку и осуществление государством эффективной инвестиционной политики. Государственная инвестиционная политика является частью экономической политики, направленной на обеспечение положительного инвестиционного имиджа, благоприятного инвести-

ционного климата и общего экономического роста страны. От её эффективной реализации зависит инвестиционная привлекательность, уровень конкурентоспособности, экономическая устойчивость и безопасность, социальный и экономический уровень жизни населения страны. Необходимость формирования новых направлений государственной инвестиционной политики Азербайджана обусловлено проведением здесь экономических и социальных реформ, нацеленных на экономичес-

Таблица 1. Изменения государственной инвестиционной политики стран мира за 2000—2017 гг.

Годы	Количество стран, внесших изменения в ГИП	Количество мер, принятых в отношении ГИП по странам мира	в том числе:		
			- направленных на либерализацию и стимулирование ИД	- ограничительного / регулирующего характера	- нейтрального / неопределенного характера
2000	46	81	75	5	1
2001	51	97	85	2	10
2002	43	94	79	12	3
2003	59	125	113	12	-
2004	79	164	142	20	2
2005	77	144	118	25	1
2006	70	126	104	22	-
2007	49	79	58	19	2
2008	40	68	51	15	2
2009	46	89	61	24	4
2010	54	116	77	33	6
2011	51	86	62	21	3
2012	57	92	65	21	6
2013	60	87	63	21	3
2014	41	74	52	12	10
2015	49	100	75	14	11
2016	59	125	84	22	19
2017	65	126	93	18	15

Источник: [4, с. 102; 5, с. 80].

кий рост, налаживание действенных механизмов в инвестиционной среде, создание условий для внедрения концептуальных основ стратегии устойчивого развития и обеспечение интеграционных процессов. Решение этих задач приобретает особую актуальность в условиях современного развития механизмов государственного управления в Азербайджане.

АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИЙ

Исследования по инвестиционной политике государства стали предметом научных изысканий как отечественных, так и зарубежных ученых. В ходе изучения этих вопросов автор использовал труды отечественных исследователей и специалистов — А.А. Агаевой, В.Д. Ахундова, Т.Г. Гусейнова, Р.М. Джабиева, З.А. Самедзаде и др. Теоретическим и практическим аспектам государственного регулирования инвестиций в современных условиях посвятили свои работы многие зарубежные ученые — Л. Бальцерович, В. Геец, Б. Губский, Э. Домар, Л. Игонина, Я. Корнаи, В. Красовский, А. Маршалл, У. Ростоу, Л. Смышляева, О. Сухарева, И. Фишер и др. Следует отметить, что данная проблематика продолжает привлекать внимание научного сообщества. Вместе с тем в условиях рыночной экономики Азербайджана отдельные ее аспекты не получили должного освещения и остаются все еще нерешенными.

ЦЕЛЬ СТАТЬИ

Целью написания статьи является освещение особенностей государственной инвестиционной политики в Азербайджане в условиях проведения антикризисных социально-экономических реформ и выработка авторской позиции по ее совершенствованию.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Неотъемлемым условием устойчивого развития любой экономической системы является высокая инвес-

тиционная активность, которая достигается за счет эффективного использования привлекаемых ресурсов и накопленного экономического потенциала. На нынешнем этапе развития экономики Азербайджана акцентированное внимание придается вопросам государственной инвестиционной политики, которые, с учетом степени интеграции страны в глобальное экономическое пространство, рассматриваются в контексте общемировых тенденций движения потоков капитала и их регулирования.

Исторический экскурс в мировую практику регулирования инвестиционной деятельности в рыночных условиях свидетельствует о том, что государственная политика в этой области в периоды макроэкономической стабильности отдавала приоритет косвенным методам воздействия на инвесторов, а в кризисные периоды — прямым методам применения механизмов государственного управления. Современный этап развития концепции государственной инвестиционной политики предусматривает системное укрепление и развитие институциональных основ, поиск новых форм и способов привлечения инвестиций путем установления стабильных и транспарентных правил осуществления инвестиционной деятельности, стимулирующих приток капитала в экономику и развитие предпринимательской инициативы [1, с. 33].

Согласно рамочным условиям для инвестиций OECD [2] и рекомендациям для стран мира UNCTAD [3], комплекс принимаемых мер государственного стимулирования инвестиционной деятельности в соответствии с концепцией устойчивого развития должен обеспечивать правильное построение государственной инвестиционной политики и нормальное функционирование отдельных сфер экономики (финансового, общественного и иных секторов). Тенденции 2000-х годов отчетливо показывают преимущественное использование странами мер по либерализации и стимулированию инвестиционной деятельности. По результатам 2017 г. [4, с. 102; 5, с. 80], в 65 странах было принято 126 мер по измене-

Таблица 2. Факторы, влияющие на глобальные потоки ПИИ

Макроэкономические	1	2	Корпоративные и внешние	1	2
Состояние развивающихся азиатских экономик	82	7	Технологические изменения, включая цифровую экономику	70	6
Состояние экономики Соединенных Штатов Америки	70	30	Глобальная урбанизация	51	4
Состояние БРИКС и других стран с развивающейся экономикой	55	21	Наличие квалифицированной рабочей силы	41	21
Состояние экономики Европейского Союза	45	29	Энергетическая безопасность	39	19
Программы количественного смягчения	36	10	Изменения в офшорном аутсорсинге корпоративных операций	37	18
Цены на сырьевые товары, включая нефть	36	25	Изменения в структурах потребления	32	12
Изменения в налоговых режимах	28	29	Продовольственная безопасность	28	16
Изменения в глобальных финансовых правилах	23	25	Изменение климата	17	35
Изменения в торговых соглашениях	22	60	Миграция	13	25
Волатильность обменного курса	11	57	Киберугрозы и безопасность данных	4	46
Повышение процентных ставок	7	53	Социальная нестабильность	4	70
Проблемы задолженности на развивающихся рынках	4	54	Стихийные бедствия (включая пандемии)	4	48
Геоэкономическая неопределенность	3	87	Терроризм	3	75

Примечания: 1 — Доля руководителей, которые считают, что этот фактор приведет к увеличению глобальных потоков ПИИ.

2 — Доля руководителей, которые считают, что этот фактор приведет к уменьшению глобальных потоков ПИИ.

Источник: [5, с. 7].

нию государственной инвестиционной политики, из них 93 — направленные на либерализацию и стимулирование инвестиционной деятельности, 18 — регулирующие и ограничительного характера (табл. 1).

В свою очередь, наибольшее влияние на движение мировых потоков капитала, помимо геополитических и

сырьевых факторов, имеют экономические методы госу-дарственного регулирования инвестиционной деятельности посредством реализации фискальной и денежно-кредитной политики, а также технологические изменения, включая цифровизацию экономики (табл. 2).

В транзитивных странах, которые заинтересованы в инвестиционных вложениях, обеспечивающих устойчивый экономический рост, априори учитываются глобальные инвестиционные тенденции. Согласно World Investment Report 2018, в 2017 г. потоки прямых иностранных инвестиций (ПИИ) снизились на 23% (до 1,43 трлн долл.), что резко контрастирует с ускоренным ростом ВВП и торговли. Частично падение было обусловлено 22%-ным снижением стоимости трансграничных слияний и поглощений. Резко сократились входящие потоки ПИИ в развитые страны — на 37% (до 712 млрд долл.). Одновременно уменьшился приток ПИИ в страны с переходной экономикой — на 27% (до 47 млрд долл.). Это снижение, являющееся вторым самым низким уровнем с 2005 года, отражает геополитические неопределенности и вялые инвестиции в природные ресурсы. Ключевой вклад в этот инвестиционный спад вносит снижение ставок доходности: глобальная средняя отдача от иностранных инвестиций в настоящее время составляет 6,7%, по сравнению с 8,1% в 2012 году, что привело к замедлению возврата инвестиций во всех регионах.

Инвестиционная политика государства представляет собой комплекс взаимосвязанных целей и мероприятий по обеспечению необходимого уровня и структуры капиталовложений в экономику страны и отдельные ее сферы и отрасли, повышению инвестиционной активности всех основных агентов воспроизводственной деятельности: населения, предпринимателей и государства. Государственная инвестиционная политика является определяющей, поскольку она создает цивилизованные "правила игры" в инвестиционной сфере и способствует активизации инвестиционной деятельности на всех уровнях хозяйствования. Она направлена на ускорение темпов экономического роста, создание новых рабочих мест, осуществление структурных сдвигов в отраслях материального производства и сферы услуг на основе внедрения новой техники и технологии. Одним словом, государственная инвестиционная политика служит прочной основой формирования и развития национальной экономики.

В Азербайджанской Республике на данном этапе активно реализуется государственная политика стимулирования инвестиционной

Таблица 3. Объем инвестиций в основной капитал по отраслям экономики Азербайджана

Отрасли экономики	2017 год, млн манат	По сравнению с 2016 г. (в сопоставимых ценах), %%	Удельный вес в общем объеме, %%
Всего	16 777,5	99,0	100,0
Сельское хозяйство, лесное хозяйство и рыболовство	538,4	154,6	3,2
Промышленность	10 259,7	95,8	61,1
в том числе:			
Горнодобывающая промышленность	8 396,3	90,9	50,0
Обрабатывающая промышленность	638,3	130,6	3,8
Производство электроэнергии и газа, их распределение и снабжение	568,0	143,3	3,4
Водное хозяйство, очистка и переработка отходов	657,1	106,1	3,9
Строительство	2 695,7	88,7	16,1
из них строительство жилья	930,8	114,4	5,5
Торговля, ремонт транспортных средств	263,4	159,2	1,6
Транспорт и складское хозяйство	1 770,6	118,8	10,6
в том числе:			
транспорт	1 767,2	118,7	10,6
почта и курьерская деятельность	3,4	2,5 раза	0,19

Источник: [7, с. 19].

деятельности. В 2017 г. на социально-экономическое развитие страны за счет всех финансовых источников в основной капитал было направлено около 16,8 млрд манат. Из них 74,9% было использовано на строительство производственных объектов, 19,6 — объектов сферы услуг, 5,5% — жилых домов. Из общего объема инвестиций 35,1% вложено государством, а 64,9% — со стороны инвесторов частного сектора. Стоимость средств, направленных в основной капитал из внутренних источников, составило 48,5% совокупных инвестиций.

В общей структуре инвестиций 62,3% приходится на средства предприятий и организаций, 13,8 — на банковские кредиты, 14,3 — бюджетные средства, 1,2 — средства внебюджетных фондов, 7,5% — личные средства населения. Отраслевая структура капиталовложений в основные фонды Азербайджанской Республики представлена в таблице 3.

Как видно из приведенных статистических данных, в 2017 г. ведущие места в отраслевой структуре инвестиций занимают такие сферы экономики, как промышленность (61,1%), строительство (16,1%) и транспорт (10,6%). В такие отрасли как информация и связь было направлено 0,9% совокупных инвестиций в экономику, здравоохранение — 1,1%, образование — 0,5%, размещение туристов и общественное питание — 1,2%, отдых, развлечения и искусство — 0,6%. В нефтяном секторе было сконцентрировано около 8,45 млрд манат, а в ненефтяном — 8,33 млрд манат, причем в последнем случае более 1,8 млрд манат было использовано в ненефтяной промышленности. Инвестиции в основной капитал иностранных предприятий и организаций составили почти 8,64 млрд манат. 82,1% этой суммы (примерно 7,09 млрд манат) пришлось на долю таких стран как Великобритания, Турция, Малайзия, Швейцария, Россия, Иран, Япония, США и Чехия.

В целом за 2008—2017 гг. в Азербайджане в основной капитал было направлено 139,8 млрд манатов, причем в 2017 г. по сравнению с 2008 г. данный показатель

Таблица 4. Основные направления государственной инвестиционной программы 2017 г.

Направления	Выделенные средства госбюджета, тыс. манат	Удельный вес, %
Инфраструктурные проекты	1764079,6	65,53
Социально-ориентированные проекты	627588,1	23,31
Другие проекты	300332,3	11,16
Всего:	2692000,0	100,00

Источник: [8].

Таблица 5. Основные направления инвестиционной политики по реализации инфраструктурных проектов в 2017 г.

Направления	Выделенные средства, тыс. манат	Удельный вес, %
Инфраструктурные проекты, в том числе:	1764079,6	65,53
- Транспортные	787938,0	29,27
- Коммунальные	343676,0	12,77
- Водные ресурсы и ирригация	149740,0	5,56
- Энергетика и промышленность	227800,3	8,46
- Экология	7859,9	0,29
- Сельское хозяйство	247065,4	9,18

Источник: [7, с. 21].

был выше более чем в 1,5 раза. Приоритетными направлениями инвестиционной политики в настоящее время являются развитие инфраструктуры, стимулирование потока капиталовложений в ненефтяной сектор и регионы республики, оптимизация их распределения между последними, усиление социальной ориентации инвестиционной деятельности в стране (табл. 4).

Например, только в 2017 г. на инфраструктурные объекты было выделено 1764,1 млн манатов, что составляет 65,53% предусмотренных в госбюджете вложений

Таблица 6. Основные направления социально-ориентированных проектов

Направления	Выделенные средства, тыс. манат	Удельный вес, %
Социально-ориентированные проекты,	627588,1	23,31
В том числе:		
Ремонт и строительство общеобразовательных школ и профессиональных лицеев	98856,3	3,67
Ремонт и строительство учреждений высшего образования, а также другие научные расходы	20000,0	0,74
Ремонт и строительство объектов здравоохранения в районах и городах республики	126631,8	4,7
Строительство жилых домов для семей инвалидов и шахидов в районах и городах республики	10000,0	0,37
Строительство, восстановление и реконструкция объектов культуры	36000,0	1,34
Строительство спортивных объектов	335100,0	12,45
Финансирование мер по улучшению социально-экономических условий беженцев и вынужденных переселенцев	1000,0	0,04

Источник: [7, с. 21].

в основные средства. Основные вектора этих проектов представлены в таблице 5.

На социально-ориентированные проекты в 2017 г. в целом было направлено 627,6 млн манат, что составляет 23,3% предусмотренных в госбюжете капиталовложений. Распределение выделенных на эти цели средств по направлениям отражено в таблице 6.

SWOT-анализ выявил следующие особенности государственной инвестиционной политики в Азербайджане:

- Сильная сторона: государственная поддержка создания благоприятного инвестиционного климата.

- Слабые стороны: концентрация прямых иностранных инвестиций, главным образом, в нефтегазовом секторе; значительная доля государства в инвестиционных вложениях; слабая динамика частной инициативы.

- Возможности: поощрение частных инвестиционных вложений.

- Угрозы: приоритетное привлечение инвестиций в инфраструктурные проекты по сравнению с производственными отраслями.

Императивы устойчивого развития ставят перед инвестиционной политикой государства в Азербайджанской Республике новые вызовы и придают ей большее многообразие. В среднесрочной перспективе следует, на наш взгляд, обратить внимание на следующие моменты:

- формирование нормативно-правовой базы инвестиционного рынка;

- повышение качества управления государственными инвестициями, а также ответственности государственных органов за реализацию инвестиционной политики;

- выявление надежных источников и новых методов финансирования инвестиций, определение приоритетных для капиталовложений секторов экономики с соответствующими мерами по их продвижению;

- создание благоприятных условий для всех субъектов хозяйствования с целью повышения их инвестиционной активности, подъема экономики, повышения эффективности производства и решения социальных проблем;

- интенсивное проведение за рубежом инвестиционных ярмарок;

- для стимулирования иностранных инвесторов и защиты инвестиций предоставление им дополнительных скидок и преференций, а также государственных гарантий;

- разработка инвестиционных проектов, позволяющих привлечь новые, нетрадиционные страны-инвесторы.

ВЫВОДЫ

Резюмируя вышеизложенное, можно отметить следующее. В условиях экономических дисбалансов и глобальных вызовов целесообразным является проведение активной государственной инвестиционной политики. Важную роль в привлечении инвестиций играет обеспечение политической и законодательной стабильности,

целенаправленное информирование общественности о результатах осуществленных мер по улучшению инвестиционного климата в республике, что должно дать позитивный сигнал для потенциальных инвесторов. Реализация предложенных рекомендаций позволит поднять инвестиционную сферу нашего государства на качественно новую ступень и будет способствовать ее социально-экономическому и технологическому развитию.

Литература:

1. Зайцева Е. Зарубежный опыт реализации государственной инвестиционной политики и возможности его адаптации в Беларуси / Е. Зайцева // Банківський вісник. — Сакарік 2018. — С. 33—46.

2. OECD. Policy Framework for Investment 2015 Edition. — Paris: OECD Publishing. — 2015. — 135 p.

3. Investment Policy Framework for Sustainable Development. — Geneva: UNCTAD. — 2015. — 157 p.

4. World Investment Report 2015: Reforming International Investment Governance. — Geneva: UNCTAD. — 2015. — xiv, 238 p.

5. World Investment Report 2018: Investment and New Industrial Policies. — Geneva: UNCTAD. — 2018. — xv, 194 p.

6. Официальный сайт Государственного комитета статистики Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.stat.gov.az>

7. Отчет о деятельности Кабинета Министров Азербайджанской Республики в 2017 году. — Баку: AR NK, 2018. — 435 с.

8. Официальный сайт Министерства финансов Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.maliyye.gov.az>

References:

1. Zajceva, E. (2018), "Foreign experience in the implementation of the state investment policy and the possibility of its adaptation in Belarus", Bankavski vesnik, vol. 4, pp. 33—46.

2. OECD (2015), Policy Framework for Investment 2015 Edition, OECD Publishing, Paris, France.

3. UNCTAD (2015), Investment Policy Framework for Sustainable Development, Geneva, Switzerland.

4. UNCTAD (2015), World Investment Report 2015: Reforming International Investment Governance, Geneva, Switzerland.

5. UNCTAD (2018), World Investment Report 2018: Investment and New Industrial Policies, Geneva, Switzerland.

6. Official website of the State Statistics Committee of the Azerbaijan Republic (2018), available at: <https://www.stat.gov.az> (Accessed 30 August 2018).

7. AR NK (2018), Otchet o dejatel'nosti Kabineta Ministrov Azerbajdzhanskoj Respubliki v 2017 godu [Report on the activities of the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan in 2017], AR NK, Baku, Azerbaijan.

8. Official website of the Ministry of Finance of the Republic of Azerbaijan (2018), available at: <http://www.maliyye.gov.az> (Accessed 30 August 2018).

Стаття надійшла до редакції 15.09.2018 р.

УДК 336.76

Т. П. Бойко,
аспірант кафедри фінансів,
Київський Національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ

РОЗМІЩЕННЯ АКЦІЙ УКРАЇНСЬКИМИ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ НА ЗАРУБІЖНИХ ФОНДОВИХ РИНКАХ

T. Boiko,
PhD student, Finance dep., Vadym Hetman Kyiv National Economic University, Kyiv

SHARE PLACEMENTS OF UKRAINIAN AGRARIAN COMPANIES ON THE INTERNATIONAL STOCK MARKETS

У статті запропоновано класифікацію українських аграрних компаній на групи для максимізації ціни акцій після розміщення на зарубіжних фондових ринках. В основну класифікації покладено відому модель життєвого циклу із суттєвими змінами та доповненнями для аграрних компаній із України. Для цього дослідження і подальшої класифікації обрано та обгрунтовано показники фінансової та операційної діяльності компаній. В результаті такої класифікації компанії розподілено на 4 групи, після чого виявлено взаємозв'язок між групою, до якої належить компанія, та динамікою ціни її акцій на зарубіжних фондових ринках за певний період. Проведене групування українських аграрних компаній засноване на показниках, що є специфічними для сільського господарства: розмір земельного банку, динаміка виручки (доходу від реалізації продукції), нерозподілений прибуток на гектар землі, капітальні витрати, вік компанії. Враховано специфіку ринків, що розвиваються.

Винесено рекомендації по розміщенню акцій українських аграрних компаній в залежності від групи, до якої належить компанія в результаті даного дослідження.

The article proposes the classification of Ukrainian agrarian companies into groups for maximizing the price of shares after share placements in foreign stock markets. The main classifications are based on a well-known model of the life cycle with significant changes and additions for agribusinesses from Ukraine. For this research and further classification, the indicators of financial and operating activities of companies have been selected and substantiated. As a result of this classification, companies are grouped into 4 groups, after what the relationship between the group to which the company belongs and the dynamics of the price of its shares in foreign stock markets for a certain period was investigated. The grouping of Ukrainian agrarian companies is based on indicators, what are specific to agriculture: land bank size, revenue dynamics (sales income), retained earnings per hectare of land, capital expenditures, age of the company. The specifics of emerging markets are taken into account.

Recommendations were made for the placement of shares of Ukrainian agrarian companies depending on the group to which the company belongs as a result of this research.

Ключові слова: розміщення акцій, фондовий ринок, EBIT, EBITDA, аграрна компанія.

Key words: share placement, stock market, EBIT, EBITDA, agrarian company.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Українські аграрні компанії для розміщення акцій не завжди враховують особливості ринків що розвиваються та специфіку сільського господарства. У практичній діяльності та наукових працях ефективність роз-

міщення досліджується переважно у взаємозв'язку із життєвим циклом компанії не залежно від ринку та сфери їх діяльності. Як відомо, життєвий цикл компанії — це передбачувані зміни в діяльності будь-якої організації, які відбуваються з певною послідовністю протягом визначених інтервалів часу. Поширена в науковій літературі модель життєвого циклу організації вимагає

високий рівень стабільності і прогнозованості фінансових результатів компаній та результатів діяльності на фондовому ринку, не передбачає постійних регулярних змін. Враховуючи те, що однією з особливостей українського бізнесу є низька стабільність і короткострокові горизонти планування, то дана модель життєвого циклу не підходить до застосування українськими аграрними компаніями для визначення моменту розміщення акцій на зарубіжних фондових ринках. Також у наукових працях не доведено, що підприємства різних сфер діяльності проходять через одні й ті ж стадії життєвого циклу; особливо це стосується сільське господарство.

Для українських компаній виникає потреба у особливих підходах у ефективному розміщенні. Тому постає потреба у розробці інтегрального показника, який би врахував цю специфіку. І цей показник має ґрунтуватися на розмірі земельного банку, нерозподіленого прибутку, грошового потоку.

Висунуто гіпотезу про те, що класифікація українських аграрних компаній на основі запропонованого інтегрального показника впливає на зміну ціни акцій компанії після розміщення на зарубіжних фондових ринках.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є визначення результатів розміщення акцій підприємств АПК в залежності від групи, до якого належить підприємство. Така класифікація має враховувати специфіку сільського господарства в цілому та фінансові показники. Визначення оптимального моменту для розміщення акцій та визначення належності до певної групи відповідно до матриці фінансових та аграрних параметрів дозволить компаніям та інвесторам отримати максимальну дохідність акцій.

Тому необхідно визначити інтегральний показник, який би дозволив розподілити підприємства на групи, що дозволило б дослідити ефективність розміщення акцій в залежності від групи, й в залежності від цього приймати управлінське рішення про ефективність виходу на фондовий ринок.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Моделі організації, засновані на теоретичних дослідженнях, в більшості своїй описують універсальні характеристики стадій життєвого циклу без врахування специфіки українських аграрних компаній (Хенкс С. [1], Адізес І. [2], Грейнер Д. [3]). В нечисленних емпіричних дослідженнях (Лестер Дж., Парнелл Л. та ін. [4], Широкова Г. [5]), використовуються досить громіздкі анкети для агрегованої оцінки життєвого циклу компанії. У зв'язку з тим, що ефективність розміщення залежить від життєвого циклу організації, то доцільно вивчити теорії життєвого циклу організації. Аналіз показує, що існуючі дослідження не завжди враховують залежність результатів залучення капіталу від стадії життєвого циклу компанії. Найбільш поширеними в науковій літературі для визначення життєвого циклу є компромісна теорія та теорія ієрархії. Згідно з компромісною теорією на стадіях життєвого циклу, що передують зрілості, фірми не можуть дозволити залучати капітал в силу високих витрат банкрутства, низьких доходів, а також нестабільності фінансових результатів. Аналогічні висновки по-

ширюються і на стадію спаду, оскільки на ній компанії також схильні до зниження доходів. Компромісна модель передбачає паттерн "низький — високий — низький борг" протягом життєвого циклу. Ла Рокка М. [7], Коулман Дж. [8] вважають, що компромісній теорії слідує тільки компанії в стадії росту. І навпаки, в результаті дослідження [9] виявилось, що компанії в стадії росту слідує теорії ієрархії. Теорія ієрархії не припускає наявності оптимальної структури капіталу. Вибір джерел фінансування фірмою індивідуальний в залежності від обставин, але спочатку перевага віддається нерозподіленого прибутку, потім — борговим джерелам і далі — інструментам власного капіталу. Таким чином, теорія припускає паттерн "високий — низький — високий борг" протягом життєвого циклу. У той же час, існують підтвердження, що кожна з теорій частково пояснює мотиви фінансування компаній на кожній стадії [10].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У зв'язку із дефіцитом фінансових ресурсів на фондовому ринку України, українські аграрні компанії вимушені проводити залучення капіталу на фондових ринках Польщі та Великобританії. Але як показують результати, розміщення акцій не завжди можна вважати успішними: ціна після розміщення завжди знижується.

У цілому українські аграрні компанії провели розміщення акцій на зарубіжних фондових ринках на суму близько 133 млн дол. США, що становить близько 6% капіталу, залученого усіма українськими компаніями через процедуру розміщення акцій. Більшість (9 із 15) українських аграрних компаній для розміщення акцій обирали Варшавську фондову біржу, а вибір фондової біржі залежав від вимог до IPO, його вартості та критеріїв допуску до лістингу. Серед 15 аграрних компаній лише дві, у яких поточна ціна акцій вища за ціну розміщення. Тому необхідно дослідити показники, що впливають на розміщення акцій українських аграрних компаній на зарубіжних фондових ринках.

Хоча в науковій літературі і досліджується взаємозв'язок ефективності розміщення акцій із іншими показниками (наприклад, найбільш поширеним є взаємозв'язок із життєвим циклом організації), але такий підхід не враховує українських реалій та особливостей сільськогосподарського виробництва. Тому можна припустити, що рішення про розміщення приймається не вірно, що підтверджують результати розміщення акцій аграрних підприємств.

В аналітичних звітах світових відомих інвестиційних консультантів (Ernst&Young, Landlord, Deloitte) на перше місце виходить земельний банк компанії. Тому метою даного дослідження є виявлення і ранжування критеріїв для присвоєння аграрній компанії певного атрибуту — інтегрального показника, що враховував би фінансові та аграрні.

Тому для визначення розрахунку інтегрального показника було застосовано модель Ентоні Дж., Рамеша К. [12]. Ентоні Дж. та Рамеш К. для виділення етапів життєвого циклу використав чотири змінні: виплати по дивідендах, зростання продажів, витрати на капітал і вік

компанії. Визначалось медіанне значення за даними п'яти попередніх років і компанії за цими чотирма показниками в кілька підгруп. Передбачалося, що компанії, що розвиваються інвестують великий обсяг коштів у матеріальні активи, виплачують низькі дивіденди і характеризуються високим рівнем продажів. У той же час компанії, що не розвиваються та не очікують високого росту, некладають кошти в капітал, але виплачують високі дивіденди. Розвинені фірми характеризуються середніми показниками за всіма чотирма параметрами.

У зв'язку з тим, що досліджуються українські компанії — то використано корегування і доповнення до даної моделі. Україна належить до ринків, що розвиваються, ринків з великими макроекономічними, політичними, регуляторними та ризиками ліквідності, де у компаній відсутня періодичність та суттєвість політики виплати дивідендів. Тому для адаптації моделі Ентоні Дж. та Рамеша К. до українських компаній використано не дивідендні виплати, а нерозподілений прибуток, що є ключовим показником при прийнятті інвестиційних рішень на ринках, що розвиваються, слідуючи сучасним дослідженням [13] і [14].

Українські компанії використовують EBITDA як ключовий показники свого фінансового стану в інвестиційних та щорічних звітах, який уніфікований для усіх видів економічної діяльності. Інвестори використовують його для оцінювання ефективності роботи однієї агрокомпанії в різні роки або для порівняння ефективності роботи різних агрокомпаній. Це є невірним, особливо для ринків розвиваються, що підтверджують наукові дослідження. Кларман С. та Баффет У. критикують EBITDA із за його нестабільності: Кларман С. вважає, що додавання назад 100% амортизації та знецінень робить EBITDA ще менш значущим — оскільки якщо відповідні капітальні витрати не будуть здійснені, не можливо користуватися грошовим потоком, що постійно зростає і, як наслідок, прийде до скорочення фінансових результатів [16]. Як відомо, EBITDA визначається як операційний дохід плюс знос та амортизація.

$$EBITDA = ROA - DA \quad (1),$$

ROA — операційний дохід

DA — знос та амортизація

На думку Баффета У., показник використовується для інвестиційної привабливості фінансової звітності та маскування шахрайства. Прозорі компанії ніколи не використовували EBITDA у річних звітах [16]. Уелдон Р., Салас-Гутьєррес Т. вважають, що EBITDA доцільно використовувати для прогнозування грошових потоків лише в консервативній практиці складання фінансової звітності, при цьому використання EBITDA залишається підозрілим, оскільки показник включає прибутки й амортизаційні відрахування, направлені на заміщення капіталу [17]. Келлер Т. та Вессель Д. вважають EBITDA показником наднизької короткострокової здатності для погашення відсоткових платежів — компаній, що не здатні функціонувати без заміни зношених активів" [18]. Деякі дослідники для оцінки фінансового стану компанії, та як наслідок визначення стадії розвитку, пропонують використати free cash flow, показник, що враховує вищеописані недоліки — корегує прибутки додаван-

Таблиця 1. Специфічні показники для оцінки раціональності інвестування в аграрні корпорації

Назва показника	Недоліки	Горизонт інвестування
FCF/га	Складний у порівнянні	Довгостроковий
FCFE/га	Не враховує розподіл оперативних, змінних та постійних затрат	Середньостроковий
EBITDA/га	Не враховує амортизаційні відрахування	Короткостроковий (спекулятивний)

Таблиця 2. Медіани розподілу ключових показників для визначення інтегрального показнику групи, 2014–2016 рр.

	AREA	FCF	GSAL	RETA	CAPEX	AGE
Агротон	151	73	-0.373	-0.010	-0.021	25
Астарта	250	244	-0.048	0.193	-0.059	11
Авангард	570	-28	-0.574	0.034	-0.124	14
KSG Agro	33	30	-0.368	0.034	0.000	7
IMC	137	175	-0.120	0.043	-0.075	19
KERNEL	390	253	-0.027	0.292	-0.034	22
MHP	360	247	-0.042	0.165	-0.158	19
Milkiland	23	347	-0.299	0.150	-0.085	23
Ovostar	33	212	0.013	0.235	-0.192	24

Джерело: розраховано автором.

ням назад амортизаційних витрат й відніманням зміни робочого капіталу та капітальних затратах [19; 20]. Але таке коригування не включає проценти (та інші надзвичайні статті).

Тому для достовірної класифікації аграрних компаній у цій роботі обрано показники, що характеризують їх фінансовий стан із врахуванням їх недоліків та переваг, специфіки ринків, що розвиваються. Для правильної оцінки українських аграрних компаній слід врахувати показники міжнародної фінансової звітності МСФЗ: довгострокові операційні (non-current operating assets) та чисті фінансові витрати (net financial assets). Дослідження вказують на те, що з трьох складових витрат (total accruals): загальних, операційних та поточних, довгострокові є найбільш ненадійними (2).

$$TACC = \Delta WC + \Delta NCO + \Delta FIN \quad (2),$$

де TACC (total accruals/ загальні відрахування),

ΔWC (change in working capital/ зміна робочого капіталу),

ΔNCO (change in net non-current operating assets/ зміна чистих непоточних активів),

ΔFIN = зміна фінансових активів (change in net financial assets).

Тому, більш релевантним слід вважати показник вільного грошового потоку (FCF) (3). Він є достовірнішим за показник вільного руху грошових коштів до власного капіталу (FCFE), оскільки не враховує змін у фінансових активах (3), що можуть бути скореговані топ-менеджментом компанії у цілях більш високої інвестиційної оцінки компанії.

$$FCFE = ROA - TACC \quad (3),$$

$$FCF = ROA - \Delta WC - \Delta NCO \quad (4),$$

де ROA — операційний дохід мінус амортизація,

де TACC (total accruals/ загальні відрахування),

ΔWC (change in working capital/ зміна робочого капіталу),

ΔNCO (change in net non-current operating assets/ зміна чистих непоточних активів).

Таблиця 3. Шкала детермінант для визначення груп аграрної компанії

Група	Інтервал	MAREA	MEFF	MGSAL	MRETA	MCAPEX	AGE
1	0-25%	1	1	4	1	4	1
2	26-50%	2	2	3	2	3	2
3	51-75%	3	3	2	3	2	3
4	75-100%	4	4	1	4	1	4

Джерело: розраховано автором.

Враховуючи специфіку показників EBIDTA, FCF, FCFE [2] при групуванні компаній в цілях визначення інтегрального показника, який визначає найбільш вигідний момент для розміщення акцій, слід розглядати довгострокові показники та показники, що мінімізують можливість спекуляцій з боку компанії при складанні звітності. (див. табл. 1).

Вважаємо, що показник руху вільних грошових коштів (FCF) є найбільш підходящим для українських реалій. Специфіка дослідження потребує оцінки показника на гектар землі, щоб зрозуміти, наскільки компанія ефективно використовує свій земельний банк.

Обрані показники для визначення стадій розвитку аграрної корпорації:

- земельний банк у вигляді га (AREA)
- ефективність компанії

$$(G\text{Sales} = \frac{\text{SalesGrowth}_t - \text{SalesGrowth}_{t-1}}{\text{SalesGrowth}_{t-1}})$$

- зростання виручки

$$(G\text{Sales} = \frac{\text{SalesGrowth}_t - \text{SalesGrowth}_{t-1}}{\text{SalesGrowth}_{t-1}})$$

— нерозподілений прибуток, у вигляді частки від загальних активів компанії ($\text{RETA} = \frac{\text{Retained Earnings}}{\text{Total Assets}}$)

— затрати на капітал, у вигляді частки від балансової вартості капіталу компанії

$$(\text{CAPEX} = \frac{\text{Capital Expenditure}}{\text{Total Equity}})$$

— вік компанії — різниця між роком заснування компанії та поточним ($\text{AGE} = \text{year}_t - \text{year}_{\text{found}}$).

Для отримання стабільності результатів показників, обчислено їх медіанні значення (земельного банку, ефективності використання посівних площ, зростання виручки, нерозподіленого прибутку і витрат на капітал) для кожного спостереження в кожній компанії. Дані для обчислення медіани — період за три роки, базуючись на даних більш нових досліджень (Дженкінс Е.), на відміну від п'яти років як вказано у більш старих моделях (Ентоні Дж., Рамеш К.). Такі зміни знімають обмеження на мінімальну кількість компаній у вибірці для дослідження українських аграрних компаній на зарубіжному ринку.

Розраховані значення були проранжовані по всій вибірці. Кожній компанії була присвоєна група 1—4, виходячи з інтервалу, в який вона потрапила.

Дані представлені у таблиці розподілу медіанних значень (MAREA, MFCF, GSALES, MRETA, MCAPEX) за стадіями розвитку (табл. 2).

Було проведено дослідження результатів торгів українських аграрних компаній на фондових ринках. Було виявлено, що українські аграрні компанії, що належать до другої групи, тобто такі, тобто таких що мають відносно меншу земельну площу, менший прибуток, вищі капітальні затрати, та високі коливання продажів мають показали значно вищі середні денні, тижневі, місячні, квартальні та щорічні доходності акцій

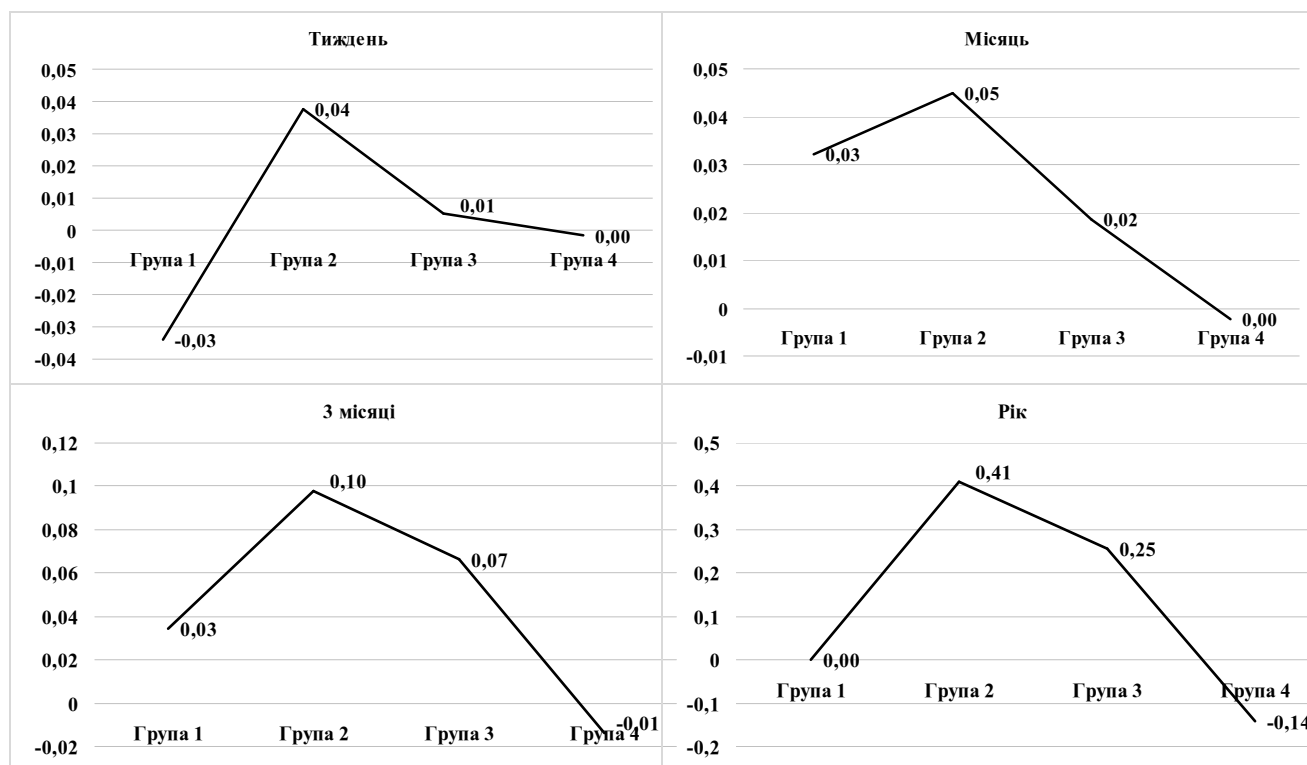

Рис. 1. Середні тижневі, місячні, квартальні та щорічні доходності (зміна ринкової ціни емітента на зарубіжному ринку %) розміщення в залежності від групи аграрної компанії відповідно до шкали детермінант, Україна, 2014—2016рр.

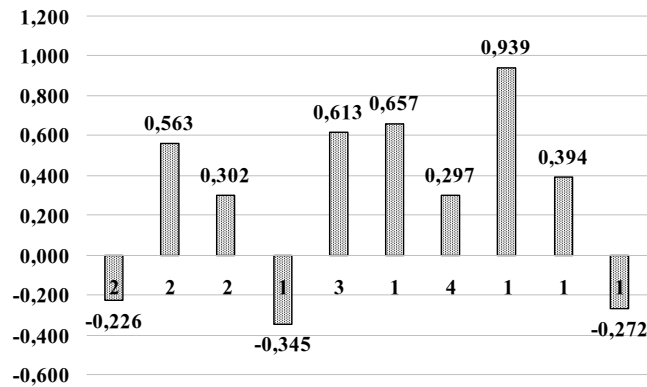

Рис. 2. Залежність PRI від стадії розвитку при IPO

після розміщення акцій на зарубіжних фондових ринках (рис. 1).

Розраховано Індекс зміни ціни розміщення, по відношенню до медіанного цінового діапазону — price revision index (PRI) згідно формули Хенлі К.:

$$PRI = \frac{(P_0 - P_e)}{P_e}$$
, де $P_e = \frac{(P_h + P_l)}{2}$, P_0 — ціна первинного розміщення (5).

Згідно з Індексом зміни ціни розміщення компанії другої групи залучають меншу кількість капіталу, ніж аналогічні компанії на розвинених ринках. Компанії, які залучали капітал, перебуваючи на третій або четвертій стадії отримали кількість капіталу більше середнього значення по вибірці (рис. 2).

Більша частина успішних розміщень акцій серед українських аграрних компаній (57,2%) були проведені компаніями третьої та четвертої групи (згідно з даною класифікацією), а їх показник PRI був вище середніх по вибірці цього дослідження.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дана робота присвячена дослідженню взаємозв'язку між динамікою цін після розміщення акцій аграрної компанії та групою, визначеною відповідно до фінансових та аграрних показників. Результати даної роботи допоможуть економістам і менеджерам аграрних компаній у максимізації ціни акцій після розміщення, формуванні оптимальної фінансової політики.

Підтверджено гіпотезу, про те, що група, до якої належить аграрна компанія прямо впливає на динаміку ціни акції після розміщення акцій на зарубіжному фондовому ринку. Українські аграрні компанії що проводили розміщення акцій, не належачи до оптимальної групи згідно шкали детермінант даного дослідження, показали суттєво нижчу або негативну динаміку ціни акцій після розміщення на зарубіжних фондових ринках.

Компанії що мають відносно меншу земельну площу, менший прибуток, вищі капітальні затрати, та високі коливання продажів показали значно вищі доходності акцій після розміщення акцій на зарубіжних фондових ринках. Динаміка цін акцій після розміщення акцій компаній третьої та четвертої групи була позитивною за період дослідження.

Наступні дослідження можуть бути розширені за допомогою додавання більшої кількості факторів, може

бути розширено вибірку та застосований вдосконалений метод групування аграрних компаній. Крім того, можуть бути досліджені причини, чому перехід аграрних компаній на різні групи даної класифікації впливає на динаміку цін розміщення. Також перспективою подальших досліджень є вивчення майбутньої більш прозорої фінансової звітності, але для цього необхідні структурні показники ефективності по кожному виду операційної діяльності компанії, які на даний момент відсутні.

Література:

1. Хенкс С., Уотсон К., Янсен Е., Чандлер Г. Уточнення структури життєвого циклу: таксономическое вивчення зміни-стадій зростання в високотехнологічних організаціях // Російський журнал менеджменту. — 2007. — № 3 — С. 91—116.
2. Adizes I., Managing corporate lifecycles, Adizes Institute Tutorial, — 2008.
3. Lester D., Parnell J., Carraher A. Organizational Life Cycle: A Five-Stage Empirical Scale // The International Journal of Organizational Analysis, Vol. 11. — 2003. — № 4 — Р. 339—354.
4. Грейнер Л. Еволюція і революція в процесі росту організацій // Вісник Санкт-Петербурзького університету, Серія 8 "Менеджмент". — 2002. — № 4 — С. 76—92.
5. Широкова Г.В. Життєвий цикл організації [Текст]: навч. — СПб.: Вища школа менеджменту, 2008.
6. Івашківська І.В., Янгель Д.О. Життєвий цикл організації та агрегований показник зростання // Корпоративні фінанси. — 2007. — № 4. — С. 843—881.
7. La Rocca M., La Rocca T., Cariola A. Capital Structure Decisions During a Firm's Life Cycle // Small Business Economics, 2011, (37), pp. 107—130.
8. Coleman, S. Capital Structure in Small Manufacturing Firms: Evidence from the Data // Journal of Entrepreneurial Finance, 2006, (11), pp. 104—122.
9. Castro P., Tacson M. T., Amor-Tapia B. The Role of Life Cycle on The Firm's Capital Structure // Pecunia, 2014, (19), pp. 131—155.
10. Hasan, M. Hossain, M. Cheung M., Habib, A. Ramesh K. Corporate Life Cycle and Cost of Equity Capital, Journal of Contemporary Accounting and Economics, 2014, 11 (1), pp. 20—27.
11. Gregory, G. Initial Public Offerings (IPO): An International Perspective of IPOs, 1st ed, Elsevier Science, Amsterdam, Netherlands, 2006.

12. Anthony J.H., Ramesh K. Association between accounting performance measures and stock prices. A test on the life cycle hypothesis // *Journal of Accounting and Economics*, 1992, (15). — P. 203—227.
 13. Jenkins D., Kane G. D., Velury U., The Impact of the Corporate Life-Cycle on the Value-Relevance of Disaggregated Earnings Components // *Review of Accounting and Finance*, 2004, (4). — P. 5—20.
 14. Ivashkovskaya, I. Solntseva M. (2009) "Capital structure choice in BRIC: Do Russian, Brazilian, and Chinese firms follow pecking order or trade-off logic of financing? Business strategies and technological innovations for sustainable development", *Збірник 11-ї міжнародної бізнес і технологічної конференції*, 2009, С. 572—580.
 15. Дружерученко О. Рейтинг 25 найбільш ефективних рослинницьких підприємств України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://landlord.ua/rejting-25-samih-effektivnih-rastenevodcheskih-kompaniy-ukraini/> Landlord 2016
 16. Hargreaves R. Why You Can't Trust EBITDA. NASDAQ. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.nasdaq.com/article/why-you-cant-trust-ebitda-cm836366>
 17. Carlos Omar Trejo-Pech Richard Weldon, Lisa House, Tomas Salas-Gutierrez. Accruals, Free Cash Flows, and EBITDA for Agribusiness Firms Selected Paper prepared for presentation at the American Agricultural Economics Association Annual Meeting, Long Beach, California, July 23—26, 2006, pp. 70—81.
 18. Koller T., M. Goedhart, and D. Wessels. Measuring and Managing the Value of Companies. 4th ed. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2005
 19. Richardson S.A. Accrual reliability, earnings persistence and stock prices, Harvard Business School Publishing — Business Horizons, 2005.
 20. Hough J. Free Cash Flow. Financial Management Theory and Practice. 11th ed, Thomson South Western, Mason, United State, 2005.
- References:
1. Hanks, S. Watson, C. Jansen, E. and Chandler, G. (2007), "Tightening the life cycle construct: A taxonomic study of growth stage configurations in hightechnology organizations", *Russian management journal*, vol. 3, pp. 91—116.
 2. Adizes, I. (2008), "Managing corporate lifecycles", Adizes Institute Tutorial, pp. 1—90.
 3. Lester, D. Parnell, J. and Carraher, A. (2003), "Organization's life cycle: a five-stage empirical scale", *The international journal of organizational analysis*, vol. 14, pp. 339—354.
 4. Greiner, L. (2002), "Evolution and revolution as organizations grows", *Vistnyk sankt-peterburgskogo universiteta*, vol. 4, pp. 76—92.
 5. Shirokova, G. (2008), *ZHiznennyj cikl organizacii: koncepcii i rossijskaya praktika* [The life cycle of the organization: concepts and Russian practice], Vysshaya shkola menedjmenta, St.Petersburg, Russia.
 6. Ivashkivska, I. and Yangel, D. (2007), "The life cycle of organization and the average growth factor", *Korporativnye finansy*, [Online], vol. 4. pp. 843—881, available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/zhiznennyj-tsikl-organizatsii-i-agregirovannyj-pokazatel-rosta> (Accessed 15 Sept 2018).
 7. La Rocca, M. La Rocca, T. and Cariola, A. (2011), "Capital structure decisions during a firm's life cycle", *Small Business Economics*, vol. 37, pp.107—130.
 8. Coleman, S. (2006), "Capital structure in small manufacturing firms: evidence from the data", *Journal of entrepreneurial finance*, vol. 11, pp.104—122.
 9. Castro, P. Tacson, M. and Amor-Tapia, B. (2014), "The Role of Life Cycle on The Firm's Capital Structure", *Pecunia*, vol. 19, pp.131—155.
 10. Hasan, M. Hossain, M. Cheung M. Habib, A. and Ramesh K. (2014), "Corporate Life Cycle and Cost of Equity Capital", *Journal of Contemporary Accounting and Economics*, vol. 11(1), pp. 20—27.
 11. Gregory, G. (2006), *Initial Public Offerings (IPO): An International Perspective of IPOs*, 1st ed, Elsevier Science, Amsterdam, Netherlands.
 12. Anthony, J. and Ramesh, K. (1992), "Association between accounting performance measures and stock prices. A test on the life cycle hypothesis", *Journal of Accounting and Economics*, vol. 15, pp. 203—227.
 13. Jenkins, D. Kane, G. and Velury, U. (2004), "The impact of the corporate life-cycle on the value-relevance of disaggregated earnings components", *Review of Accounting and Finance*, vol. 4, pp. —20.
 14. Ivashkovskaya, I. and Solntseva M. (2009), "Capital structure choice in BRIC: Do Russian, Brazilian, and Chinese firms follow pecking order or trade-off logic of financing? Business strategies and technological innovations for sustainable development", *Sbornik 11-j mezhdunarodnoj konferencii biznes i tekhnologicheskoy asociacii* [Conference Proceedings of 11th international business and technology association], High School of Economy, Moscow, Russia, pp. 572—580.
 15. Druzheruchenko, O. (2016), "The rating of 25 most effective crop production enterprises of Ukraine, Landlord, [Online], available at: <http://landlord.ua/rejting-25-samih-effektivnih-rastenevodcheskih-kompaniy-ukraini/> (Accessed 15 Sept 2018).
 16. Hargreaves, R. (2017), "Why You Can't Trust EBITDA", NASDAQ [Online], available at: <http://www.nasdaq.com/article/why-you-cant-trust-ebitda-cm836366> (Accessed 11 September 2018).
 17. Weldon, C. House, L. and Salas-Gutierrez, T. (2006), "Accruals, Free Cash Flows, and EBITDA for Agribusiness Firms Selected Paper", *American Agricultural Economics Association Annual Meeting*, Long Beach, California, pp. 70—81.
 18. Koller, T. Goedhart, M. and Wessels, D. (2005), *Measuring and Managing the Value of Companies*, 4th ed. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, United States.
 19. Richardson, S. (2005), *Accrual reliability, earnings persistence and stock prices*, Harvard Business School Publishing — Business Horizons, Harvard, United States.
 20. Hough, J. (2005), *Free Cash Flow. Financial Management Theory and Practice*. 11th ed, Thomson South Western, Mason, United States

Стаття надійшла до редакції 21.09.2018 р.

УДК 338.5:658

Д. С. Божков,
аспірант кафедри маркетингу та УІД, Сумський державний університет, м. Суми, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ РІЗНИХ ВИДІВ МАРКЕТИНГУ НА ЦІНОУТВОРЕННЯ

D. Bozhkov,
PhD Student of the Department of Marketing and MIA, Sumy State University, Sumy, Ukraine

DIFFERENT TYPES OF MARKETING EFFECT ON PRICING

У статті визначено взаємозв'язок між обраним підприємством видом маркетингу та його ціновою політикою. Систематизовано різні види маркетингу та різні методи ціноутворення. Проведене автором узагальнення особливостей ціноутворення відповідно видів маркетингу та визначення підходів до розроблення / вибору / коригування цін дозволяє формалізувати процеси прийняття рішень на рівні вищого менеджменту підприємства. За результатами узагальнень доведено, що переважна більшість застосовуваних методів ціноутворення не є витратними, а базуються на ринкових і параметричних підходах, що в цілому відповідає вимогам глобалізованих світових економічних процесів. Відзначено, що досліджені види маркетингу можуть певною мірою перетинатися. Цим обґрунтовується застосування однакових методів ціноутворення для різних видів маркетингової діяльності.

At the present stage of development the actual task for business entities is to identify such marketing pricing methods that would allow them to make appropriate price adjustments rapidly, while taking into account the state of demand and market conditions.

The purpose of the article is to study different types of marketing effect on pricing.

Taking into account that pricing (in addition to commodity, sale and communication policies) is an integral part of marketing complex, the type of marketing chosen by the company directly determines the form of its pricing policy.

In addition, the chosen type of marketing affects the whole company activity and outlines the main requirements for all business decisions. Consequently, there is an urgent need for a formal alignment of different types of marketing and pricing methods, which in general affects the success of the company's activity on the market.

The author's generalization of pricing peculiarities according to the types of marketing and the definition of approaches to the development / selection / prices adjustment allows to formalize the decision-making processes at the level of top management of the company. As a result of generalizations it is proved that the big majority of pricing methods used are not cost-based, but are based on market and parametric approaches, which in general meets the requirements of globalized world economic processes.

It is also noted that the investigated types of marketing may meet to some extent. This justifies the use of identical pricing methods for various types of marketing activities.

The pricing peculiarities according to the types of marketing determined by the author can be used in the practical activity of manufacturers and trade companies as well as be put into the basis for further scientific developments in improving the processes of marketing pricing of domestic business entities.

Ключові слова: ціноутворення, види маркетингу, класифікаційні ознаки.

Key words: pricing, types of marketing, classification features.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сучасному етапі розвитку України відбувається формування нового економічного мислення, в основу

якого має бути покладено гнучку реакцію на виникаючі ринкові ситуації. Першочерговим завданням для всіх суб'єктів ринку є визначення таких маркетингових методів ціноутворення, які б дозволяли швидко здійснювати відповідні коригування цін, при цьому враховуючи стан попиту і ринкову кон'юнктуру.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Питанням аналізу особливостей різних видів маркетингу присвячені роботи Котлера Ф. [1], Ромата Є.В. [2—4], Деділової Т.В. [5], Турченко М.О. і Швець М.Д. [6] та багатьох-багатьох інших. Проблеми удосконалення діяльності суб'єктів господарювання з ціноутворення досліджувались вітчизняними науковцями, зокрема, Окландер М.А. [7] і Перерва П.Г. [8] досліджували концептуальні, методологічні та методичні положення маркетингової цінової політики, Мазур О.Є. [9] — особливості ринкового ціноутворення, Скачков О.М. [10] приділив увагу методам ціноутворення в умовах невизначеності ринкової кон'юнктури. Проте питання обґрунтування особливостей підходів до ціноутворення відповідно різних видів маркетингу висвітлене не достатньо і потребує, на наш погляд, подальших досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження особливостей впливу різних видів маркетингу на ціноутворення. В рамках окресленої мети сформульовано наступні завдання:

- систематизувати різні види маркетингу;
- дослідити методичні підходи до ціноутворення і коригування цін;
- визначити характерні особливості впливу різних видів маркетингу на ціноутворення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З того часу, як Ф. Котлер систематизував знання про маркетинг і виділив їх в окрему науку та одну з основоположних дисциплін для професійних діячів ринку [1, с. 18], концепція маркетингу безперервно розширюється і розвивається чисельними науковцями і практиками.

Якщо під видом розуміти окрему галузь роботи, заняття, різновид в ряді предметів, явищ і т. ін. [11], то маркетинг можна деталізувати на певні види за кількома критеріями. Сам Ф. Котлер відзначив, що існують різні види маркетингу, зокрема він виділяв:

1. За підходами до охоплення ринку та його сегментів [1, с. 202—227]:
 - цільовий маркетинг;
 - недиференційований маркетинг;
 - концентрований маркетинг;
 - масовий маркетинг;
 - диференційований маркетинг;
 - товарно-диференційований маркетинг.
2. За сферами [1, с. 590]:
 - міжнародний маркетинг;
 - маркетинг в сфері некомерційної діяльності;
 - соціальний маркетинг.
3. За об'єктом маркетингової діяльності [1, с. 584]:
 - маркетинг організацій
 - маркетинг окремих осіб
 - маркетинг місць.
4. За засобами комунікацій [1, с. 521]:
 - прямий маркетинг;

- інтегрований прямий маркетинг;
- інтерактивний маркетинг;
- телемаркетинг.

5. За масштабами:

- пробний маркетинг [1, с. 288].

6. За видами пропозиції:

- маркетинг товарів.
- маркетинг послуг.

З розвитком різних форм і видів діяльності маркетинг набуває нових характеристик і ознак та згодом трансформується у нові види. Розглянемо окремі з тих, які виокремлюють сучасні науковці.

Ромат Є.В. виділяє наступні типи маркетингу [2]:

- 1) за сферою застосування: промисловий, торговельний, політичний, міжнародний маркетинг та ін.;
- 2) за суб'єктами управління, що застосовують концепцію маркетингу: маркетинг продавця, маркетинг споживача, маркетинг посередника та ін.
- 3) за об'єктом діяльності: маркетинг територій, маркетинг особистості та ін.
- 4) за рівнем: мікро-, макро- та мезомаркетинг.

Ромат Є.В. зазначає, що поняття публічного маркетингу знаходиться на етапі формування і розподіл публічного маркетингу за окремими його видами доцільніше проводити за критерієм суб'єкта маркетингу та рівня публічного управління. Він пропонує таку структуру публічного маркетингу [2]:

- державний (на рівні держави в цілому);
- державний маркетинг органів регіональної (місцевої) влади;
- муніципальний (на рівні органів місцевого самоврядування).

Систематизуємо розглянуті види некомерційного маркетингу за ознаками:

- 1) за масштабами: державний, регіональний, муніципальний, окремих суб'єктів;
 - 2) за об'єктами: територій, особистостей, ідей, некомерційних організацій (благодійних фондів, клубів, об'єднань тощо);
 - 3) за сферами: політичний, соціальний.
- Деділова Т.В. виділяє такі види маркетингу [5]:
- 1) за періодом дії: стратегічний, тактичний, операційний;
 - 2) за областю дії: маркетинг ідей суспільного характеру, маркетинг місця, внутрішній маркетинг, маркетинг організацій, міжнародний (глобальний) маркетинг;
 - 3) за сферою дії: споживчий маркетинг, індустріальний маркетинг, соціальний маркетинг;
 - 4) за видом діяльності: фінансовий маркетинг, інноваційний маркетинг, маркетинг промисловий, маркетинг у сфері послуг;
 - 5) за ступенем розвитку ринку: пасивний маркетинг, організаційний маркетинг, активний маркетинг;
 - 6) за станом попиту на ринку: конверсійний маркетинг, стимулюючий маркетинг, маркетинг, що розвиває, ремаркетинг, демаркетинг, синхромаркетинг, підтримуючий маркетинг, протидіючий маркетинг;
 - 7) за ступенем охоплення ринку: недиференційований, диференційований, концентрований, міждиференційований;
 - 8) за ступенем розвитку маркетингу: розподільний маркетинг, функціональний маркетинг, управлінський маркетинг.

М.О. Турченко і М.Д. Швець за станом попиту на ринку крім виокремлених Деділовою Т.В. виділяють додатково [6]: реактивний, персональний, інноваційний, захисний маркетинг.

З'являються і принципово нові види маркетингу:

- віртуальний маркетинг [6];
- холістичний маркетинг: маркетинг взаємовідносин, інтегрований маркетинг, внутрішній маркетинг, соціально-відповідальний маркетинг;
- латеральний маркетинг;
- партизанський маркетинг.

Отже, існують різні види та різновиди маркетингу, які окреслюють основні вимоги до ціноутворення.

Науковці [7; 8; 9 та інші] широко досліджували проблеми визначення цін на різні види товарів, роблячи акцент в основному на витратах, кон'юнктурі ринку чи стані конкуренції. Але взаємозв'язок ціноутворення з обраними підприємствами видами маркетингу залишився не достатньо опрацьованим. Враховуючи основне положення концепції маркетингу щодо взаємоузгодженості товарної, цінової, збутової і комунікаційної політик, вважаємо необхідним визначити особливості впливу різних видів маркетингу на ціноутворення, що в практичній діяльності впливає на визначення конкретного методу розрахунку цін.

З іншого боку, теорія ціноутворення включає методичні підходи до ціноутворення і коригування цін. Залежно від особливостей товару, розмірів і фінансових потужностей підприємства, його цілей у маркетингу використовують різні підходи щодо визначення цін на продукцію. Узагальнено їх поділяють на 3 групи:

- 1) орієнтація на витрати (методи визначення цін на основі витрат виробництва);
- 2) орієнтація на попит і кон'юнктуру ринку (ринкові методи визначення цін);
- 3) орієнтація на нормативи витрат на техніко-економічні параметри продукції (параметричні методи ціноутворення).

Такий поділ використовують не всі науковці.

Так, Окландер М.А. методи ціноутворення класифікує за трьома групами [7]:

1. Витратні методи:
 - метод повних витрат;
 - метод прямих витрат, у тому числі граничних витрат;
 - метод кривої досвіду;
 - метод аналізу беззбитковості та забезпечення цільового прибутку;
 - метод врахування рентабельності інвестицій.
2. Ринкові методи:
 - 2.1 методи з орієнтацією на покупців:
 - а) методи на основі сприйняття цінності товару:
 - метод розрахунку економічної цінності товару;
 - метод оцінки максимально прийнятної ціни;
 - б) метод з орієнтацією на попит;
 - 2.2 методи з орієнтацією на конкурентів:
 - метод слідування за ринковими цінами;
 - метод слідування за лідером;
 - метод змагання.
3. Нормативно-параметричні методи:
 - метод агрегатний;
 - метод параметричний;

- метод регресійного аналізу;
- метод питомої ціни.

Мазур О. Є. основні методи встановлення ціни поділяє на 6 груп [9, с. 221]:

1. Методи витратного ціноутворення ("витрати плюс"):
 - метод повних витрат (повної собівартості);
 - метод виробничих витрат (виробничої собівартості);
 - метод змінних витрат;
 - метод змінних виробничих витрат;
 - ціноутворення на основі кривої досвіду.
 2. Методи ціноутворення, що ґрунтуються на попиті:
 - метод визначення економічної цінності товару для покупця;
 - метод максимально прийнятної ціни;
 - метод PSM;
 - метод трьох рівнів ціни;
 - метод вивчення намірів про купівлю;
 - метод опитування експертів.
 3. Методи ціноутворення з орієнтацією на конкуренцію:
 - метод орієнтації на поточні ціни;
 - метод проходження за ціновим лідером;
 - тендерне ціноутворення (метод запечатаного конверта);
 - метод аналізу цінового позиціонування;
 - метод встановлення ціни на основі коефіцієнта ринкової сили;
 - метод ціноутворення на основі цінових класів.
 4. Ціноутворення з орієнтацією на максимальний прибуток:
 - встановлення ціни, яка максимізує валовий прибуток;
 - встановлення ціни, яка максимізує маржинальний прибуток (суму покриття).
 5. Ціноутворення в умовах:
 - ризику;
 - невизначеності.
 6. Параметричні методи:
 - агрегатний метод;
 - метод структурної аналогії;
 - метод кореляційно-регресійного аналізу;
 - метод питомої ціни;
 - простий бальний метод;
 - бальний метод з урахуванням вагових індексів;
 - метод розподілу 100 балів;
 - метод рангового оцінювання параметрів товару;
 - комплексний бальний метод з використанням товару-еталону.
- З огляду на те, що визначення методик ціноутворення (включають сукупність конкретних правил (методів) формування ціни, що відображають специфіку галузей, виробництв, товарів [9, с. 19]) є надзвичайно важливим для успішності діяльності на ринку, визначимо основні методи і сформулюємо характерні особливості ціноутворення відповідно видів маркетингу (табл. 1).
- За результатами узагальнень відзначимо, що переважна більшість застосовуваних методів ціноут-

Таблиця 1. Особливості ціноутворення відповідно видів маркетингу

Класифікаційна ознака	Види маркетингу	Методи ціноутворення	Особливості ціноутворення
1	2	3	4
За підходами до охоплення ринку та його сегментів	Недиференційований	Витратні методи	Розрахунок базових цін
	Концентрований маркетинг	Метод з орієнтацією на попит	Розроблення цін для одного або декількох субринків
	Масовий маркетинг	Метод параметричний	Розроблення цін в рамках товарної лінії
	Диференційований маркетинг	Метод трьох рівнів ціни	Розроблення окремої цінової пропозиції для кожного сегменту ринку
	Цільовий маркетинг	Метод оцінки максимально прийнятної ціни	Розроблення окремих цін для кожної цільової групи
За сферами діяльності	Промисловий маркетинг	Витратні і параметричні методи	Розрахунок цін на промислову продукцію, послуги
	Торговельний маркетинг	Метод повних витрат	Розроблення цін для різних рівнів реалізації товару
	Фінансовий маркетинг	Метод врахування рентабельності інвестицій	Розроблення цін на різні види фінансових активів
	Інноваційний маркетинг	Метод опитування експертів	Визначення цін на інновацію
	Політичний маркетинг	Метод на основі кривої досвіду	Некомерційне ціноутворення (акцент на раціональних мотивах)
	Міжнародний маркетинг	Метод слідування за ринковими цінами	Урахування рівня міжнародних цін
	Соціальний маркетинг	Витратні методи (метод на основі кривої досвіду)	Некомерційне ціноутворення (акцент на соціально-значимих цінностях)
	Маркетинг в сфері послуг	Методи з орієнтацією на покупців	Розроблення цін для різних видів послуг
	Споживчий маркетинг	Метод оцінки максимально прийнятної ціни	Розроблення цін для різних ЦА
За суб'єктами управління	Маркетинг продавця	Метод повних витрат	Визначення розмірів торговельної націнки
	Маркетинг споживача	Метод визначення економічної цінності товару для покупця	Визначення ціни придбання і ціни споживання
	Маркетинг посередника	Метод повних витрат	Визначення розмірів націнки посередника
За об'єктом маркетингової діяльності	Маркетинг територій	Методи з орієнтацією на конкурентів (метод змагання)	Визначення цін з урахуванням географічного, екологічного та соціально-економічного чинників
	Маркетинг ідей	Метод опитування експертів	Визначення цін на новий продукт
	Маркетинг особистостей	Метод встановлення ціни на основі коефіцієнта ринкової сили	Визначення ціни з урахуванням ціннісних характеристик
	Маркетинг місць	Методи з орієнтацією на конкурентів (метод змагання)	Визначення цін з урахуванням географічного, екологічного та соціально-економічного чинників
	Публічний маркетинг	Метод повних витрат	Некомерційне ціноутворення (акцент на соціально-значимих цінностях і раціональних мотивах)
	Маркетинг організацій	Методи з орієнтацією на конкурентів (метод змагання)	Визначення цін з урахуванням позиціонування конкурентів (акцент на соціально-значимих цінностях)
За рівнем застосування концепції маркетингу	Мікромаркетинг	Методи з орієнтацією на покупців	Розрахунок цін з урахуванням потреб чітко визначених і досить вузьких географічних, демографічних, психографічних і поведінкових сегментів
	Макромаркетинг	Ринкові методи	Визначення цін з урахуванням змін у зовнішньому середовищі
	Мезомаркетинг	Ринкові методи	Визначення цін з урахуванням змін на сегменті ринку
За масштабами	Глобальний	Ринкові методи	Визначення цін з урахуванням рівня глобальних цін
	Локальний	Ринкові методи	Визначення цін з урахуванням рівня обраного ринку
	Пробний	Ринкові методи	Встановлення бажаної для підприємства ціни
За видами результатів	Комерційний маркетинг	Ринкові методи	Розроблення комерційних цін
	Некомерційний маркетинг	Метод опитування експертів	Некомерційне ціноутворення (акцент на соціально-значимих цінностях і раціональних мотивах)
За засобами комунікацій	Прямий маркетинг	Ринкові і параметричні методи	Розроблення комерційних цін
	Віртуальний маркетинг (Інтернет-маркетинг)	Витратні, ринкові і параметричні методи	Розроблення цін з орієнтацією на конкурентів
За періодом дії	Стратегічний	Витратні методи	Розроблення цін на певний період
	Тактичний	Витратні й ринкові методи	Розроблення діючих цін
	Операційний	Витратні й параметричні методи	Свочасне коригування цін
За ступенем розвитку ринку	Пасивний маркетинг	Метод слідування за ринковими цінами	Розроблення цін на рівні середньоринкових на ринку
	Організаційний маркетинг	Метод орієнтації на поточні ціни	Розроблення спектру цінових пропозицій для різних ситуацій на ринку
	Активний маркетинг	Параметричні методи	Постійне коригування цін
За ступенем розвитку маркетингу	Розподільчий маркетинг	Витратні методи	Розроблення цін для різних рівнів реалізації
	Функціональний маркетинг	Метод аналізу цінового позиціонування	Встановлення цін на основі визначення максимально прийнятної для покупців ціни
	Управлінський маркетинг	Метод встановлення ціни на основі коефіцієнта ринкової сили	Урахування ринкової кон'юнктури в ціні
За станом попиту на ринку	Конверсійний маркетинг	Ринкові методи	Визначення привабливих цін для покупців
	Стимулюючий	Метод розрахунку економічної цінності товару	Розроблення цін з урахуванням рівня доходів покупців
	Розвиваючий	Метод максимально прийнятної ціни	Розроблення цін з урахуванням еластичності попиту
	Ремаркетинг	Ринкові методи	Розроблення комплексу пропозицій щодо цінового стимулювання збуту
	Демаркетинг	Методи ціноутворення з орієнтацією на максимальний прибуток	Встановлення ціни, яка максимізує валовий прибуток
	Синхромаркетинг	Ринкові методи	Розроблення цін на основі кривої досвіду
	Підтримуючий маркетинг	Метод повних витрат (повної собівартості)	Розроблення цін з урахуванням ринкових коливань
	Протидіючий маркетинг	Методи ціноутворення з орієнтацією на максимальний прибуток	Встановлення ціни, яка максимізує валовий прибуток
	Реагуючий	Метод орієнтації на поточні ціни	Контроль і своєчасне коригування цін
	Персональний	Методи з орієнтацією на покупців	Розробка персональних цінових пропозицій
	Інноваційний	Метод опитування експертів	Визначення цін на нові товари
	Захисний маркетинг	Метод врахування рентабельності інвестицій	Врахування інфляції і т.п. в цінах
За методами просування	Холістичний маркетинг	Метод орієнтації на поточні ціни	Розроблення «справедливих» цін
	Латеральний маркетинг	Методи на основі сприйняття цінності товару	Розроблення цін з урахуванням споживачьких переваг
	Партизанський маркетинг	Ринкові і параметричні методи	Визначення цін на основі структурування факторів ціноутворення і виділення найважливіших, на основі яких ухвалюють рішення

Джерело: складено автором.

ворення не є витратними, а базуються на ринкових і параметричних підходах. Досліджені види маркетингу можуть певною мірою перетинатися. Цим об-

ґрунтовується застосування однакових методів ціноутворення для різних видів маркетингової діяльності.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, за результатами проведеного дослідження зазначимо таке:

1) маркетинг є цілісною концепцією сучасної діяльності, яка має чисельні види, що залежать від: сфер діяльності, її масштабів, об'єктів, підходів до охоплення ринку та його сегментів тощо;

2) обрані підприємством види маркетингу окреслюють основні вимоги до господарських рішень та до визначення підходів і методів ціноутворення, що в цілому впливає на успішність діяльності на ринку;

3) визначення відповідностей між різними видами маркетингу та методами ціноутворення дозволяє в подальшому формалізувати процеси прийняття рішень на рівні вищого менеджменту підприємства.

Визначені особливості ціноутворення відповідно видів маркетингу можуть бути використані в практичній діяльності товаровиробників та торговельних підприємств, а також, покладені в основу подальших наукових розробок з вдосконалення процесів з маркетингового ціноутворення вітчизняних суб'єктів господарської діяльності.

Література:

1. Котлер Ф. Основы маркетинга. Краткий курс / Ф. Котлер. Пер. с англ. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2007 — 656 с.
2. Ромат Є.В. Маркетинг у публічному управлінні / Є.В. Ромат // ВІСНИК КНТЕУ. — 2016. — № 4. — С. 56—67. file:///C:/Users/user1/Downloads/Vknteu_2016_4_5.pdf
3. Ромат Є.В. Державний маркетинг / Є.В. Ромат: у кн. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України; наук.-ред. кол.: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 2. Методологія державного управління. — К.: НАДУ, 2012. — С. 260.
4. Ромат Є.В. Маркетинг у державному управлінні // Маркетинг в Україні. — 2003. — № 4. — С. 32—35.
5. Деділова Т.В. Основы маркетингу / Т.В. Деділова. — Харків, 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://buklib.net/books/37384/>
6. Турченко М.О. Маркетинг: підручник / М.О. Турченко, М.Д. Швець [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pidruchniki.com/1529052739737/marketing/vidi_marketingu#86
7. Окландер М.А. Маркетингова цінова політика / М.А. Окландер. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/280-marketingova-tsnova-poltika-oklander-ma-.html>
8. Перерва П.Г. Маркетингове ціноутворення та його вплив на якість та конкурентоспроможність продукції / П.Г. Перерва // Вісник НТУ "Харківський політехнічний інститут". — 2017. — № 46 (1267). — С. 18—23.
9. Мазур О.Є. Ринкове ціноутворення: навчальний посібник — К.: "Центр учбової літератури", 2012. — 480 с.
10. Скачков О.М. Удосконалення методів ціноутворення в умовах невизначеності ринкової кон'юнктури: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / О.М. Скачков; Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана". — К., 2007. — 16 с.

11. Вид // Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980. — Т. 1. — С. 381.

References:

1. Kotler, F. (2007), Osnovy marketynha [Basics of Marketing], Yzdatel'skyj dom "Vyl'iam", Moskva, Rossyia.
2. Romat, Ye.V. (2016), "Marketing in public administration", VISNYK KNTEU, vol. 1, pp. 56—67.
3. Romat, Ye.V. (2012), "Public Marketing", Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: u 8 t., NADU, Kyiv, Ukraine.
4. Romat, Ye.V. (2003), "Marketing in public administration", Marketynh v Ukraini, vol. 4, pp. 32—35.
5. Dedilova, T.V. (2011), Osnovy marketynhu [Basics of Marketing], Kharkiv, Ukraine.
6. Turcheniuk, M.O. and Shvets, M.D. Marketynh. Pidruchnyk [Marketing: Tutorial], [Online], available at: http://pidruchniki.com/1529052739737/marketing/vidi_marketingu#86 (Accessed 28 Aug 2018).
7. Oklander, M.A. Marketynhova tsinova polityka [Marketing pricing policy], [Online], available at: <http://westudents.com.ua/knigi/280-marketingova-tsnova-poltika-oklander-ma-.html> (Accessed 28 Aug 2018).
8. Pererva, P.H. (2017), "Marketing pricing and its impact on the quality and competitiveness of products", Visnyk NTU "Kharkivs'kyj politekhnichnyj instytut", vol. 46 (1267), pp. 18—23.
9. Mazur, O. Ye. (2012), Rynkove tsinoutvorennia. Navchal'nyj posibnyk [Market pricing. Tutorial], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
10. Skachkov, O.M. (2007), "Improvement of pricing methods in conditions of uncertainty of market conditions", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and enterprise management, Derzh. vysch. navch. zakl. "Kyiv. nats. ekon. un-t im. V.Het'mana", Kyiv, Ukraine.
11. "Kind", (1970—1980), Slovnyk ukrains'koi movy: v 11 tt., AN URSSR, Instytut movoznavstva, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2018 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

К. Г. Заборовець,
аспірант, Університет митної справи та фінансів, м. Дніпр, Україна

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТІВ

K. Zaborovets,
Postgraduate Student, University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF BUDGET EXECUTION

Статтю присвячено актуальній на сьогоднішній день проблемі удосконалення методики організації виконання бюджету. Було досліджено, що перехід до казначейської системи виконання боргу — найефективніший напрям управління бюджетними активами, адже він включає: контроль бюджетних повноважень при зарахуванні надходжень, прийняття зобов'язань та проведення платежів; розрахунково-касове обслуговування розпорядників бюджетних коштів; операції з коштами державного та місцевих бюджетів; бухгалтерський облік та складання звітності при виконанні державного бюджету. Запропоновано індикатори покращення методики організації виконання бюджету. Було імплементовано тест Джохансена та методологію SVAR як методики, що підвищують ефективність організації виконання бюджету. У статті також було досліджено методику організації виконання бюджету, яка передбачає, що загальна дохідність іноземних інвестицій залежить як від отриманого інвестиційного доходу, так і від ризику країни реципієнта.

The article is devoted to the current problem of studying the methodology of budget execution organization. It was investigated that the transition to a treasury debt system is the most effective direction of management of budget assets, as it involves: control of budget powers for the enrollment of receipts, acceptance of commitments and payments; settlement and cash servicing of budget funds managers; operations with funds from state and local budgets; accounting and reporting when performing the state budget. The indicators of improvement of the methodology of budget execution organization are offered. The Johansen test and the SVAR methodology were considered as a methodology that would increase the effectiveness of the organization of budget execution. The article also explored the methodology for organizing the implementation of the budget, which assumes that the total return on foreign investment depends both on the received investment income and on the risk of the recipient country.

Ключові слова: методика, організація виконання бюджету, управління державним боргом, тест Джохансена, методологія SVAR.

Key words: methodology, organization of budget execution, public debt management, Johansen test, SVAR methodology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Виконання бюджету — це механізм отримання доходів і здійснення видатків, передбачених у затвердженому бюджеті. У процесі його виконання можуть спостерігатися відхилення від затвердженого варіанту, у зв'язку з цим необхідно контролювати та регулювати процес виконання, виявляти негативні тенденції розвитку та запобігати їм. Визначення методів організації за

виконанням бюджетів є актуальною проблемою на сьогодні і вимагає детальнішого дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика організації виконання бюджету досліджувалася у працях таких науковців: Алексеєнко Л.М., Борисов О.Г., Єфіменко Л.Л., Кудряшов В.П., Лука-

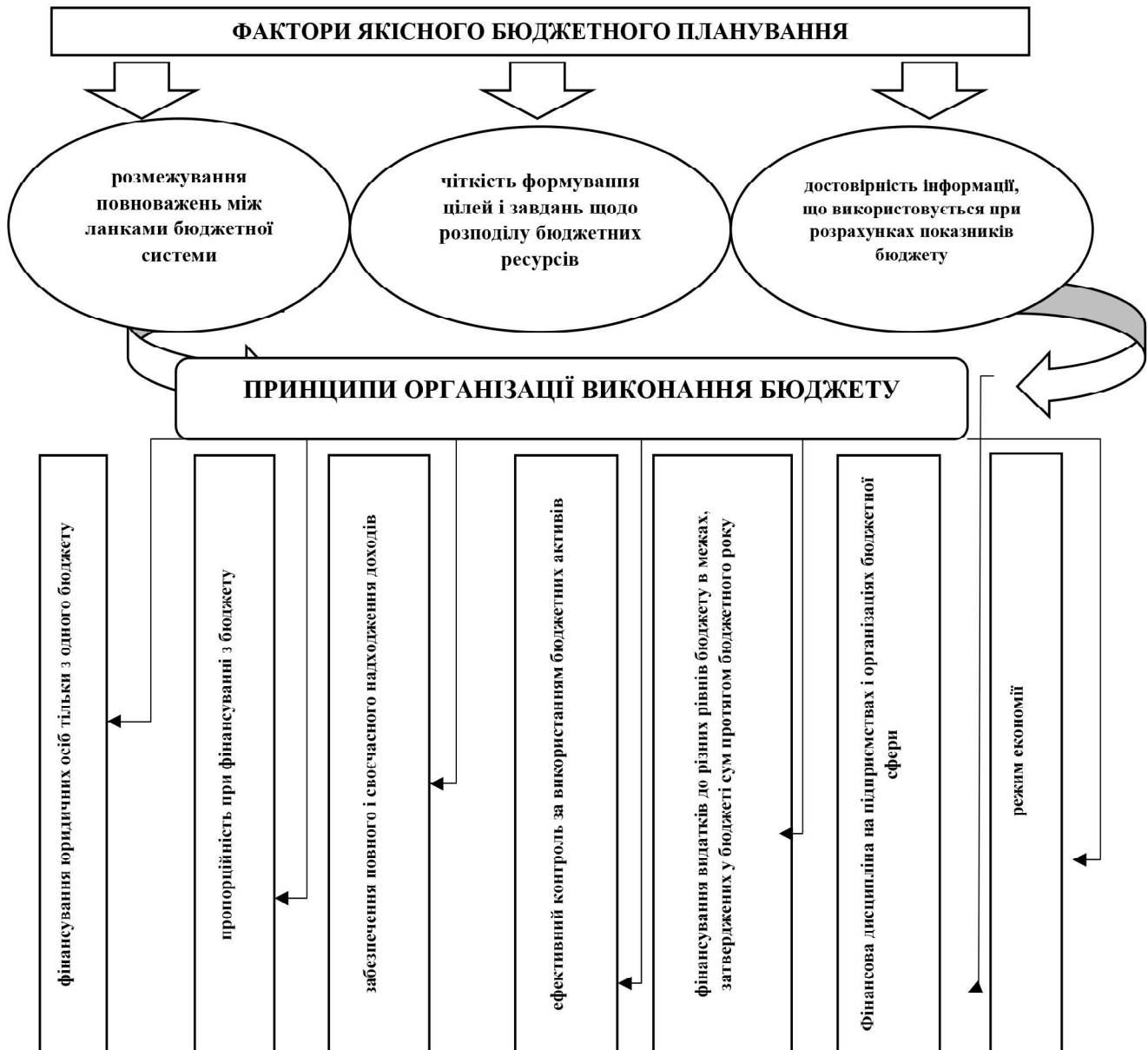

Рис. 1. Принципи виконання бюджету в залежності від факторів якісного планування бюджету

шев О.А., Мітрофанова Д.К., Набока Т.С., Нікітан Н.О., Павлюк К.В., Шулюк Б.С.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Головною метою статті є удосконалення методик з організації виконання бюджетів на макрорівні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах нестабільної фінансово-економічної ситуації на сьогодні в Україні державний бюджет відіграє вирішальну роль як засіб регулювання соціально-економічних процесів, економічного зростання, стабільності цін, а також є реалізатором зовнішніх і внутрішніх макроекономічних цілей країни. Забезпечення ефективного управління державним бюджетом, відкритість та прозорість грошових операцій у ньому є пріоритетними цілями діяльності системи виконання бюджету, у якому Державне казначейство є основним центром керування цим механізмом.

Якість бюджетного планування залежить від впливу таких факторів: чіткість формування цілей і завдань щодо розподілу бюджетних ресурсів; розмежування повноважень між ланками бюджетної системи, достовірність інформації, що використовується при розрахунках показників бюджету. Бюджет вважається виконаним, коли він забезпечує повне і своєчасне надходження запланованих доходів до всіх ланок бюджетної системи та безперервне фінансування заходів, затверджених у бюджеті [4].

Принципи організації виконання бюджету, які дозволять ефективно оптимізувати механізм роботи державного казначейства [1]:

- застосування режиму економії;
- пропорційність при фінансуванні з бюджету;
- фінансування юридичних осіб тільки з одного бюджету;
- фінансова дисципліна на підприємствах і організаціях бюджетної сфери;

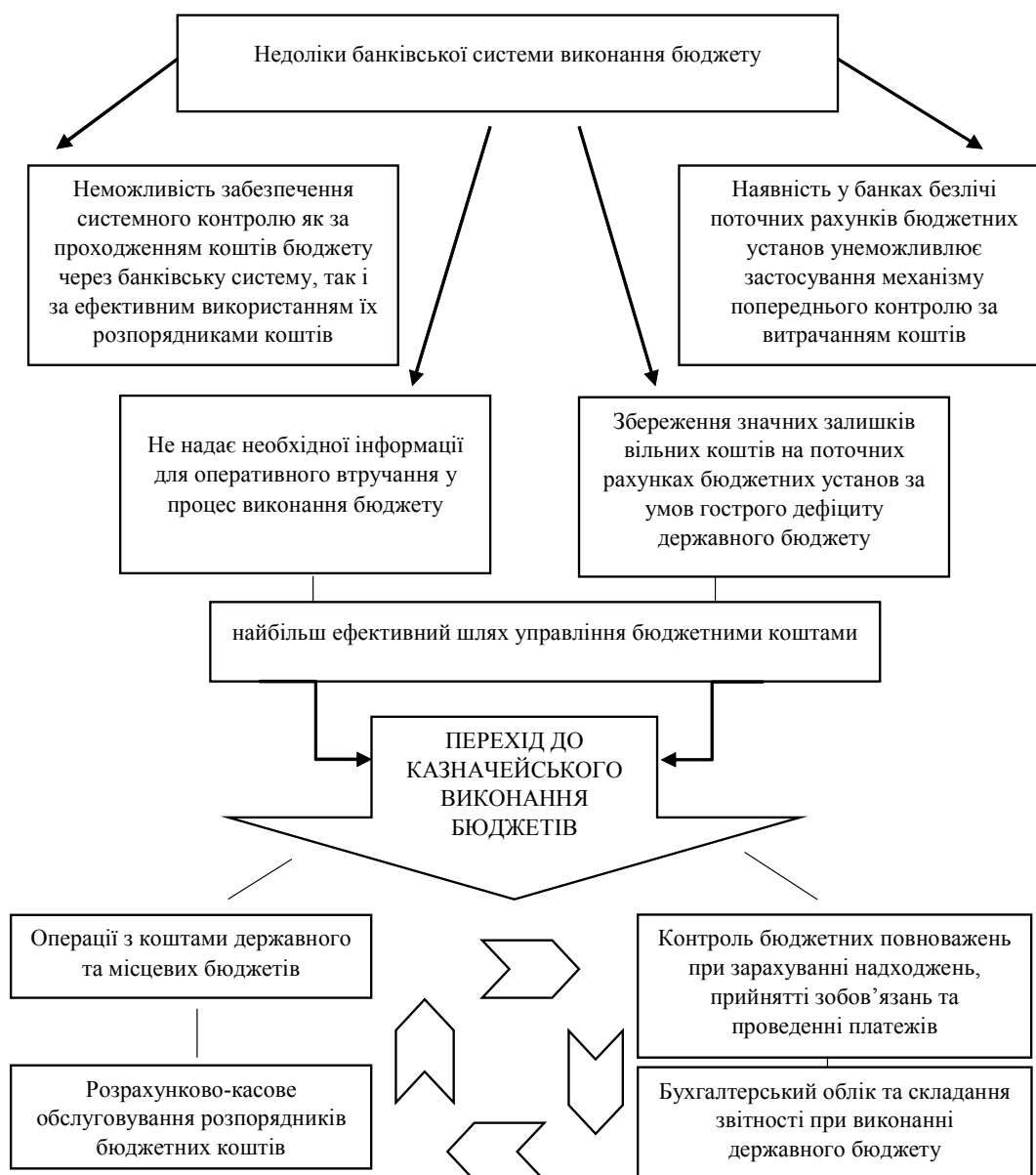

Рис. 2. Процес переходу до казначейського виконання бюджету

— фінансування видатків до різних рівнів бюджету в межах, затверджених у бюджеті сум протягом бюджетного року;

— ефективний контроль за використанням бюджетних активів;

— забезпечення повного і своєчасного надходження доходів.

Завдання щодо виконання бюджету покладаються на міністерства, відомства, місцеві органи влади та підприємства, організації й установи, що фінансуються з місцевого бюджету. Забезпечення збалансування бюджету в межах кожного місяця досягається рівномірним розподілом видатків та встановленням відповідних термінів надходження доходів.

Банківська система виконання бюджету за результатами своєї діяльності виявилася неефективною, адже була неспроможна досягти оптимального розвитку для фінансової сфери держави. Каталізуючи неможливість забезпечення системного контролю за проходженням коштів бюджету та ефективним їх застосуванням, не

наданням необхідної інформації для оперативного втручання у процес виконання бюджету, а також збереження значних залишків вільних коштів на поточних рахунках бюджетних установ за умов гострого дефіциту державного бюджету, така структура потребувала заміни.

Недоліки банківської системи виконання бюджету зумовили перехід до казначейського виконання бюджету, який передбачає в свою чергу виконання таких дій: контроль бюджетних повноважень при зарахуванні надходжень, прийнятті зобов'язань та проведенні платежів; розрахунково-касове обслуговування розпорядників бюджетних коштів; операції з коштами державного та місцевих бюджетів; бухгалтерський облік та складання звітності при виконанні державного бюджету (рис. 2) [5].

Сучасна державна боргова політика безпосередньо залежить від ефективно обраної методики організації виконання бюджету, тому розрахунковий апарат, що стосується обчислення актуального боргово-

Таблиця 1. Індикатори підвищення методики організації виконання бюджетів

ПОКАЗНИКИ	ФОРМУЛА	
показник ліквідної грошової маси в бюджеті	$MV = PQ$	M — кількість грошей; V — швидкість обігу грошей; P — рівень цін; Q — фізичний обсяг ВВП
показник рівня бюджетних коштів	$BS = Yg - Eg$	Eg = Поточні видатки + Капітальні видатки + Чисте кредитування. Yg = бюджетні доходи + офіційні трансфери
показник доступних резервів державного бюджету	$MTR = \frac{\Delta T}{\Delta Y}$	ΔT - приріст податків; ΔY - приріст доходу
показник диференційованих видатків по зовнішньому запозиченню	$Dgri = VB - G - Tr$	VB – витрати бюджету; G – держзакупівлі; Tr – трансфери; Dgri – видатки по зовнішньому запозиченню
загальний показник реінновації в економіці держави	$RP_{PP} = \sqrt[3]{UP_{PP} \cdot UP_{MPP} \cdot UP_{CP}}$	UP _{PP} - рівень реінноваційного потенціалу; UP _{MPP} - рівень маркетингового забезпечення реінноваційної продукції; UP _{CP} - рівень соціального розвитку підприємства

Таблиця 2. Тест Джохансена для показників надходжень до бюджету (REVt), зовнішнього державного боргу (DEBTt), прямих іноземних інвестицій (FDIt) і доходу (Yt)

Гіпотеза	Лінійний коефіцієнт кореляції	Максимальне своє значення (Max Eigenvalue)			Незначне (мінімальне) значення (Trace)		
		Значення	Значення -p	Критичне значення на рівні 5%	Значення	Значення -p	Критичне значення на рівні 5%
H ₀ :	r=0	43,52**	0,02	43,15	17,25	0,25	25,15
r=r ₀	r=1*	23,27***	0,05	23,38	13,68	0,25	18,49
	r=2	13,58***	0,06	13,23	8,10	0,24	12,28
	r=3	4,48**	0,04	4,42	4,48	0,04	4,61

Примітки: * Статистична похибка на рівні 1%.

** Статистична похибка на рівні 5%.

*** Статистична похибка на рівні 10%.

го навантаження має постійно оновлюватися у відповідності до тенденцій. Серед індикаторів, які, на нашу думку, можуть підвищити методику організації виконання бюджетів відносять: показник ліквідної грошової маси в бюджеті; показник рівня бюджетних коштів; показник доступних резервів державного бюджету; показник диференційованих видатків по зовнішньому запозиченню; показник темпу скорочення зовнішніх боргів бюджету; показник темпу скорочення внутрішнього боргу; загальний показник реінновації в економіці держави, який впливає на скорочення державних запозичень опосередковано [7]. Розглянемо докладніше індикатори підвищення методики організації виконання бюджетів у таблиці 1.

Методика організації виконання бюджету передбачає, що загальна дохідність іноземних інвестицій (DtCt) залежить як від отриманого інвестиційного доходу (Dt), так і від ризику країни реципієнта (Ct):

$$Dt \cdot Ct = Rt,$$

де Dt — очікувана дохідність інвестицій;

Ct — ризик країни-реципієнта;

Rt — дохідність інвестицій на світовому ринку.

Інвестиційний дохід залежить від рівня довіри до певної держави: чим меншою вона є до даної країни, тим нижчий інвестиційний дохід отримують зарубіжні інвестори. Розглядаючи показник дефіциту бюджету як один з чинників ризику, з'являється можливість експансивного впливу фіскальної дисципліни, ціль якої досягається за допомогою підвищення податків або скорочення урядових видатків. Ці дії дозволяють збільшити рівень довіри до економіки, що стає інструментальним чинником зростання дохідності іноземних інвестицій і припливу капіталу:

$$Dt = f(At, It, Kt), DA > 0, DI < 0, DK < 0, DI > 0 \quad (2),$$

$$Ct = f(Gt - Tt), CG < 0, CT < 0 \quad (3),$$

де At — внутрішня абсорбція, It — особливості цієї країни як акцептора іноземних інвестицій, Kt — приплив капіталу [2].

Одна з методик — Тест Джохансена — передбачає, що для покриття зовнішнього боргу, отримання

прямих іноземних інвестицій і доходу повинна мати такі відповідні значення: гіпотеза та лінійний коефіцієнт кореляції, зіставляючи їх з притаманними значеннями у максимальних та мінімальних показниках [6].

У зв'язку з тим, що тест Джохансена (табл. 2) не виявляє коінтеграцію між показниками надходжень до бюджету, зовнішнього державного боргу, ПІІ та доходу, то для аналізу зв'язку між ендегенними змінними немає потреби використовувати механізм коригування помилок [6].

Доцільність урахування декількох істотних обмежень, зумовлені припущеннями економічної теорії, для вивчення взаємного впливу надходжень до бюджету, державного боргу, ПІІ і ВВП потребує використання методології структурної векторної авторегресії (Structural Vector Autoregression — SVAR) [3].

Зміст методології SVAR полягає у використанні ідентифікаційної схеми, яка приймає до уваги обмеження для коефіцієнтів коваріаційної матриці залишків авторегресійної моделі.

Для аналізу методики оптимізації виконання бюджету було обрано ідентифікаційну схему, яка відповідає логіці інвестиційної моделі потоків капіталу [2]:

$$REV = U1 + a1Y$$

$$DEBT = b1REV + U2$$

$$FDI = c1REV + c2DEBT + U3 + c3Y$$

$$Y = d1DEBT + U4$$

де $U1, U2, U3, U4$ — стохастичні інновації, відповідно, для надходжень до бюджету, державного зовнішнього боргу, ПІІ та ВВП.

Така схема передбачає, що в поточному періоді податкові надходження до бюджету залежать лише від доходу (ВВП). Обсяги боргового навантаження державного сектору залежать від податкових надходжень. Це відповідає логіці вирівнювання меж урядових видатків: при недостатніх податкових надходженнях уряд вдається до запозичень на зовнішніх ринках.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У рамках статті було досліджено методику організації виконання бюджету. Встановлено принципи організації виконання бюджету. З'ясовано, що найбільш ефективний шлях управління бюджетними коштами — це перехід до казначейської системи виконання боргу, який передбачає контроль бюджетних повноважень при зарахуванні надходжень, прийнятті зобов'язань та проведенні платежів; розрахунково-касове обслуговування розпорядників бюджетних коштів; операції з коштами державного та місцевих бюджетів; бухгалтерський облік та складання звітності при виконанні державного бюджету. Було запропоновано індикатори, які можуть підвищити методику організації виконання бюджетів, а саме: показник ліквідної грошової маси в бюджеті; показник рівня бюджетних коштів; показник доступних резервів державного бюджету; показник диференційованих видатків по зовнішньому запозиченню; показник темпу скорочення зовнішніх боргів бюджету; показник темпу скорочення внутрішнього боргу; загальний показник реінновації в еко-

номії держави, який впливає на скорочення державних запозичень опосередковано. Методика організації виконання бюджету передбачає, що загальна дохідність іноземних інвестицій залежить як від отриманого інвестиційного доходу, так і від ризику країни реципієнта. Розглянуто деякі методики організації виконання бюджету, а саме: тест Джохансена та методологію SVAR. У цілому було розкрито питання удосконалення методик з організації виконання бюджетів на макрорівні.

Література:

1. Борисов О.Г. Механізм аналізу показників виконання бюджету за видатками / О.Г. Борисов, А.М. Лупенко // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. — 2014. — Т. 19, Вип. 1 (1). — С. 90-93.
2. Кудряшов В.П. Ризики виконання державного бюджету та механізми їх обмеження / В. П. Кудряшов // Фінанси України. — 2016. — № 12. — С. 59—76.
3. Лукашев О.А. Теоретичні проблеми системи фінансового права: [монографія] / Лукашев О.А. — Харків: Право, 2010. — 304 с.
4. Мітрофанова Д.К. Виконання бюджету як стадія бюджетного процесу / Д.К. Мітрофанова // Фінансове право. — 2013. — № 1. — С. 30—33.
5. Набока Т.С. Проблематика оцінювання виконання бюджетних програм в Україні / Т. С. Набока // Бізнес Інформ. — 2014. — № 7. — С. 298—303.
6. Нікітан Н.О. Оцінка стану виконання державного бюджету за видатками / Н. О. Нікітан // Бізнес Інформ. — 2016. — № 11. — С. 227—235.
7. Шулюк Б. Моніторинг виконання бюджетних програм у забезпеченні прозорості фінансування соціально-культурних послуг в Україні. Галицький економічний вісник. — 2011. — № 2 (31). — С. 146—153.

References:

1. Borisov, O. G. (2014), "The mechanism of analysis of indicators of budget execution by expenditures", Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Ekonomika, T. 19, No. 1 (1), pp. 90—93.
 2. Kudryashov, V.P. (2016), "Risks of the implementation of the state budget and mechanisms for their limitation", Finansy Ukrainy, No. 12, pp. 59—76.
 3. Lukashev, O. A. (2010), "Theoretical problems of the financial law system: [monograph]". Kharkiv: Pravo, 304 p.
 4. Mitrofanova, D. K. (2013), "Implementation of the budget as a stage of the budget process", Finansove pravo, No. 1, pp. 30—33.
 5. Naboka, T. S. (2014), "Problems of evaluation of budget programs implementation in Ukraine", Biznes Inform, No. 7, pp. 298—303.
 6. Nikitan, N.O. (2016), "Estimation of the state budget execution by expenditures", Business Inform, No. 11, pp. 227—235.
 7. Shuluk, B. (2011), "Monitoring the implementation of budget programs in ensuring transparency of financing of social and cultural services in Ukraine", Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk, No. 2 (31), pp. 146—153.
- Стаття надійшла до редакції 24.09.2018 р.*

М. А. Полегенька,
аспірант, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА СУХОГО ЯЄЧНОГО ПОРОШКУ НА ПТАХІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

М. Polehenka,
postgraduate student of the Dnipro State Agricultural and Economic University

ECONOMIC EFFICIENCY OF PRODUCTION OF DRY EGG POWDER IN POULTRY FARMS

У статті досліджено технологічно-економічні аспекти виробництва й переробки курячих харчових яєць. Встановлено, що розвиток глибокої переробки яєць є важливим напрямом у підвищенні економічної ефективності птахівничих підприємств. За результатами дослідження виявлено основні переваги та недоліки впровадження глибокої переробки яєць на досліджуваному підприємстві та проведено розрахунок економічної ефективності реалізації інвестиційного проекту з виробництва сухого яєчного порошку. Результати розрахунків свідчать про доцільність його реалізації, що дозволить розширити товарний асортимент продукції, ринки збуту та підвищити прибутковість виробництва. Оцінка ризикованості проекту дозволила виявити невизначеності, пов'язані з можливістю виникнення під час реалізації проекту несприятливих умов, ситуацій і їх наслідків. За результатами проведеного SWOT-аналізу ПФ "Агроцентр" запропоновано впровадження інтенсивних технологій виробництва продукції на всіх етапах технологічного процесу.

The article deals with the technological and economic aspects of the production and processing of chicken food eggs. It has been established that the development of deep egg processing is an important direction in improving the economic efficiency of poultry enterprises. According to the results of the research, the main advantages and disadvantages of introduction of deep egg processing on the investigated enterprise were identified and the economic efficiency of the investment project for the production of dry egg powder was calculated. The results of the calculations indicate the expediency of its implementation, which will expand the product range of products, markets and increase the profitability of production. The assessment of the riskiness of the project has allowed to identify uncertainties associated with the possibility of adverse conditions, situations and their consequences occurring during the project implementation. According to the results of the SWOT-analysis of privately-owned manufacturing company "Agrocentr", introduction of intensive technologies of production at all stages of the technological process is proposed.

Ключові слова: птахівництво, ринок яєчних продуктів, диференціація продукції, глибока переробка яєць, сухий яєчний порошок.

Key words: poultry, egg products market, product differentiation, deep egg processing, dry egg powder.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із найважливіших завдань держави є забезпечення продовольчої безпеки населення, головну роль в якому відіграє агропромисловий комплекс. Скорочення виробництва продукції тваринництва призвело до зниження забезпеченості населення білками тваринного походження. Виходом з цієї ситуації для нашої держави може стати розвиток птахівництва в цілому та його

яєчного напрямку, зокрема. Сучасному продовольчому ринку притаманні нестабільність і непередбачуваність, що є результатом впливу світових інтеграційних та глобалізаційних процесів. Особливо виразно ці процеси простежуються у розвитку вітчизняного яєчного птахівництва. Разом з низькою конкурентоспроможністю продукції вітчизняного птахівництва вони спричиняють зростання обсягів її імпорту на територію України. За

Таблиця 1. Витрати на встановлення обладнання з виробництва сухого яєчного порошку

Статті витрат	Вартість, грн
Вартість обладнання	800000,00
Вартість додаткового обладнання	20000,00
Транспортні втрати	4000,00
Будівельно-монтажні роботи	10000,00
Пусконаладжувальні роботи	6000,00
Всього	840000,00

Джерело: розраховано автором.

таких умов постає об'єктивна необхідність пошуку шляхів підвищення ефективності виробництва вітчизняної продукції яєчного птахівництва за рахунок розширення товарного асортименту яєчної продукції.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Виробництво яєць є одним із найбільш прибуткових напрямів у тваринництві, що є дієвим стимулом для його розвитку та нарощування виробництва продукції. Питанням формування та функціонування вітчизняного ринку яєць та яєчних продуктів присвячені роботи вчених та практиків Н.В. Бесуліна, В.Н. Бородай, І.І. Івко, М.І. Сахацького, Н.В. Сеперевич, В.І. Фісініна, Ф.О. Ярошенко. Однак, незважаючи на велику кількість досліджень в цьому напрямі та враховуючи швидкі темпи зміни на продовольчому ринку, на сьогодні залишається відкритим питання підвищення економічної ефективності виробництва продукції птахівництва.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в розробці і аналізі інвестиційного проекту з виробництва сухого яєчного порошку на ПВФ "Агроцентр" на основі аналізу виробничих можливостей і процесів виробництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Птахівництво — галузь тваринництва, що забезпечує населення унікальними продуктами харчування. Яйця є важливим і перспективним об'єктом переробки з точки зору отримання продуктів, необхідних для за-

безпечення високої якості життя людей. Протягом століть яйця відігравали основну роль в харчуванні людей, залишаючись одним з найбільш економічних і доступних універсальних продуктів харчування, що містять високоякісний протеїн, вітаміни, ненасичені жири, залізо, фосфор, цинк і багато інших важливих інгредієнтів для здорового способу життя.

Одним з найбільш істотних ризиків птахопідприємств є нестабільність попиту на яйце: споживчий попит збільшується в період з жовтня по травень, у результаті чого зростає ціна, а обсяги реалізації зменшуються. У літній період ціна на яйця досягає мінімальних значень, при цьому ринкова вартість яйця нерідко перестає відшкодовувати виробничі витрати птахофабрик. Обмежений термін зберігання яйця призводить до істотного зниження ціни реалізації в період з червня по вересень, а також до зростання виробничих витрат.

У сучасних умовах основним способом уникнути витрат від сезонних коливань попиту на яйце — є їх переробка. Впровадження технологій переробки яєць дозволяє птахофабрикам підвищити економічну ефективність за рахунок наступних факторів: зниження економічних витрат від сезонних коливань попиту на натуральне яйце; можливості використання некондиційного яйця (нетоварне яйце) частка якого може складати до 15 % обсягу виробництва; збільшення терміну зберігання продукції; географічне розширення ринку збуту продукції підприємства. Нині переробка курячого яйця в Україні становить лише близько 4% від загального виробництва, водночас у Європі — 30%, у США, Японії — близько 46%, Бельгії — 50%. Майже 60% потреби українських підприємств у продукції переробки яєць на сьогодні забезпечуються за рахунок імпорту [4].

Глибока переробка яєць на птахофабриках потребує модернізації виробництва, впровадження сучасних технологій і високопродуктивних кросів птиці. Галузеві особливості, сучасні технології та динаміка попиту на яєчні продукти визначають необхідність переробки не менше 20% обсягу виробленого яйця, що дозволяє гнучко адаптувати пропозицію до сезонного коливання попиту. Досвід розвитку світового агробізнесу в сфері птахівництва дозволяє припустити, що подальше розширення збуту натурального яйця в шкаралупі на українському ринку буде ускладнено. Таким чином, у довгостроковій перспективі виробничі потужності з переробки яєць в українському птахівничому бізнесі можуть збільшитися в 2—3 рази [2].

Враховуючи спад виробництва продукції птахівництва в більшості спеціалізованих господарств, у тому числі і по виробництву яєць, відмічається збільшення питомої ваги населення у забезпеченні покупців цією продукцією. Так, у загальному обсязі виробництва яєць підсобні господарства населення займають 63%, то спеціалізовані птахівничі підприємства були поставлені в залежність від сезонності виробництва у цих господарствах. Так, у зв'язку з над-

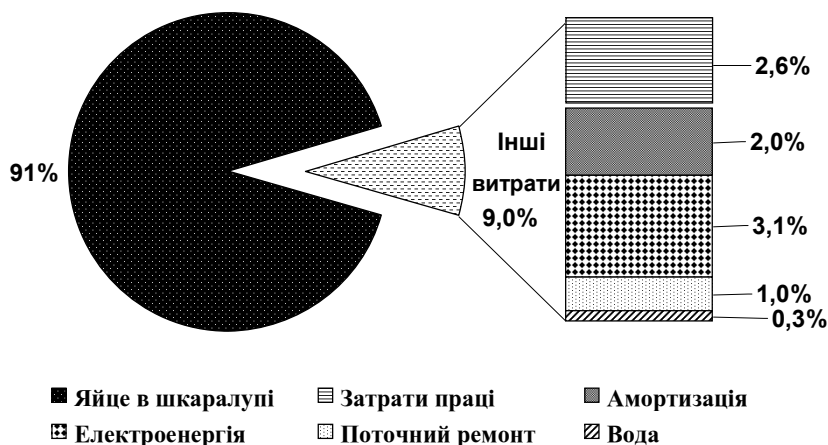

Рис. 1. Структура виробничих витрат при виготовленні сухого яєчного порошку

Джерело: розраховано автором.

ходженням на ринок яєць від підсобних господарств населення в березні — червні (період закінчення зимової линьки) в цілях підвищення ефективності господарювання, майже всі птахівничі підприємства перейшли на сезонне (однократне) комплектування стада птиці, розраховуючи, щоб основне виробництво яєць приходилось на 1 і 4 квартали, коли збільшиться ціна їх реалізації. Але особисті господарства населення не можуть бути серйозними конкурентами в довгостроковій перспективі, оскільки вони не можуть забезпечити якість продукції, її відповідність санітарним нормам та й затрати на виробництво у них значно вищі [3].

Нині глибока переробка яєць у господарствах Дніпропетровської області не здійснюється, тому ПФФ "Агроцентр" може мати конкурентну перевагу від входження першими на ринок з новою для регіону продукцією. Проаналізувавши виробництво та реалізацію яєць на ПФФ "Агроцентр" можна зробити висновок, що реалізується не вся вироблена продукція. Враховуючи те, що підприємство спеціалізується на виробництві курячих яєць і певна частина при їх виробництві вираховується (за даними підприємства це близько 3% від виробництва), а також яйця, які не реалізуються за встановлений період їх зберігання, пропонуємо здійснювати внутрішньогосподарську переробку цієї продукції у яєчний порошок. Яєчний порошок використовується в багатьох галузях харчової промисловості та має тривалий термін зберігання і нескладну технологію виробництва.

На основі виробничих даних ПФФ "Агроцентр" проведено оцінку економічної ефективності реалізації інвестиційного проекту зі створення цеху з виробництва сухого яєчного порошку. Аналізуючи ринок обладнання для переробки яєць у сухий яєчний порошок різних виробників із врахуванням виробничих особливостей птахофабрики ми зупинили свій вибір на установці українського виробника ТОВ "МЕТАЛІС" Одеської області. Таке обладнання для виробництва сухого яєчного порошку має ряд переваг у порівнянні з іншими вітчизняними та закордонними виробниками, серед яких: низька енергоємність; низька металоємність за рахунок невеликих габаритів конструкції; високі споживчі властивості готового продукту за рахунок екологічної чистоти технології виробництва; цінова перевага; малі займані виробничі площі; річна гарантія, що входить у вартість обладнання; безвідходна технологія — переробка відходів виробництва, що йде на корм тваринам; низькі вимоги до виробничої інфраструктури за рахунок можливості роботи парових калориферів сушарок з тиском пари 0,6—0,7 МПа; швидка окупність. Матеріал, що використовується при виготовленні устаткування тільки нержавіюча, харчова сталь. При виробництві сушильних установок застосовані неординарні конструкторські рішення, що дозволили знизити їхню вартість, зробити компактними, економічними і високопродуктивними в порівнянні з закордонними аналогами. Таке устаткування розроблене з урахуванням багаторічного виробничого досвіду з використанням передової технології — сушіння продуктів у віброкиплячому шарі інертного матеріалу, що гарантує одержання продуктів високої якості, які відповідають світовим стандартам [1].

Враховуючи, що підприємство буде переробляти лише частину своєї продукції, то ми зупинили свій вибір на менш

Таблиця 2. Розрахунок собівартості місячного товарного випуску яєчного порошку

Статті витрат	Вартість, грн
Сировина при собівартості яєць, грн	320130,00
Вода, стоки, грн	1230,46
Електроенергія кВт/год, грн	10962,00
Заробітна плата з нарахуваннями, грн	9084,12
Амортизація обладнання, грн	7000,00
Поточний ремонт, грн	3500,00
Всього, грн	351906,58

Джерело: розраховано автором.

потужній установці УРС-25 для виробництва сухого яєчного порошку. Така установка виробляє сухий яєчний порошок, сухий білок і сухий жовток. Застосовується на невеликих підприємствах і фермерських господарствах, так як є міні-сушкою. Установка УРС-25 практично вирішує проблеми безвідходної технології. Вона є компактною, проста в експлуатації і не вимагає спеціальної підготовки персоналу. Для забезпечення однієї години роботи установки необхідно 80 л рідких яєчних продуктів, що еквівалентно близько 2125 шт. яєць. Вихід сухого яєчного порошку складає 25 кг/год. Необхідна площа виробничого приміщення для встановлення обладнання 18 м² [1].

Витрати на установку включають вартість самого обладнання, сушильну камеру, фільтр, насос-дозатор, приймальний і видатковий баки, вентилятори, циклони з бачками для збору порошку, фільтр очищення повітря, розпилювач, пульт контролю і управління. Крім цього, враховані транспортні витрати, монтаж і пусконаладжувальні роботи (табл. 1).

Основною статтею виробничих витрат є натуральні яйця в шкаралупі (91%), далі — електроенергія (3,1%), затрати праці (2,6%), амортизація (2%), поточний ремонт (1%) і вода (0,3%) (рис. 1).

Для виробництва 1 кг сухого яєчного порошку необхідно витратити 85 шт. яєць, 43 літри води, 1,4 кВт електроенергії. Поряд із матеріальними затратами виготовлення сухого яєчного порошку потребує затрат праці обслуговуючого персоналу (2 чол.), а також електротехнічного персоналу для проведення поточного ремонту та технічного обслуговування (табл. 2).

При завантаженні цеху в 1 зміну тривалістю 8 годин за 22 робочих дні планований місячний обсяг виробництва буде становити 4400 кг яєчного порошку. Проведені розрахунки свідчать, що собівартість 1 кг сухого яєчного порошку буде становити 80 грн. Середньорічна ціна реалізації 1 яйця становить 1,24 грн, а 1 кг сухого яєчного порошку — 95 грн. При такій ціні реалізації сухого порошку виручка становитиме 418 тис. грн на місяць.

Відповідно до технічних характеристик устаткування, які були наведені вище, для роботи цеху необхідно використати 9% місячного виробництва яєць, що становить 3% від загального виробництва яєць, які не реалізуються господарством (некондиційні та мають нетоварний вигляд), і ті, що не реалізовані за встановлений термін. Для уникнення втрат при сезонному коливанні попиту на продукцію також плануємо переробку 6% товарних яєць. Переробка такої кількості продукції буде сприяти підвищенню прибутковості досліджуваного підприємства (табл. 3).

Проектний варіант, виходячи з виробничої потужності обладнання передбачає поряд з переробкою не-

Таблиця 3. Економічна ефективність виробництва сухого яєчного порошку

Показник	Вихідний варіант	Проектний варіант			
		Роки проекту			
		2017	2019	2020	2021
Додаткові інвестиції, тис. грн	-	840			
Кількість вироблених яєць, тис. шт.	48973	48973	48973	48973	48973
Кількість реалізованих яєць, тис. шт.	47605	44485	44485	44485	44485
Кількість нереалізованих яєць, тис. шт.	1368	-	-	-	-
Кількість перероблених товарних яєць, тис. шт.	-	4488	4488	4488	4488
Вартість продукції – всього, тис. грн	59124	63647	63647	63647	63647
в т.ч. : яйце, тис. грн	59124	58631	58631	58631	58631
яєчний порошок, тис. грн	-	5016	5016	5016	5016
Виробничі витрати – всього, тис. грн	42592	43726	43726	43726	43726
в т.ч. на: яйце, тис. грн	42592	39503	39503	39503	39503
яєчний порошок, тис. грн	-	4223	4223	4223	4223
Прибуток від реалізації продукції, тис. грн	16533	19922	19922	19922	19922
Чистий прибуток, тис. грн	13557	16336	16336	16336	16336
Чистий грошовий потік, тис. грн	-	17758	17751	16336	16336
Внутрішня ставка доходності, %	-	58,3			
Індекс рентабельності інвестицій	-	1,41			
Період окупності, років	-	2,8			

Джерело: розраховано автором.

кондиційного яйця переробку товарного яйця в кількості 3 млн 120 тис. шт. Переробка товарного яйця обумовлена в першу чергу, необхідністю уникнути втрати в період сезонного падіння споживчого попиту. Проектний варіант передбачає виробництво сухого яєчного порошку в обсязі 53 тонн на рік. Виробництво товарного яйця складе 47 млн 605 тис. шт. в початковому варіанті і 44 млн 485 тис. шт. у проектному варіанті. Впровадження на підприємстві цього напрямку виробництва дозволить отримати підприємству близько 1 млн грн чистого додаткового прибутку. Реалізація проектного варіанту дозволить підприємству окупити капітальні витрати протягом трьох років. Чистий наведений дохід за три роки нормативного терміну експлуатації обладнання становитиме 346,5 тис. грн. Внутрішня ставка доходності складає 58,3%, а індекс рентабельності — 1,41.

Таблиця 4. Питома вага простих ризиків

Прості ризики	Пріоритети	Вага, W_i
1. Політичні ризики:		0,4
Ризик, пов'язаний з політичною ситуацією в країні	1	0,1
Зміни в законодавстві		0,1
Зовнішньоекономічні ризики		0,1
Надання державних дотацій і асигнувань		0,1
2. Комерційні ризики:	2	0,2
Зміна цін на корми		0,1
Зміна цін на готову продукцію		0,1
3. Виробничі ризики:	3	0,3
Випуск продукції нижчої якості		0,1
Ризик збільшення питомої ваги затрат		0,1
Зниження обсягів виробництва		0,1
4. Інноваційні ризики	4	0,1
Неточність проектною документації		0,1

Джерело: розраховано автором.

Таблиця 5. Пріоритетність настання ризиків

Ризики	Експерти			Середня ймовірність, P _i
	перший	другий	третій	
1. Політичні ризики:				
Ризик, пов'язаний з невизначеністю в політичній ситуації в країні	20	25	15	20
Зміни в законодавстві	25	30	25	26,7
Зовнішньоекономічні ризики	15	20	20	18,3
Надання державних дотацій і асигнувань	30	25	25	26,7
2. Комерційні ризики:				
Зміна цін на корми	17	19	22	19,3
Зміна цін на готову продукцію	27	24	25	25,3
3. Виробничі ризики:				
Випуск продукції нижчої якості	10	9	8	9
Ризик збільшення питомої ваги затрат	11	13	14	12,7
Зниження обсягів виробництва	40	38	38	38,7
4. Інноваційні ризики				
Неточність проектної документації	10	9	11	10

Джерело: розраховано автором.

Таким чином, розширення виробництва за рахунок переробки яєць дозволить підприємству підвищити рівень рентабельності виробництва майже на 7 %. Отже, результати проведених розрахунків свідчать, що підприємству доцільно реалізувати цей інвестиційний проект, який надасть можливість розширити асортимент продукції та ринки збуту, підвищити прибуток та конкурентоспроможність.

Наступним етапом впровадження проекту є оцінка його ризиків. Під ризиками розуміють невизначеність, пов'язану з можливістю виникнення під час реалізації проекту несприятливих умов, ситуацій і їх наслідків. Такі ризики можуть загрожувати нашому проекту, а саме: ризик пов'язаний з невизначеністю з політичної ситуації в країні; ризик, пов'язаний із заходами державного впливу на сферу оподаткування, змінами в законодавстві; ризик, пов'язаний з платоспроможністю населення; форс мажорні ризики, неможливість збуту продукції; випуск продукції нижчої якості; підвищення розрахункової вартості проекту; швидке моральне старіння обладнання.

Визначившись з переліком ризиків, необхідно визначити вагомість одного пріоритету над іншим:

$$f = \frac{W_1}{W_k} \quad (1),$$

де W_1 — група ризиків з вагомим пріоритетом;
 W_k — група ризиків з найнижчим пріоритетом.

Визначимо вагу з найменшим пріоритетом за формулою:

$$f = \frac{1}{4} = 0,25 \quad (2),$$

Таблиця 6. Оцінка ризикованості проекту

Прості ризики	Вага, W_i	Ймовірність, P_i	Бал, $W_i \times P_i$
1. Політичні ризики:			
Ризик, пов'язаний з невизначеністю в політичній ситуації в країні	0,1	20	2
Зміни в законодавстві	0,1	26,7	2,67
Зовнішньоекономічні ризики	0,1	18,3	1,83
Надання державних дотацій і асигнувань	0,1	26,7	2,67
2. Комерційні ризики:			
Зміна цін на корми	0,1	19,3	1,93
Зміна цін на готову продукцію	0,1	25,3	2,53
3. Виробничі ризики:			
Випуск продукції нижчої якості	0,1	9	0,9
Ризик збільшення питомої ваги затрат	0,1	14	1,4
Зниження обсягів виробництва	0,1	38,7	3,87
4. Інноваційні ризики			
Неточність проектної документації	0,1	10	1
Разом по всім ризикам	1	-	20,8

Джерело: розраховано автором.

де k — кількість груп ризиків.

Наступним кроком буде визначення ваги інших груп пріоритетів за формулою:

$$W_j = W_k \times \frac{(k - j) \times f + j - 1}{k - 1} \quad (3),$$

де j — кількість простих ризиків у групі.

$$W_1 = 0,4 \times \frac{(4 - 1) \times 0,25 + 1 - 1}{4 - 1} = 0,1;$$

$$W_2 = 0,4 \times \frac{(4 - 2) \times 0,25 + 2 - 1}{4 - 1} = 0,2;$$

Таблиця 7. Матриця SWOT для визначення напрямів розвитку ПФФ "Агроцентр"

	<p><u>Можливості</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Збільшення обсягів реалізації. 2. Оновлення основних засобів. 3. Розширення ринків збуту продукції. 4. Підвищення якості продукції. 5. залучення кваліфікованих фахівців. 6. Використання новітніх технологій виробництва 	<p><u>Загрози</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Економічна нестабільність в країні. 2. Високий рівень конкуренції в галузі. 3. Недосконалість законодавчої бази. 4. Втрата фінансової незалежності. 5. Зниження споживчого попиту. 6. Зростання цін на паливно-енергетичні ресурси
<p><u>Сильні сторони</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Близьке розташування виробничих потужностей до міста. 2. Використання сучасних технологій вирощування і утримання птиці. 3. Використання сучасного автоматизованого обладнання. 4. Диференціація продукції. 5. Наявність довгострокових зв'язків з постійними покупцями 	<p><u>Поле С і М</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Зниження собівартості продукції. 2. Збільшення виробничих потужностей. 3. Розширення товарного асортименту продукції. 4. Модернізація виробництва 	<p><u>Поле С і З</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Застосування ресурсозберігаючих технологій. 2. Розвиток маркетингової діяльності підприємства. 3. Посилення конкурентних переваг
<p><u>Слабкі сторони</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Дефіцит платіжних коштів. 2. Недостатньо розвинена рекламна політика на підприємстві. 3. Висока плинність кадрів. 4. Відсутність власної торговельної мережі. 5. Зношення основних виробничих фондів. 6. Неунікальність товару 	<p><u>Поле Сл і М</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Збільшення прибутку за рахунок збільшення обсягів виробництва і реалізації продукції. 2. Підвищення оборотності обігових коштів. 3. Збільшення частки ринку 	<p><u>Поле Сл і З</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Оптимізація виробничого процесу. 2. Розробка ефективної маркетингової стратегії

Джерело: розраховано автором.

$$W_3 = 0,4 \times \frac{(4-3) \times 0,25 + 3 - 1}{4 - 1} = 0,3 ;$$

$$W_4 = 0,4 \times \frac{(4-4) \times 0,25 + 4 - 1}{4 - 1} = 0,4 .$$

Визначимо вагу простих факторів для кожного простого ризику, що входить у відповідну пріоритетну групу за формулою:

$$W_i = \frac{W_j}{M_j} \quad (4),$$

де W_j — вага простих ризиків за групами пріоритету;

M_j — число ризиків, що входять до пріоритетної групи.

$$W_1 = \frac{0,1}{1} = 0,1; W_2 = \frac{0,2}{2} = 0,1; W_3 = \frac{0,3}{3} = 0,1; W_4 = \frac{0,4}{4} = 0,1.$$

Це означає, що всі прості ризики всередині однієї і тієї ж групи мають однакову вагу.

Проведемо оцінку ймовірності настання ризику методом експертних оцінок за такою системою: 0 — ризик розглядається як несуттєвий; 25 — ризик, скоріше за все, не реалізується; 50 — при настанні події нічого певного сказати не можна; 75 — ризик, скоріше за все, проявиться.

Визначивши за допомогою експертів середню ймовірність настання ризику, зробимо підсумкову оцінку за формулою:

$$R = \sum W_i P_i \quad (5).$$

Таким чином, середня вага по всім ризикам становить 20,8, що вважається несуттєвим для ПФВ "Агроцентр".

Незважаючи на деталізовану розробку цього проекту, завжди існує ймовірність появи непередбачених обставин, котрі можуть негативно вплинути на діяльність підприємства. Для оцінки можливостей і загроз, які надходять із зовнішнього середовища, а також внутрішніх обмежень підприємства скористаємось ситуаційним аналізом на базі SWOT-аналізу. Сутність аналізу полягає у виявленні факторів внутрішнього і зовнішнього середовища ПФВ "Агроцентр", які різною мірою впливають на його діяльність (табл. 7).

Отже, проведений аналіз дозволив виявити сильні і слабкі сторони підприємства, можливості та загрози, а також ступінь їх впливу на підвищення ефективності його діяльності. Як свідчить матриця, суттєвий вплив на підвищення ефективності діяльності підприємства може мати можливість зниження собівартості продукції. Реалізація можливості збільшення обсягів реалізації дозволить отримати більше прибутку і усунути такі загрози, як втрату фінансової незалежності. Для цього підприємству необхідно визначити беззбитковий обсяг виробництва, що дозволить вірно побудувати ринкову поведінку.

Як свідчить аналіз, підприємство має сильні й слабкі сторони. У такій ситуації воно повинне застосовувати активні дії для зміцнення своїх позицій шляхом розширення ринкової частки та диференціації продукції. У довгостроковому періоді підприємству також необхідно збільшити обсяг реалізації продукції. Для підвищення економічної ефективності підприємству

слід обрати інтенсивний шлях розвитку виробництва продукції на всіх етапах технологічного процесу. Необхідне впровадження найбільш прогресивної технології, застосування новітнього високопродуктивного обладнання та ресурсозберігаючих технологій. Цей шлях розвитку необхідний для стабілізації виробництва продукції і задоволення потреб населення в якісних продуктах харчування.

Впровадження нових потужностей з виробництва сухих яєчних продуктів дозволить в майбутньому задовольняти потреби регіональних підприємств харчової промисловості, розширити ринок збуту. Підприємству також необхідно приділяти достатню увагу підвищенню продуктивності птиці, що потребує реконструкції птахівницьких приміщень, придбання техніки та сучасного автоматизованого обладнання, впровадження прогресивних технологій заготівлі фуражного зерна й утримання птиці, поліпшення показників відтворення стада та його генетичного потенціалу. Організація праці на підприємстві повинна максимально враховувати досягнення науки й передового досвіду, забезпечувати повне і ефективне використання робочої сили та інших факторів виробництва з метою отримання кращих економічних результатів на кожному етапі виробництва.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження підтверджують, що інвестиційний проект з глибокої переробки яєць, незважаючи на вплив різних факторів, може характеризуватися високою економічною ефективністю. Пропонована технологія їх переробки дозволить підприємству більш раціонально використовувати нестандартні яйця, розширити межі бізнесу та знизити втрати від сезонних коливань попиту і пропозиції. Реалізація даних заходів сприятиме стійкому економічному розвитку підприємства, що дозволить збільшити виробництво продукції, підвищити якість продуктів птахівництва та прибутковість ПФВ "Агроцентр".

Література:

- [Електронний ресурс]: <http://www.metalis.com.ua/sush.html>
- [Електронний ресурс]: Ринок птиці та яйця: стабільне зростання, <http://www.agrotimes.net>
- [Електронний ресурс]: Перспективні напрямки яєчного виробництва, <http://market.avianua.com/>
- [Електронний ресурс]: Аграрний сектор України <http://agroua.net/technics/articles/index.php?aid=16>

References:

- Metalis (2018), available at: <http://www.metalis.com.ua/sush.html> (Accessed 15 Sept 2018).
 - AgroTimes (2018), "Poultry and eggs market: stable growth", available at: <http://www.agrotimes.net> (Accessed 15 Sept 2018).
 - Poultry Market (2018), "Perspective directions of egg production", available at: <http://market.avianua.com/> (Accessed 15 Sept 2018).
 - Kudriavtseva, L. (2018), "Where to put "extra" eggs?", available at: <http://agroua.net/technics/articles/index.php?aid=16> (Accessed 15 Sept 2018).
- Стаття надійшла до редакції 27.09.2018 р.

УДК 351:628.1:331](477)

Н. І. Олійник,

д. н. з держ. упр., доцент, професор кафедри економічної політики та врядування
Національної академії державного управління при Президентові України, Київ, Україна

І. І. Кривола,

к. ю. н., докторант Національної академії державного управління при Президентові України,
Київ, Україна

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ВОДОПОСТАЧАННЯ ТА ВОДОВІДВЕДЕННЯ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

N. Olijnyk,

Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Professor of the Department of Economic Policy
and Governance of National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine

I. Krylova,

Candidate of Law, Doctoral student of National Academy for Public Administration under the President of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

PREPARATION OF PROFESSIONALS IN WATER SUPPLY AND WASTEWATER SECTOR IN THE CONDITIONS OF THE REFORM OF THE STATE MANAGEMENT SYSTEM

У статті розглянуто питання підготовки кадрів у сфері водопостачання та водовідведення як складової державного регулювання сфери. Проаналізовано, який вплив має державна політика на стан підготовки керівних та інженерних кадрів у сфері водопостачання та водовідведення. Проаналізовано нормативно-правову базу в частині встановлення кваліфікаційних вимог до працівників підприємств водопровідно-каналізаційного господарства, а також у сфері освіти та професійної підготовки фахівців різних сфер господарства. Розглянуто основні принципи вищої та професійної освіти в частині підготовки фахівців, наведено проблемні риси системи професійної освіти. Розглянуто стан впровадження Національної рамки кваліфікацій, галузевих рамок кваліфікації та професійних стандартів в Україні. Зроблено спробу систематизувати підходи щодо формування державної політики в напрямі підготовки кадрів для підприємств водопровідно-каналізаційного господарства.

The article deals with the issues of personnel training in the sphere of water supply and wastewater as a component of state regulation of the sphere. The influence of the state policy on the education of management and engineering personnel in the industry is analyzed. The normative and legal basis has been analyzed in relation to the establishment of qualification requirements for employees of the water supply and wastewater enterprises, as well as in the field of education and training of specialists in various spheres of the economy. The basic principles of higher and vocational education in the field of training specialists are considered, the problem features of the system of vocational education are presented. The state of implementation of the National Qualifications Framework and sectoral qualifications frameworks in Ukraine is considered.

Ключові слова: державне регулювання, водопостачання та водовідведення, підготовка фахівців, професійна освіта, кваліфікація.

Key words: state regulation, water supply and wastewater, training of specialists, vocational education, qualification.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сфера водопостачання і водовідведення є сферою життєдіяльності людини і суспільства, пріоритетною сфе-

рою економіки, природною монополією тощо, від якої очікується підвищення ефективності, висока рентабельність і конкурентоспроможність у цілому. А од-

нією з важливих умов успішної реалізації реформ у сфері водопостачання та водовідведення є компетентність її керівного та інженерного персоналу, рівень освіти якого має відповідати вимогам такої високотехнологічної галузі.

Система водопостачання та водовідведення — складний комплекс споруд і пристроїв, експлуатація яких потребує систематичного проведення технічних, економічних і організаційних заходів. На сьогодні ми маємо таку ситуацію, що підприємства водопостачання та водовідведення, будучи природними монополістами і маючи гарантований ринок збуту послуг, є збитковими, технічний стан їх основних фондів потребує значних капіталовкладень, реформи, які проводились і проводяться на державному рівні не надають очікуваного результату. І вплив на це має державна політика у сфері в цілому, яка, в основному направлена на економічне стимулювання розвитку підприємств, державне регулювання цін, і взагалі не визначає роль держави у підготовці керівних та інженерних кадрів галузі згідно із новими принципами функціонування економіки. У зв'язку з цим вбачається необхідним систематизувати підходи для формування державної політики в напрямі підготовки кадрів для підприємств водопровідно-каналізаційного господарства.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженнями у галузі державного регулювання та житлово-комунального господарства, в тому числі сфери водопостачання та водовідведення, займалися такі науковці, як: П. Анпілогов, Є. Антонова, В. Венгер, А. Бабак, О. Білянський, Н. Гура, Н. Журба, І. Запатріна, Г. Семчук, Н. Олійник, Ю. Хіврич, О. Ігнатенко, О. Горбунова, О. Романюк, В. Тітяєв, В. Михайленко, О. Димченко, Є. Кайлюк, О. Кучеренко, Н. Матвеев, В. Ніколаєв, Г. Оніщук, Л. Шаповал, Т. Юр'єв, Т. Качал, Ю. Лега, О. Тищенко, В. Полуянов, В. Торкатюк, Л. Шутенко, Т. Юр'єва, І. Осипенко, В. Дорофієнко, Г. Лубенець, М. Кондратєва, В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, В.Д. Бакуменко, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, В.Я. Малиновський, Н.Р. Нижник, О.Ф. Скакун, О.І. Ющик, Г.В. Атаманчук, І.Л. Бачило, Ю.М. Козлов, Б.М. Лазарєв, Г.Х. Попов, Ю.М. Старілов, Ю.О. Тихомиров, В.Є. Чиркин та інші.

У сфері професійної освіти і навчання, проблем стандартизації професійної освіти — відомі наукові дослідження Н. Абашкіної, Н. Авшенюк, Н. Бідюк, Т. Десятова, Н. Дупак, А. Каплуна, Л. Локшиної, Л. Лук'янової, Н. Нічкало, О. Огієнко, Н. Пазюри, В. Радкевич, Г. Товканець, О. Щербак та ін. Разом з тим питання підготовки кадрів для сфери водопостачання та водовідведення, підвищення та підтвердження їх кваліфікації, формування системного підходу в цьому напрямку потребує глибокого дослідження.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Основною метою написання статті є аналіз стану професійної кваліфікації та підготовки кадрів у сфері водопостачання та водовідведення як частини державного регулювання сфери.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Загальне поняття "державне регулювання" розкривається як: сукупність цілеспрямованих форм, методів і напрямів впливу, що застосовуються органами державного управління для впорядкування системи суспільно-

економічних відносин з метою стабілізації і пристосування існуючої суспільно-політичної системи до умов, що змінюються; діяльність, спрямована на коригування роботи системи (елементів системи) з метою забезпечення досягнення системою (елементами системи) такого стану, який забезпечує її (їх) роботу відповідно до визначених характеристик; цей вид діяльності розглядається як регуляційний процес, метою якого є досягнення відповідного рівня взаємодії та злагодженості окремих частин [3, с. 148]. Державна політика у сфері питної води, питного водопостачання та водовідведення побудована на принципах: державного управління і регулювання відносин у сфері питної води, питного водопостачання та водовідведення; пріоритетності питного водопостачання перед іншими видами спеціального водокористування; гарантованого першочергового забезпечення питною водою населення для забезпечення питних, фізіологічних, санітарно-гігієнічних та побутових потреб; раціонального використання питної води; наближення вимог національних стандартів на питну воду, питне водопостачання та водовідведення, тощо [12]. Аналіз цих принципів показує, що основний напрямок державної політики — це досягнення фінансової спроможності підприємств сфери через державне регулювання тарифів, ліцензування, унормування. При цьому нічого не сказано про вплив держави на процес підготовки кадрів для ефективного управління підприємствами галузі, для експлуатації водопровідно-каналізаційного комплексу тощо. Профільний закон, який регулює найважливішу сферу життєдіяльності людини не містить жодної норми щодо кваліфікаційних вимог до працівників сфери.

У підзаконних нормативно-правових актах сфери, зокрема, Ліцензійних умовах провадження господарської діяльності з централізованого водопостачання та водовідведення, зазначено мінімальні кадрові вимоги до підприємств з централізованого водопостачання та/або водовідведення (ліцензіатів) серед яких працівники за окремими посадами повинні мати відповідну освіту та кваліфікацію залежно від видів виконуваних робіт; керівник, його заступники та головний інженер повинні мати ступінь вищої освіти (магістр, бакалавр тощо), стаж роботи за посадою нижчого рівня повинен становити для магістра не менше двох років, бакалавра — не менше 3 років [7].

Слід зазначити, що ані професійних стандартів, ані вимог до підтвердження кваліфікації, атестації, сертифікації працівників сфери водопостачання та водовідведення, ані механізмів таких процедур законодавство сьогодні не містить. На відміну від законодавства ЄС. Зокрема, де державної політики регулювання сфери водопостачання та водовідведення Литовської Республіки належить визначення кваліфікаційних вимог до операторів водопостачання та водовідведення, вимоги до кваліфікації персоналу операторів [11].

Для забезпечення своєї діяльності підприємства водопровідно-каналізаційного господарства повинні мати широкий спектр спеціалістів різних професій. Ці професії використовуються в автоматизованих системах управління для вирішення наступних завдань: розрахунків чисельності робітників, обліку складу і розподілу кадрів за професійними групами різних рівнів класифікації, планування додаткової потреби в кадрах тощо; систематизації статистичних даних з праці за професійними ознаками; аналізу та підготовки до публікації статичних даних, а також розроблення відповідних прогнозів стосовно зайнятості, доходів, охорони праці, освіти, пере-

підготовки кадрів, що звільняються, тощо; підготовки статистичних даних для періодичних оглядів з статистики праці, що розробляються Міжнародною організацією праці; розв'язання питань контролю і аналізу міжнародної міграції, міжнародного набору та працевлаштування трудящих [1, с. 140—141].

Єдиними документами з питань управління персоналом на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності та видів економічної діяльності, в тому числі і сфері водопостачання і водовідведення є Національний класифікатор професій та Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників, випуск № 87 "Житлове та комунальне господарство населених пунктів" [5; 2].

Національний класифікатор призначений для визначення переліку основних робіт, які властиві тій або іншій посаді (професії), та забезпечення єдності у визначенні кваліфікаційних вимог до певних посад (професій); оцінювання повноти відповідності змісту та якості виконання робіт працівником на певній посаді (певної професії) відповідної категорії (відповідного розряду) під час кваліфікаційних випробувань з урахуванням вимог законодавства з охорони праці; визнання відповідної кваліфікації працівника (категорії, розряду тощо); розподілу робіт за складністю та відповідальністю, стажем роботи, необхідною освітою та професійною підготовкою працівників; присвоєння та підвищення кваліфікаційних розрядів (категорій) за професією (посадою) відповідно до оволодіння особою певним обсягом знань та навичок у навчальних закладах, на виробництві чи у сфері послуг за результатами кваліфікаційної атестації тощо.

Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників (ДКХП), випуск № 87 "Житлове та комунальне господарство населених пунктів" визначає категорії працівників спеціалістів, які працюють в сфері житлово-комунального господарства. Їх умовно поділено на 8 категорій відповідно до підгалузей житлово-комунального господарства, а категорії поділено на узагальнені види професій. Спеціалісти сфери водопостачання та водовідведення належать до категорії "Забирання, очищення та розподілення води по мережах" (керівники; професіонали; робітники; фахівці).

Проаналізуємо вимоги до компетенції деяких спеціалістів підприємств водопровідно-каналізаційного господарства. Зокрема, інженера з експлуатації споруд та устаткування водопровідного та каналізаційного господарства (категорія "професіонали"), який виконує роботи із забезпечення безперерйного функціонування водопровідних та каналізаційних мереж, споруд та їх устаткування; планує ремонти мереж, споруд, устаткування, а також інших основних фондів водопровідно-каналізаційного господарства (ВКГ); забезпечує своєчасне виконання планово-запобіжних ремонтів, затверджених графіків профілактичних робіт. Кваліфікаційні вимоги до інженера з експлуатації споруд та устаткування ВКГ можна узагальнити таким чином: повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст, бакалавр), підвищення кваліфікації; стаж роботи за професією не менше 2 років.

Начальник очисних споруд (очисної каналізаційної станції) (категорія "керівники"), який керує роботою очисної каналізаційної станції, забезпечуючи безперерйне надійне очищення побутових і промислових стічних вод до визначених відповідними нормативами кондицій; організовує роботу та ефективну взаємодію технологіч-

них цехів і технічних служб станції; направляє їх діяльність на досягнення високих темпів розвитку й удосконалення технології очистки стоків, її відповідності найкращим світовим стандартам; організовує виробничо-господарську діяльність на основі застосування методів наукового планування, нормативів матеріальних, фінансових та трудових витрат, економного витрачання усіх видів ресурсів; вживає заходів щодо забезпечення підприємства кваліфікованими кадрами; розпоряджається майном і коштами підприємства, тощо. Кваліфікаційні вимоги: повна або базова вища освіта (спеціаліст або бакалавр) відповідного напрямку підготовки. Післядипломна освіта в галузі управління. Стаж роботи за професією: для спеціаліста — не менше 2 років, для бакалавра — не менше 3 років

Начальник водоводу (категорія "керівники"), який організовує виконання робіт з водопостачання згідно із встановленим планом водокористування; розробляє і подає пропозиції щодо регулювання водного режиму, забезпечує максимальне використання виробничих потужностей; організовує ліквідацію аварій та пошкоджень на водоводі та у виробничих приміщеннях; забезпечує стабільну роботу водоводу за графіком; аналізує виробничу діяльність експлуатаційних дільниць з питань водокористування та гідрометрії тощо. Кваліфікаційні вимоги: повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр або спеціаліст), післядипломна освіта в галузі управління, стаж роботи за професією: для магістра — не менше 2 років, для спеціаліста — не менше 3 років.

Організація нових сучасних виробництв і створення високопродуктивних робочих місць вимагає практично від усіх категорій виробничого персоналу володіти сучасними технологіями і здатністю прогнозування тенденцій розвитку технології в своїх професійних і суміжних напрямках діяльності, здійснювати розрахунки ефективності з урахуванням державних реформ галузі, розрахунки здійснення технологічного та інфраструктурного оновлення виробництва тощо.

Модернізація і реструктуризація діючих підприємств водопровідно-каналізаційного господарства, пошуки ефективних моделей управління посилюють організаційну роль керівників та інженерів в цьому процесі, які мають бути не просто технічними виконавцями управлінських рішень "органів управління" або керівництва, а стати керівниками і організаторами виробництва, підприємства, формувати стратегії їх розвитку. Для цього технічне, інженерне, економічне бачення випускника вищого навчального закладу має базуватися не тільки на глибоких знаннях професійних і фундаментальних наукових дисциплін. Управлінська і організаційська діяльність керівників і інженерів, має виховуватись на базі навчальних програм, складених з урахуванням реформ сфери водопостачання та водовідведення, реформ сфери житлово-комунального господарства, принципів державної політики в цих сферах.

Формування особистісних, професійних та соціальних компетенцій у керівного та інженерного персоналу сфери водопостачання та водовідведення має стати гарантією якості роботи, якості надання послуг з водопостачання та водовідведення. Що в свою чергу, забезпечить ефективне управління підприємствами, галуззю, досягненням якісних показників та стандартів життя.

Компетентність керівних та інженерних кадрів для підприємств водопровідно-каналізаційного господарства в сучасних економічних умовах, в умовах реформування системи національної освіти може бути забезпе-

чена шляхом впровадження системного підходу до підготовки кадрів в галузі, що має стати складовою державного регулювання.

Системне реформування (на рівні держави) — це справжня зміна освітньо-виховної парадигми, яка докорінним чином змінює не лише систему підготовки як культурно-духовний феномен суспільства, а й ставить нову мету, завдання, кінцеві цілі підготовки у взаємозв'язку й взаємозалежності з функціонуванням соціальної системи, її правового забезпечення, перегляду й визначення нової ролі держави у підготовці кадрів, у справжній децентралізації, в організації освітньої системи згідно з новими принципами функціонування економіки, встановленням контролю за якістю й ефективністю діяльності системи, її відповідальністю перед суспільством, громадськістю [4, с. 573].

Аналіз чинної нормативно-правової бази у сфері освіти та професійної підготовки фахівців різних сфер господарства показав наступне.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [10]. В свою чергу, метою вищої освіти підготовка конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях [6].

Основним документом, що визначає зміст і процес навчання, є "освітня (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програма" конкретного напрямку (профілю, спеціальності) підготовки здобувача, що є системою освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти. Держава встановлює обов'язкову базу для кожної основної професійної освітньої програми через відповідні Стандарти вищої освіти, які розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти (наукових установ).

Стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю розробляє центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти, і галузевих об'єднань організацій роботодавців та затверджує їх за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

За Законом державна політика у сфері вищої освіти реалізується шляхом визначення збалансованої структури та обсягу підготовки фахівців з вищою освітою з

урахуванням потреб особи, інтересів держави, територіальних громад і роботодавців. Держава у співпраці з роботодавцями має забезпечити створення умов для реалізації випускниками закладів вищої освіти права на працю, гарантує створення рівних можливостей для вибору місця роботи, виду трудової діяльності з урахуванням здобутої вищої освіти та суспільних потреб.

Правові, організаційні та фінансові засади функціонування системи професійного розвитку працівників, а також порядок атестації працівників, підтвердження їх кваліфікації, визначені Законом України "Про професійний розвиток працівників" [13].

Закон надає визначення поняттям: атестація працівників, як процедура оцінки професійного рівня працівників кваліфікаційним вимогам і посадовим обов'язкам, проведення оцінки їх професійного рівня; підтвердження кваліфікації працівників, як процедура визначення відповідності професійних знань, умінь і навичок працівників установленим законодавством вимогам і посадовим обов'язкам, проведення оцінки їх професійного рівня шляхом атестації; професійне навчання працівників, як процес цілеспрямованого формування у працівників спеціальних знань, розвиток необхідних навичок та вмінь, що дають змогу підвищувати продуктивність праці, максимально якісно виконувати функціональні обов'язки, освоювати нові види професійної діяльності, що включає первинну професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації працівників відповідно до потреб виробництва.

Обов'язок з організації професійного навчання працівників та професійної атестації покладається на роботодавця (ст. 6). Законом передбачена участь як професійних організацій, так і організацій роботодавців, їх об'єднань у забезпеченні професійного розвитку працівників, які беруть участь у формуванні та реалізації державної політики у цій сфері.

Однак на практиці, узгодженості між вимогами підприємств-роботодавців і пропозиціями освітніх закладів у питанні забезпечення випускниками необхідної компетенції та професійної кваліфікації немає. Крім того, до основних недоліків сучасної системи освіти можна віднести неефективну реалізацію або ігнорування одного з основоположних принципів менеджменту якості — орієнтації на споживача — підприємства-роботодавця, а також у відсутності об'єктивних і адекватних критеріїв оцінки якості рівня підготовки випускників освітніх установ і фахівців підприємств [16].

Наразі можна виділити наступні проблемні риси системи професійної освіти: відсутність вимог роботодавця до випускника в системі навчання; відсутність об'єктивних критеріїв оцінки затребуваності та конкурентоспроможності випускників; відсутність ефективних критеріїв і зворотного зв'язку зі споживачами праці підготовлених випускників; відсутність механізму актуалізації професійних компетенцій; відсутність механізмів підтвердження кваліфікації; відсутність зв'язку із державною політикою та реформуванням галузей тощо.

На відміну від ЄС, де проблеми розвитку кваліфікацій та стандартів займають чільне місце в політиці, в профільних галузях і в галузі освіти. Зокрема важливими завданнями Болонського і Копенгагенського процесів є: забезпечення порівнюваності та зіставності кваліфікацій, що їх отримують громадяни різних країн; розширення можливостей освоєння кваліфікацій, в тому числі, шля-

хом поступового накопичення одиниць кваліфікації (кредитних одиниць); визнання кваліфікацій, отриманих у ході попередньої трудової діяльності, та в результаті формального й неформального навчання як основи ефективного ринку праці в Європі тощо. Як зазначається дослідниками зарубіжного досвіду, в країнах з високо-розвинутою економікою спостерігається тенденція дедалі більш ретельної систематизації різних професійних характеристик і вимог, постійне їх оновлення відповідно до потреб ринку праці. Першопричиною формування і поширення професійних стандартів (їх систем) є те, що ринок праці затребував фахівців нової формації, здатних швидко й адекватно увійти в виробничий процес, забезпечуючи приріст нових, сучасних компетенцій. Тому важливою причиною для розроблення професійних стандартів є уможливлення підготовки таких фахівців як у сучасних навчальних закладах, так і на виробництві. Головною особливістю професійних стандартів є функція поєднання, адже вони покликані пов'язати кваліфікації з ринком праці [14, с. 63, 66].

Вивчення і осмислення європейського досвіду розвитку кваліфікацій і професійних стандартів має стати цінним джерелом для побудови стратегій розвитку цих напрямків в Україні.

Важливим етапом у євроінтеграції нашої країни було прийняття нової редакції Закону України "Про освіту" від 05.09.2017, який змінив структуру та рівні освіти. Зокрема замість освітньо-кваліфікаційних рівнів та ступенів було запроваджено рівні Національної рамки кваліфікацій [10].

Згідно із ст. 34 Закону (що регулює кваліфікації), кваліфікації за обсягом класифікуються на повні та часткові, за змістом — на освітні та професійні. Кваліфікація вважається повною в разі здобуття особою повного переліку компетентності відповідного рівня Національної рамки кваліфікацій, що визначені відповідним стандартом.

Законодавець визначив поняття освітньої кваліфікації — визнана закладом освіти чи іншим уповноваженим суб'єктом освітньої діяльності та засвідчена відповідним документом про освіту сукупність встановлених стандартом освіти та здобутих особою результатів навчання (компетентності). Та професійної кваліфікації — це визнана кваліфікаційним центром, суб'єктом освітньої діяльності, іншим уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентності (результатів навчання), що дозволяють виконувати певний вид роботи або здійснювати професійну діяльність.

Згідно із ст. 35 Закону, в Україні функціонують Національна рамка кваліфікацій (це системний і структурований за компетентностями опис її рівнів) та галузеві рамки кваліфікацій (в яких конкретизується опис їх рівнів у термінах компетентностей, що характерні для кваліфікацій певної галузі знань та/або виду економічної діяльності).

Процес впровадження Національної рамки кваліфікацій в Україні формально розпочато спільним наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та Міністерства соціальної політики України від 20.04.2012 р. № 488/225 "Про затвердження Плану заходів щодо впровадження Національної рамки кваліфікацій". Зазначений наказ передбачає реалізацію у 2012—2015 роках заходів з: організаційного, методичного, нормативно-правового, інформаційного та кадрового забезпечення впровадження Національної рамки

кваліфікацій (НРК); організації співпраці з соціальними партнерами; залучення міжнародної технічної і фінансової допомоги; забезпечення міжнародного визнання НРК і реалізації пілотних проектів [8; 9].

Затверджених галузевих рамок кваліфікацій в Україні на сьогодні немає.

Крім того, ст. 39 Закону України "Про освіту" визначено поняття "професійний стандарт" — це затверджені в установленому порядку вимоги до компетентностей працівників, що слугують основою для формування професійних кваліфікацій. Професійні стандарти можуть розроблятися роботодавцями, їх організаціями та об'єднаннями, органами державної влади, науковими установами, галузевими радами, громадськими об'єднаннями, іншими зацікавленими суб'єктами, у порядку затверджені Кабінетом Міністрів України.

Станом на 01.09.2018 року розроблено 78 професійних стандартів, які не мають статусу національного і розміщені на сайті Репозитарію професійних кваліфікацій [15].

ВИСНОВКИ

Однією з важливих умов успішної реалізації реформ у сфері водопостачання та водовідведення є компетентність керівного та інженерного персоналу галузі. Компетентність керівних та інженерних кадрів для підприємств водопровідно-каналізаційного господарства в сучасних економічних умовах, в умовах реформування системи національної освіти може бути забезпечена шляхом впровадження системного підходу до підготовки кадрів в галузі, що має стати складовою державного регулювання сфери.

Методами сучасного державного регулювання у сфері водопостачання та водовідведення мають бути не тільки методи, направлені ні досягнення фінансової спроможності підприємств, як-то ліцензування господарської діяльності та контроль за дотриманням ліцензійних умов; встановлення тарифів на послуги; встановлення індивідуальних технологічних нормативів використання питної води, а й методи, направлені на ефективне управління підприємствами сфери та ефективну експлуатацію водопровідно-каналізаційного господарства.

У процесі підготовки фахівців сфери водопостачання та водовідведення беруть участь держава, навчальні заклади, підприємства-роботодавці. І головне, що має створити держава, це безперервно скоординований процес навчання і підвищення кваліфікації фахівців галузі. В якому, на законодавчому рівні, будуть чітко визначені вимоги до кваліфікації персоналу підприємств водопровідно-каналізаційного господарства, та взаємодія всіх учасників процесу: освітніх установ, які забезпечують реалізацію освітніх програм і формують компетенцію випускників і можуть супроводжувати підвищення кваліфікації; підприємств-роботодавців, які формують вимоги до компетенції випускників, беруть участь у розробці професійних стандартів, навчальних програм, атестації; профільних міністерств, які реалізують державну політику у сфері, і погоджують навчальні програми на предмет відповідності сучасним вимогам державної політики і реформ.

Література:

1. Агаджанов Г.К. Економіка водопровідно-каналізаційних підприємств: навч. посібник. — Харків: ХНАМГ, 2010. — 392 с., С. 140—141.

2. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників, Випуск 87 "Житлове та комунальне господарство населених пунктів": наказ Держкомбуду від 14.06.1999 № 144. База даних "ІАС Консультант". URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=083C54F8B4>

3. Енциклопедичний словник з державного управління. За редакцією Ковбасюка Ю.В., Трошинського В.П., Сурміна Ю.П. — К.: НАДУ, 2010.

4. Максимюк С.П. Педагогіка: навч. посіб. — К.: Кондор, 2005. — 667 с.

5. Національний класифікатор України "Класифікатор професій" ДК 003:2010: наказ Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/-rada/show/ru/va327609-10>

6. Про вищу освіту: Закон від 01.07.2014 № 1556-VII. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/-show/1556-18>

7. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з централізованого водопостачання та водовідведення: Постанова Нацком. енергетики, ком. послуг від 22.03.2017 № 307. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/v0307874-17>

8. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF/paran12#n12>

9. Про затвердження Плану заходів щодо впровадження Національної рамки кваліфікацій: наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та Міністерства соціальної політики України від 20.04.2012 р. № 488/225 База даних "Ліга Закон" / ВР України. URL: http://search.ligazakon.ua/-l_doc2.nsf/link1/MUS18103.html

10. Про освіту: Закон від 05.09.2017 № 2145-VIII. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/-show/2145-19>

11. Про питне водопостачання та управління водовідведенням: Закон Литовської Республіки від 13.07.2006 № X-764. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.280587>

12. Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення: Закон від 10.01.2012 р. № 2918-III. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2918-14>

13. Про професійний розвиток працівників: Закон від 12.01.2012 № 4312-VI. База даних "Законодавство України" ВРУ. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>

14. Пуховська Л. Розвиток кваліфікацій і професійних стандартів у країнах Європейського Союзу. (2014). Порівняльно-педагогічні студії № 4 (22).

15. Репозитарій професійних кваліфікацій. База даних "Інститут професійних кваліфікацій". URL: <http://profstandart.org.ua/registry/registry-developers>

16. Шаповал М.І. Менеджмент якості: навч. посібник. — К., 2007. — 471 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-9686.html>

References:

1. Ahadzhanov, H.K. (2010), *Ekonomika vodoprovodno-kanalizatsijnykh pidpriemstv* [Economy of water supply and sewage enterprises], KhNAMH, Kharkiv, Ukraine.

2. State Committee for Construction, Architecture and Housing Policy of Ukraine (1999), "Handbook of qualifying characteristics trades workers, Issue 87 "Housing and utilities settlements", available at: <http://consultant.parus.ua/?doc=083C54F8B4> (Accessed 20 Sept 2018).

3. Kovbasiuk, Yu.V. Troschyns'kyj, V.P. and Surmin, Yu.P. (2010), *Entsyklopedychnyj slovnyk z derzhavnoho upravlinnia* [Encyclopedic Dictionary of Public Administration], NADU, Kyiv, Ukraine.

4. Maksymiuk, S.P. (2005), *Pedahohika* [Pedagogy], Kondor, Kyiv, Ukraine.

5. State Committee for Technical Regulation and Consumer Policy (2010), "National Classifier of Ukraine "Classifier of Occupations" ДК 003: 2010", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/-rada/show/ru/va327609-10> (Accessed 20 Sept 2018).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On Higher Education", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/-show/1556-18> (Accessed 20 Sept 2018).

7. National Commission for state regulation in the energy and utilities (2017), "On approval of Licensing conditions for conducting economic activities for centralized water supply and drainage", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/v0307874-17> (Accessed 20 Sept 2018).

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), Resolution "On Approval of the National Qualifications Framework", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF/paran12#n12> (Accessed 20 Sept 2018).

9. Ministry of Education and Science of Ukraine and Ministry of Social Policy (2012), "On Approval of the Action Plan for the Implementation of the National Qualification Framework", available at: http://search.ligazakon.ua/-l_doc2.nsf/link1/MUS18103.html (Accessed 20 Sept 2018).

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On Education", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/-show/2145-19> (Accessed 20 Sept 2018).

11. Law of the Republic of Lithuania (2006), "On drinking water supply and drainage management", available at: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.280587> (Accessed 20 Sept 2018).

12. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On Drinking Water and Drinking Water Supply", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2918-14> (Accessed 20 Sept 2018).

13. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On Professional Development of Employees", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4312-17> (Accessed 20 Sept 2018).

14. Pukhovs'ka, L. (2014), "Development of qualifications and professional standards in the countries of the European Union", *Porivnial'no-pedahohichni studii*, vol. 4 (22).

15. Institute for Professional Qualifications (2018), "Repository of Professional Qualifications", available at: <http://profstandart.org.ua/registry/registry-developers> (Accessed 20 Sept 2018).

16. Shapoval, M.I. (2007), "Quality management", available at: <http://www.info-library.com.ua/books-text-9686.html> (Accessed 05 Sept 2018).

Стаття надійшла до редакції 23.09.2018 р.

УДК 351.851

М. А. Ажажа,
к. н. з держ. упр., доцент, заступник завідуючого кафедри менеджменту організацій
та управління проектами, Запорізька державна інженерна академія

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

М. Azhazha,
Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor Deputy Head of the Department
of Management of Organizations and project management Zaporizhzhya State Engineering Academy

STATE REGULATION OF THE MODERNIZATION OF UKRAINE'S EDUCATION IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

У статті розкрито сутність і значення модернізації у вищій освіті; висвітлено основні тенденції державного регулювання процесу модернізації освітньої системи; окреслено управлінський інструментарій держави щодо модернізаційних процесів в освіті; визначено перспективи управління процесом модернізації вищої освіти України. Підкреслено необхідність розробки управлінського інструментарію держави щодо суттєвого оновлення підходів до структури й змісту освітнього процесу, усвідомленого мотивованого навчання студентів, відповідності професійних компетентностей випускників закладів вищої освіти з вимогами роботодавців. Констатовано, що модернізація вищої освіти є системою майбутнього інтелектуального розвитку України, майбутнього не тільки фахівця випускника вищого навчального закладу, а й держави в цілому. Вища школа повинна стати головним інститутом культури мовлення, накопичення та передачі інтелектуального потенціалу суспільства, основи людського розвитку та прогресу суспільства, гаранта духовного і культурного прогресу суспільства. Управлінські інструменти процесу модернізації вищої освіти в Україні мають бути спрямовані на вирішення основних завдань освітньої реформи.

The essence and significance of modernization in higher education revealed in the article. The main tendencies of state regulation of the process of modernization of the educational system are covered; the administrative tools of the state on modernization processes in education outlined; the prospects of managing the process of modernization of education in Ukraine are determined. The need to develop the state's administrative tools for a substantial update of the approaches to the structure and content of the educational process, the motivated training of students. The correspondence of professional competencies in higher education institutions to the requirements of employers stressed. The state and educational system authorities initiate and organize measures to improve the state regulation of the process of modernization of higher education.

Modernization of higher education is a system for creating the future intellectual development of Ukraine, a future not only of a specialist graduate of a higher educational establishment, but also of the state as a whole. Higher school should become the main institution of culture broadcasting, accumulation and transfer of intellectual potential of society, the foundation of human development and progress of society, the guarantor of the spiritual and cultural progress of society. The managerial tools of the process of modernization of higher education in Ukraine should be aimed at solving the main tasks of educational reform.

Ключові слова: вища освіта, глобалізація, державне регулювання, державне управління, модернізація, освітня політика держави, система заходів, управлінський інструментарій.

Key words: higher education, globalization, state regulation, public administration, modernization, state educational policy, system of measures, management tools.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У процесі євроінтеграції України, переходу від індустріального суспільства — до інформаційного, посилення вимог на ринку праці та постійних динамічних змін у

соціумі, що зумовлюють модернізацію професійної освіти, посилюється необхідність змістовного та структурного оновлення процесу підготовки висококваліфікованих фахівців для різних галузей, і у зв'язку з цим —

інтенсифікації розвитку професійного потенціалу майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури. Модернізація в освіті передбачає вдосконалення змісту, методів і форм освітнього процесу.

Суспільно-політичні трансформації, які відбулися в Україні на межі XX і XXI ст., зумовили зміну статусу освітньої галузі, висунули нові вимоги до вищої освіти як головного чинника, що суттєво впливає на прогрес держави, інтелектуальний і професійний потенціал нації. Каталізатором таких процесів стала глобалізація як загальна тенденція до єдності світу, що водночас означає і загострення конкуренції між державами-націями, набуття нею глобальних масштабів, поширення не тільки на економіку, а й інші сфери життєдіяльності країн.

Наразі у світі склалися нові тенденції зміни ціннісних пріоритетів, які зумовлюють суспільний розвиток, людство зробило перехід від індустріального суспільства з яскраво вираженим технократизмом мислення до постіндустріального, інформатичного, що передбачає переорієнтування інтелекту та якості кваліфікації кожного фахівця.

Освітня система України потребує суттєвого оновлення підходів до структури й змісту освітнього процесу, усвідомленого мотивованого навчання студентів, відповідності професійних компетентностей випускників закладів вищої освіти з вимогами роботодавців.

Державне регулювання процесу модернізації вищої освіти України у контексті глобалізації й інформатизації передбачає контроль за моделюванням і створенням нових освітніх стратегій щодо оновлення й осучаснення освітнього середовища студентів, прийняття управлінських рішень з боку органів державної влади щодо наближення системи освіти України до світових освітніх стандартів.

До основних освітніх тенденцій і закономірностей розвитку вищої освіти на сучасному етапі належать: створення єдиного європейського освітнього простору; уніфікація та стандартизація інноваційних підходів до освіти; створення умов для самовдосконалення особистості впродовж усього життя; неперервне зростання якісних показників розвитку й функціонування освітніх інституцій.

Як зазначено в "Національній доктрині розвитку освіти в Україні", освіта має стати стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету й конкурентоспроможності держави на міжнародній арені [8].

Актуальність теми статті зумовлена відсутністю в царині наукових розвідок про державне управління освітніми процесами чіткого розуміння ролі держави в регулюванні процесом модернізації вищої освіти України в умовах глобалізації.

Удосконалення управління вищою освітою є важливою державною проблемою впродовж, яка актуалізуються в умовах модернізації освітньої системи: законодавчого закріплення повноважень у цій сфері діяльності за різними рівнями управління, входження в Болонський процес і перехід до багаторівневої освіти, розробка освітніх стандартів нового покоління, переходу на зовнішнє незалежне оцінювання, нормативне фінансування тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням державного регулювання системи освіти та державної політики щодо модернізації освіти присвячено праці вітчизняних учених (В. Андрущенко, В. Астахова, Г. Башнянин, К. Ващенко, О. Євсєєва, О. Комарова, Ю. Ковбасюк, В. Кремень, К. Левківський, В. Луговий, І. Мишишин, Ю. Молчанов, Н. Обушна, Н. Протасова, А. Сбруєва, І. Семенець-Орлова, В. Федотова, В. Філіпова та ін.) і зарубіжних дослідників (П. Андрес, З. Бауман, П. Ван дер Хідона, П. Вервімп, Дж. Гордон, А. Гіденс, Дж. Кнайт, В. Кньобл, К. Компбелла, В. Куклін, А. Мартінееллі, Р. Стьюарт, Б. Чарлтон та ін.).

Як зазначає П. Скотт, "глобалізація — це, можливо, найбільш фундаментальний виклик, який відчула вища У котнекті вищої професійної освіти глобалізація "виявляється в тому, як ми викладаємо, вивчаємо, досліджуємо і спілкуємося" [2, с. 45].

Глобалізація у сфері вищої освіти — це віддзеркалення необхідності підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності у глобальному світі, до управління глобальними процесами. Інтернаціоналізація змінює вимір освіти, а глобалізація змінює світ, у якому розвивається інтернаціоналізація [20, с. 3].

Інтернаціоналізація освіти на національному, секторальному та інституційному рівнях розуміється як процес, у якому мета, функції та організація надання освітніх послуг набуває міжнародного виміру [21].

Найлаконічнішою та найструктурованішою, на наш погляд, є дефініція американського вченого Дж. Найта, який стверджує, що інтернаціоналізація є процесом упровадження міжнародної складової у дослідницьку, освітню і адміністративну функції вищої освіти [13].

Можливості для модернізації вищої освіти, впровадження інновацій, якості й доступності знань, забезпечення мобільності студентів і викладачів та міжнародної співпраці створюються завдяки інтернаціоналізації [10].

Рушійною силою глобалізації виступає науково-технічний прогрес, що базується на інформаційних технологіях [3].

Формування нової спільноти "суспільства модерну", це — та кінцева мета, що має стояти на вершині парадигми модернізації як сучасного тренду розвитку українського суспільства [9]. Дослідниця Н. Обушна називає парадигму модернізації сучасним трендом розвитку українського суспільства [там само].

На думку політолога Ю. Шайгородського, можна говорити про спорідненість категорій "трансформація" і "модернізація", проте вчений вказує на нейтральність поняття "трансформація" як теоретичного інструменту аналізу сучасних соціальних змін (як прогресивних, так і навпаки), який має і важливий евристичний потенціал [17].

Термін "трансформація" трактується як суттєва "структурна переробка систем, яка перетворює шляхом зміни зв'язків, відносин й опосередкувань організацію і функції вихідного формоутворення. Трансформація є типовим перехідним процесом соціальної еволюції" [5, с. 204].

У контексті наукових досліджень трансформацію розуміють як відкритий процес, що розвивається під дією вихідних базисних і привхідних ситуаційних обставин, цілей і засобів їх досягнення в діяльності людей; як саморегульований та самокоректований процес, і він

переважно вільний від концептуальної заданості результатів, наявних у проєктах модернізації та реформах [6].

Як наголошує М. Михальченко, "трансформація, зміна, розвиток можуть бути орієнтовані на зміну реальності куди завгодно: уперед, назад, убік, по колу і так далі. Модернізація ж орієнтує суспільство і його структури, сфери на вдосконалювання, просування вперед, на розроблення й реалізацію нових цілей, завдань, пріоритетів, стратегій [там само, с. 19].

На думку В. Федотової, модернізація включає в себе, насамперед, корінну відмінність від традиційного, тобто орієнтацію на інновації, переваження інновацій над традицією, світський характер соціального життя, поступовий (нециклічний) розвиток, відокремлену персональність, переважну орієнтацію на інструментальні цінності, індустріальний характер, масову освіту, активний дієвий психологічний склад тощо [16].

За словами соціолога Е. Гумбрехта, сучасне є "миnulим завтрашнього майбутнього" (цит. за [4, с. 48]). Дослідник у галузі соціології Ю. Савельєв підкреслює, що сучасність є багатовимірним феноменом і для її цілісного адекватного розуміння замість альтернативних інтерпретацій потрібне систематичне застосування комплексу теорій модерну і модернізації, європейське за походженням поняття "модерн" має виражений темпоральний зміст [12], іншими словами — тимчасовий характер.

Як зауважує Є. Пінчук, модернізація вищої освіти є складним, цілісним процесом соціокультурної діяльності, що полягає в досягненні керованої позитивної якісної зміни соціальної системи [11].

Вивчаючи особливості перебудови освітніх систем, що відбувалися в постсоціалістичних країнах Європи наприкінці ХХ ст., румунський вчений Ц. Бірзеа, розробив типологію реформ (залежно від сутності, обсягу та якості освітніх змін): 1) корекційні, покликані ліквідувати недоліки, характерні для командно-адміністративної системи; 2) модернізаційні, що полягають в оновленні змісту підготовки та методів викладання й не передбачають змін в інституційній структурі системи освіти; 3) структурні, що включають оновлення законодавства, реорганізацію органів управління освітою, забезпечення контролю якості освіти, особливо педагогічної; 4) системні, що охоплюють усі аспекти функціонування системи освіти, в тому числі її взаємини з суспільством [19, с. 8—9].

Проте, не зважаючи на широку представленість у науковому світі розробок проблеми модернізації освіти, питання оновлення освітнього середовища закладів вищої освіти потребують додаткового вивчення.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — розкрити сутність і значення модернізації у вищій освіті; висвітлити основні тенденції державного регулювання процесу модернізації освітньої системи; окреслити управлінський інструментарій держави щодо модернізаційних процесів в освіті; визначити перспективи управління процесом модернізації вищої освіти України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Функції державного регулювання модернізаційними змінами в освіті України коригуються й удосконалю-

ються відповідно до реформ, що відбуваються в освітній системі впродовж останнього десятиріччя. Серед основних напрямів державного регулювання вищої освіти — розвиток самостійності закладів вищої освіти, зміна їхньої організаційної структури, вдосконалення інформаційного забезпечення управлінської діяльності тощо.

Модернізація освіти — це, передусім, системна якісна зміна, що включає багато компонентів: інноваційні процеси трансформації, нові технології в освіті, міжнародну спрямованість вищої освіти та розвиток внутрішнього потенціалу освіти (О. Пінчук [11]).

Реформування, на думку С. Сисоєвої, це — необхідна передумова модернізації соціальної системи, що полягає в реорганізації діяльності сфери освіти, спрямованої на виконання нових завдань, як правило, на основі впровадження суттєво оновленої або нової освітньої парадигми. Модернізація, як стверджує дослідниця, — це зміни, що підтримують і забезпечують динамічний розвиток освіти відповідно до цілей реформ, створення та розвитку моделей випереджального розвитку освіти, адекватних до потреб суспільства, визначення напрямів "прориву" та зосередження зусиль на досягненні поставленої освітніми реформами мети [15, с. 44].

Модернізація орієнтує суспільство і його структури, сфери на вдосконалювання, просування вперед, на розроблення й реалізацію нових цілей, завдань, пріоритетів, стратегій [7, с. 19].

Модернізація вищої освіти є основою зростання можливостей вибору для індивіда: напряму освіти, спеціальності, рівня підготовки, форми освіти, розробки та реалізації індивідуальної стратегії освіти, а надалі — місця роботи (в територіальному розумінні), використання різноманітних джерел оплати навчання. Розширюються можливості суспільства: виникають варіанти отримання освіти і формування якісних знань [18].

На думку В. Андрущенко, сутність загальної ідеології модернізації освіти полягає у збереженні минулого, його очищенні від деформацій і осучасненні відповідно до світового досвіду; а сутність модернізації системи освіти полягає в переході до нової освітньої парадигми, під якою розуміється сукупність принципів, ціннісних настанов і способів організації освітньої діяльності, які визначають кут зору на освіту: її мету, модель та освітній ідеал, адекватний антропологічним та соціокультурним запитам суспільства [1, с. 32].

Як зазначає С. Сисоєва, "процес модернізації освіти можливий тільки після реформування її основ відповідно до вимог часу" [14, с. 44].

Загальновідомо, що ініціює та організовує заходи з удосконалення державного регулювання процесу модернізації вищої освіти саме держава й органи управління освітньою системою. Але слід звернути увагу на те, що наразі є низка недоліків, що потребують усунення, зокрема відсутність: чіткого спрямування запланованих в межах модернізації заходів на досягнення поставленої мети, єдиних критеріїв якості освіти та показників оцінки стану вищої освіти.

Серед критеріїв модернізації вищої освіти називають високу гнучкість, здатність пристосовуватися до змін, реагувати на них, оскільки розв'язання проблем прогнозується лише частково. Критерії модернізації визначають кінцевий образ системи, її заплановані стани.

Порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду вдосконалення державного регулювання освіти засвідчив, що мета розвитку освіти визначається максимально конкретно і зрозуміло для суспільства; управління освітніми системами в європейських країнах здійснюється на основі розробки й реалізації програм розвитку освіти на довгострокову перспективу; розширюється суспільне управління шляхом створення й діяльності колегіальних органів за оцінкою якості освіти, визначенням основних напрямів розвитку освітньої системи освіти, здійсненням її взаємодії з економікою та громадськістю.

ВИСНОВКИ

Отже, модернізація вищої освіти — це система творення майбутнього інтелектуального розвитку України, це — майбутнє не тільки окремого фахівця, випускника вищого навчального закладу, а й держави загалом. Вища школа має стати головним інститутом трансляції культури, акумулювання та передачі інтелектуального потенціалу суспільства, фундаментом людського розвитку, гарантом духовного та культурного прогресу суспільства.

Сучасні інтеграційні та трансформаційні процеси, глобалізація, створення єдиного інформаційного простору спонукають органи державного управління вищою освітою до пошуків універсальної моделі професійної підготовки майбутніх фахівців для всіх галузей економіки й суспільного життя, що гармонійно поєднуюватиме знання та високоефективні технології, традиції та новачії, національні особливості та глобальні тенденції.

Управлінський інструментарій щодо процесу модернізації вищої освіти України має бути спрямованим на вирішення основних завдань, якими, на нашу думку, є: підвищення якості підготовки майбутніх фахівців за рівнями та спеціальностями згідно з потребами економіки та вимогами роботодавців; оптимізація використання ресурсів, що надаються освіті державою; розвиток автономії й ініціативи закладів вищої освіти при посиленні централізованого управління, підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців з проєкцією на сучасний ринок праці, вдосконалення державного регулювання модернізацією вищої освіти.

Література:

1. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту: Статті. Нариси. Інтерв'ю / В.П. Андрущенко. — К.: Знання України, 2010. — 670 с.
2. Всемирная конференция ЮНЕСКО по высшему образованию // Вестник высшей школы. Альма матер. — 2009. — № 7. — С. 45.
3. Ильин В. Образование в контексте глобализации / В. Ильин, М. Омаров, Г. Аверьянова, В. Золотовский, Н. Купчин, К. Ромашкин // Высшее образование в России. — 2008. — № 7. — С. 120—125.
4. Ионин Л.Г. Социология в обществе знаний: от эпохи модерна к информационному обществу / Ионин Л.Г. — М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2007. — 431 с.
5. Кримський С.Б. Запити філософських смислів / С.Б. Кримський. — К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. — 240 с.
6. Михальченко М.І. Політична реальність в Україні: трансформація, модернізація, революція? / М.І. Михальченко // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї. — К., 2000. — Вип. 2. — С. 5—45.

7. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М.І. Михальченко. — Дрогобич: ВФ "Відродження", 2004. — 488 с.

8. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Освіта. — 2002. — 24 квітня — 1 травня. — № 26. — С. 2—4.

9. Обушна Н.І. Модернізація — сучасний тренд розвитку суспільства [Електронний ресурс] / Н.І. Обушна. Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-3/doc/1/06.pdf>

10. Огієнко О.І. Тенденції та особливості глобалізації та інтернаціоналізації вищої освіти: досвід німецькомовних країн [Електронний ресурс] / О.І. Огієнко — Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/3023/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%84%D0%9D%D0%9A%D0%9E.pdf

11. Пінчук О.П. Проблема визначення мультимедіа в освіті: технологічний аспект / О.П. Пінчук // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. — К., 2007. — № 46. — С. 55—58.

12. Савельєв Ю. Соціологія в пошуках сучасності [Електронний ресурс] / Ю. Савельєв. — Режим доступу: <http://www.i-soc.com.ua/ukr/files/2012-ua-3-3.pdf>

13. А. Глобальні та регіональні тенденції розвитку вищої освіти в умовах побудови суспільства знань: Препринт / А. Сбруєва. — Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. — 80 с.

14. Сисоєва С.О., Кристопчук Т.Є. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика: навчальний посібник / С.О. Сисоєва, Т.Є. Кристопчук. — Рівне: Овід, 2012. — 352 с.

15. Сисоєва С. Освітні реформи: освітологічний контекст / С. Сисоєва // Теорія і практика управління соціальними системами. — Харків: Видавничий центр НТУ "ХП", 2013. — С. 44—55.

16. Федотова В. Г. Типология модернизаций и способов их изучения / В. Г. Федотова // Вопросы философии. — № 4. — 2000. — С. 10-13.

17. Шайгородський Ю. Поняття "трансформація" як інструмент аналізу соціальних змін / Ю. Шайгородський // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. — 2010. — № 4. — С. 51—53.

18. Яковенко Л.І. Економічні основи модернізації вищої освіти в умовах становлення економіки знань / Л.І. Яковенко, О.В. Пашенко. — Полтава: Скайтек, 2011. — 216 с.

19. Birzea C. Reformni proces ve skolstvi transformujicich se zemi sredni a vychodni Evropy / Cezar Birzea // Reformyskolstvi ve sredni a vychodni Evrope. Prubehy a vysledky. — Praha, 1996. — S. 6—19.

20. Knight J. Updating the Definition of Internationalization // International Higher Education. — 2003. — № 33. — P. 1—3.

21. OECD. Internationalisation and trade in Higher Education; Opportunities and Changes / OECD Publication. — Paris, 2004. — 315 p.

References:

1. Andruschenko, V.P. (2010), Rozdumy pro osvitu: Statti. Narysy. Interv'iu [Reflections on education: Articles. Sketches Interview], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

2. Al'ma mater (2009), "UNESCO World Conference on Higher Education", Vestnik vysshej shkoly, vol. 7, pp. 45.

3. Il'in, V. (2008), "Education in the context of globalization", Vysshee obrazovanie v Rossii, vol. 7, pp. 120—125.

4. Ionin, L.G. (2007), Sociologija v obshhestve znanij: ot jepohi moderna k informacionnomu obshhestvu [Sociology in the knowledge society: from the modern era to the information society], Izd. dom GU VShJe, Moscow, Russia.

5. Kryms'kyj, S.B. (2003), Zapyty filosofs'kykh smysliv [Requests for philosophical meanings], Vyd. PARAPAN, Kyiv, Ukraine.

6. Mykhal'chenko, M.I. (2000), "Political reality in Ukraine: transformation, modernization, revolution?", Suchasna ukrains'ka polityka: Polityky i politolohy pro nei, vol. 2, pp. 5—45.

7. Mykhal'chenko, M.I. (2004), Ukraina iak nova istorychna real'nist': zapasnyj hravets' Yevropy [Ukraine as a new historical reality: European back-up player], VF "Vidrodzhennia", Drohobych, Ukraine.

8. Ministry of Education and Science of Ukraine (2002), "The National Doctrine of the Development of Ukraine's Education in the 21st Century", Osvita, vol. 26, pp. 2—4.

9. Obushna, N.I. (2015), "Modernization - the modern trend of the development of society", available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-3/doc/1/06.pdf> (Accessed 05 Sept 2018).

10. Ohienko, O.I. (2012), "Trends and peculiarities of globalization and internationalization of higher education: the experience of German-speaking countries", available at: http://lib.iitta.gov.ua/3023/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%84%D0%9D%D0%9A%D0%9E9.pdf (Accessed 05 Sept 2018).

11. Pinchuk, O.P. (2007), "The problem of the definition of multimedia in education: the technological aspect", Novi tekhnolohii navchannia: nauk.-metod. zb., vol. 46, pp. 55—58.

12. Savel'iev, Yu. (2012), "Sociology in search of the present", available at: <http://www.i-soc.com.ua/ukr/files/2012-ua-3-3.pdf> (Accessed 05 Sept 2018).

13. Sbruieva, A. (2008), Hlobal'ni ta rehional'ni tendentsii rozvytku vyschoi osvity v umovakh pobudovy suspil'stva znan' [Global and regional trends in the development of higher education in the context of building a knowledge society], SumDPU im. A. S. Makarenka, Sumy, Ukraine.

14. Sysoieva, S.O. and Krystopchuk, T.Ye. (2012), Osvitni systemy krain Yevropejs'koho Soiuzu: zahal'na kharakterystyka [Educational systems of the countries of the European Union: general characteristics], Ovid, Rivne, Ukraine.

15. Sysoieva, S.O. (2013), "Educational Reforms: Educational Context", Teoriia i praktyka upravlinnia sotsial'nymy systemamy [The theory and practice of social systems management], Vydavnychyj tsentr NTU "KhPI", Kharkiv, Ukraine, pp. 44—55.

16. Fedotova, V.G. (2000), "Typology of upgrades and ways to study them", Voprosy filosofii, vol. 4, pp. 10—13.

17. Shajhorods'kyj, Yu. (2010), "The concept of "transformation" as a tool for analyzing social change", Osvita rehionu: politolohiia, psykholohiia, komunikatsii, vol. 4, pp. 51—53.

18. Yakovenko, L.I. (2011), Ekonomichni osnovy modernizatsii vyschoi osvity v umovakh stanovlennia ekonomiky znan' [Economic fundamentals of modernization of higher education in the conditions of formation of knowledge economy], Skajtek, Poltava, Ukraine.

19. Birzea, C. (1996), "The reform process in academies transforming the countries of Central and Eastern Europe", Reformyskolstvi ve sredni a vychodni Evrope. Prubehy a vysledky, pp. 6—19.

20. Knight, J. (2003), "Updating the Definition of Internationalization", International Higher Education, vol. 33, pp. 1—3.

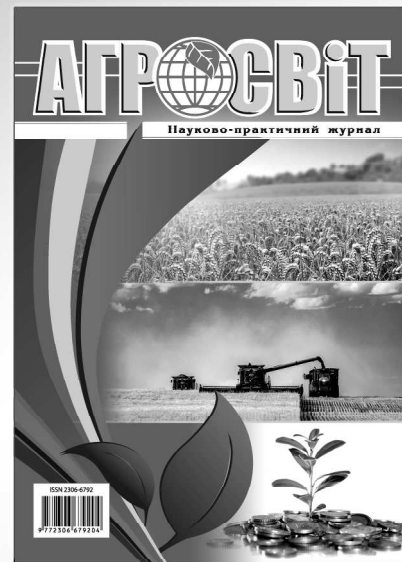
21. OECD (2004), Internationalisation and trade in Higher Education; Opportunities and Changes, OECD Publication. Paris, France.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2018 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІКИ**

О. В. Комаров,
к. н. держ. упр., Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро

ПРОБЛЕМА ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ З ІНОЗЕМНОЮ РЕЄСТРАЦІЄЮ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

O. Komarov,
PhD in Public Administration, University of Customs and Finance, Dnipro

FOREIGN REGISTERED VEHICLES IN UKRAINE: PROBLEM AND CAUSES

Різні схеми ухилення від оподаткування митними платежами при ввезенні транспортних засобів з іноземною реєстрацією успішно функціонують вже кілька років поспіль. Тривалий час держава однак продовжувала закривати очі на існування цієї складної системної проблеми. Як наслідок, кількість таких транспортних засобів, що перебувають на території України з порушенням митних правил, наразі досягла критичної маси.

За результатами дослідження визначено, що підходи і принципи митно-тарифного і нетарифного регулювання мають бути суттєво переглянуті та лібералізовані. Ці заходи мають супроводжуватись інституційними трансформаціями на основі комплексних системних і своєчасних рішень, спрямованих на збалансування регуляторної, правоохоронної та фіскальної функцій держави в галузі митної справи.

Various schemes of illegal temporary import and transit moving of means of transport for private use across the customs border successfully operate in Ukraine for last several years in a row. For a long time, the government and parliament did not seem to notice this complex systemic problem. As a result, the number of such illegal vehicles with foreign number plates are in the customs territory of Ukraine has become critical.

As a result of the research, concluded that current approaches and principles of tariff and non-tariff regulation should be substantially revised and liberalized. These measures should be accompanied by institutional transformations in Ukraine based on strategic comprehensive and timely solutions aimed to achieve a proper balance between regulatory, law enforcement and fiscal functions and priorities in the field of Customs.

Ключові слова: транспортні засоби особистого користування, транспортні засоби з іноземною реєстрацією, ввезення транспортних засобів громадянами, легкові автомобілі, "євробляхи".

Key words: means of transport for private use, customs control of vehicles, automobiles with foreign number plates, temporary import and transit, illegal moving across the customs border.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Невиправдано жорстка митно-тарифна політика держави щодо імпорту транспортних засобів водночас із незадовільною соціально-економічною ситуацією в Україні призвели до значного збільшення кількості тимчасово ввезених громадянами транспортних засобів з іноземною реєстрацією. Кількість таких транспортних засобів особистого користування, що перебувають на території України з порушенням умов і строків відповідних митних режимів, наразі досягла критичної маси.

Зокрема, впродовж 2016—2018 років в Україну було ввезено понад 2 млн транспортних засобів з іноземною реєстрацією. Лише впродовж 2017 року в Україну було ввезено понад 958,5 тис. таких транспортних засобів. Станом на 2018 рік на території України загалом перебуває біля півмільйона транспортних засобів з іноземною реєстрацією, майже половина з яких — з порушенням митних правил. Відповідні дані митної статистики є показовими в контексті постановки проблеми дослідження.

Таблиця 1. Переміщення автомобілів з іноземною реєстрацією у митному режимі "тимчасове ввезення"

У митному режимі «тимчасове ввезення»						
показник	Ввезені ТЗ з іноземною реєстрацією		Не вивезені ТЗ з іноземною реєстрацією		Кількість перетинів митного кордону	
період	1 кв. 2018	2017	1 кв. 2018	2017	1 кв. 2018	2017
резиденти	75 178	200 733	16 209	38 821	521 479	2 226 975
нерезиденти	3 579	11 290	261	5 199	9 016	33 427
Разом	78 757	212 023	16 470	44 020	530 495	2 260 402
У митному режимі «транзит»						
показник	Ввезені ТЗ з іноземною реєстрацією		Не вивезені ТЗ з іноземною реєстрацією		Кількість перетинів митного кордону	
період	1 кв. 2018	2017	1 кв. 2018	2017	1 кв. 2018	2017
резиденти	17 413	57 144	2 363	4 404	37 592	196 516
нерезиденти	203 823	696 232	43 925	140 958	487 208	2 583 378
Разом	221 236	753 376	46 288	145 362	524 800	2 779 894

Джерело: складено за даними [7].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання організації митного контролю та переміщення транспортних засобів через митний кордон України стали предметом дослідження таких вітчизняних науковців, практиків і фахівців в галузі митної справи, як Бережнюк І.Г., Брендас А.І., Войцешук А.Д., Герман О.О., Запорожець О.Ф., Ліпінський В.В., Луцишин З.О., Назаренко О.Ю., Несторишен І.В., Пашко П.В., Попель С.А., Прус Л.Р., Руда Т.В., Южаніна Н.П. та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

За мету дослідження ставимо обґрунтувати причини та наслідки актуальної проблеми ввезення та незаконного перебування на митній території України критичної маси транспортних засобів з іноземною реєстрацією.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Значна кількість автомобілів з іноземною реєстрацією наразі перебуває в Україні з порушенням митних правил, і громадяни, які ними користуються — це порушники. Причому порушниками є не лише ті громадяни, які ввезли транспортний засіб і не виконали своє зобов'язання щодо його вивезення або не оформили автомобіль у вільний обіг, а й ті, які його придбали [1]. При цьому спостерігається стійка тенденція щодо збільшення кількості таких тимчасово ввезених транспортних засобів.

Так, дані митної статистики щодо обсягів ввезення на митну територію України громадянами-резидентами та -нерезидентами транспортних засобів особистого користування з іноземною реєстрацією, а також частоти перетинів такими транспортними засобами митного кордону свідчать про зростання кількості таких транспортних засобів з іноземною реєстрацією, які перебувають на митній території України з порушенням вимог законодавства з питань державної митної справи (табл. 1).

Переважає більшість таких транспортних засобів ввозиться з ухиленням від оподаткування митними платежами з території сусідніх з Україною країн-членів ЄС. Так, до ТОП-5 країн-членів ЄС, з яких були ввезені відповідні транспортні засоби впродовж 2017 року, належать: 1) Польща — 110,7 тис.; 2) Литва — 51,7 тис.;

3) Німеччина — 19,8 тис.; 4) Болгарія — 14,1 тис.; 5) Чехія — 13,1 тис. [5]. Як бачимо, лівові частина цих транспортних засобів потрапляє в Україну з території сусідніх Польщі та Литви.

Так, однією з найпоширеніших та відносно легальних схем є тимчасове ввезення транспортних засобів особистого користування з метою транзиту. Необхідність регулярного перетину кордону з коротким часовим шагом, що здійснюється, як правило, в зоні діяльності однієї митниці, обумовлює специфіку цієї схеми, що характерна насамперед для прикордонних районів. Утім певну умовність щодо легальності цієї схеми, на наш погляд, вносить фактичне недотримання відповідної транзитної мети.

Інша схема, що має багато варіацій, пов'язана з тимчасовим ввезенням транспортних засобів громадянами-нерезидентами строком до одного року. Так, однією із варіацій цієї схеми є тимчасове ввезення таких транспортних засобів особами з подвійним громадянством, коли фактично резидентом неправомірно використовується правовий режим нерезидента та відповідний порядок ввезення. Ця схема також є найбільш характерною для прикордонних регіонів, де концентрація таких осіб є найвищою.

Водночас іншими схемами використання режиму тимчасового ввезення транспортних засобів з неправомірним звільненням чи фактично ухиленням від оподаткування є їх ввезення строком до одного року нерезидентом без надання зобов'язання про зворотне вивезення з подальшою їх передачею на підставі довіреності у користування громадянину-резиденту або тимчасове ввезення безпосередньо резидентом як співвласником/працівником резидента країни-вивезення на підставі трудового договору та довіреності тощо.

Слід зазначити, що такі протиправні та напівлегальні схеми, як правило, супроводжуються вчиненням так званих удаваних правочинів. Так, правочини щодо передачі у тимчасове користування відповідних транспортних засобів, які фактично вчиняються замість купівлі-продажу, виходячи з їх змісту, на наш погляд, мають усі ознаки удаваних правочинів у розумінні цивільного законодавства [11, ст. 235], тобто вчинених сторонами для приховання іншого насправді вчиненого ними правочину.

Таблиця 2. Дані щодо переміщення транспортних засобів

Рік	Тимчасове ввезення з метою транзиту		Вивезено: громадяни / юрособи	
	резиденти	нерезиденти	резиденти	нерезиденти
2015	1 491 746 / 272	437 988 / 2 228	1 162 825 / 8	339 694 / 40
2016	1 758 264 / 524	547 745 / 790	1 293 588 / 15	329 878 / 33
I кв. 2017	350 258 / 82	106 878 / 251	321 680 / 2	321 680 / 2
Рік	У режимі тимчасового ввезення		Вивезено: громадяни / юрособи	
	резиденти	нерезиденти	резиденти	нерезиденти
2015	374 744 / 527	2 601 473 / 1 137	1 465 838 / 110	2 089 303 / 225
2016	423 664 / 264	2 832 111 / 490	1 592 652 / 115	2 410 440 / 195
I кв. 2017	81 431 / 101	439 939 / 32	376 566 / 35	452 778 / 13

Джерело: складено за даними [3].

Утім, проблема існування таких напівлегальних схем ввезення в Україну громадянами відповідних транспортних засобів виникла не сьогодні і навіть не вчора. Різні схеми ухилення від оподаткування митними платежами при ввезенні таких транспортних засобів успішно функціонують вже кілька років поспіль. Тривалий час держава однак продовжувала закривати очі на існування цієї складної системної проблеми, воліючи "не ворухити осиний вулик", про що свідчать результати відповідного аудиту.

Так, як відзначається у звіті РПУ про результати аудиту ефективності виконання органами ДФС повноважень у сфері державної митної справи та боротьби з правопорушеннями, статистичні дані вказують на стрімке зростання кількості тимчасово ввезених на територію України транспортних засобів (табл. 2). Найбільш ризикованими з точки зору ухилення від оподаткування при цьому є операції з тимчасового ввезення на митну територію автомобілів товарної групи 8703 за УКТЗЕД [3, с. 14].

За результатами аналізу відповідних даних, РПУ у своєму звіті відзначає, що таким чином майже 87% усіх тимчасово ввезених в Україну автомобілів особистого користування ввозились нерезидентами, при цьому митні платежі не сплачувались. Водночас аудиторі РПУ доходять висновку, що заходи, які здійснювались органами ДФС з метою розв'язання відповідних проблем, були несистемними, малоефективними і не сприяли зменшенню кількості порушень митного законодавства.

Разом з тим, після модифікації алгоритмів АСАУР у другому півріччі 2017 року за ознаками відповідних правопорушень було складено на 43% протоколів більше. Так, із загальної кількості переміщень (понад 15 млн) за 2017 рік АСАУР визначено додаткові митні формальності у 4% випадків, результативність відпрацювання яких склала 25% [2]. Водночас спостерігається тенденція до збільшення кількості протоколів у відношенні фізичних осіб за ознаками відповідних правопорушень (рис. 1).

На наш погляд, насамперед має бути запроваджено механізми вирішення проблеми з транспортними засобами, що вже перебувають на території України з порушенням умов і строків тимчасового ввезення, кількість

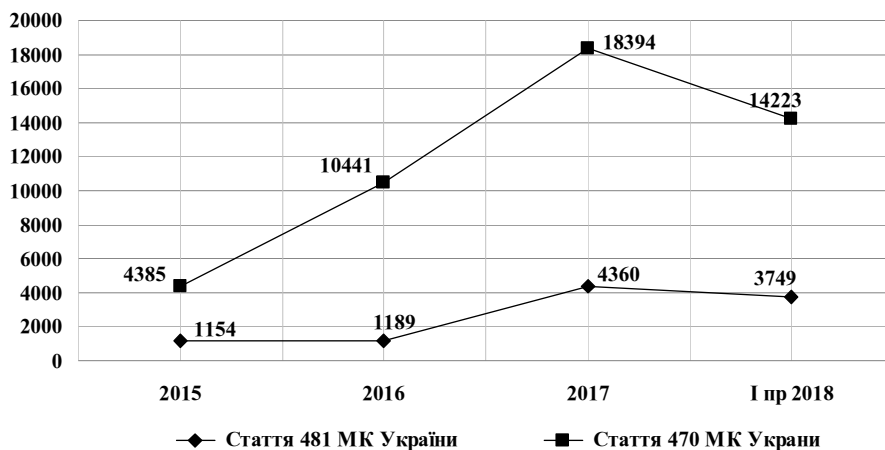

Рис. 1. Кількість порушених справ про ПМП

Джерело: складено за даними [3—5].

яких стрімко і постійно збільшується. Саме тому ос-

Таблиця 3. Ставки акцизного податку на вживані авто

Тип та об'єм двигуна	Повна (євро за 1 см³)	Знижена (євро за 1 см³)
Бензинові		
до 1000 см³	1,094 / 1,438	0,102
1000-1500 см³	1,367 / 1,761	0,063
1500-2200 см³	1,643 / 2,441	0,267
2200-3000 см³	2,213 / 4,985	0,276
понад 3000 см³	3,329 / 4,985	2,209
Дизельні		
до 1500 см³	1,367 / 1,761	0,103
1500-2500 см³	1,923 / 2,209	0,327
понад 2500 см³	2,779 / 4,715	2,209

Джерело: складено відповідно до [6].

танням часом пропонується, активно лобюється та розглядається багато варіантів розв'язання цієї проблеми. Утім, десятки законодавчих ініціатив так і залишаються без помітного руху, а Perezріла проблема без системного вирішення.

Отже, на сьогодні ситуація з нерозмитненими автомобілями залишається критичною. Неконтрольованість цього автомобільного потоку загрожує безпеці на дорогах. Відкласти вирішення проблеми неможливо, адже кількість нелегальних авто зростає у геометричній прогресії — автовласники розуміють, що просто конфіскувати таку кількість автомобілів влада вже не зможе. І тому продовжують "тимчасово" ввозити автомобілі, попри попередження відповідних органів про штрафи та конфіскацію [10].

Таблиця 4. Ставки мита на авто з ЄС

Двигун	Базова	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026
Нові (бензинові), см ³										
до 1000	10,0	6,3	5,0	3,8	2,5	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0
1000-1500	10,0	7,3	6,4	5,5	4,5	3,6	2,7	1,8	0,9	0,0
1500-2200	10,0	6,3	5,0	3,8	2,5	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0
2200-3000	10,0	6,3	5,0	3,8	2,5	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0
понад 3000	9,0	5,0	4,5	3,4	2,3	1,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Нові (дизельні), см ³										
до 1500	10,0	7,3	6,4	5,5	4,5	3,6	2,7	1,8	0,9	0,0
1500-2500	10,0	7,3	6,4	5,5	4,5	3,6	2,7	1,8	0,9	0,0
понад 2500	10,0	6,3	5,0	3,8	2,5	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Уживані (всі типи двигунів), см ³										
	10,0	7,3	6,4	5,5	4,5	3,6	2,7	1,8	0,9	0,0

Джерело: складено за даними [9].

Водночас недоліки правового регулювання створюють лише можливості. Причини цієї складної системної проблеми криються однак в іншому. Вони пов'язані насамперед із вкрай негативною соціально-економічною ситуацією в країні, а також відсутністю прозорості, виваженої і послідовної державно-регуляторної політики, значним стороннім впливом на процес її формування і реалізації водночас із корупцією та політичним лобіюванням бізнес-інтересів всупереч державним і суспільним інтересам.

Вітчизняне автомобілебудування, як не намагається самотужки чи за допомогою всіх доступних важелів впливу, не може вийти на конкурентні позиції. Чинна система ставок акцизного податку — це частина комплексу захисних заходів, спрямованих на підтримку вітчизняного автовиробника. Однак, автовиробники цим захистом не скористалися. Будучи захищеними від імпорту уживаних авто, ними не було вжито жодних заходів щодо інвестування в нові розробки і модернізацію [12, с. 97].

Так, наразі власне виробництво автомобілів в Україні залишається на надзвичайно низькому рівні — у 2017 році було виготовлено 8 586 автомобілів, включно із автобусами та вантажівками [8]. Для автомобілів, що були в користуванні, розмір акцизу в 7—28 разів більший за акциз для нових авто. Такими заходами України стимулює придбання нових авто, що повинно було допомогти вітчизняним виробникам [12, с. 97]. Однак така політика лише сприяла поширенню різного роду схем ухилення від оподаткування.

Отже, необгрунтовано жорстка митно-тарифна політика щодо імпорту транспортних засобів, головне завдання якої повсякчас декларується як "захист вітчизняного товаровиробника", не виконує своєї функції. Така псевдопротекціоністська державно-регуляторна політика лише сприяє поглибленню соціально-економічної кризи та загостренню конфлікту. На наш погляд, підходи і принципи митно-тарифного і нетарифного регулювання мають бути суттєво переглянуті та лібералізовані.

Першим кроком у цьому напрямі та частковим вирішенням цієї складної проблеми, як відповідь на суспільний запит, стало зниження ставок акцизного подат-

ку на вживані транспортні засоби товарної позиції 8703 згідно з УКТЗЕД (табл. 3). Однак, це тимчасове рішення системно не розв'язує проблеми збалансування суспільного запиту на доступні автомобілі та фіскальних інтересів держави, що подекуди співпадають з інтересами великих лобістів так званого вітчизняного автопрому.

Таким чином, ринок вживаних автомобілів ЄС залишається як одним з найбільших ринків легального ввезення громадянами транспортних засобів, так і джерелом так званих "євроблях". Водночас у рамках заходів щодо розгортання зони вільної торгівлі передбачено зниження ставок мита на легкові автомобілі, що походять з території ЄС. Також передбачено, що щорічно ці ставки поступово знижуватимуться до 2026 року доки не досягнуть повністю нульових значень (табл. 4).

Таким чином, застосовування відповідних ставок мита суттєво не знизить суму митних платежів, в структурі яких вони складають відносно незначну частину, та відповідно — кінцеву вартість вже випущеного у вільний обіг на території України автомобіля, оскільки переважну їх частину формують податок на додану вартість, акцизний податок, а також корупційна складова. Частка ж мита за зниженими ставками в структурі кінцевої вартості оформленого автомобіля є відносно незначною.

ВИСНОВКИ

Отже, підходи і принципи митно-тарифного і нетарифного регулювання мають бути суттєво переглянуті та лібералізовані. Державна митна політика щодо імпорту транспортних засобів має бути спрямована на збалансування регуляторної, правоохоронної та фіскальної функцій. Водночас відповідні заходи мають супроводжуватись інституційними трансформаціями, що мають прийти на зміну корупційним механізмам, на основі реалізації комплексних системних та своєчасних рішень.

Література:

1. Автомобілі з іноземною реєстрацією, які ввозяться в Україну, мають бути вивезені у встановлені законодавством строки [Електронний ресурс] // Держав-

на фіскальна служба України. — Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/media-tsentrl/novini/305710.html>

2. ДФС забезпечує здійснення націленого контролю ризикових зовнішньоекономічних операцій [Електронний ресурс] // Державна фіскальна служба України. — Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/media-tsentrl/novini/327096.html>

3. Звіт про результати аудиту ефективності виконання органами Державної фіскальної служби України повноважень у сфері державної митної справи та боротьби з правопорушеннями під час застосування митного законодавства: рішення Рахункової палати України від 30 травня 2017 р. № 12-3. — Київ: РПУ. — 2017. — 67 с.

4. З порушенням терміну на території України знаходиться 57,9 тис авто з іноземною реєстрацією, ввезених у 2018 році в режимі "транзит" [Електронний ресурс] // Державна фіскальна служба України. — Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/media-tsentrl/novini/343488.html>

5. Понад 246,4 тис. автомобілів з іноземною реєстрацією знаходяться на території України незаконно [Електронний ресурс] // Державна фіскальна служба України. — Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/media-tsentrl/novini/325532.amp.html>

6. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2011. — № № 13—17. — Ст. 112.

7. Пояснювальна записка до проекту Закону України від 15.06.2018 № 8488 "Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо ввезення транспортних засобів на митну територію України" від 15.06.2018.

8. Пояснювальна записка до проекту Закону України від 27.06.2018 № 8487-1 "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо стимулювання розвитку ринку транспортних засобів" від 27.06.2018.

9. Про графіки зниження ввізних мит України: лист Державної фіскальної служби України від 06.01.2016 № 21/99-99-25-02-02-18 [xls-файл, частина 2].

10. Тимчасовий ввіз автомобілів з іноземною реєстрацією: огляд запропонованих законодавчих ініціатив / Парламентська експертна група // Законотворчість і виконання Угоди про асоціацію Україна — ЄС. — 2017. — Огляд № 3. — С. 1—6.

11. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № № 40—44. — Ст. 356.

12. Южаніна Н.П. Проблеми й особливості реєстрації та митного оформлення автомобілів на єврономерах / Н.П. Южаніна, З.О. Луцишин // Актуальні проблеми митного контролю та митного оформлення транспортних засобів при переміщенні через митний кордон України: збірник тез науково-практичної інтернет-конференції; упоряд. Прус Л.Р., Попель С.А. — Хмельницький: Науково-дослідний центр митної справи, 2018. — С. 96—101.

References:

1. State Fiscal Service of Ukraine (2017), "Automobiles with a foreign registration imported into Ukraine, must be exported in accordance with the established

legislative terms", available at: <http://sfs.gov.ua/media-tsentrl/novini/305710.html> (Accessed 20 Sept 2018).

2. State Fiscal Service of Ukraine (2018), "SFS provides risk-targeting", available at: <http://sfs.gov.ua/media-tsentrl/novini/327096.html> (Accessed 20 Sept 2018).

3. Accounting Chamber of Ukraine (2017), "Report on the results of the audit of the State Financial Service of Ukraine in the field of Customs and fighting against customs violations", available at: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16751942> (Accessed 20 Sept 2018).

4. State Fiscal Service of Ukraine (2018), "With violation of the term of "transit" on the territory of Ukraine there are 57,9 thousand automobiles with a foreign registration, imported in 2018", available at: <http://sfs.gov.ua/media-tsentrl/novini/343488.html> (Accessed 20 Sept 2018).

5. State Fiscal Service of Ukraine (2018), "More than 246.4 thousand automobiles with foreign registration are in Ukraine illegally", available at: <http://sfs.gov.ua/media-tsentrl/novini/325532.amp.html> (Accessed 20 Sept 2018).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), "Tax Code of Ukraine", Official Journal, vol. 13, 13—14, 15—16, 17.

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), "Explanatory note to the Project of Law of Ukraine "On Amendments to the Customs Code of Ukraine and certain legislative acts of Ukraine concerning the importation of means of transport into the Customs Territory of Ukraine", available at: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=64236&pf35401=460961> (Accessed 20 Sept 2018).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), "Explanatory note to the Project of Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and certain legislative acts of Ukraine on stimulating the development of the automobiles market", available at: (Accessed 20 Sept 2018).

9. State Fiscal Service of Ukraine (2016), "On the schedule of reduction of import duties of Ukraine", available at: <https://qdpro.com.ua/export/document/60012> (Accessed 20 Sept 2018).

10. Parliamentary expert group (2017), "Temporary import of automobiles with foreign registration: review of proposed legislative initiatives", Legislation and implementation of the Association Agreement Ukraine-EU, available at: http://osf.org.ua/data/blog_dwnl/GB_brief3.pdf (Accessed 20 Sept 2018).

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Civil Code of Ukraine", Official Journal, vol. 40—44.

12. Yuzhanina, N. and Lutsyshyn, Z. (2018), "Problems and peculiarities of registration of automobiles with foreign number plates", Aktual'ni problemy mytnoho kontroliu ta mytnoho oformlennia transportnykh zasobiv pry peremischenni cherez mytnyj kordon Ukrainy: zbirnyk tez naukovo-praktychnoi internet-konferentsii [Actual problems of customs control and customs clearance of vehicles moving across the customs border of Ukraine: Proceedings of the Scientific Internet-Conference], Research Center for Customs Affairs, Khmelnytskyi, Ukraine, 28 May — 11 June, pp. 96—101.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2018 р.

УДК 351.82

Муц Луай Файсал,
к. с. н., директор Центру освітніх послуг
для іноземних громадян, Запорізька державна інженерна академія

БАЗИСНІ КОМПОНЕНТИ ВПЛИВУ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН ДЕРЖАВИ

Muts Luai Faisal,
Candidate of Sociological Sciences, Director of the Center for Educational
Services for Foreign Citizens, Zaporizhzhya State Engineering Academy

BASIC COMPONENTS OF THE IMPACT OF MIGRATION POLICY ON SOCIO-ECONOMIC STATUS OF THE STATE

Підкреслено проблематику соціально-економічного розвитку держави, що формується внаслідок нарощування людського капіталу, в результаті чого соціально-економічний захист населення та визначення рівня міграційних потоків у сучасних умовах є запорукою національної безпеки та розвитку національної економіки та суспільства в цілому. Зазначена наукова діяльність вчених, що займалися у своїх дослідженнях узгодженням соціально-економічним розвитком держави в питаннях міграційної політики. Звернуто увагу на глобалізацію економічних відносин, яка набуває важливого значення при формуванні ринку праці, зокрема у процесі пошуку роботи за кордоном громадянами України. Висвітлено неоднозначну ситуацію відносно груп ризику молодих людей, що отримали освіту та неможуть влаштуватися за фахом та виїзд громадян, що мають тривалий стаж роботи за фахом і безцінний досвід, але не є затребуваними на батьківщині. Запропоновано модель системи елементів, що визначає ланцюг соціально-економічного розвитку держави. Підведено підсумки щодо міграційних процесів трудових ресурсів України до країн ЄС та дієвості міграційної політики України.

The issue of social and economic development of the state, which is formed as a result of the increase of human capital, is underlined, as a result of which the socio-economic protection of the population and determination of the level of migration flows in modern conditions is a guarantee of national security and development of the national economy and society as a whole. The scientific activity of scientists who were engaged in their researches in concordance with the socio-economic development of the state in matters of migration policy was pointed out. The attention was paid to the globalization of economic relations, which became important in the formation of the labor market, in particular, in the process of finding work abroad by citizens of Ukraine. The ambiguous situation with respect to the risk groups of elderly people who have received education and cannot get a specialty and departure of citizens who have a long experience of work in a specialty and invaluable experience, but are not in demand in their homeland are highlighted. The model of the system of elements that defines a chain of socio-economic development of the state is proposed. The results of the migration processes of Ukraine's labor resources to the EU countries and the effectiveness of the migration policy of Ukraine are presented.

Ключові слова: соціально-економічна трансформація, соціо-демографічне середовище, трудові ресурси, європейська інтеграція.

Key words: socio-economic transformation, socio-demographic environment, labor resources, European integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах сьогодення міграційна політика в країні є одним з важливих елементів зростання. Адже вона покликана вирішити поточні проблеми, зокрема і

в питаннях антитерористичної операції на Сході нашої країни, що впливає на збільшення міграційних потоків, створюючи соціальну напругу та конфліктні ситуації на певних територіях країни. Соціально-економічний роз-

виток держави формується внаслідок нарощування людського капіталу, саме тому соціально-економічної захист населення та визначення рівня міграційних потоків у сучасних умовах є запорукою національної безпеки та розвитку національної економіки та суспільства в цілому. Крім того, наскільки ефективно використовується потенціал населення визначається спроможність країни, регіону, міста забезпечувати стабільний розвиток та структурної розбудови для своїх громадян. У цьому науковому дослідженні, слід приділити увагу людському ресурсу, який є не тільки трудовим, але й відноситься до потенційно важливого, завдяки чому можливо забезпечити належне соціо-демографічне середовище.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження в напрямку узгодження соціально-економічного розвитку держави питання міграційної політики, проводили такі вчені: Вечканова Г.С., Вітковська Г.С., Вяткіна А.Р., Денисенко М.Б., Зайончковської Ж.А., Заславської Т.І., Єлізарова В.В., Іонцева В.А., Кваша А.Я., Костакова В.Г., Красінець Е.С., Моїсєєнко В.М., Панаріна С.А., Переведенцева В.І., Плетньова Е.П., Рибаківська О.О., Староверова О.В., Судоплатова П., Тишкова В.А., Хорева Б.С. Міграційні процеси та їх вплив на соціально-економічний розвиток держави, зокрема в країнах СНД, висвітлено в наукових роботах Арутюняна Л.А., Ата-Мірзоева А., Кумскова Г.В., Кумсковой Н.Х., Максаковою Л.П., Прибиткова І.М., Хомри А.У., Чернової Є.П. та ін. Але проаналізувавши наукові матеріали вчених у напрямі соціально-економічного розвитку держави та його релевантності по відношенню міграційної політики, за потрібне вважаємо подальше дослідження внаслідок невизначеності алгоритму дій міграційної політики та соціально-економічного розвитку держави і їх комунікаційного зворотного зв'язку.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — сформулювати комплексну систему елементів, що визначає ланцюг дій соціально-економічного розвитку держави та їх релевантність по відношенню один до одного.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Трансформація соціально-економічного стану країни певною мірою залежить від збільшення потоку трудових мігрантів. Визначення сутності міграції пояснюється своєю багатогранністю та складністю цього поняття, що може використовуватись в різних контекстах. Багато вчених досліджували сутність міграційних потоків, що є основним компонентом змін у соціально-економічному стані країни, оскільки вони впливають на ринок праці, зміну демографічної ситуації, обсяги виготовленої продукції та наданих послуг та ін.

Узагальнемо визначення міграційних потоків та розділимо їх на три групи [1—4]. До першої групи слід віднести наступне визначення — різні види руху населення, зокрема, міграційний та соціальний. Багато вчених економістів та дослідників з державного управління відносять міграцію до галузевого, територіального, професійного та соціального руху. Наприклад, вчені-економ-

істи визначають міграцію, як будь-яке переміщення, що залежить від зміни місця в географічному просторі [3]. До другої групи належить міграція лише в межах територіального переміщення населення. Вітчизняними вченими дана міграцією розглядається як територіальний рух населення на відміну від природного чи соціального [5]. До третьої групи належать визначення, яке не диференціює поняття переміщення і мобільності. Визначення сутності міграції населення має формуватися з двох значень, одне з яких висвітлює міграцію, як форму географічної мобільності. Трохи пізніше в науковій літературі повторюється це визначення, де міграції дають визначення, як однієї з форм мобільності населення [5]. Одним з чинників щодо розвитку України є скорочення народжуваності, це пов'язано з тим, що внаслідок глобалізаційних процесів у українців змінюються ціннісні орієнтації. Тому за гендерним показником, за кордон з метою заробітку виїжджає багато жінок, в останні роки, які здатні народити.

Глобалізація економічних відносин набуває важливого значення при формуванні ринку праці, зокрема у процесі пошуку роботи за кордоном. Перехідний період негативно вплинув на соціально-економічну трансформацію країни. Важливим показником соціально-економічної трансформації стало вивільненням великої кількості працівників, посиленням проблем зайнятості та працевлаштування. Розвиток регіонального ринку праці знаходиться під впливом інтеграційних процесів України в Європейський Союз, внаслідок чого формується стійкий попит на українські трудові ресурси в країнах Європейського Союзу. Основною перевагою країн Європейського Союзу є більша оплата роботи, що у декілька разів нижча за ту, яку приватні підприємства виплачують в Україні. Також міграційні процеси в Україні мають регіональні риси, наприклад мігранти зі Львівщини переважно їдуть працювати до Італії (жінки працюють на посадах послуги, няні гувернантки, доглядають за хворими та престарілими); міграція в Іспанію — чоловіки, в основному, працюють на сільськогосподарських роботах, у будівництві; у сфері послуг; Португалія — здебільшого використовується робочий труд чоловіків у таких напрямках, як будівельники, промислові робочі. Згідно статистичних даних Посольства України в Туреччині, нині в якості робітників перебувають 35 тисяч українців. Негативний вплив на соціально-економічний стан держави спричиняє виїзд українців за кордон з метою постійного проживання. Основним аргументом є пошук більшого заробітку та кращого життя. Якщо для перших міграційних потоків була характерна трудова міграція, то зараз вже прагнуть виїхати цілими сім'ями. Основну групу ризику становлять молоді люди, що отримали освіту та неможуть влаштуватися за фахом. Також одним із негативних факторів є виїзд громадян, що мають тривалий стаж роботи за фахом і безцінний досвід, але не є затребуваними на батьківщині, наприклад наука чи виробництво. Важливим чинником щодо міграції молодих людей є можливості отримання вищої освіти за кордоном та можливості залишитися там назавжди, тим більше законодавство дозволяє заробляти в процесі навчання.

Для української економіки трудові мігранти становлять значну частку внутрішнього валового продукту

України. На початок 2017 року в Україну надійшло 2,92 млрд дол. США як оплата праці українців за кордоном, а також було надіслано 1,389 млрд дол. США трудовими мігрантами для забезпечення своїх сімей. Однак міграційний процес впливає на зменшення надлишкових трудових ресурсів ринку праці України, а також освоєння нових технологій українськими фахівцями трансформує ринок праці, внаслідок чого з'являються нові трудові місця. Внаслідок появи інформації серед робітників про кращі умови праці та рівень заробітних плат вітчизняні компанії змушені підвищувати на підприємствах дані стандарти та рівень опати праці [6].

Але потенційною загрозою для соціально-економічного стану країни є криза кадрів, що проведена кадровим порталом rabota.ua, 94% роботодавців заявляють, що їм складно знайти співробітників на існуючі вакансії. В умовах безвізового режиму з Європейським союзом та правом перебування в країнах ЄС терміном на три місяці в туристичних цілях, багато українців використовують таке перебування в цілях сезонного заробітку за кордоном. Проте все залежить від нормативно-правового забезпечення здійснення сезонної роботи в країні-реципієнта мігрантів (деякі країни дозволяють такий сезонний тип праці без візи при наявності біометричного паспорту, проте маючи необхідний дозвіл від Міністерства праці та соціальної політики з вказанням місця роботи, а деякі країни все ж таки вимагають робочу візу. Взагалі, в країнах ЄС органи державної влади контролюють роботодавців щодо легального оформлення трудових мігрантів). Не тільки європейські роботодавці стали конкурувати між собою за можливість привабити більше українських робітників. Наприклад, серед Польщі, Угорщини та Німеччини, є також і Ізраїль, що виділив для українських будівельників трудову квоту 1 тис. осіб.

Міграційний процес, як частина соціально-економічних відносин у суспільстві, має як позитивний так і негативний вплив, з однієї сторони є одним з найбільших джерел надходження валюти в країні — щорічна сума переказів від трудових мігрантів становить від 4 млрд дол. США до 7 млрд дол. США. Варто зауважити, що брак кадрів впливає на підвищення заробітної платні, місцевий роботодавець змушений піднімати зарплату до рівня оплати в тій країні, куди їдуть кваліфіковані кадри.

Основною проблематикою соціально-економічних аспектів в Україні внаслідок трудової міграції є:

- підвищення витрат виробництва знижує конкурентоспроможність товарів, які виробляються країною, що пов'язано з нестачею кваліфікованої робочої сили;
- значні витрати на підвищення кваліфікації робочої сили в країні, де присутні міграційні настрої;
- кризові процеси в Україні впливають на недостачу висококваліфікованого та низькокваліфікованого персоналу;
- низький рівень пенсійного забезпечення впливає на вибір людей відносно майбутнього, стати мігрантом чи залишитися в країні, де неможливо вижити на пенсійне та соціальне забезпечення [4].

Тому вплив міграційних процесів на соціально-економічний стан у країні виникає в умовах глобалізації сучасних міжнародних економічних відносин. Основні

проблеми міграції є актуальними для більшості країн, що розвиваються як у контексті неконтрольованості масштабів, так і в контексті впливу на соціально-економічні процеси. Міграційні процеси в Україні тісно пов'язані з таким: раціональний перерозподіл трудових ресурсів є одним з явищ щодо вирішення демографічних проблем у таких питаннях, як старіння населення, науково-технічний прогрес, обмін інформації, інтеграція країни у світове виробництво. Але для забезпечення стабільного соціально-економічного стану України, як країна-донор, має низку загроз та ризиків, а саме: відтік із країни трудових ресурсів, погіршення статевікової структури населення, зниження інноваційно-інтелектуального потенціалу країни та ін. Міграційні потоки неможливо зупинити, але їх є можливість скорегувати, зокрема завдяки глибоким реформам та покращенням рівня життя в Україні [7].

Сформована схема системи елементів, що визначає ланцюг соціально-економічного розвитку держави (рис. 1), визначають елементи, що формують соціально-економічне становище держави та впливають на її розвиток. До елементів, що визначають ланцюг соціально-економічного розвитку держави, слід віднести:

- 1) наявність загроз та ризиків (відтік із країни трудових ресурсів, погіршення статевікової структури населення, інноваційно-інтелектуальний потенціал);
- 2) раціональний перерозподіл трудових ресурсів (старіння населення, науково-технічний прогрес, обмін інформацією, світове виробництво);
- 3) людський капітал (вікова категорія, стаж роботи, кваліфікація);
- 4) національна безпека (скорочення народжуваності, соціально-економічний захист населення, рівень міграційних потоків, ціннісні орієнтації населення в Україні). Основним елементом соціально-економічного розвитку держави виступає геоекономічна трансформація процесів в Україні, а саме — структурні зміни регіонів кваліфікації трудових ресурсів, дисбаланс в інституційному середовищі, розумовий та фізичний потенціал населення, транснаціональні корпорації, розбудова інфраструктури, інформаційно-телекомунікаційна революція, науково-технічна революція, геоекономічний простір.

Міграційний процес трансформує суспільство в цілому, збільшуючи потенціал людського ресурсу за рахунок внутрішньої та зовнішньої міграції населення. Тому, на нашу думку, слід висвітлити зміст прояву геоекономічних трансформацій:

- 1) структурні зміни в економічному розвитку регіонів внаслідок міжнародної міграції, що сприятливо впливає на інституційне середовище, за рахунок збільшення людських ресурсів;
- 2) дисбаланс в інституційному середовищі, що впливає на міграційні процеси, а саме в таких напрямках, як політичні, соціально-економічні та екологічні процеси;
- 3) збільшення частки в економіці України транснаціональних корпорацій, що, в свою чергу, займаються залученням кваліфікованої робочої сили та її ротацією між структурними підрозділами, обумовлюючи міграцію трудових ресурсів (у тому числі бізнес-міграцію);
- 4) вплив геоекономічного простору, розбудова інфраструктури глобальних міст, що можна охарактер-

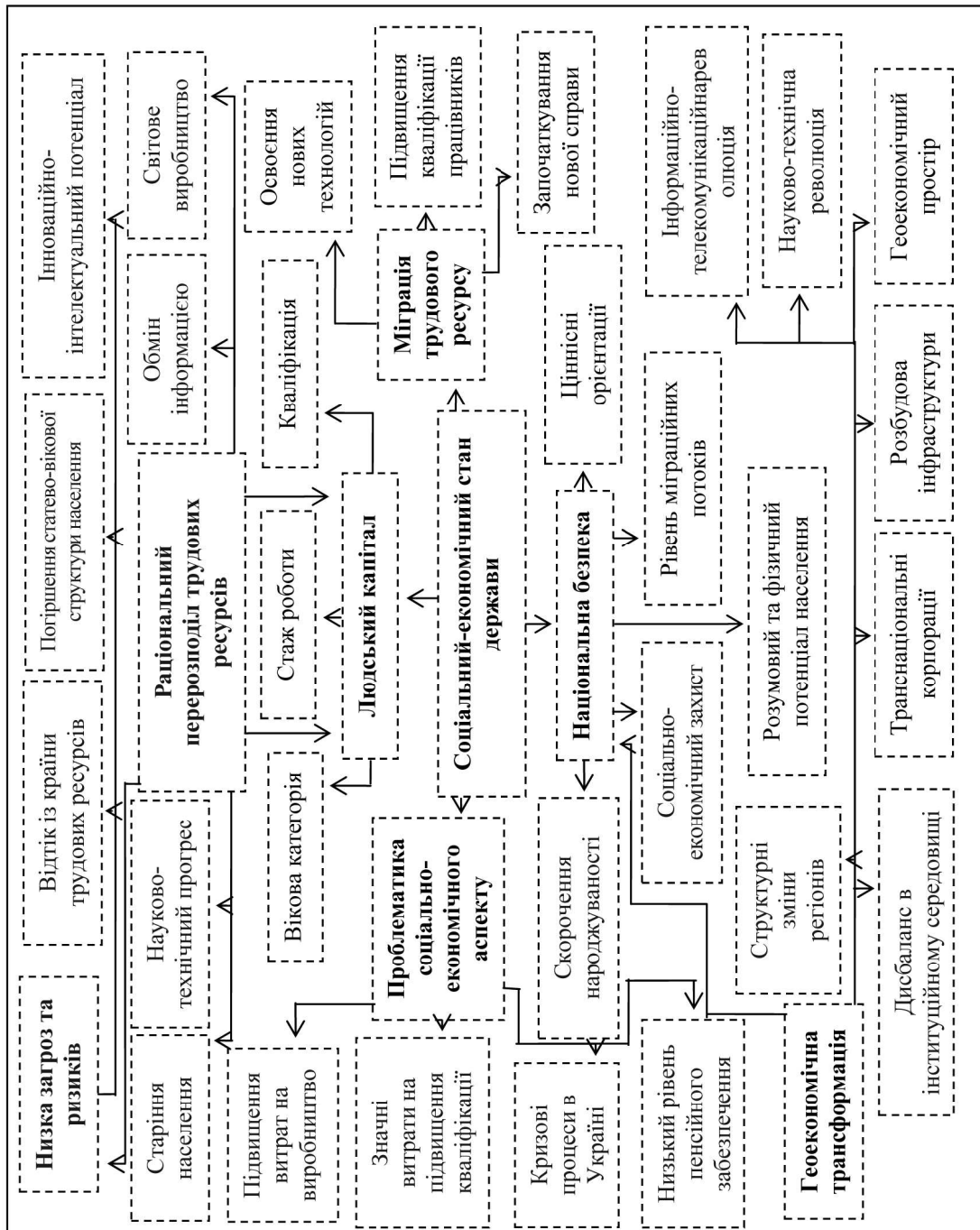

Рис. 1. Система елементів, що визначає ланцюг соціально-економічного розвитку держави

ризувати як високопродуктивними, інвестиційно привабливими, впливаючи на міграційні потоки фінансових та трудових ресурсів, створюючи передумови для зайнятості населення (в тому числі мігрантів);

5) науково-технічна революція дозволяє громадянам, що мають міграційні настрої, визначити на якому ринку праці їх робоча сила, їх кваліфікація відносно поточних технологій може бути найбільш оплачуваною, Дана обставина впливає на інтенсивність міжнародних економічних відносин щодо використання людського потенціалу;

6) інформаційно-телекомунікаційна революція — революція спричинила інтенсифікацію економічних процесів та виртуалізацію даних відносин, тому міграційний процес з одного боку посилюється за рахунок новий інформаційно-телекомунікаційних технологій, а з іншого — новий інструмент роботи з грошовими потоками [8].

ВИСНОВОК

Інтенсифікація трудової міграції в Україні виступає одним з головних чинників підвищення рівня трудової міграції українців за кордон зокрема до Європейського Союзу, трудовій міграції сприяють наявні умови — як європейська інтеграція України до соціально-економічних та соціально-політичних процесів ЄС, а також такі негативні фактори, як демографічна ситуація, рівень безробіття, розмір заробітної плати, міграційна політика, а також політична ситуація в Україні і світі. Внаслідок демографічної кризи в країнах ЄС та підвищення показників щодо безробіття в Україні, особливого характеру набуває працевлаштування молодого населення України після отримання освіти, рівень заробітної плати по відношенню ЄС із України в 3—5 разів вище, також щодо міграційних процесів трудових ресурсів України до країн ЄС впливає відсутність дієвої політики відносно репатріації українських мігрантів.

Міграційна політика Європейського Союзу спрямована на залучення іммігрантів зокрема й українців до уніфікованої та низько-оплачуваної роботи. Якщо Україна буде спроможна підвищити рівень життя, зокрема забезпечити гідну заробітну плату для кожного жителя для того, щоб він мав можливість вести бізнес, мати соціальні гарантії та забезпечувати умови життя для своєї родини, процес трудової міграції до інших країн може значно зменшитися та більшість молодих людей, що отримують вищу освіту за кордоном скоріш за все повернуться додому.

Література:

1. Гришова І.Ю. Сучасне формування системи управління персоналом як конкурентоздатність національної економіки / І.Ю. Гришова // Економічний форум. — 2016. — № 1. — С. 340—347.
2. Гришова І.Ю. Социально-экономическое развитие предприятий в контексте решения экономических конфликтов / И.Ю. Гришова, Л.Е. Лебедь // Актуальные проблемы экономики и управления. — 2015. — № 2. — С. 33—37.
3. Гришова І.Ю. Соціальна відповідальність бізнесу як чинник соціально-економічного розвитку / І.Ю. Гришова, М.Ю. Щербата, В.В. Гришов // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. — Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. — № 3 (3). — С. 17—28.

4. Красноруцький О.О. Методичний підхід до оцінки ступеня реалізації економічних інтересів суб'єктів ринку сільськогосподарської продукції / О.О. Красноруцький // Вісник СНАУ. Сер. "Економіка і менеджмент". — № 6/1 (41). — 2010. — С. 52—60.

5. Massey, Douglass S., Arango, J., Hugo, G., Kouaci, A., Pellegrino, A., Taylor, J.E. 1993. "Theories of international migration: a review and appraisal," *Population and Development Review* 19 (3): 431—466.

6. Вплив трудової міграції на розвиток підприємництва в Україні [Електронний ресурс]. — 2008. — Режим доступу до ресурсу: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2008/18_1/18_1_Majowec.pdf

7. Величко К.Ю. Міграційні процеси в Україні: сучасні тенденції та соціально-економічні наслідки / К.Ю. Величко, Л.Л. Носач, О.І. Печенка // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. — 2017. — Вип. 2 (26). — С. 232—246.

8. Шиманська К.В. Тенденції міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій [Електронний ресурс] / К.В. Шиманська. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: <http://oaji.net/articles/2017/728-1502704970.pdf>

References:

1. Hryshova, I.Yu. (2016), "Contemporary formation of the personnel management system as the competitiveness of the national economy", *Ekonomichnyj forum*, vol. 1, pp. 340—347.
2. Hryshova, Y.Yu. and Lebed', L.E. (2015), "Socio-economic development of enterprises in the context of solving economic conflicts", *Aktual'nye problemy ekonomiky u upravleniya*, vol. 2, pp. 33—37.
3. Hryshova, I.Yu. Scherbata, M.Yu. and Hryshov, V.V. (2015), "Social responsibility of business as a factor of socioeconomic development", *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 3 (3), pp. 17—28.
4. Krasnoruts'kyj, O.O. (2010), "Methodological approach to the assessment of the degree of realization of economic interests of agricultural product market subjects", *Visnyk SNAU. Ser. "Ekonomika i menedzhment"*, vol. 6/1 (41), pp. 52—60.
5. Massey, D.S. Arango, J. Hugo, G. Kouaci, A. Pellegrino, A. and Taylor, J.E. (1993), "Theories of international migration: a review and appraisal", *Population and Development Review*, vol. 19 (3), pp. 431—466.
6. Majovets', Ye.J. and Kozak, L.V. (2008), "The Impact of Labor Migration on the Development of Entrepreneurship in Ukraine", available at: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2008/18_1/18_1_Majowec.pdf (Accessed 15 Sept 2018).
7. Velychko, K. Yu. Nosach, L.L. and Pechenka, O.I. (2017), "Migration processes in Ukraine: current trends and socio-economic implications", *Ekonomichna stratehiia i perspektivy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, vol. 2 (26), pp. 232—246.
8. Shymans'ka, K.V. (2017), "Trends in International Migration of Human Resources in the Conditions of Geo-Economic Transformations", available at: <http://oaji.net/articles/2017/728-1502704970.pdf> (Accessed 15 Sept 2018).

Стаття надійшла до редакції 20.09.2018 р.

Л. М. Акімова¹,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів і природокористування,
Національний університет водного господарства та природокористування

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

L. Akimova¹,
PhD in Economics, assistant professor, assistant professor of the Department of Finance
and Environmental Sciences, National University of Water and Environmental Engineering

IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL EXPERIENCE OF STATE MANAGEMENT OF ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE IN UKRAINE

У статті розглянуто підходи щодо визначення поняття "економічна безпека". Визначено та охарактеризовано системи та моделі забезпечення національної безпеки, які застосовуються провідними країнами світу. Визначено, що саме ЄС диктує важливість європейської інтеграції з метою досягнення високого рівня конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Виявлено, що кожна з країн світу по-своєму здійснює процес державного регулювання у сфері економічної безпеки країни. Визначено особливості окремих країн світу в процесі забезпечення економічної безпеки. Виявлено основні напрями, на які спрямовані методи державного регулювання в провідних країнах світу. Охарактеризовано основні загрози, які здійснюють негативний вплив на економічну безпеку України. Запропоновано шляхи подолання загроз, які впливають на економічну безпеку держави з врахуванням законодавчого аспекту.

The article considers approaches to the definition of the concept of "economic security". The systems and models for ensuring national security used by the leading countries of the world are defined and characterized. It is determined that it is the EU that dictates the importance of European integration in order to achieve a high level of competitiveness in the context of globalization. It was revealed that each of the countries of the world in its own way carries out the process of state regulation in the sphere of economic security of the country. The peculiarities of individual countries of the world are determined in the process of ensuring economic security. The main directions, which are aimed at the methods of state regulation in the leading countries of the world, are revealed. The main threats, which have a negative impact on the economic security of Ukraine, are characterized. The ways of overcoming the threats affecting the economic security of the state with consideration of the legislative aspect are suggested.

Ключові слова: державне управління, економічна безпека, американська модель, японська модель, китайська модель, валютний контроль, національна валюта, механізми державного управління.

Key words: public administration, economical bake, American model, Japanese model, Chinese model, currency control, national currency, mechanisms of public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах ринкових перетворень, важливим для будь-якої країни світу є насамперед, забезпечення економічної безпеки країни. Тобто захист її національних інтересів від посягань з боку інших держав та негативного впливу внутрішніх та зовнішніх чинників. Проблема саме імплементації міжнародного досвіду державного управління забезпечення економічної безпеки держави постає надзвичайно гостро, оскільки в багатьох сферах суспільного життя ми використовуємо досвід країн світу не враховуючи особливості нашої країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Протягом багатьох років вивчення міжнародного досвіду державного управління в сфері економічної безпеки активно займалися такі науковці: Л. Акімова, Е. Бухвальд, З. Гбур, В. Єдинак, М. Єрмошенко, Н. Кухарська, С. Лазаренко, А. Лисачок, С. Пирожков, Н. Притула, І. Мігус, О. Резнік, Н. Словацька.

Однак розгляд імплементації міжнародного досвіду державного управління забезпеченням економічної безпеки держави в Україні не знайшла достатнього висвітлення у вітчизняній науковій літературі. Саме це й обумовило актуальність даного дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даного дослідження є імплементація міжнародного досвіду державного управління за-

¹ORCID: 0000-0002-2747-2775

безпеченням економічної безпеки держави в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Зважаючи на те, що система національної безпеки становить основу всієї безпеки України, саме економічна безпека (далі — ЕБ) займає в ній чільне місце. Вона виконує певні функції, функціонує за певними принципами, є матеріальною основою національної суверенності нашої держави, яка в свою чергу визначає можливості в забезпеченні інших видів безпеки. Тобто економічна безпека — це підґрунтя для функціонування всіх інших її елементів, що входять у цю систему (макроекономічної, військової, фінансової, технічної, продовольчої, кадрової, соціальної, демографічної, інвестиційної, науково-технологічної, енергетичної, зовнішньоекономічної, виробничої, екологічної та ін.). Зважаючи на багатоаспектність поняття "економічна безпека" варто надати йому визначення.

Економічна безпека сприяє створенню надійної та забезпеченої всіма необхідними засобами держави, захищеності національно-державних інтересів у сфері економіки [2, с. 19; 3]. Слід зазначити, що економічна безпека держави складається з різних видів безпеки в різних сферах господарювання: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека. Тому основними загрозами економічній безпеці України на сучасному етапі є: високий рівень тіньової економіки, зростання інфляції і бюджетного дефіциту, зменшення валового нагромадження основного капіталу, зростання безробіття, несприятливий інвестиційний клімат, надто високий рівень державного боргу, неконтрольовані міграційні процеси, політична нестабільність тощо [3; 4]. Крім того, політика економічної безпеки визначається на основі певних принципів, які створюють політичну і правову базу для оцінювання зовнішніх і внутрішніх загроз, формування національних економічних інтересів і стратегії економічної безпеки [5; 6].

Науковці Л. Акімова, А. Лисачок вважають, що економічна безпека сприяє створенню надійної та забезпеченої всіма необхідними засобами держави, захищеності національно-державних інтересів у сфері економіки [2, с. 19].

На думку С. Пирожкова, економічна безпека — це сукупність умов, за яких країни зберігають свої економічні інтереси; задовольняють у довгостроковому періоді потреби суспільства і держави; генерують інноваційні зрушення в економіці з метою забезпечення стабільного економічного розвитку; протистоять зовнішнім економічним загрозам та повністю використовують національні конкурентні переваги у міжнародному поділі праці [11, с. 14].

Х. Маховські стверджує, що економічна безпека повинна гарантувати досить високий ступінь незалежності від стратегічних партнерів, тобто тих, які потенційно можуть впливати на політичні рішення, які будуть неприйнятні з комерційної точки зору [13, с. 234].

А. Городецький вважає, що економічна безпека означає надійну і забезпечену всіма необхідними засобами держави захищеність національно-державних інтересів у сфері економіки від внутрішніх і зовнішніх збитків [9, с. 46].

Дослідники Е. Бухвальд, Н. Головацька, С. Лазуренко пропонують розглядати економічну безпеку держави як найважливішу якісну характеристику економічної системи, її визначальну здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства [7, с. 27].

Порівнюючи законодавства України та Німеччини, Франції, Великої Британії та ін. країн-членів Європейського союзу можна визначити такі складові економічної безпеки: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпека. Беручи до уваги поняття та структуру економічної безпеки можна говорити про стратегію розвитку та удосконалення економічної безпеки України та порівняння цієї стратегії з критеріями розвитку країн Європейського Союзу. Порівнюючи трактування поняття "економічної безпеки" в Україні та певних країнах Європейського Союзу можна сказати, що економічна безпека загалом розглядається як складова національної безпеки та направлена на усунення та попередження внутрішніх та зовнішніх загроз для забезпечення достатнього рівня життя населення створюючи при цьому взаємодію між органами державної влади та приватними суб'єктами господарювання [13].

Виходячи з цього, ми вважаємо, що варто розглянути системи та моделі забезпечення національної безпеки, які застосовуються в країнах світу (рис. 1).

З рисунка 1 ми бачимо, що існують такі системи та моделі забезпечення національної безпеки, які застосовуються в країнах світу:

— американська — орієнтована на поєднання зовнішньої та внутрішньої безпеки, яку використовують за взірцем більшість держав;

— японська — з акцентом на внутрішню соціальну безпеку;

— китайська, яка є найконцентрованішим виразом систем безпеки держав, що здійснюють будівництво соціалістичного суспільства;

— системи, властиві державам, які нещодавно здобули незалежність, а також здійснюють глибинну переорієнтацію свого розвитку [8, с. 52].

У просторі Європейського Союзу (далі — ЄС), економічна безпека розглядається та ставиться до позиції об'єднання у світовій економічній системі. Саме ЄС диктує важливість європейської інтеграції з метою досягнення високого рівня конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Кінцева мета ЄС забезпечення економічної безпеки в ЄС та формування повністю інтегрованої Європи з однаковим рівнем життя всіх країн учасниць.

Пропонуємо розглянути особливості окремих країн світу в процесі забезпечення економічної безпеки (рис. 2).

З рисунка 2 ми бачимо, що кожна з проаналізованих країн світу в процесі державного регулювання еко-

номічної безпеки країни використо-
вує нормативно-правові акти,
міжнародні договори, законодавчу
базу. Кожна з країн світу по-своє-
му здійснює процес державного ре-
гулювання у сфері економічної без-
пеки країни. В одних країнах зако-
нодавча база щодо забезпечення
економічної безпеки відсутня
(Німеччина, Великобританія, Фран-
ція, Італія, Чехія, Болгарія, Угорщи-
на, Польща, Словаччина, Латвія,
Литва, Естонія), а в інших наявна та
відіграє надзвичайно важливу роль
у забезпеченні економічної безпе-
ки країни (Іспанія, Румунія, Біло-
русь, Російська Федерація).

Слід відмітити те, основні на-
прямки, на які спрямовані методи
державного регулювання в країнах
світу наступні:

- зниження вразливості еконо-
міки від зовнішніх негативних про-
явів;

- розробку відповідної зако-
нодавчої бази;

- створення умов для справед-
ливої конкуренції;

- забезпечення валютного
контролю;

- стабільність національної валюти;

- створення сприятливих умов для підприємниць-
кої діяльності;

- захист вітчизняних виробників.

Провідні країни світу здійснюють ефективні кроки
для мінімізації ризиків в важливих сферах суспільно-
го життя. Ефективність впровадження певних заходів
знаходить своє пояснення в тому, що перш ніж щось
вирішувати потрібно знати на що саме насамперед по-
винна бути спрямована політика уряду. Для того, щоб
імплементувати міжнародний досвід державного уп-
равління забезпечення економічної безпеки держави
в Україні, варто визначити основні загрози та запро-
понувати шляхи їх вирішення з врахуванням досвіду
провідних країн світу. До основних загроз, які здійсню-
ють негативний вплив на економічну безпеку України
відносять:

- недостатня ефективність гілок влади: супереч-
ність чинного законодавства та правова неврегульо-
ваність широкого кола питань економічного розвитку,
зокрема ринкової трансформації економіки, утверджен-
ня ефективного конкурентного середовища, незбалан-
сованість кадрового потенціалу, нероздільність від-
носин бізнесу та влади за домінуванням останньої [10,
с. 2];

- дешева робоча сила;

- "тінізація" економіки;

- низький рівень капіталізації банків;

- корупція;

- енергоємність виробництва;

- застаріле обладнання;

- вплив "умів";

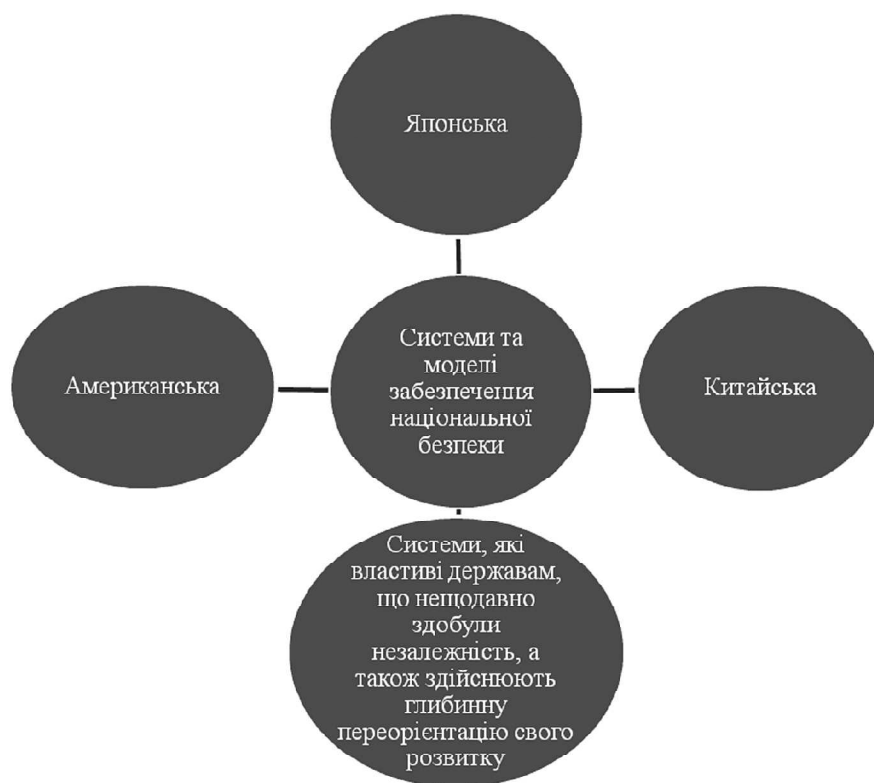

Рис. 1. Системи та моделі забезпечення національної безпеки країн світу

Джерело: складено автором на основі [8, с. 52].

- недосконала законодавча база;

- монополізація економіки;

- фізичний та моральний знос обладнання;

- розгляд країни на міжнародній арені як "сировин-
ного придатку";

- відсутність цільового використання міжнародної
фінансової допомоги.

Відповідно до прийнятої "Стратегії національної
безпеки України" основною умовою нової якості еко-
номічного зростання є забезпечення економічної без-
пеки шляхом:

- контроль за експортно-імпортною діяльністю,
спрямованою на підтримку важливих для України пріо-
ритетів та захист вітчизняного виробника;

- боротьба з протиправною економічною діяльні-
стю, протидія неконтрольованому відпливу національ-
них матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інфор-
маційних та інших ресурсів;

- підвищення стійкості національної економіки до
негативних зовнішніх впливів, диверсифікації зовнішніх
ринків, торговельних та фінансових потоків;

- забезпечення готовності економіки до відбиття
Україною збройної агресії;

- юридичного захисту в міжнародних інституціях
майнових інтересів фізичних і юридичних осіб України
та Української держави, порушених Росією;

- стабілізації банківської системи, забезпечен-
ня прозорості грошово-кредитної політики та від-
новлення довіри до вітчизняних фінансових інсти-
тутів;

- системної протидії організованим економічній
злочинності та "тінізації" економіки на основі фор-

мування переваг легальної господарської діяльності та водночас консолідації інституційних спроможностей фінансових, податкових, митних та правоохоронних органів, виявлення активів організованих злочинних угруповань та їх конфіскації;

— створення найкращих у Центральній і Східній Європі умов для інвесторів, залучення іноземних інвестицій у ключові галузі економіки, зокрема в енергетичний і транспортний сектори, як інструменту забезпечення національної безпеки;

— розвитку оборонно-промислового комплексу як потужного високотехнологічного сектору економіки, здатного відігравати ключову роль у її прискореній інноваційній модернізації;

— деолігархізації, демонополізації і дерегуляції економіки, захисту економічної конкуренції, спрощення й оптимізації системи оподаткування, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку;

— забезпечення цілісності та захисту інфраструктури в умовах кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці, та особливою періоду;

— ефективного використання бюджетних коштів, міжнародної економічної допомоги та ресурсів міжнародних фінансових організацій, дієвого контролю за станом державного боргу [1, с. 26].

Німеччина

• Основні питання з цієї проблеми відображаються в директивах Міністерства оборони, які регламентують найважливіші сфери ринкової діяльності та визначають контрольні функції держави.

• Використовуються методи щодо забезпечення ЕБ, які спрямовані на підтримку цивілізованих ринкових відносин, забезпечення економічного і соціального прогресу, недопущення монополізму в окремих галузях, створення умов для справедливої конкуренції та стабільності національної валюти, захист від економічного шантажу.

Великобританія

• Окремі норми, які регламентують ЕБ, містяться у нормативно-правових актах у сфері оборонної політики. Вони ґрунтуються на оцінках національних інтересів і реалізуються через їх захист.

• Методи щодо забезпечення ЕБ пов'язані з прогнозуванням і запобіганням найбільш небезпечних зовнішніх і внутрішніх ризиків.

• При виробленні та реалізації рішень, що відносяться до забезпечення ЕБ, акцент робиться на спеціалізовані організації, що представляють інтереси промисловців і підприємців.

Франція

• Окремі положення щодо ЕБ (створення умов для підвищення національного добробуту і зміцнення економічного потенціалу країни) відображені в Законі "Про національну безпеку".

• Методи щодо забезпечення ЕБ спрямовані на зниження вразливості господарської системи країни, збереження самостійності зовнішньої політики, усунення диспропорцій у рівні економічного розвитку суб'єктів господарювання; недопущення надмірної зовнішньої залежності в найважливіших секторах економіки, мінімізацію ризиків, пов'язаних із залежністю від зовнішнього світу.

Італія

• У діяльності по забезпеченню ЕБ Італія керується укладеними нею міжнародними угодами.

• Методи щодо забезпечення ЕБ спрямовані насамперед на захист інтересів національних виробників на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Чехія, Болгарія, Угорщина, Польща, Словаччина

• Забезпечення ЕБ орієнтується на відповідні нормативно-правові акти ЄС.

• При виборі методів забезпечення ЕБ країни враховують геополітичну ситуацію, вектор і стратегію розвитку економіки відповідно до тенденцій регіонального та світового еволюційного процесу, напрямку економічних реформ.

Іспанія

• Нормативно-правові акти щодо забезпечення ЕБ пов'язані з відповідним законодавством ЄС.

• Методи щодо забезпечення ЕБ захищають інтереси пріоритетних галузей промисловості, а також спрямовані на стимулювання інвестицій, забезпечення валютного контролю, на розробку законодавства про акціонерні товариства.

Білорусь

• До пріоритетних напрямків забезпечення ЕБ відносяться: розвиток системи економічних відносин, створення механізмів розв'язання виникаючих у суспільстві протиріч та скасування передумов їх виникнення; удосконалення зовнішньоекономічної політики; створення сприятливих умов для підприємницької діяльності та ін.

Рис. 2. Особливості окремих країн світу в процесі забезпечення економічної безпеки

Джерело: складено автором на основі [12, с. 41—42].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, з вищенаведеного дослідження ми можемо зробити висновки про те, що кожна з країн, яка була проаналізована сформувала власне уявлення про економічну безпеку, визначила проблеми, які притаманні саме її економічній системі та за допомогою методів державного регулювання впроваджує ефективні кроки, щодо подолання негативних тенденцій. Станом на сьогодні,

забезпечення економічної безпеки повинно бути головним з напрямів зовнішньої політики нашої країни. Якщо ми розглядаємо можливість імплементації міжнародного досвіду державного управління забезпечення економічної безпеки держави в Україні, то варто пам'ятати про те, що цей процес є надто трудомістким. Тобто, Україні не варто копіювати всю систему державного управління провідних країн світу, а необхідно врахувати певні, окремі елементи в побудові власної концепції та створення своєї ефективної моделі, яка буде спрямована на досягнення ефективності економіки.

Література:

1. Akimova L. M. Role and place of economic security in the system of state regulation providing for national security of Ukraine / L. M. Akimova // Public management: collection. — № 2 (12) — February. — 2018. — Kyiv: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2018. — pp. 15—27.
2. Акімова Л. Державне регулювання фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання / Л. Акімова, А. Лисачок // ДП "Видавничий дім "Персонал" № 5 (10). — 2017. — С. 16—28.
3. Акімова Л.М. Теоретичні основи державного управління розвитком національної безпеки / Л.М. Акімова // Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. — 2015. — № 5. — Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/op=1&z=1210>
4. Акімова Л. М. Етапи становлення економічної безпеки держави: зарубіжний та вітчизняний досвід / Л.М. Акімова // Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. — 2016. — № 8. — Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/op=1&z=1246>
5. Акімова Л.М. Сутнісна характеристика основних загроз в економічній безпеці держави / Л.М. Акімова // Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. — 2016. — № 10. — Режим доступу: Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.
6. Akimova L. M. State regulation of the financial services market in Ukraine / L.M. Akimova, A. V. Lysachok // Public management: collection. — № 1 (11) — January 2018. — Kyiv: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2018. — Р. 29—45.
7. Бухвальд Э. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели // Вопросы экономики / Э. Бухвальд, Н. Словацкая, С. Лазаренко // — 1994. — № 12. — С. 25—44.
8. Єдинак В.Ю. Світовий досвід розв'язання проблеми забезпечення економічної безпеки / В.Ю. Єдинак // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. — 2009. — № 3. — С. 51—54.
9. Єрмошенко М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення: [підручник] / М.М. Єрмошенко. — К.: КНТЕУ, 2001. — 309 с.
10. Кухарська Н.О. Загрози національній економічній безпеці України на сучасному етапі / Н.О. Кухарська // Бізнес-інформ. — 2017. — № 4. — С. 8—13.
11. Пирожков С.І. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / С.І. Пирожкова. — К.: НІПМБ, 2003. — 42 с.
12. Притула Н. В. Досвід забезпечення економічної безпеки в зарубіжних країнах / Н. В. Притула // Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи: Тези доп. І Міжн. наук.-практ. конф. — Одеса: Пальміра, 2014. — С. 41—44.
13. Резнік О.М. Порівняльний аналіз сутності економічної безпеки України та країн Європейського Союзу / О.М. Резнік // Форум права. — 2015. — № 4. — С. 232—236.

References:

1. Akimova, L.M. (2018), "Role and place of economic security in the system of state regulation providing for national security of Ukraine", Public management: collection, vol. 12, pp. 15—27.
 2. Akimova, L.M. (2017), "State regulation of financial and economic safety of subjects of economic activity", DP Publishing House Personnel, vol. 5, pp. 16—28.
 3. Akimova, L.M. (2015), "Theoretical Foundations of Public Administration for the Development of National Security", Public administration: improvement and development: an electronic scientific specialized publication, [Online], vol. 5, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/op=1&z=1210> (Accessed 2 July 2018).
 4. Akimova, L.M. (2016), "Stages of formation of economic security of the state: foreign and domestic experience", Public administration: improvement and development: an electronic scientific specialized publication, [Online], vol. 8, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/op=1&z=1246> (Accessed 5 July 2018).
 5. Akimova, L.M. (2016), "Essential characteristics of the main threats to the economic security of the state", Public administration: improvement and development: an electronic scientific specialized publication, [Online], vol. 10, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/op=1&z=1247> (Accessed 10 July 2018).
 6. Akimova, L.M. and Lysachok, A.V. (2018), "State regulation of the financial services market in Ukraine", Public management: collection, vol. 1(11), pp. 29—45.
 7. Buchwald, E. Slovackaya, N. Lazarenko, S. (1994), "Macro aspects of economic security: factors, criteria and indicators", Pytannia ekonomiky, vol. 12, pp. 25—44.
 8. Yedinak, V.Yu. (2009), "World experience in solving the problem of ensuring economic security", Derzhava ta rehiony, vol. 3, pp. 51—54.
 9. Yermoshenko, M.M. (2001), Finansova bezpeka derzhavy: natsionalni interesy, realni zahrozy, stratehiia zabezpechennia [Financial security of the state: national interests, real threats, strategy of providing], KNTEU, Kyiv, Ukraine.
 10. Kuharskaya, N.O. (2017), "Threats to national economic security of Ukraine at the present stage", Biznes-inform, vol. 4, pp. 8—13.
 11. Pyrozhkov, S.I. (2003), Metodychni rekomendatsii schodo otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Methodical recommendations for assessing the level of economic security in Ukraine], NIPMB, Kyiv, Ukraine.
 12. Pritula, N.V. (2014), "Experience in providing economic security in foreign countries", Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii [Conference Proceedings of the International Economic Conference], Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom: stan, tendentsii ta perspektivy [Economy and management of national economy: state, trends and prospects], Odessa, Ukraine, pp. 41—44.
 13. Reznik, O. M. (2015), "Comparative analysis of the essence of economic security of Ukraine and the countries of the European Union", Forum prava, vol. 4, pp. 232—236.
- Стаття надійшла до редакції 23.07.2018 р.*

УДК 351:336.221.26

В. В. Нонік,
професор з науково-педагогічної роботи, юридичних та соціальних питань,
Житомирський державний технологічний університет

ТИПОЛОГІЯ КОРУПЦІЙНИХ ВІДНОСИН: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ ПОГЛЯД

V. Nonik,
Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work, legal and social issues, Zhytomyr State Technological University

TYPOLOGY CORRUPTION RELATIONS: PUBLIC MANAGEMENT OUTLOOK

Статтю присвячено дослідженню класифікацій основних форм і видів корупції на основі визначення її специфіки. Системно представлено погляди науковців щодо групування форм і видів корупції, що створює теоретичну основу для застосування профілактичних заходів вже на ранніх стадіях корупційної поведінки. Доведено, що виділення класифікаційних ознак дає змогу найбільш повно представити сутність і зміст корупції як явища, що існує на стику сукупності суміжних наук. Представлено узагальнюючу типологію корупційних відносин, в основу якої покладено характеристику корупції як об'єктивно зумовленого, складного за складом суспільного явища, невід'ємною частиною якого є економічні, політичні, соціокультурні та інші відносини.

The article is devoted to the study of classifications of the main forms and types of corruption on the basis of its specificity. Systemically presented the views of scholars on the grouping of forms and types of corruption, which creates the theoretical basis for the application of preventive measures already in the early stages of corruption behavior. It is proved that the allocation of classification marks enables one to fully present the essence and content of corruption as a phenomenon that exists at the junction of the set of related sciences. The general typology of corruption relations is presented, which is based on the characteristic of corruption as an objectively predetermined, complex composition of the social phenomenon, an integral part of which are economic, political, socio-cultural and other relations.

On the basis of systematization of the classification features of the types and forms of corruption, the key theses are taught: corruption is a multifaceted problem; corruption has many aspects that are not always easy to detect; Corruption can take on different forms and come from the most diverse sources; the impact of corruption can be felt at different levels; corruption is not a fact artificially created, imposed and alien to society, but an objectively determined, complex compositional social phenomenon, an integral part of which is economic, political, socio-cultural and other relations; in the system of public administration in Ukraine, which is characterized by internal contradictions, isolation from citizens, new hybrid corruption practices have taken root.

Ключові слова: форми корупції; види корупції; типологія, корупційні відносини, система державного управління.

Key words: forms of corruption; types of corruption; typology, corruption relations, system of public administration.

ВСТУП

Корупція є досить складним соціально-політичним явищем, передумови виникнення якого історичні. Цей негативний феномен охоплює різні сфери суспільного життя, зокрема політичну, управлінську, економічну, соціальну, правову, тому його вивчення потребує знань з різних галузей науки — політології, економіки, соціології, юриспруденції, психології, філософії, державного управління тощо.

Вивчення різних форм і видів проявів корупції дає змогу отримати найбільш повне уявлення про цей феномен, способи його існування, рівень проникнення у державні інституції, роль та ступені "участі" в суспільних процесах, а також всебічно дослідити механізми та умови протидії йому, тим самим знизити загрозу національній безпеці та демократичному розвитку нашої країни.

На сьогодні існує безліч класифікацій видів корупції та типів корупційних відносин, але більшість з них не

претендує на всебічне вичерпне відображення форм і видів корупційних практик, а обмежуються декількома ознаками досліджуваного явища.

Необхідність дослідження теоретичного підґрунтя подолання корупції зумовлюється тим, що вона за ефектом ланцюгової реакції породжує цілий спектр інших системних проблем. Класифікація її форм та видів створює базис знань для застосування профілактичних заходів вже на початкових етапах корупційної поведінки, застосування дієвих превентивних заходів з чіткою ідентифікацією всього арсеналу форм і механізмів протидії.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Шляхом дослідження стану наукової розробленості проблеми корупції системно представити типологію корупційних відносин, в основу якої покладено характеристику корупції як об'єктивно обумовленого, складного за складом суспільного явища, невід'ємною час-

тиною якого є економічні, політичні, соціокультурні та інші відносини.

РЕЗУЛЬТАТИ

Корупція є проявом кризи у сферах суспільного життя, що виражається у глибокій невідповідності між механізмами управління суспільством і фундаментальними цілями його розвитку. Держава самостійно не може подолати корупцію, оскільки її структури та органи є головними носіями цього явища, його середовищем. Іншими словами, держава не може боротися сама із собою, а зацікавленість в обмеженні цього явища має проявляти суспільство, його найбільш активні члени та їх громадські об'єднання [5, с. 34].

Впровадження конструктивних змін у характер відносин між інститутами громадянського суспільства та держави, громадянами та представниками державної влади у напрямі забезпечення правопорядку з боку органів державної влади та посадових осіб та підвищення значущості ціннісних установок сприяють формуванню антикорупційного мислення та жорсткої позиції щодо корупційних діянь.

На думку професора з Каліфорнії Р. Клітгаарда, корупція є наслідком неефективної діяльності інститутів суспільства, рівень якої можна визначити за такою формулою:

Корупція = монополія владних повноважень + свобода в ухваленні рішень — підзвітність [10, р. 19].

З огляду на наведену формулу В. Соловйов класифікує корупцію за такими критеріями [7, с. 25]:

— за суб'єктами взаємодії — громадяни та державні службовці, приватні компанії та чиновники, громадськість та політичне керівництво;

— за видом вигоди — отримання прибутку або зменшення витрат;

— за спрямованістю — внутрішня і зовнішня.

Крім того, як вважає науковець, корупцію розрізняють за способом взаємодії суб'єктів, ступенем ієрархічності, передбачуваності, за методом отримання неправомірних переваг.

Досліджуючи сутність корупції, Т. Качкіна виокремлює складові цього соціального явища, які у системному вигляді подані з позиції класифікаційних ознак [3, с. 15—16]:

— суб'єкта (той, ким здійснюється корупційне діяння) — державну (державний службовець, чиновник або посадовець) або приватну особу, офіційно наділену владними повноваженнями, статусом, авторитетом чи будь-якою монополією на діяльність, що дає їй можливість задовольняти власні інтереси за рахунок інтересів держави і суспільства. Суб'єктом у корупційних діяннях є й особа, яка добровільно або примусово сприяє задоволенню інтересів корупціонера;

— сторони корупційних відносин — суб'єктів, які задіяні в системі корупційних правопорушень;

— мету корупційного діяння — пряму матеріальну і/або нематеріальну вигоду, переваги в чому-небудь;

— спосіб реалізації — використання службових повноважень, статусу, авторитету;

— сферу поширення — державний, громадський і приватний сектори в усіх сферах суспільного життя, а також менталітет;

— об'єкт — суспільні відносини, які призводять до корупційних правопорушень;

— форми — хабар (підкуп у вигляді грошових коштів, майна, надання переваг, пільг, послуг матеріального або нематеріального характеру, що їх обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову), чинення тиску, примусу, злидництва, розкрадання, зловживання службовим становищем, непотизм, кримінальний лобізм та ін.;

— сутність — конфлікт інтересів, суперечність між приватними інтересами посадової особи та її службовими повноваженнями, які вона використовує для прийняття необ'єктивного або упередженого рішення.

М. Селіхов пропонує кілька класифікацій видів корупції, зокрема, за характером впливу на право — правопорушення і зловживання публічним правом.

Вчений підкреслює, що до корупційних правопорушень відносяться корупційні злочини, адміністративні проступки, цивільно-правові правопорушення та дисциплінарні проступки, що характеризуються ознаками корупції. Всі інші порушення, що не відносяться до правопорушень, є, на його думку, зловживаннями публічним правом і пов'язані з порушенням приписів юридичних норм.

За суб'єктивною ознакою виділяються такі види корупції, як елітарна (політична) корупція і корупція посадових осіб.

З погляду об'єкта впливу в структурі державного механізму М. Селіхов виділяє такі види корупції, як корупція в органах законодавчої влади, корупція в органах виконавчої влади та корупція в органах судової влади.

За національним складом учасників корупційних відносин корупція поділяється на транснаціональну (міжнародну) і внутрішньодержавну [8, с. 31—33].

Слід відзначити класифікацію видів корупційних правопорушень, що запропонована О. Мізерієм [4, с. 18—19]:

1) за статусом суб'єктів:

- а) корупція в органах влади;
- б) корупція в приватному секторі;
- в) корупція в політиці, чи політична корупція;

2) за рівнями:

- а) низова;
- б) верхівкова;
- в) вертикальна;

3) за ступенем суспільної небезпечності:

- а) корупція-проступок;
- б) корупція-злочин.

Таким чином, виділяються чотири основні види корупційних правопорушень:

- цивільно-правові делікти;
- дисциплінарні проступки;
- адміністративні правопорушення;
- злочини.

Необхідно відзначити, що, крім власне корупційних правопорушень, існують інші форми корупції:

— фаворитизм, при якому дії керівника, високопоставленої особи або правителя зумовлюються впливом їх "улюбленців", фаворитів;

— непотизм (кумівство) — висунення на керівні посади осіб на основі кровноспоріднених зв'язків;

— протекціонізм — заступництво з боку посадових осіб щодо підлеглих їм осіб, а також суб'єктів підприємницької діяльності в обмін за винагороду;

Таблиця 1. Типологія корупційних відносин

Критерій	Типи
За сферою виникнення корупційних відносин (середовище поширення корупції)	Корупція у сфері державного управління. Парламентська корупція. Корупція на підприємствах. Корупція під час виборів. Громадський сектор
Програмні цілі корупційних відносин	Економічна корупція (пов'язана з тіньовою економікою). Політична (корупція політичних діячів). Корупція державних службовців
Хто постає ініціатором корупційних відносин	Підкуп з ініціативи особи, яка звертається з проханням до посадовця. Вимагання хабарів за ініціативою посадовця
Хто є хабародавцем	Індивідуальний хабар (з боку громадянина). Підприємницький хабар (з боку підприємств). Кримінальний підкуп (з боку кримінальних структур, наприклад, наркомафії)
Форма вигоди, яку отримує одержувач хабара від корупції	Матеріальна: - хабарництво. Нематеріальна (обмін послугами): - клієнталізм (його різновид - протекціонізм). - лобізм. - фаворитизм. - непотизм - незаконне привласнення публічних коштів для приватного використання
Цілі корупції з точки зору хабародавця	Хабар за порушення службових обов'язків. Хабар «за доброзичливе ставлення»
Ступінь централізації антикорупційних відносин	Централізована корупція «знизу вгору» (хабарі, регулярно збираються нижчестоящими чиновниками та розподіляють між ними та керівництвом). Децентралізована корупція (кожен хабародавець діє за власною ініціативою)
Рівень поширення корупційних відносин	Внутрішньодержавна: - Низова корупція (в нижчому і в середньому ешелонах влади) - Централізована (вертикальна) корупція «зверху вниз» (хабарі регулярно збираються вищими чиновниками, частково передаються їх підлеглим). - Верхівкова корупція (інституційна). Міжнародна корупція
Повторюваність корупційних відносин	Випадкова (одноразова). Системна
Вплив на право корупційних відносин	Правопорушення: - цивільно-правові делікти. - дисциплінарні проступки. - адміністративні правопорушення. - злочини. Зловживання
Результативність корупційних відносин	Отримання прибутку. Зменшення витрат

— лобізм — діяльність представників економічно сильних структур, що впливають на державну політику;

— незаконний розподіл і перерозподіл суспільних ресурсів і фондів;

— незаконна приватизація;

— незаконна підтримка і фінансування політичних структур (партій, громадських об'єднань);

— вимагання;

— надання пільгових кредитів, замовлень;

— знаменитий російський "блат" (використання особистих контактів для отримання доступу до суспільних ресурсів — товарів, послуг, джерел доходу, привілеїв) тощо [1, с. 72].

З точки зору виникнення та поширення корупційно-тіньових відносин доцільно приділити увагу типологізації, що представлена в наукових працях Н. Судьбіної. В основу типології корупційних відносин авторка покладає трирівневу структуризацію корупції.

На першому рівні корупція спрямована на створення фінансової бази впливових тіньових угруповань влади і пов'язана з незаконним фінансуванням, у тому числі політичних кампаній, партій і угруповань, інших державних і громадських організацій.

На другому рівні корупція проявляється як патологія "дозвільних" функцій різних інститутів адміністративної машини держави. Чим ширша номенклатура цих функцій, тим сильніше зростання корупції, здатної до надання ліцензії на експорт стратегічно важливих ресурсів, призначення "уповноважених" фінансових організацій тощо.

На третьому рівні корупція проявляється як патологія регулюючих функцій різних інститутів адміністративної системи держави, наприклад, встановлення певного рівня податків на експорт і импорт у деяких галузях економіки, розміру тих чи інших квот тощо.

Так, авторка виокремлює такі їх різновиди [9]:

за сферами поширення:

— економічна корупція (безпосередньо пов'язана з тіньовою економікою);

— політична (корупція в політичних колах);

— корупція державних службовців;

за суб'єктами:

— підкуп з ініціативи особи, яка звертається з проханням до посадовця;

— вимагання хабарів за ініціативою посадовця;

за об'єктами (хабарі з боку громадян),

— підприємницькі вчинки (з боку офіційно зареєстрованої організації);

— кримінальний підкуп (з боку кримінальних структур, пов'язаних з проституцією, наркотиками тощо);

за видами вигід від корупційних дій:

— грошові блага;

— послуги (патронаж, захист, лобізм);

за основними цілями:

— отримувач хабаря порушує свої обов'язки в інтересах особи, що дає хабар;

— хабар "за доброзичливе ставлення";

за рівнем централізації корупції:

— вертикальна корупція (хабарі передаються від підпорядкованих державних службовців — керівникам та неорганізованій корупції);

— автономна корупція (отримувач хабаря регулюють свою діяльність самостійно);

за ієрархічним рівнем:

— первинна (побутова) корупція, вона пов'язана з низовими посадами державних службовців;

— корупція середнього рівня (хабарі збираються молодшими чиновниками та передаються їх керівникам);

— корупція у вищих ешелонах влади;

— міжнародна корупція.

Якщо поставити за мету розширення критеріїв типологізації, то в основу додаткових класифікаційних ознак треба покласти врахування особливості існуючої в Україні системи державного управління, якій притаманні внутрішня суперечливість, відірваність від громадян, що призвело до появи нових гібридних корупцій-

них практик та функціонування державних інституцій, що конкурують між собою за хабарі (табл. 1).

Перелік викладених вище форм прояву і видів корупційних відносин не є вичерпним. Але ми прагнули показати своєрідність кожної з них, підкреслюючи ті ознаки, які роблять дані практики корупційними.

На нашу думку, корисність проведеної класифікації полягає в усуненні суперечностей між різними гуманітарними науками в підході до виявлення сутності корупції та найбільш повному змістовному наповненні термінологічного арсеналу при дослідженні корупційних відносин.

В основі фундаментальних причин корупційних відносин, що представлені в таблиці, лежить недосконалість інституційної системи і державної політики у сфері протидії корупції. Варто також відзначити, що вагому роль у загостренні окреслених проблем відіграє історичне минуле держави, її народу або нації, традиції, рівень культурного розвитку, характер (індивідуальність) конкретного державного чиновника — його принципів, рішучість, моральність тощо.

ВИСНОВКИ

Теоретичне осмислення та систематизація класифікаційних ознак типів та форм корупції дає можливість сформулювати такі ключові тези:

- корупція — це багатогранна проблема;
- корупція має множинні аспекти, що не завжди легко виявляються;
- корупція може набувати різних форм і відбуватися з найбільш різних джерел;
- вплив корупції може відчуватися на різних рівнях;
- корупція є не штучно створеним, нав'язаним і чужорідним суспільству фактом, а об'єктивно обумовлене, складне за складом суспільне явище, невід'ємною частиною якого є економічні, політичні, соціокультурні та інші відносини;
- у системі державного управління в Україні, якій притаманні внутрішня суперечливість, відірваність від громадян, вкоренилися нові гібридні корупційні практики.

Література:

1. Гилинский Я.И. Криминология: теория, история, эмпирическая база, социальный контроль / Я.И. Гилинский. — СПб.: Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2009. — 504 с.
2. Задорожний С.А. Протидія корупції як першочергове завдання місцевої влади [Електронний ресурс] / С.А. Задорожний // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2014. — № 5. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_5_11
3. Качкина Т.Б. Коррупция и основные элементы стратегии противодействия ей: учеб. пособие / Т.Б. Качкина, А.В. Качкин. — Ульяновск: ОАО "Област. тип. "Печат. двор", 2010. — 80 с.
4. Мизерий А.И. Уголовно-правовые и криминологические аспекты борьбы с коррупцией в органах власти: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук 12.00.08 "Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право" / А.И. Мизерий. — Нижний Новгород, 2000. — 29 с.

5. Невмержицкий Е.В. Коррупция в Украине: причины, наследки, механизмы протидії: монографія / Е.В. Невмержицкий. — К.: КНТ, 2008. — 364 с.

6. Прохоренко О.Я. Протидія корупції в Україні у середовищі державних службовців / О.Я. Прохоренко, О.О. Гринчак // Інвестиції: практика та досвід. — 2012. — № 1. — С. 99—101.

7. Соловйов В.М. Основні підходи до формування національної антикорупційної стратегії в сучасних умовах / Б.Л. Розвадовський, В.М. Соловйов // Наука і правоохорона. — 2010. — № 4 (10). — С. 23—27.

8. Селихов Н.В. Коррупция в государственном механизме современной России (теоретические аспекты): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Н.В. Селихов. — Екатеринбург, 2001. — 268 с.

9. Судьбина Н.А. Актуальные проблемы сокращения масштабов теневой экономики России / Н.А. Судьбина // Транспортное дело России. — 2012. — № 4. — С. 3—5.

10. Johnson G. Exploring Corporate Strategy / G. Johnson, K. Scholes — 6th ed. — Pearson Education Ltd: FT Prentice Hall. — 2002. — 1082 p.

References:

1. Hylynskyj, Ya.Y. (2009), *Krymynolohyia: teoriya, ystoryia, empyrycheskaia baza, sotsyal'nyj kontrol'* [Criminology: theory, history, empirical base, social control], Yurydycheskyj tsentr Press, St.Petersburg, Russia.
2. Zadorozhnyj, S.A. (2014), "Fighting corruption as a priority task of local authorities", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 5, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_5_11 (Accessed 15 Sept 2018).
3. Kachkina, T.B. and Kachkyn, A.V. (2010), *Korruptsiya y osnovnye elementy stratehyy protyvodejstvyya ej* [Corruption and the main elements of the strategy to counter it: Textbook], ОАО "Oblastnaia tipohrafiya "Pechatnyj dvor", Ul'ianovsk, Russia.
4. Myzeryj, A.Y. (2000), "Criminal law and criminological aspects of the fight against corruption in government", Ph.D. Thesis, Law, Nyzhnyj Novhorod, Russia.
5. Nevmerzhyts'kyj, Ye.V. (2008), *Korupciia v Ukpaini: ppychyny, naslidky, mexanizmy ppytydii* [Corruption in Ukraine: Causes, Consequences, Mechanisms of Counteraction], KNT, Kyiv, Ukraine.
6. Prokhorenko, O.Ya. and Hrynchak, O.O. (2012), "Fighting corruption in Ukraine among civil servants", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 99—101.
7. Pozvadovs'kyj, B.L. and Solovjov, V.M. (2010), "Innovative approaches to fostering national anti-cultural development in contemporary intellectual", *Nauka i pravoohorona*, vol. 4 (10), pp. 23—27.
8. Selykhov, N.V. (2001), "Corruption in the state mechanism of modern Russia (theoretical aspects)", Abstract of Ph.D. dissertation, Law, Ekaterynburh, Russia.
9. Sud'byna, N.A. (2012), "Actual problems of reducing the scale of the shadow economy of Russia", *Transportnoe delo Rossyy*, vol. 4, pp. 3—5.
10. Johnson, G. and Scholes, K. (2002), *Exploring Corporate Strategy*, 6th ed, Pearson Education Ltd, London, UK.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2018 р.

УДК 35.07:351.86:355.45

С. І. Крук,
к. пед. н., начальник Головного управління Державної служби України
з надзвичайних ситуацій у Рівненській області

ІНСТИТУЦІЙНІ СИЛИ Й ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

S. Kruk,
PhD in Pedagogical Sciences, Head of the Main Department
of the State Emergency Service of Ukraine in the Rivne region

INSTITUTIONAL FORCES AND INSTRUMENTS OF STATE ADMINISTRATION IN THE FIELD OF NATIONAL SECURITY

Беручи до уваги сучасні трансформаційні процеси в системі державного управління та переваги інституційного підходу, що дає змогу гарантувати соціальний розвиток, у цій статті висунуто й обгрунтовано гіпотезу щодо формування трансформаційного потенціалу використання цих інструментів у сфері підтримки національної безпеки України. Використання цих інструментів у межах інституційного підходу в цій сфері можливе за умови прийняття відповідного закону. Установлено, що такий закон було прийнято Верховною Радою України 21 червня 2018 року. Визначено, що Президент України, Верховна Рада України, Державна надзвичайна служба України, Міністерство внутрішніх справ України та інші інституції формують сили національної безпеки, які мають право визначати глибину участі у забезпеченні цієї безпеки.

Considering the modern transformative processes in the system of state administration and the advantages of institutional approach, which make it possible to guarantee social development, the paper advances and proves a hypothesis concerning the transformative potential of the use of these tools in the field of support of national security in Ukraine. The use of these tools within an institutional approach in this field is possible under the condition of entering into adoption of the relevant law. It was established that such a law was passed by the Verkhovna Rada of Ukraine on June 21, 2018. It was determined that the President of Ukraine, Parliament of Ukraine, State Emergency Service of Ukraine, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, etc. shall forces of national security, which are entitled to determine the depth of participation in ensuring this security.

Ключові слова: державне управління, система, інституційна діяльність, національна безпека, органи державної влади.

Key words: public administration, system, institutional activity, national security, public authorities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Система державного управління у сфері забезпечення національної безпеки — складне поняття, зміст якого охоплює такі основні складові елементи: 1) суб'єктів державного управління, тобто органи державної влади, а також недержавні інституції, які долучаються до процесу формування державної політики у сфері національної безпеки; 2) об'єкти державного управління, тобто сфера національної безпеки, що передбачає застосування означеними суб'єктами необхідного інституційного інструментарію для забезпечення її необхідного рівня; 3) відповідну управлінську діяльність. У вітчизняному законодавстві нещодавно відбулися суттєві зміни — прийняття Закону України "Про національну безпеку України" і Стратегія розвитку системи Міністер-

ства внутрішніх справ України до 2020 року [2; 3]. Зважаючи на це, потребує конкретизації інституційні напрямки функціонування системи державного управління у сфері забезпечення національної безпеки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Організаційні, правові, економічні та інші аспекти здійснення внутрішньо-і зовнішньополітичної, а також безпекової діяльності України певною мірою розглядаються у дослідженнях М. Баймуратова, М. Білоусова, С. Войцеховської, І. Домбровського, С. Домбровської, І. Грицяка, О. Євсюкова, А. Зленко, Д. Карамишева, В. Кравченко, С. Полторака, В. Садкового, Є. Тихонова та інших [1].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є провести комплексне дослідження інституційних засад та інструментів реалізації державного управління у сфері забезпечення національної безпеки. Усе це й становить мету нашого дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Всесвітньо відомий вчений і громадський діяч Т. Гоббс (1588—1679) підкреслював, що безпека народу — це заняття держави. Вона має забезпечувати довіру суспільства, оскільки немає нічого більш розумного для людини як забезпечити її нормальну життєдіяльність, вчасно вжити запобіжних заходів, тобто застосувати відповідну силу.

Як будь-яке соціально-правове утворення, система державного управління у сфері національної безпеки України має свою мету (належний розвиток і функціонування об'єкту впливу), принципи та функції, вирішує завдання властивими тільки її методами й інструментами, а також засобами, тобто використовує певні організаційно-правові й функціональні механізми. Крім того, цю систему складають виклики та загрози національній безпеці у зовнішньополітичній сфері, національні інтереси, цінності та потреби (об'єкти), державні й недержавні суб'єкти забезпечення внутрішньо- і зовнішньополітичної діяльності України.

Методи й інструменти державного управління у сфері національної безпеки представляють собою різні способи, прийоми та засоби цілеспрямованого, організуючого впливу суб'єктів управління на розвиток цієї сфери. Саме методи управління виражають змістовий бік управлінського впливу, тому їх, як правило, фіксуються в нормативно-правових актах. Власне, методи визначають якісний бік державного управління, тому вдосконалювати його та підвищувати ефективність, насамперед, означає вдосконалювати методи державного управління. Узагальнення та наукове осмислення всього масиву відомих практиці методів державного управління дає змогу визначити їх конкретне призначення з огляду на предмет нашого дослідження, що зводиться до такого:

1. Установлення правил поведінки в означеній сфері, тобто обов'язкових для учасників управлінських відносин нормативів.
2. Нагляд і контроль за поведінкою учасників управлінських відносин.
3. Застосування стимулюючих засобів впливу на керовані об'єкти.
4. Застосування у разі потреби офіційних заходів примусового характеру з метою забезпечення належного порядку у сфері державного управління тощо.

Важливим фактором розуміння суті державного управління у сфері національної безпеки є усвідомлення його принципів. Ознайомившись з науковими поглядами провідних науковців Г. Атаманчука, С. Домбровської, В. Малиновського та ін. [1] та інших щодо поняття "принципи державного управління" та з особливостями забезпечення провадження безпекової діяльності в Україні, вважаємо, що принципи державного управління у

сфері національної безпеки — це закономірності, правила, положення та норми поведінки, за якими діють учасники організації державного управління у сфері внутрішньо- і зовнішньополітичної діяльності, і які спрямовані на проведення внутрішньої та зовнішньої безпекової політики шляхом підтримання мирного та взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства на основі загальновизнаних принципів і норм міжнародного права та визначають вимоги до системи, структури, організації й процесу державного управління, до побудови органів управління та методів здійснення функцій управління.

На наше переконання, до основних принципів державного управління у сфері забезпечення національної безпеки можна віднести такі: пріоритет прав і свобод людини та громадянина; верховенство права; пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів; своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам; чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної безпеки; демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони; використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки.

Упровадження цих принципів стосується як суб'єктів державного управління, так й об'єктів. Щодо об'єкта державного управління у сфері національної безпеки й оборони, то він включає в себе таке: 1) людину і громадянина, їхні конституційні права і свободи; 2) національну безпеку держави, її територіальну цілісність та недоторканність державного кордону; 3) міжнародні відносини. У продовження відзначимо, що суб'єкти системи державного управління у сфері зовнішньополітичної діяльності тісно взаємодіють між собою, але кожний із них спеціалізується на вирішенні конкретних завдань відповідно до своєї предметної компетенції. У результаті такої взаємодії ці суб'єкти доповнюють один одного, унаслідок чого утворюють єдину організаційно-функціональну систему, яка виступає ядром забезпечення провадження безпекової діяльності держави.

На підставі вищевказаного робимо висновок, що система державного управління у сфері національної безпеки становить комплекс теоретико-методологічних, нормативно-правових, політико-дипломатичних, інформаційно-аналітичних, організаційно-управлінських, науково-технічних та інших заходів, які вживаються органами виконавчої влади у внутрішньо- і зовнішньополітичній сфері, спрямованих на забезпечення провадження безпекової діяльності в умовах нестабільності, що передбачає зміцнення обороноздатності та забезпечення національної безпеки України, з метою захисту суверенітету, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів України, реалізації її політичних, торговельно-економічних та інших національних інтересів, а також відновлення територіальної цілісності Української держави.

Варто відзначити, що Закон України "Про національну безпеку України" [2] (як і нова Воєнна доктрина

Україні) визначає сили безпеки й оборони. До них входять такі інституції:

- Мінборони;
- ЗСУ;
- МВС;
- Нацгвардія;
- Нацполіція;
- Держприкордонслужба;
- Державна міграційна служба;
- Державна служба з надзвичайних ситуацій;
- СБУ;
- Управління держохорони;
- Держслужба спецзв'язку та захисту інформації;
- Державна спеціальна служба транспорту;
- Апарат РНБО;
- розвідувальні органи;
- центральний орган виконавчої влади щодо військово-промислової політики та інші органи.

Серед усіх цих інституцій одне з визначальних місць займає Президент України [там само]. Оскільки згідно із Конституцією України він є верховним головнокомандувачем, керує всіма силами безпеки й оборони, що охоплює таке:

- оголошує війну та вводить воєнний стан / надзвичайний стан;
- приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію;
- видає накази, директиви з питань оборони;
- очолює Раду національної безпеки та оборони;
- призначає та звільняє секретаря РНБО та його заступників;
- призначає / звільняє вище командування ЗСУ (за рекомендаціями головнокомандувача);
- затверджує пропозицію про утворення Ставки верховного головнокомандувача, яку подає РНБО та ін.

Щодо Міністерства оборони України, то відповідно до нового Закону України "Про національну безпеку України" [2] новації торкнулися його (міністерства) у перспективі. Як і раніше, це міністерство повинне займатися підготовкою держави до оборони, воєнної та військово-технічної політикою, оборонним плануванням, дбати про розподіл ресурсів, свою кадрову політику, ресурсним забезпеченням ЗСУ тощо. Разом із тим, міністр оборони має бути цивільною особою (не військовою), а також його заступники. У законі [там само], зокрема міститься норма, за якою міністр оборони України призначається на посаду Верховною Радою України за поданням президента України з числа цивільних осіб. Перший заступник міністра оборони України та заступники міністра оборони України також призначаються з числа цивільних осіб [там само, ст. 15]. У прикінцевих положеннях [там само] зазначено, що цей закон набирає чинності з наступного дня його опублікування, окрім статті 15 про призначення цивільного міністра оборони та його заступників, останні положення набирають чинності з 1 січня 2019 року.

Щодо Міністерства внутрішніх справ України, то останні зміни у законодавство про нацбезпеку й оборону не суперечать прямим законам, які стосуються правоохоронних органів, а також документам щодо розвитку си-

стеми МВС України. Разом із тим, потребують узгодження положення Закону України "Про національну безпеку України" із Стратегією розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року, зокрема в частині пріоритетів такого розвитку (забезпечення охорони прав людини і основних свобод, інтересів суспільства і держави; підтримання публічної безпеки і порядку; організація цивільного захисту, запобігання виникненню НС і ліквідація їх наслідків тощо) [2; 3].

ВИСНОВКИ

У статті обстоюється позиція, що національна безпека відзначається процесами інституціоналізації. Вони, у свою чергу, забезпечуються такими елементами системи державного управління, як принципи, суб'єкти, функції, інструменти, ресурси тощо. Їх приводять у рух відповідні інституційні механізми державного управління.

Установлено, що складність завдань, які вирішуються суб'єктами державного управління у сфері національної безпеки під час упровадження цих механізмів, залежить від проведеної на основі моніторингу оцінки тих чи інших безпекогенних чинників, ступеня їх небезпеки і можливих наслідків у випадку реалізації. Зважаючи на те, що розкриття завдань системи державного управління у цій сфері за умови внутрішньо- і зовнішньополітичної діяльності за всіма згаданими вище критеріями займе істотну частину дослідницької роботи, вони становитимуть предмет наших подальших наукових досліджень.

Література:

1. Домбровська С. М. Механізми забезпечення державної соціальної безпеки в Україні / С. М. Домбровська // Наукові праці: науково-методичний журнал. Державне управління. — Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. — Вип. 242. Т. 254. — С. 28—32.
2. Про національну безпеку України [Електронний ресурс]: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
3. Стратегія розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mvs.gov.ua/ua/pages/strategiya_2020.htm

References:

1. Dombrovska, S.M. (2015), "Mechanisms of software of the state security in Ukraine", *Naukovi praci: Nauko-metodychnyj zhurnal. Dergavne upravlinnya*, vol. 242 (254), pp. 28—32.
2. Verhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On national security of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (Accessed 15 September 2018).
3. The development strategy of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine until 2020. Available at: http://mvs.gov.ua/ua/pages/strategiya_2020.htm (Accessed 14 September 2018).

Стаття надійшла до редакції 14.09.2018 р.

О. П. Євсюков,
к. псих. н., докторант Навчально-науково-виробничого центру,
Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

СПЕЦИФІКА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

O. Yevsyukov,
PhD in psychology, doctoral candidate of the Educational-scientific-production Centre,
National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

THE SPECIFICS OF STATE REGULATION OF THE SOCIAL AND ECONOMIC SECURITY IN UKRAINE

У статті окреслено складові системи державного забезпечення соціально-економічної безпеки. Зазначено, що система забезпечення соціально-економічної безпеки містить у собі сукупність суб'єктів соціально-економічної безпеки, систему мір і діяльність щодо їх реалізації з метою захисту життєво важливих соціально-економічних інтересів особистості, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх погроз. Проаналізовано стратегію державного регулювання соціально-економічної безпеки. Відмічено, що стратегія забезпечення соціально-економічної безпеки України може включати характеристики умов, факторів, найважливіших параметрів і граничних показників, досягнення яких забезпечить можливості для функціонування всієї системи забезпечення життєво важливих соціально-економічних інтересів. Розроблено методологічний підхід до формування системи державного забезпечення соціально-економічної безпеки, який містить низку ключових елементів системи забезпечення соціально-економічної безпеки.

The components of the system of state ensuring of the social and economic security are designated in the article. It is noted that the system of social and economic security includes a set of subjects of the social and economic security, and also the system of measures and activities for their realization for the purpose of protection of the vital social and economic interests of the personality, society and the state against external and internal threats. The strategy of state regulation of the social and economic security is analysed. It is noted that the strategy of ensuring of the social and economic security of Ukraine can include the characteristic of conditions, factors, important parameters and limit indicators which achievement will provide opportunities for functioning of all system of ensuring of the vital social and economic interests. The methodological approach to formation of the system of state ensuring of the social and economic security which contains a number of key elements is developed.

*Ключові слова: система, соціально-економічна безпека, методологічний підхід, стратегія.
Key words: system, social and economic security, methodological approach, strategy.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Забезпечення соціально-економічної безпеки являє собою цілеспрямовану діяльність (господарську, нормотворчу, аналітичну, організаційну, оператив-

но-розшукову тощо) всіх суб'єктів забезпечення соціально-економічної безпеки, що систематично здійснюється, та орієнтована на захист життєво важливих соціально-економічних інтересів. Відповідно,

це обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Державне регулювання соціально-економічної безпеки досліджувалося в межах багатьох наукових праць, зокрема, таких вчених: В.І. Куценко [3], М.М. Лаврентьєв [4], В.Є. Воротін [2] та ін.

Однак взаємозв'язок стратегій та системи державного регулювання соціально-економічної безпеки все ще залишається недостатньо висвітленим.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є дослідження специфіки державного регулювання соціально-економічної безпеки в Україні.

Для досягнення поставленої мети в роботі є доцільними постановка та вирішення таких завдань:

- окреслити складові системи державного забезпечення соціально-економічної безпеки;
- проаналізувати стратегію державного регулювання соціально-економічної безпеки;
- розробити методологічний підхід до формування системи державного забезпечення соціально-економічної безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основними етапами забезпечення соціально-економічної безпеки є такі:

- виділення життєво важливих соціально-економічних інтересів у кожній сфері господарської діяльності;
- створення механізмів прогнозування й виявлення погроз;
- формування системи протидії існуючим і можливим погрозам;
- розробка механізмів взаємодії всіх суб'єктів системи соціально-економічної безпеки [2; 3].

Система забезпечення соціально-економічної безпеки містить у собі сукупність суб'єктів соціально-економічної безпеки, систему мір і діяльність щодо їх реалізації з метою захисту життєво важливих соціально-економічних інтересів особистості, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх погроз.

Суб'єктами забезпечення соціально-економічної безпеки є держава та її структури, юридичні й фізичні особи, інші суб'єкти господарювання.

Основним суб'єктом соціально-економічної безпеки, що забезпечує її реалізацію на національному, суспільному, державному рівні та чинить істотний вплив на забезпечення соціально-економічної безпеки особистості (громадянина) є держава, що реалізує функції в зазначеній сфері через органи законодавчої, виконавчої й судової влади.

Юридичні та фізичні особи (громадяни) забезпечують своєю діяльністю власну соціально-економічну безпеку, захищаючи й реалізуючи життєво важливі соціально-економічні інтереси, але також зобов'язані, відповідно до норм діючого законодавства, не допус-

кати обмеження національних і державних інтересів, забезпечувати умови для їхньої пріоритетної реалізації [1; 4].

До системи органів, що забезпечують соціально-економічну безпеку входять такі: Президент України, Кабінет Міністрів України, органи законодавчої й виконавчої влади всіх рівнів, Міністерства й відомства, підприємства й установи різних форм власності та сфер діяльності, юридичні й фізичні особи.

Система забезпечення соціально-економічної безпеки поєднує цілеспрямовану діяльність державних органів, посадових осіб і громадян України щодо захисту життєво важливих соціально-економічних інтересів особистості, суспільства й держави від всіх видів погроз зовнішнього й внутрішнього характеру.

Для забезпечення соціально-економічної безпеки зазначеними суб'єктами здійснюється система мір (правового, економічного, організаційного, аналітичного, оперативно-розшукового й іншого необхідного для захисту соціально-економічних інтересів характеру), що містять:

- розробку економічних механізмів регулювання системи соціально-економічних відносин у суспільстві;
- прийняття правових нормативних актів, що закріплюють сформовану систему соціально-економічних відносин і регулюють практику господарської діяльності;
- здійснення організаційних й управлінських дій, що забезпечують функціонування всіх суб'єктів господарювання й ефективну, еквівалентну реалізацію їхніх інтересів [1; 4].

Предметом державної діяльності в області забезпечення національної соціально-економічної безпеки є:

- визначення й моніторинг факторів, що підривають стійкість соціально-економічної системи й держави в короткостроковій і довгостроковій перспективі;
- формування й впровадження соціально-економічної політики (визначення цілей, пріоритетів, завдань і напрямків забезпечення соціально-економічної безпеки) [2].

Пріоритетні напрямки забезпечення соціально-економічної безпеки повинні формулюватися в Стратегії забезпечення соціально-економічної безпеки України.

Стратегія забезпечення соціально-економічної безпеки України — це система політичних, економічних, організаційних, правових мір, що забезпечують виділення національних життєво важливих соціально-економічних інтересів суспільства й всіх громадян, підприємств, Міністерств і відомств, суб'єктів господарювання й погроз їхньої діяльності протягом історичному відрізка часу в умовах сформованої зовнішньополітичної та соціально-економічної обстановки. Стратегія забезпечення соціально-економічної безпеки України може включати характеристику умов, факторів, найважливіших параметрів і граничних показників, досягнення яких забезпечить можливості для функціонування всієї системи забезпечення життєво важливих соціально-економічних інтересів [4].

На основі Стратегії забезпечення соціально-економічної безпеки України Міністерства й відомства повинні формувати Плани заходів щодо забезпечення соціально-економічної безпеки у відповідній сфері господарської діяльності.

Кожний із суб'єктів забезпечення соціально-економічної безпеки виконує свої функції в певній сфері господарської, управлінської або організаційної діяльності, реалізує діяльність щодо забезпечення соціально-економічної безпеки за рахунок розробки мір економічного, правового, аналітичного, оперативного-розшукового й іншого характеру відповідно до компетенції, покладеної на нього законодавством України.

Стратегія забезпечення соціально-економічної безпеки становить основу планування діяльності кожного суб'єкта. Зміст цієї діяльності визначається моделлю, що розробляється кожним із суб'єктів стосовно специфіки діяльності в тій або іншій сфері з урахуванням:

- умов тієї сфери господарської діяльності, у межах якої цей суб'єкт здійснює свою діяльність;

- наявних у розпорядженні суб'єкта механізмів, засобів і мір протидії погрозам, можливостей їхнього запобігання;

- функцій, які той або інший структурний підрозділ виконує в рамках господарської діяльності [1; 3].

Побудова системи забезпечення соціально-економічної безпеки, так само як і національної безпеки у цілому, повинна базуватися на методологічному підході, що включає такі елементи системи забезпечення безпеки:

- виявлення погроз і суб'єктів погроз соціально-економічної безпеки в сучасних умовах;

- визначення об'єктів захисту;

- механізм виявлення життєво важливих соціально-економічних інтересів країни або суб'єкта господарювання, сфер і особливостей їхньої реалізації;

- виявлення суб'єктів, чия діяльність завдає шкоди життєво важливим соціально-економічним інтересам особистості, підприємства, суспільства та держави;

- визначення ознак, які свідчать про здійснення дій, що наносять збиток життєво важливим соціально-економічним інтересам країни або суб'єкта господарювання;

- визначення основних факторів і умов, що складаються в сфері забезпечення соціально-економічної безпеки держави або підприємства;

- аналіз особливостей і механізмів завдання збитків життєво важливим соціально-економічним інтересам країни або господарюючих суб'єктів;

- визначення компетенції й взаємин органів, що здійснюють діяльність щодо забезпечення соціально-економічної безпеки;

- формування системи мір щодо реалізації життєво важливих соціально-економічних інтересів;

- діяльність щодо протидії погрозам соціально-економічній безпеці та локалізації їхніх наслідків [2; 4].

Варто підкреслити, що ефективність діяльності щодо забезпечення соціально-економічної безпеки буде тим вищою, чим більш чітко будуть визначені об'єкт захисту й погрози. Саме від розуміння того, що необхідно захищати й від чого залежить зміст Стратегії забезпечення соціально-економічної безпеки України зале-

жить діяльність кожного суб'єкта системи забезпечення соціально-економічної безпеки.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, у результаті проведення даного дослідження було отримано такі результати.

1. Окреслено складові системи державного забезпечення соціально-економічної безпеки. Зазначено, що система забезпечення соціально-економічної безпеки містить у собі сукупність суб'єктів соціально-економічної безпеки, систему мір і діяльність щодо їх реалізації з метою захисту життєво важливих соціально-економічних інтересів особистості, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх погроз.

2. Проаналізовано стратегію державного регулювання соціально-економічної безпеки. Відмічено, що стратегія забезпечення соціально-економічної безпеки України може включати характеристики умов, факторів, найважливіших параметрів і граничних показників, досягнення яких забезпечить можливості для функціонування всієї системи забезпечення життєво важливих соціально-економічних інтересів.

3. Розроблено методологічний підхід до формування системи державного забезпечення соціально-економічної безпеки, який містить низку ключових елементів системи забезпечення соціально-економічної безпеки.

Література:

1. Воронкова В.Г. Соціально-орієнтоване державне управління: монографія / В.Г. Воронкова, О.О. Фурсін, Н.В. Сапа; під ред. В.Г. Воронкової. — Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2011. — 256 с.

2. Воротін В.Є. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / В.Є. Воротін, Я.А. Жаліл; за заг. ред. В.Є. Воротіна. — К.: Вид-во НІСД, 2010. — 288 с.

3. Куценко В.І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку / В.І. Куценко, В.П. Удовиченко. — Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2011. — 656 с.

4. Лаврент'єв М.М. Державне регулювання соціально-економічного розвитку регіонів України / М.М. Лаврент'єв // Продуктивні сили і регіональна економіка. — 2008. — Ч. 1. — С. 28—33.

References:

1. Voronkova, V. H. (2011), *Sotsial'no-orientovane derzhavne upravlinnya* [Socially oriented public administration], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

2. Vorotin, V. Ye. (2010), *Derzhavne upravlinnya rehional'nyy rozvytkom Ukrayiny* [State regulation by regional development of Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.

3. Kucenko, V. I. (2011), *Social'na bezpeka v konteksti stalogo rozvytku* [Social security in the context of sustainable development], Vy'davec' Lozovy', Chernigiv, Ukraine.

4. Lavrent'yev, M. M. (2008), "State regulation of social and economic development of regions", *Productive forces and regional economy*, vol.1, pp. 28—33.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2018 р.

УДК 351.86

М. М. Любецька,
здобувач, Хмельницький університет управління та права

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ, ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ (ОСІБ), ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

М. Liubetska,
Candidate for a degree of Khmelnytskyi university of management and law

ANALYSIS OF EXTERNAL EXPERIENCE TO PROVIDE SOCIAL SERVICES, IMPLEMENTING THE SOCIAL SUPPLY OF FAMILIES (PERSONS) WHICH ARE EXPERIENCED IN LIFE CONDITIONS OF LIVING

У статті висвітлено зарубіжний досвід становлення, організації та правового забезпечення системи соціального захисту. Головну увагу зосереджено на особливостях соціального захисту сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах у країнах Європи та США. Зазначено, що в умовах реформування системи державного управління та соціального захисту населення, особливої уваги набуває питання вивчення та аналізу зарубіжного досвіду з метою вдосконалення системи надання соціальних послуг в Україні. Здійснено аналіз, систематизацію, порівняння, узагальнення та зіставлення наукових поглядів щодо адміністративно-правового регулювання соціального обслуговування та контролю в зарубіжних країнах. Наголошено, що зміни у суспільстві змушують вести пошуки ефективних механізмів надання комплексної соціальної допомоги сім'ям (особам), залежно від індивідуальних потреб і ресурсів. З цією метою охарактеризовано досвід розвинених країн, таких як Франція, Німеччина, Великобританія, Італія та США. Доведено, що в розвинених країнах світу соціальна сфера є одним із пріоритетних напрямків державної політики, важливим проявом якої виступає надання громадянам, які потребують соціальної підтримки, найбільшого сприяння та забезпечення соціальними послугами. Узагальнено закордонний досвід надання соціальних послуг, який варто враховувати для подальшого вдосконалення інституту соціальних послуг в Україні.

The article deals with the foreign experience of formation, organization and legal support of social protection systems. The main focus is on the peculiarities of social protection of families (individuals) who are in difficult living conditions in Europe and the USA. It is noted that in the conditions of reforming the system of public administration and social protection of the population, the issue of studying and analyzing foreign experience with the purpose of improving the system of provision of social services in Ukraine is becoming more acute. The analysis, systematization, comparison, generalization and comparison of scientific views on the administrative and legal regulation of social services and control in foreign countries is carried out. It is stressed that changes in the society force the search for effective mechanisms for providing comprehensive social assistance to families (individuals), depending on individual needs and resources. For this purpose, experience of developed countries such as France, Germany, Great Britain, Italy and the United States has been characterized. It is proved that in the developed countries of the world the social sphere is one of the priority directions of the state policy, the important manifestation of which is the provision of the citizens who need social support, the greatest assistance and provision of social services. The foreign experience of providing social services is summarized, which should be taken into account for the further improvement of the Institute of Social Services in Ukraine.

Ключові слова: зарубіжний досвід надання соціальних послуг, сім'я (особа), яка перебуває у складних життєвих обставинах, соціальні послуги.

Key words: foreign experience in providing social services, family (person) in difficult living conditions, social services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах суспільно-політичної та економічної нестабільності в Україні сім'я зазнає істотних змін, що впливають на її нормальне та повноцінне функціонування.

До актуальних проблем, з якими зустрічається сучасна українська сім'я, належать: збільшення кількості розлучень, падіння престижу традиційного шлюбу, суперечність між чоловічою і жіночою ролями в сім'ї, між

ролями професійними і сімейними, незабезпеченість, безробіття, низька згуртованість сімейної групи, послаблення зв'язків із старшим поколінням, масова бездітність чи малодітність, народження дітей поза шлюбом, зниження виховного й соціалізуючого потенціалу [1, с. 11].

Забезпечення соціальної безпеки та гарантування надання соціальних послуг сім'ям (особам), що потребують підтримки, є однією з ключових завдань соціальної політики, важливим фактором успішного розвитку будь-якої країни. Власне така безпека являє собою стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, сім'ї та суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз. Її об'єктами є всі основні елементи соціальної системи забезпечення якості та рівня життя, регульовані загальнодержавною соціальною політикою. Світовий досвід вказує на те, що без активної регулюючої ролі держави не може бути ефективної, соціально орієнтованої ринкової економіки та дієвості забезпечення соціальної безпеки країни. Зважаючи на це актуальним є здійснення аналізу зарубіжного досвіду щодо надання соціальних послуг, соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

До розгляду деяких аспектів соціального захисту населення розвинених країн зверталися вітчизняні та зарубіжні науковці, такі як: В. Антропов, М. Кашуба, Р. Корнюшина, Л. Смола, В. Чепінога, Г. Еспін, Андерсен, А. Розеншон та ін., зокрема увага в їх роботах приділялася соціальній політиці у сфері соціального захисту населення.

Однак зазначена проблематика щодо аналізу зарубіжного досвіду здійснення соціальної роботи та забезпечення вразливої категорії населення соціальними послугами й досі залишається не достатньо вивченою.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду, який варто враховувати для подальшого вдосконалення інституту соціальних послуг в Україні та важливого аспекту визначення подальших шляхів розвитку надання соціальних послуг та здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які потребують допомоги.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Система соціального захисту сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, виступає одним з інститутів реалізації соціально-економічної політики, мета якої полягає у забезпеченні соціальної стабільності і розвитку суспільства. Для досягнення цієї мети необхідним є наявність дієвого механізму соціального захисту.

Повноцінна та ефективна система соціального захисту забезпечує: гідне соціальне існування особи, повагу до її честі і гідності; всебічний обсяг використання системи соціального простору; обґрунтований та законодавчо закріплений розподіл соціальних послуг, виплат і пільг в межах створеної системи; забезпечення ефективності функціонування закладів соціального захисту.

З метою вирішення поставлених завдань створюється державна система, яка включає законодавче, правове та організаційне забезпечення її існування, систему органів різних рівнів, контроль за їх діяльністю, державне фінансування визначених програм, залучення громадськості до участі у системі соціального захисту громадськості через громадські організації, фонди, неурядові і міжнародні фонди.

Вивчення досвіду зарубіжних країн має для України важливе значення для розбудови власної системи соціального захисту.

На сторінках наукових джерел зазначена проблема ще не отримала цілісного висвітлення. Світовий досвід переконливо свідчить, що налагодженість відносин у соціальній сфері не лише підвищує рівень існування людини в суспільстві, а й багато в чому формує її ставлення до держави та процесів, які в ній відбуваються. Водночас існуючий світовий досвід є важливим чинником, який слід враховувати для подальшого вдосконалення правового регулювання відповідних процесів, що на сьогодні відбуваються в нашій державі. Значною мірою це стосується інституту соціального захисту та надання соціальних послуг, який динамічно розвивається в сучасному світі.

Слід зазначити, що соціальна сфера в окремих країнах має певні особливості надання соціальних послуг не лише з позицій врахування їх кількісних та якісних характеристик, а й з урахуванням ступеня державного регулювання.

Під час аналізу системи і особливостей надання соціальних послуг, зокрема і здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, привертає увагу насамперед досвід розвинених країн, як Франція, Німеччина, Великобританія та Італія, оскільки ці країни не лише входять до тридцяти країн із найвищим рівнем соціального розвитку, а є також європейськими, що важливо враховувати з огляду на посилення євроінтеграційних тенденцій сучасної України. Також у статті наведено аналіз здійснення соціальних послуг в США.

О. Березін, М. Безпарточний та Л. Нікілєва визначили особливості французької системи соціального захисту населення, до яких віднесли розгалужену систему професійно-галузевих схем соціального страхування, розвинену систему родинних виплат, яка стала результатом тривалої еволюції, значну роль додаткових систем соціального захисту, особливо у сфері пенсійного й медичного страхування [2, с. 50—51].

У Франції соціальні послуги надаються за такими напрямками: сфера охорони здоров'я (охорона здоров'я матері й дитини, служби допомоги в хатній роботі, установи для людей з обмеженими можливостями), освіта (соціальне забезпечення в школах: сестри-доглядальниці й няні, соціальні працівники й психологи, соціальні послуги при університетах), правосуддя (служби соціальних послуг та установи для правопорушників, ув'язнених і їх сімей), молодь і спорт (центри дозвілля, літні табори відпочинку тощо), містобудування й муніципалітети, сільськогосподарські кооперативи, а також трудова й професійна підготовка [3, с. 204].

У Франції існує державна програма "Велика сім'я", яка адресована багатодітним сім'ям. Ця програма існує

з 1921 року і в рамках загальної державної політики по стимулюванню народжуваності пропонує багатодітним сім'ям субсидування і пільги. Багатодітним сім'ям надаються податкові пільги [14]. Для дітей до шести років сім'ям надається матеріальна допомога для замовлення послуг вихователя [15].

Отже, у Франції соціальне обслуговування є одним із найперспективніших напрямів соціального захисту населення. У цій країні має місце розгалужена система соціального обслуговування зі значним переліком соціальних послуг, які можуть отримувати громадяни в різних сферах суспільного життя (охорона здоров'я, освіта, правосуддя, спорт, трудова та професійна підготовка).

Варто зазначити, що у Франції врегульовано питання співвідношення ролі держави й недержавних інституцій у наданні соціальних послуг та контролю за їх якістю. Звернувши увагу на досвід Франції, можна побачити, що управління у сфері соціального обслуговування в цій країні здійснюється на загальнодержавному рівні двома міністерствами — Міністерством соціальних відносин і солідарності та Міністерством охорони здоров'я, зі справ сім'ї та інвалідів Франції [24]. Аналізуючи особливості організації надання соціальних послуг у Франції, фахівці підкреслюють, що більшість програм у сфері соціальних послуг координуються з боку кількох міністерств, а також спеціально створених міжміністерських комітетів. На місцевому рівні дії органів самоврядування в регіонах, департаментах і муніципалітетах часто пересікаються й дублюються. Великі підприємства, лікарні та урядові організації мають своїх суб'єктів надання соціальних послуг. Важливу роль у Франції відіграють приватні (некомерційні) організації, які вносять ініціативні ідеї в цій сфері до уряду та управляють наданням соціальних послуг за фінансової підтримки органів держави [3, с. 204—205]. При цьому на сьогодні саме громадські організації є провідними суб'єктами надання соціальних послуг у Франції, а принцип децентралізації є одним із провідних у сфері соціального обслуговування.

У Федеральному законі Німеччини про соціальне страхування від 23 березня 1994 р. міститься перелік соціальних послуг, які надаються в цій країні. Зокрема у параграфі 21 визначено, що до них належать допомога на харчування у вигляді одноразових виплат, ремонт одягу, білизни та взуття, закупівля пального для окремих опалювальних приладів, надання спеціальних освітніх ресурсів для студентів, ремонт побутових приладів, догляд за квартирою [4].

Зауважимо, що, крім вищевказаного закону, нормативну основу надання соціальних послуг у Німеччині складають Федеральний закон про соціальну допомогу, Акт про благополуччя дітей і молоді та Закон про осіб з обмеженими можливостями [5, с. 221].

Враховуючи положення вказаних законодавчих актів, можна визначити такі види соціальних послуг у Німеччині: послуги із соціального страхування (наприклад, у зв'язку з безробіттям, пенсійне й медичне), послуги з надання соціальних допомог (у вигляді виплат для непрацездатних осіб, а також інших громадян, які не мають права на виплати у зв'язку з непрацездатністю, та інших прав на отримання певного доходу), по-

слуги із соціальної підтримки окремих верств населення, зокрема сімей із дітьми, жертв війни, інвалідів та ряду інших категорій громадян [6, с. 509].

Аналізуючи формування систем соціального захисту Німеччини, з'ясовано, що заходи інституту допомоги сім'ям (особам), молоді, дітям здійснюються у Німеччині державні й громадські організації, які тісно співпрацюють на основі принципу субсидіарності, згідно з яким держава виконує лише ті функції, які не можуть взяти на себе громадські організації і які не належать до компетенцій місцевих органів, що надає перевагу недержавним організаціям перед державними [16, с. 212]. У Німеччині до надання соціальних послуг часто залучаються волонтерські організації, які не мають офіційного статусу [5, с. 220].

У параграфі 2 Восьмої книги Соціального Кодексу Німеччини зафіксовано завдання інституту допомоги сім'ям та молоді, які поділяють на "соціальні послуги" та "інші завдання" щодо сприяння молодим людям та їхнім сім'ям. Соціальні послуги носять консультативний характер, їх здійснюють переважно громадські організації, а для об'єктів цих послуг існує право добровільності й вибору [17, с. 72].

Інші завдання інституту допомоги молоді, які передбачають, наприклад, надання притулку неповнолітнім, вилучення їх з сім'ї при загрозі небезпеки, захист прийомних дітей, посередництво в процесі усиновлення тощо, реалізують переважно державні інституції відповідно до обов'язку держави здійснювати нагляд за благом неповнолітніх, також і проти волі батьків. До соціальних послуг інституту допомоги сім'ям та молоді належать: соціальна робота з молоддю, превентивний захист дітей та молодих людей від шкідливого впливу; сприяння вихованню в сім'ї; підтримка дітей у соціальних родинних впродовж дня та в дитячих закладах денного перебування; допомога у вихованні та інші послуги. Ці послуги безпосередньо стосуються сімейного виховання, оскільки Закон про надання допомоги дітям і молоді виходить не лише з традиційного поняття "сім'я", що передбачає одружену пару з дітьми, а розуміє під ним також родини, в яких наявний лише один з батьків або нерідні батьки, прийомна чи патронатна сім'я, не-одружена пара з дітьми, або ж діти, які виховуються близькими родичами [18, с. 71—73].

Головним завданням, окресленим у восьмій книзі Соціального Кодексу Німеччини є підтримка сучасної сім'ї у її виховних функціях, тому сприяння вихованню в сім'ї охоплює цілий спектр послуг інституту допомоги молоді, спрямованих як на батьків, так і молодих людей, що знаходяться в різних життєвих ситуаціях. До них належать: сімейна освіта (готує молодих людей до подружніх відносин та спільного життя з дітьми, до співпраці з дитячим садком, групою продовженого дня, соціальною сім'єю, центром матерів); консультації з загальних питань виховання та розвитку молоді; сімейне дозвілля та відпочинок (особливо у проблемних родинних, при потребі включає патронаж дітей) [19, с. 238].

Ці форми допомоги сім'ї надають переважно громадські організації, а місцеві державні органи допомоги молоді приймають рішення щодо виду та рівня допомоги, несуть фінансову відповідальність за їх здійснення.

З 1993 року консультаційні послуги надаються родинам безкоштовно, на інші послуги встановлюється оплата, від якої сім'ї можуть бути частково або повністю звільнені, якщо це їм не під силу.

До соціальних послуг щодо сприяння у здійсненні соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, належать також: фахові консультації з усіх питань подружніх відносин та сімейного співжиття, особливо у конфліктних чи кризових ситуаціях; підтримка батьків-одиноків; допомога при народженні позашлюбних дітей; консультування та підтримка щодо налагодження контактів дитини з обома батьками й іншими членами родини; забезпечення, при потребі, матерів одиночок, що виховують дитину до шести років, місцем у так званих закладах матері та дитини (форма спільного проживання під наглядом); патронаж та надання допомоги дитині в скрутному становищі [18, с. 78—80].

На відміну від усіх інших послуг восьмої книги Соціального Кодексу Німеччини допомога сім'ям (особам), що опинилися в складних життєвих обставинах, характеризується особливими передумовами. Ці соціальні послуги згідно з § 27 надаються лише тоді, коли "не забезпечується виховання, що відповідає благу дитини чи молодшої людини", тобто недостатньо наявних соціалізуючих умов, щоб гарантувати належний розвиток неповнолітнього. Допомога у вирішенні проблем сім'ї, передбачає кваліфіковану підтримку сімей та її окремих членів у складних життєвих ситуаціях. Доступ до цих послуг здійснюється, як правило, через Загальну соціальну службу Відомств у справах молоді, яка сама пропонує певний вид допомоги у вирішенні складних життєвих обставин. Проте часто й інші фахівці (вихователі, вчителі, лікарі, співробітники соціальних служб) рекомендують батькам звернутись у Відомство за допомогою. До процесу консультування з питань подолання кризових ситуацій існує вільний доступ, що відповідає превентивній орієнтації Закону про надання допомоги дітям і молоді. Метою та змістом цих соціально-педагогічних послуг є сприяння процесу соціалізації неповнолітніх шляхом консультування батьків, для того щоб вони могли виховати своїх дітей "відповідальними особистостями, здатними до життя в суспільстві".

Відповідно до цих принципів законне право на допомогу мають особи, що опікуються неповнолітніми. Влаштування дитини поза межами сім'ї вважається також послугою для батьків, яка повинна їм допомогти краще виконувати їхні соціальні завдання. Проте часто через проблемну ситуацію в родині перш за все страждають неповнолітні, вона веде до обмеження, чи навіть загрожує їхньому розвитку. У таких випадках інтереси неповнолітнього захищає опікун, призначений сімейним судом, оскільки одним із головних завдань Відомства у справах молоді є невідкладне надання опіки чи захисту дітям, котрим загрожує небезпека, навіть якщо це відбувається проти волі сім'ї [20, с. 571].

Усі соціальні послуги є добровільними та передбачають активну співпрацю адресатів. Необхідність цієї співпраці зумовлена тим, що головною метою даних послуг є надання можливості батькам та дітям самостійно знаходити правильні рішення й без сторонньої допомоги влаштовувати власне життя. Кожен вид до-

помоги має свій окремий фаховий профіль і спрямований, на конкретну сімейну чи індивідуальну проблемну ситуацію. Ці послуги є взаємодоповнюючими та взаємозв'язаними, між ними не існує ієрархічних відносин.

Проаналізувавши загальні тенденції надання соціальних послуг сім'ї у Німеччині можна виокремити види допомоги, а саме: амбулаторні, частково стаціонарні та стаціонарні.

Амбулаторні види допомоги, які надаються батькам чи самим неповнолітнім, передбачають залишення дитини в її сімейному оточенні. Вони спрямовані на його покращення за допомогою консультацій, конкретної підтримки, терапевтичної та групової роботи таким чином, щоб родина була в змозі самостійно забезпечувати благо своїх дітей. До амбулаторних видів допомоги належать: консультування; надається консультаційними пунктами у випадку кризи сімейних відносин та при необхідності розв'язання складних життєвих обставин, як правило, у формі бесіди, робота проводиться з батьками, з цілою сім'єю та з окремими її членами; соціальна робота в групі — особливий вид допомоги у формі засідань, соціальних тренувальних курсів, проведення тренінгів тощо; активна допомога неповнолітнім у подоланні їхніх проблем розвитку та сприяння їхньому становленню з залученням соціального оточення і збереженням контактів з сім'єю; соціальна допомога сім'ї — інтенсивна консультативна допомога для самопомоги у різних сферах щоденного життя, що надається батькам, але спрямована на родину загалом, здійснюється безпосередньо в сімейному середовищі, носить системний характер; передбачена для кризових сімей, які за період фахового супроводу повинні навчитись самостійно вирішувати повсякденні проблеми, розв'язувати конфлікти та долати складні ситуації (планується, як правило, на довший термін) [20, с. 572—578].

При наданні частково стаціонарних видів допомоги дитина чи молода людина також залишається в сім'ї, у своєму звичному оточенні. Підтримка здійснюється через роботу з батьками й контакт зі школою, в якій навчається дитина. Одночасно неповнолітні впродовж дня отримують інтенсивну опіку в одному із закладів інституту допомоги молоді. Частково стаціонарним видом допомоги є виховання у денній групі, її різновидом може бути виховання у соціальній сім'ї, де дитина перебуває впродовж дня. Цей вид допомоги спрямований переважно на дітей шкільного віку і передбачає поряд із соціальною груповою роботою індивідуальний патронаж. Водночас фахівці проводять активну роботу і з батьками. Такий вид соціальних послуг, відкриває можливість інтенсивного догляду й підтримки неповнолітніх та компенсації сімейно зумовлених дефіцитів соціалізації без вилучення дитини зі звичного середовища, що сприяє кращій інтеграції її у це середовище. Часто денна група виконує роль проміжного етапу перед влаштуванням неповнолітнього у заклад інтернатного типу чи наданням соціальної допомоги сім'ї. Якщо ж перебування дитини у денній групі не веде до покращення ситуації в родині, залучають інші сімейнозорієнтовані форми допомоги у вихованні [20, с. 579].

У випадку, коли дитина чи молода людина потребує допомоги поза сімейним оточенням, їй надають один із стаціонарних видів допомоги, тобто влаштовують у

прийомну сім'ю, дитячий будинок чи інший заклад інтернатного типу, де вона тимчасово, або на тривалий період отримує альтернативне соціалізуюче середовище, захист та сприятливі умови розвитку. Сьогодні виховання в дитячих будинках більш зорієнтоване на потреби вихованців і здійснюється в різних формах, наприклад, невеликі групи спільного проживання, які інтегруються в тому районі міста, звідки походять неповнолітні, сімейні групи, житло з наданням побутових та терапевтичних послуг, будинки для дівчат, що знаходяться у критичній ситуації тощо.

Стаціонарні види допомоги, коли сім'я (особа) перебуває у складних життєвих обставинах, надають, зазвичай, лише тоді, коли інші заходи у межах родини не привели до бажаних змін. Незважаючи на те, що при такому виді послуг дітей вилучають з сім'ї, з батьками проводять інтенсивну соціальну роботу, оскільки метою допомоги є повернення дітей у біологічну сім'ю, або підготовка молодих людей до самостійного життя. При влаштуванні дитини в притулок складається детальний індивідуальний план її виховання, який обов'язково погоджується з батьками. У випадку прийомної сім'ї, соціальну роботу проводять як з прийомними, так і з біологічними батьками. Навіть якщо неповнолітні не можуть повернутися до своєї родини, вони мають право на спілкування з рідними. Тому робота з батьками на користь дітей та молоді є важливою складовою соціальної діяльності в межах допомоги виходу із складної ситуації.

Інтенсивне соціальне обслуговування окремих випадків було введено у восьму книгу Соціального Кодексу Німеччини з метою підтримки тих клієнтів, яким вже недоступні інші види допомоги, або які знаходяться в особливо загрозливій ситуації (як альтернатива до влаштування у заклади закритого типу) [20, с. 578].

Стаціонарні види допомоги сьогодні не рідко стікуються, або організаційно пов'язані з частково стаціонарними і навіть з амбулаторними. Останнім часом практикуються такі нові соціальні послуги, як "стаціонарна допомога сім'ї", яка передбачає влаштування цілої родини у форму спільного проживання під наглядом та інтенсивну роботу з нею в новому соціальному середовищі; "інтегративна допомога сім'ї", що поєднує амбулаторний та короткотривалий стаціонарний види допомоги. Все більшого поширення набуває телефонна допомога у випадку кризи, як, наприклад, телефон довіри, прийомні сім'ї, готові взяти дітей при першій необхідності, пункти надання захисту та виховання, кризові установи тощо [21, с. 488].

Як свідчить аналіз науково-фахових джерел і практичного досвіду, у Німеччині застосовують такі альтернативні форми соціальної допомоги сім'ї: системно обґрунтоване консультування родин, що мають декілька проблем; пошукова сімейна терапія; менеджмент активізації сім'ї (концентрується на кризовій ситуації сім'ї, якій загрожує переміщення зі звичного оточення в чуже, незвичне середовище); "сім'я в центрі уваги" (поєднує коротко- та довготривалі види допомоги). Поруч з цією професійною допомогою в Німеччині існує також так зване "шефство над сім'ями", яке здійснюється громадськими організаціями, церковними громадами, волонтерами в межах "Регіональних союзів для родини";

завданням яких є повсякденна підтримка сімей та превентивна робота з ними [22, с. 603].

У Великобританії важливу роль у регулюванні питань соціального обслуговування громадян відіграють відповідні принципи. Так, до принципів надання соціальних послуг віднесено такі: повна автономність і децентралізація суб'єктів надання соціальних послуг, соціальна інтеграція, розробка соціальних послуг на місцях для задоволення конкретних потреб, відповідальність органів місцевого самоврядування за якість наданих послуг [7, с. 21—22].

Як зазначають фахівці, у цій країні послуги із соціального забезпечення покликані сприяти соціальній інтеграції шляхом надання людям підтримки, щоб вони могли більш незалежно жити в суспільстві. Широкий спектр послуг із захисту дітей, соціальна робота, догляд за дітьми дошкільного віку та інші послуги надають захист і запобігають загрозам для вразливого населення [7, с. 77]. При цьому важливо, що у Великобританії визначення потреб населення в тих або інших соціальних послугах, особливостей їх надання та нормативного закріплення, контролю за їх якістю відбувається на місцевому рівні, що значною мірою сприяє врахуванню реальних потреб суспільства під час здійснення нормотворчості у вказаній сфері.

Велика увага у Великобританії приділяється питанням догляду вдома. Уперше ці питання були врегульовані в 1995 р. в Законі про догляд [8]. У Стратегії виховання від 1999 р. було закріплено засади виховання та догляду за громадянами, у тому числі й вдома [9]. У Законі про вихователів та інвалідів від 2000 р. передбачена можливість додаткового соціального обслуговування від приватних осіб за плату [10]. Вказаними законами визначено особливості соціального обслуговування на дому. Зокрема у них містяться цікаві положення, що в разі, якщо батьки виховують дитину-інваліда, вони мають право на користування послугами вихователів вдома на пільгових умовах. При цьому часткова компенсація таких витрат здійснюється за кошти органів місцевого самоврядування. Передбачено також, що дітям-інвалідам у віці 16—17 років можуть здійснюватися одноразові виплати для продовження навчання у вищих навчальних закладах.

Таким чином, у Великобританії надзвичайно пильна увага приділяється питанням соціального захисту, у тому числі й обслуговування дітей-інвалідів. При цьому значну роль відіграють державні органи, що хоч і не відповідає тенденції більшості країн щодо посилення ролі громадських організацій у соціальному обслуговуванні громадян, однак забезпечує досить високу якість соціальних послуг, контроль за такою якістю, а головне — їх належне та своєчасне фінансування.

У Великобританії контроль за наданням соціальних послуг насамперед здійснюється Національною комісією зі стандартів соціального обслуговування, яка відповідає за реєстрацію й контроль за такими організаціями: установами, що здійснюють догляд із проживанням (установи для людей похилого віку, дітей і людей з обмеженими можливостями); організаціями, що здійснюють догляд за місцем проживання; центрами охорони сім'ї з можливістю проживання; добровільними організаціями, що надають юридичні, інформаційні

та інші послуги з усиновлення дітей; незалежними патронатними установами [7, с. 82]. Досить специфічним інститутом контролю у Великобританії виступає оцінка ефективності діяльності надавачів соціальних послуг. Суть подібної оцінки зводиться до такого — вона здійснюється за 50 показниками, які об'єднані в п'ять розділів: завдання; витрати й ефективність; ефективність надання послуг і результати; якість послуг для користувачів і для тих, хто надає підтримку; справедливий доступ [7, с. 81—82]. Такий підхід, як видається, значною мірою сприяє реалізації принципу відкритості та гласності під час функціонування надавачів соціальних послуг, а тому дозволяє об'єктивно оцінити їх можливості щодо надання соціальних послуг, результативність їх діяльності та на цій основі сформувати уявлення про їх професійність і якість відповідного обслуговування. Це важливо також із точки зору повного та всебічного інформаційного забезпечення споживачів соціальних послуг, щоб вони могли прийняти найбільш прийнятне для себе рішення з приводу звернення до тих або інших суб'єктів надання соціальних послуг.

Діюче законодавство Італії гарантує окремим категоріям громадян та їх сім'ям забезпечення комплексної системи заходів соціального захисту й соціальних послуг, передбачає проведення універсальної політики щодо підтримки осіб у складному становищі шляхом надання ефективних і високоякісних послуг, які сприяють покращенню якості життя, забезпеченню рівних можливостей, недопущенню дискримінації й зведенню громадянських прав, попередженню, усуненню та зведенню до мінімуму соціального відчуження [11, с. 91].

Законодавчу основу регулювання цієї сфери суспільного життя складають статті 2, 3, 38 Конституції Італії [12] та Закон Італії № 328 від 8 листопада 2000 р. "Про реалізацію комплексної системи заходів соціального захисту та соціальних послуг" [13]. Цікаво, що в статті 3 вказаного закону звертається увага на дотримання принципу гендерної рівності під час надання соціальних послуг. А в статті 16 згадуються такі види соціальних послуг: надання допомоги з догляду та інших видів допомог на підтримку материнства та відповідального батьківства; навчальні й інформаційні послуги для підтримки батьків, у тому числі шляхом заохочення взаємодопомоги серед сімей; надання допомоги й підтримки на дому, особливо для сімей, які беруть на себе зобов'язання щодо прийому, догляду за людьми з фізичними, розумовими та сенсорними відхиленнями, прийомних дітей, людей похилого віку; послуги для прийомної сім'ї у вигляді кваліфікованої допомоги з виховання й освіти дітей. Вказані послуги визнані в якості пріоритетних.

Система соціального захисту сім'ї в США є складною і досить різноманітною, її відмінною рисою є децентралізація. Єдиної загальнонаціональної централізованої системи соціального забезпечення у США не існує. Вона утворюється з різного роду програм, регламентованих або федеральними органами, або законодавством штату, або їх спільними зусиллями. Окремі програми приймаються органами місцевої влади. Державна система соціального забезпечення чітко підрозділяється на два напрями: соціальне страхування і соціальна допомога. Різниця їх між собою використання

різних джерел фінансування, зокрема державна допомога сплачується виключно з бюджетних коштів: федерального бюджету, бюджетів штатів або місцевих органів влади. Ця система, якою передбачалося створення структур для допомоги бідним отримала розвиток, починаючи з 60-х років XX ст.

Сьогодні в США існує понад декілька значних і понад 70 обмежених державних програм допомоги. Головними серед них є — програма забезпечення гарантованого доходу, програма допомоги сім'ям з дітьми (ПФДС), продовольча програма, програма житлових субсидій і програма медичної допомоги (Медикейд).

Що відрізняє США від інших країн, так це надзвичайно велика кількість приватних (комерційних) соціальних організацій. Вони фінансуються як за рахунок благодійних внесків, надходжень як від приватних осіб, так і урядових асигнувань на окремі програми. Ці організації відрізняються не тільки характером своєї діяльності, специфікою послуг, але й масштабом дій в межах громади, регіону і країни. Основною ланкою в цій системі виступають так звані соціальні агентства.

До таких організацій в США відносяться такі. Американська служба сім'ї (Family Service America). Це агентство забезпечує громадські зв'язки і освітні програми, виступає спонсором досліджень і публікацій в галузі соціальної роботи з сім'ями, бере участь у формуванні державної і надає рекомендації законодавчим органам про потреби американських сімей. Місцеві підрозділи забезпечують сімейну і шлюбну терапію (особливо для молодих сімей), розробляють навчальні програми, надають соціальні послуги громадам.

Організація з надання послуг сім'ям (Family Service Organization), першочерговим завданням якої є надання послуг сім'ї, особливо молодим та багатодітним сім'ям.

Лютеранська соціальна служба представляє собою мережу агентств, які надають головним чином допомогу дітям і людям похилого віку. В систему соціального захисту дітей та молоді входять й так звані неприбуткові організації. Типовим прикладом такої організації є, наприклад, Американський Червоний Хрест. Не дивлячись на те, що її щорічний бюджет складає декілька сотень мільярдів, доходи організації не підлягають оподаткуванню, тому що весь отриманий прибуток направляється на розширення благодійної діяльності. До сфери діяльності подібних структур відносять систему соціального обслуговування (доставка продуктів, дружні візити і консультації сімей, які опинилися у тяжких умовах) [23].

ВИСНОВКИ

Основними тенденціями, які властиві адміністративно-правовому регулюванню соціального обслуговування в зарубіжних країнах, є постійне розширення спектра соціальних послуг; приділення особливої уваги соціальному обслуговуванню дітей, особливо дітей-інвалідів та дітей, позбавлених батьківського піклування; звільнення центральних державних органів від багатьох соціальних функцій та їх перенесення на місцеві органи самоврядування; активна взаємодія з громадськими організаціями; рівний розвиток суб'єктів надання соціальних послуг різних форм власності; посилення

гарантування прав громадян у сфері соціального обслуговування з боку держави, зокрема, шляхом здійснення контрольної діяльності.

Зазначемо, що зарубіжний досвід таких країн, як Франція, Німеччина, Великобританія, Італія та США переконливо свідчить про те, що соціальна сфера є одним із пріоритетних напрямів державної політики, важливим проявом якої виступає надання сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах, ряду соціальних послуг.

Вважаємо, що подальше вдосконалення інституту соціальних послуг в Україні насамперед слід пов'язувати з відпрацюванням дієвих та ефективних механізмів надання соціальних послуг з урахуванням особливостей суб'єктів їх отримання. Необхідно вдосконалювати механізми здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах.

Оскільки система соціального захисту України потребує поглибленого наукового аналізу з позицій виявлення нових шляхів і напрямів її удосконалення, доцільно слідувати загальноєвропейській тенденції, коли держави сприяють активізації діяльності громадських організацій у цій сфері. При цьому у нормативно-правовому полі передбачити чітке визначення правових засад взаємодії державних і недержавних інституцій у сфері надання соціальних послуг, координації їх діяльності, правовий статус громадських об'єднань та їх представників, які здійснюють діяльність із надання соціальних послуг.

Перспективою подальших розвідок порушеної проблематики є, на наш погляд, аналіз проблемних питань державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах.

Література:

1. Капська А.Й., Олексюк Н.С., Калаур С.М., Фалинська З.З. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями: посібник. Тернопіль: Астон, 2010. 304 с.
2. Березін О.В., Безпарточний М.Г., Нікілева Л.О. Механізми формування та методологія розвитку закладів і підприємств соціального обслуговування. Полтава: Інтер Графіка, 2013. — 210 с.
3. Анселен Ж. Франція: социальные услуги / Социальная работа в Украине: теория и практика. — 2013. — № 1—2. С. 204—219.
4. Bundessozialhilfegesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 23. März 1994 (BGBl. I S. 646, 2975), zuletzt geändert durch Art. 4 des Gesetzes zur Familienförderung vom 22. Dezember 1999 (BGBl. I S. 2552). URL: <http://www.gesetzesweb.de/BSHG.html>
5. Боде И. Германия: социальные услуги // Социальная работа в Украине: теория и практика. — 2013. — № 1—2. — С. 220—226.
6. Германия. Вызовы XXI века / отв. ред.: В.Б. Белов // Весь мир. 2009.
7. Положительный опыт предоставления социальных услуг в странах Юго-Восточной Европы. Субрегиональное бюро МОТ в Москве. URL: http://www.ilo.org/public/russian/region/europro/moscow/info/publ/rus_socserv_delivery_part.pdf

8. Carers (Recognition and Services) Act 1995. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/12/contents>

9. National Carers' Strategy. URL: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+www.dh.gov.uk/en/SocialCare/Deliveringadultsocialcare/Carers/NewDealforCarers/index.ht>

10. Carers and Disabled Children Act 2000. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Carers_and_Disabled_Children_Act_2000

11. Хомченко О. Е. Реализация комплексной системы мер социальной защиты и социальных услуг в Италии. Вестник РУДН. Серия "Юридические науки". — 2013. — № 1. — С. 91—100.

12. La Costituzione della Repubblica Italiana del 22.12.1947 / Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana. 1947. № 298. URL: <http://www.quirinale.it/qnrnw/statico/costituzione/pdf/costituzione.pdf>

13. Legge del 08.11.2000 № 328 "Legge quadro per la realizzazione del sistema integrato di interventi e servizi sociali" / Gazzetta Ufficiale. 2000. № 265. URL: <http://www.camera.it/parlam/leggi/00328l.htm>

14. Кашуба М.С. Некоторые проблемы современных брачно-семейных отношений в странах Европы. Белград: Этнографический институт САНУ, 1997. — 8 с.

15. Про становище багатодітних сімей у країнах ЄС. URL: <http://bukviche.com/pro-stanovyche-bahatoditnych-simej>

16. Weigel, H. G. Dritter Sektor // Wörterbuch Soziale Arbeit / Kreft/Mielenz. Weinheim/München: Juventa Verlag, 2008. — S. 211—213.

17. Jordan E. Kinder — und Jugendhilfe: Einführung in Geschichte und Handlungsfelder, Organisationsformen und gesellschaftliche Problemlagen / E. Jordan. — Weinheim/München: Juventa Verlag, 2005. 344 S.

18. Bundesministerium für Familien, Senioren, Frauen und Jugend. Kinder — und Jugendhilfe. Aches Buch Sozialgesetz Buch. Berlin, 2009. 139 S. URL: http://www.bmfsfj.de/RedaktionBMFSFJ/Broschuerenstelle/PdfAnlagen/Kinder_20und_20Jugendhilfegesetz_20_20SGB_20VIII,property=pdf,bereich=bmfsfj,sprache=de,rwb=true.pdf

19. Schleicher, H. Familie und Recht: Kindschaftsrecht, Jugendhilferecht, Jugendstrafrecht, Ehe und Scheidungsrecht / Hans Schleicher. Köln: Fortis Verlag, 2003. — 459 с.

20. Seithe, M. Hilfen zur Erziehung // Handbuch Familie / Ecarius, J. Weinheim: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. — S. 568—592.

21. Galuske, M. Müller, C.W. Handlungsformen in der Sozialen Arbeit. Geschichte und Entwicklung // Grundriss soziale Arbeit: ein einführendes Handbuch / Thole, W. Wiesbaden: VS Verlag 2005, S. 485—508.

22. Schattner, H. Sozialpädagogische Familienhilfe // Handbuch Familie / Ecarius, J. — Weinheim: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. — S. 593—613.

23. Войтенкова Г.Ф., Лебедева Е.Г. Социальная поддержка семей с детьми в США. Народонаселение. 2007. № 4. — С. 94—106.

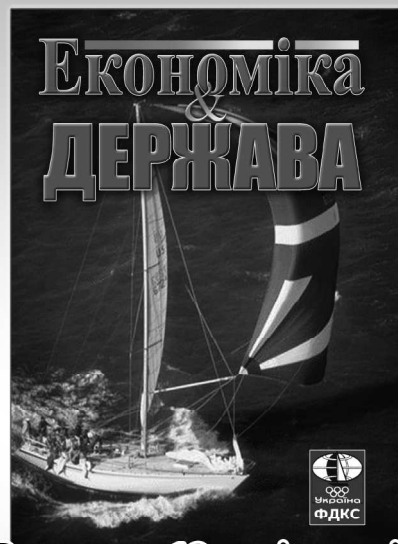
24. Portail de gouvernement. URL: <http://www.gouvernement.fr>

References:

1. Kapska, A.Y. Oleksyuk, N.S. Kalaur, S.M. and Falinskaya, Z.Z. (2010), "Socio-pedagogical work with problem families" [posibny'k], 304 p. Ternopil, Ukraine.
2. Berezin, O.V. Bezparkotny, M.G. and Nikileva L.O. "Mechanisms of formation and methodology of development of institutions and enterprises of social services" (2013), 210 p. Poltava, Ukraine.
3. Anselin, J. (2013), "France: social services", vol. 1-2, pp. 204-219. Kyiv, Ukraine.
4. Bundessozialhilfegesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 23 März 1994 (BGBl. I S. 646, 2975), zuletzt geändert durch Art. 4 des Gesetzes zur Familienförderung vom 22. Dezember 1999 (BGBl. I S. 2552), available at: <http://www.gesetzesweb.de/BSHG.html> (Accessed 22 August 2018).
5. Bode, I. (2013), "Germany: social services", vol. 1-2, pp. 220—226. Kyiv, Ukraine.
6. Belov, V.B. (2009), "Germany. Challenges of the XXI century". Kyiv, Ukraine.
7. Positive experience in the provision of social services in the countries of South-Eastern Europe. ILO Subregional Office in Moscow, available at: http://www.ilo.org/public/russian/region/eurpro/moscow/info/publ/rus_socserv_delivery_part.pdf (Accessed 22 August 2018).
8. Carers (Recognition and Services) Act 1995, available at: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/12/contents> (Accessed 22 August 2018).
9. National Carers' Strategy, available at: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+www.dh.gov.uk/en/SocialCare/Deliveringadultsocialcare/Carers/NewDealforCarers/index.ht> (Accessed 22 August 2018).
10. Carers and Disabled Children Act 2000, available at: http://en.wikipedia.org/wiki/Carers_and_Disabled_Children_Act_2000 (Accessed 22 August 2018).
11. Khomchenko, O.E. (2013), "The implementation of an integrated system of social protection and social services in Italy", vol. 1, pp. 91-100. Moscow, Russia.
12. La Costituzione della Repubblica Italiana del (1947), available at: <http://www.quirinale.it/qnrw/statico/costituzione/pdf/costituzione.pdf> (Accessed 23 August 2018).
13. Legge quadro per l'attuazione del sistema integrato di interventi e servizi sociali (2000), available at: <http://www.camera.it/parlam/leggi/003281.htm> (Accessed 23 August 2018).
14. Kashuba, M.S. (1997), "Some Problems of Modern Marriage and Family Relations in European Countries". Belgrade, Serbia.
15. On the situation of large families in EU countries, available at: <http://bukviche.com/pro-stanovychebahatoditnych-simej> (Accessed 23 August 2018).
16. Weigel, H.G. Dritter Sektor // Worterbuch Soziale Arbeit / Kreft/Mielenz. Weinheim/München: Juventa Verlag, 2008. S. 211—213.
17. Jordan, E. "Kinder — und Jugendhilfe: Einführung in Geschichte und Handlungsfelder, Organisationsformen und gesellschaftliche Problemlagen". Weinheim/München: Juventa Verlag, 2005. 344 S.
18. Bundesministerium für Familien, Senioren, Frauen und Jugend. Kinder — und Jugendhilfe. Achtes Buch Sozialgesetz Buch. Berlin, 2009. 139 S, available at: http://www.bmfsfj.de/RedaktionBMFSFJ/Broschuerenstelle/PdfAnlagen/Kinder_20und_20Jugendhilfegesetz_20_20SGB_20VIII,property=pdf,bereich=bmfsfj,sprache=de,rwb=true.pdf (Accessed 23 August 2018).
19. Schleicher, H. "Familie und Recht: Kindschaftsrecht, Jugendhilferecht, Jugendschtrafrecht, Ehe und Scheidungsrecht" / Hans Schleicher. Köln: FortisVerlag, 2003. 459 S.
20. Seithe, M. Hilfen zur Erziehung // Handbuch Familie / Ecarius, J. Weinheim: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. S. 568—592.
21. Galuske, M. Müller, C.W. Handlungsformen in der Sozialen Arbeit. Geschichte und Entwicklung // Grundriss soziale Arbeit: ein einführendes Handbuch / Thole, W. Wiesbaden: VS Verlag 2005, S. 485—508.
22. Schattner, H. Sozialpädagogische Familienhilfe // Handbuch Familie / Ecarius, J. — Weinheim: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. S. 593—613.
23. Voitenkova, G.F. and Lebedeva, E.G. (2007), "Social support for families with children in the United States", vol. 4, pp. 94—106. Moscow, Russia.
24. Portail de gouvernement. available at: <http://www.gouvernement.fr> (Accessed 23 August 2018).

Стаття надійшла до редакції 25.08.2018 р.

**Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Передплатний індекс: 01751

УДК 35-001.4(4/9:477)

М. І. Зінчук,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування, Івано-Франківський
національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

ГЕНЕЗИС НАУКОВОГО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В СВІТІ ТА УКРАЇНІ

М. Zinchuk,
postgraduate student, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

GENESIS OF SCIENTIFIC UNDERSTANDING OF THE CONCEPT OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE WORLD AND IN UKRAINE

Статтю присвячено розгляду генезису поняття публічного адміністрування у світі загалом та Україні зокрема. Дійдено висновку, що ідеологією нового публічного врядування в Україні має бути цілісна сукупність моральних, соціальних, економічних та культурницьких ідей, спрямованих на утвердження національної держави через особисту свідомість людини. Становлення поняття "публічного управління" пов'язано із наявністю процесу, котрий можна назвати роздержавленням управління і який полягає у передачі частини функцій держави органам місцевого самоврядування, приватному сектору та неурядовим організаціям. Таким чином виконання управлінських функцій у публічній сфері (сфері суспільних інтересів) здійснюють не лише органи державної влади, а й інституції місцевого самоврядування, громадські організації і навіть фізичні та юридичні особи у ситуаціях, коли їх діяльність торкається суспільних справ.

The article is devoted to the consideration of the genesis of the concept of public administration in the world and separately in Ukraine. It was concluded that the ideology of the new public governance in Ukraine should be an integral set of moral, social, economic and cultural ideas aimed at the establishment of a national state through the personal consciousness of man.

The formation of the concept of "public administration" is connected with existence of a process that may be called the denationalization of management, meaning transferring part of the state's functions to local governments, the private sector and non-governmental organizations. Thus, the execution of managerial functions in the public realm (the sphere of public interests) is carried out not only by state authorities, but also by local government institutions, public organizations and even individuals and legal entities when their activities affect public affairs.

Ключові слова: публічне врядування, державне управління, держава, "належне врядування", поняття публічного управління.

Key words: public administration, state, competent governance, the concept of public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток держави, демократизація українського суспільства та розбудова сучасної системи державного управління зумовлює необхідність впровадження нових цінностей та принципів публічного менеджменту в діяльності владних інститутів. Зокрема особливо помітним стала необхідність розгляду питання ефективності державного управління після кризи революційних подій 2013—2014 років. Вирішення цих завдань потребує значного поліпшення організації роботи органів державного управління та місцевого самоврядування, зумовлює зростання вимог до рівня професійної підготовки управлінської еліти. Обґрунтуванню цих заходів мають передувати наукові дослідження понятійного апарату, існуючих моделей децентралізованого публічного управління розвинених країн світу, а також практична реалізація вимог і принципів публічного адміністрування, що успішно застосовуються у зарубіжних країнах.

За таких умов надзвичайної актуальності для України з огляду обраного євроінтеграційного курсу нашої країни набирає проблематика переходу від концепції "державного управління" (де держава є головним ке-

рівним суб'єктом суспільного розвитку та регулювання суспільних відносин), до більш широкого європейського концепту "публічного врядування", за якого процеси суспільного розвитку регулюються усією системою інституцій публічної влади, в тому числі громадянським суспільством, бізнесом тощо на рівноправних партнерських засадах з інституціями державної влади.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що коріння проблематики підходів до розуміння публічного адміністрування починається з ХІ ст., коли з'являється самостійне поняття "публічний службовець" [4]. Власне, концепт "публічного управління" з'являється у 1972 р. у роботі Десмонда Кілінга "Management in Government" [17]. Значний вклад в теоретичний розвиток проблематики статті внесли такі західні вчені: К. Поллітт [25], Г. Букерт [20], Б. Гурне [5], Г. Райт [16], М. Джонс [22], В. Фокс і Х. Віссінк [21] та ін. Серед вітчизняних науковців слід виділити дослідження О. Амосова та Н. Гавкалової [1], Е. Афоніна, та О. Крюкова [2], О. Власюка, Т. Дерюгіної та І. Запатрі-

на [4], А. Мельника, О. Оболенського та Л. Гордієнко [8; 13], В. Козака [9], Лі Жуйтін [11], Н. Мельтюхової і В. Дзюндзюка [15], С. Чернова [18], Н. Філіпової [17], О. Ястремської та Л. Мажник [19] та ін. Вони торкалися тих чи інших аспектів проблеми становлення поняття державного управління, концепції та напрями розвитку і застосування на державному рівні.

Щоправда, в науковому світі ще не склалася єдиного бачення щодо усталеного поняття, яке розкриває суть та принципи публічного адміністрування в Україні.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття становлення та розвитку наукового розуміння поняття публічного адміністрування в світі та Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Системи публічного управління — як механізм впорядкування життєдіяльності відповідного суспільства, державно-організованих людських спільнот — значним чином впливають на те, наскільки успішними є країни в цілому. До успішних належать найрозвинутіші, серед них — Японія, Канада, США, Велика Британія, Швейцарія, Німеччина, Норвегія, Австралія, Швеція, Франція, Австрія, або ті, що досягли значного поступу на шляху свого розвитку, серед яких — Латвія, Литва, Естонія, Фінляндія, Польща. Ці азартні держави змагаються між собою навипередки: у кого будуть найкращі економічні показники розвитку, у кого найкраща медицина, освіта, екологія, зрештою, якість життя пересічного громадянина загалом. Ефіопію, Малі, деякі інші африканські держави, відносять до "найгірших місць для життя". В той же час є держави, які не багаті на природні ресурси, але успішні, які територіально великі, але успішні, які належать до вільного економічного простору, але не успішні. У календарі гуцулів 1935 року є такий запис: "Нема на світі бідних країн, лиш є бідні люде, шо ни знають ходити и управѣти ек си належит свої землі" [10].

Крістофер Поллітт, професор з публічного управління Лювєнського католицького університету, стверджує, що термін "публічне управління" можуть використовувати у щонайменше трьох основних значеннях: діяльність державних службовців і політиків (1), структури і процедури органів державної влади (2), системне вивчення: діяльності та структур і процедур (3) [26, с. 12—13]. Один з сучасних дослідників публічного управління Гірт Букерт наголошує на тому, що "публічне управління не є якимось нейтральним, технічним процесом, натомість — діяльністю, яка тісно пов'язана з політикою, законом та громадянським суспільством" [20].

На думку В. Авер'янова, державне управління — це особливий вид діяльності держави, який ґрунтується на здійсненні нею управлінського, себто організаційного, впливу на сфери та галузі громадського життя, що вимагають певного втручання шляхом використання повноважень структур виконавчої влади [6].

О. Оболенський і А. Мельник визначають державне управління як цілеспрямований організаційний та регулюючий вплив держави на стан та розвиток суспільних процесів, свідомість, поведінку та діяльність особи і громадянина з метою досягнення цілей та реалізації

функцій держави, відображених у її законодавчих актів, шляхом запровадження державної політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої через діяльність органів державної влади [13, с. 32].

Г. Райт трактує державне управління з погляду сутності, реального змісту діяльності або форм, яких воно набуває чи в яких існує. При цьому теорія державного управління є частиною державного процесу, а її сферою виступає аналіз організаційного середовища, в якому і функціонує державне управління, що і виступає видом професійної діяльності [16].

Дослідивши погляд вищезазначених авторів на поняття "державне управління" та з огляду на публічність державного управління та його вплив на суспільство можна стверджувати, що публічне управління — це взаємна праця органів державної влади із суспільством у вигляді реалізації державних функцій (управлінських, економічних, оборонних, соціальних та інших) з метою отримання якісного позитивного результату завдяки реалізації поставлених завдань та контролю якості їх виконання.

Разом з тим у системі публічного управління зазвичай визначальну роль відіграє така його структурна складова як державне управління, яке здійснює управлінський вплив на всі сфери суспільного життя. Система публічного управління охоплює багато підсистем: політичну, економічну, правову, соціальну, гуманітарну тощо, і на процес її формування та розвитку, безперечно, впливають як внутрішні (нестабільність соціально-політичної системи держави тощо), так і зовнішні (світова фінансова і економічна криза, геополітичне середовище, глобалізація тощо) чинники.

З кінця ХХ ст. у вітчизняній науковій літературі з проблем державного управління та політології набувають поширення поняття "публічне управління" й "публічне адміністрування". При цьому під публічністю розуміється така властивість управління як орієнтація на суспільні інтереси, відкритість для громадськості, зв'язок з певною територіальною спільнотою людей. В науці поняття публічного й державного управління надзвичайно тісно пов'язані між собою та разом — з поняттям "публічне адміністрування", яке має вузьке й розширене трактування. Так, у вузькому розумінні публічне адміністрування розглядається як професійна діяльність державних службовців, яка включає всі види діяльності, спрямовані на реалізацію рішень уряду, як міждисциплінарна академічна сфера, що базується на теорії та концепціях економіки, політичних наук, соціології, адміністративного права, менеджменту. У широкому сенсі під публічним адмініструванням розуміють всю систему адміністративних інститутів із ієрархією влади, за допомогою якої відповідальність за виконання державних рішень спускається зверху донизу [17].

У процесі еволюціонування публічного адміністрування сформувалось три основні моделі [1, с. 6—13]:

1. "Old Public Management" — класична бюрократична форма організації за М. Вебером.

2. "New Public Management" — сукупність адміністративно-політичних стратегій реформування, в основу якої покладено переважно тлумачення адміністративної діяльності крізь призму приватної економіки (походить від теорії суспільного вибору (Public Choice) і менеджменту).

3. "Good Governance" — найвищий розвиток соціально-економічної системи характеризує соціально орієнтоване управління та визначає управління на розвинених демократичних засадах.

Основними функціями публічного управління та адміністрування є розроблення державної політики, планування, організація, керівництво, підбір кадрів і їхня мотивація, контроль і оцінювання [21, с. 4—5]. У 1960—70 рр. публічний сектор розростався, відповідаючи на потребу забезпечувати добробут держав. Протягом цього часу у багатьох країнах запроваджували великі соціальні програми, участь держави в економічних процесах зростала. Пізніше кількість державних службовців збільшувалася, а ККД роботи органів державної влади та довіра громадян до державних інституцій поступово зменшувалися.

Ініціатива зменшити кількість урядових програм (близько 1000) у Канаді вийшла від приватного сектора в 1985 році [22]. І лише 1994 року в Канаді розпочали реформу публічного управління, і першим заходом став повний "аудит" усієї діяльності публічного сектора.

"Нове публічне управління" — модель, яку запропонували на початку 1980 років Д. Осборн і Т. Геблер, і яку адаптували в США. За президентства Клінтона (1992—2000) віце-президент Ал Гор реформував федеральні агенції відповідно до моделі "нового публічного управління", яка пропагувала використання інновацій, ресурсів і управлінських ідей приватного сектора для вдосконалення публічного сектора [25, с. 248—251]. Метою реформи публічного управління, яку проводили одночасно з іншими економічними реформами, було зробити "урядову машину" спроможною забезпечувати загальний напрям розвитку ліберальної економіки.

Для країн Центрально-Східної Європи стартові позиції, виклик, та основні цілі проведення реформ публічного управління були відмінними від більшості країн Західної Європи. Трансформація публічного сектора в Польщі розпочалася 1989 року, тоді коли змінилася її політична система. У період з 1989 по 2008 рр. у Польщі створено цілу низку нових структур, які сприяли запровадженню демократичного врядування та верховенства права [23, с. 248].

У результаті демократичних перетворень, що відбулися на теренах нашої країни, настає час перетворень у площині реалізації управлінської діяльності. Нова концепція публічного управління та адміністрування повинна ґрунтуватися на реальних демократичних цінностях правової держави, запровадженні нової ідеології, у якій пріоритетним є реалізація прав і свобод громадян у спільній діяльності з державними інститутами. Структура виглядає таким чином, що запропоновані заходи сприятимуть прискоренню розвитку в Україні публічного управління. Метою концепції публічного управління має стати поетапне створення такої системи публічного управління, яка забезпечить формування сучасної, ефективної та результативної системи управління та дасть можливість Україні стати на один рівень з країнами розвиненої демократії.

Наступним кроком пропонується переглянути законодавчу базу у сфері державного управління, внести на розгляд Верховної Ради України проект Закону України "Про публічну службу України", урахувавши існуючий досвід розвинених країн західних демократій, які

за короткий термін досягли певних результатів. Необхідно відзначити, що українські реалії та національні традиції ґрунтуються на постійному виборі напрямку руху.

Перебуваючи на геополітичній межі між Заходом і Сходом, між демократичним і авторитарним шляхом розвитку, Україна зробила свій свідомий вибір, але замало зроблено і робиться реальних кроків на цьому шляху. На жаль, на процеси удосконалення діяльності державних інститутів, у тому числі на становлення публічного управління, впливають різні зміни загальнополітичної системи, що відбувається внаслідок виборів різних рівнів (вибори до Верховної Ради України, вибори Президента України, вибори до місцевих органів врядування). Оскільки ці політичні партії мають спільну мету розбудова держави, але не мають спільних поглядів щодо шляху цієї розбудови.

Слід звернути увагу на те, що і процес реформ, який триває у різних сферах суспільного життя майже двадцять років, так і не отримав очікуваних результатів. Адміністративна, пенсійна, банківська реформи фактично так і не розпочалися, залишившись декларацією прагнень різних урядів України. Процес реформування різних гілок влади частково починався, але зміна політичних партій на владному олімпі вносила свої корективи, які його гальмували.

Щоб на майбутнє уникнути помилок та прорахунків потрібно розробити стратегію розвитку країни на перспективу без права перегляду. Цей процес вже потрібно розпочати і рухатися "крок за кроком", максимально абстрагуючись від різних політичних впливів. У цій стратегії обов'язково має бути враховано концепцію публічного управління і закон про публічну службу України та інші законодавчі акти. При цьому слід урахувати пропозиції теоретиків-науковців, практиків-управлінців з обов'язковим урахуванням міжнародного досвіду та залученням громадської думки.

Треба, врешті-решт, наблизити владу до громадян, надавши їм можливість на практиці реалізовувати свої права. Це буде перший крок держави назустріч своїм громадянам і наблизить наше суспільство до вдосконалення діяльності державних інститутів та відкриє шляхи до розвитку публічного управління. Це дасть змогу широко застосувати демократичні досягнення на практиці, допоможе країні стати дійсно відкритою для всього суспільства — влади та громадян. У системі демократичного правління значна роль належить місцевому самоврядуванню, як важливій складовій процесів публічного адміністрування. Адже місцеве самоврядування є тією сферою публічної діяльності, у якій може взяти участь кожен громадянин.

Провідним принципом самоврядування є організаційне і функціональне відокремлення його органів від структур державної влади, взаємовідносини між ними регулюються лише законом. Тому розроблення та впровадження концепції публічного управління як прояв політичного процесу, у якому влада вже не концентрується в централізованій і сильній державній машині, відбувається через децентралізацію (перерозподіл владних повноважень). Влада на цьому рівні розподіляється в широкому інституціональному вияві від урядових структур до органів самоврядування, а також суспільства, з його неурядовими організаціями через створення публічної сфери, де процес — взаємодія влади і громадян

нина — забезпечує рівні інтереси всіх суб'єктів діяльності.

На сьогодні публічне адміністрування в Україні, за оцінкою Лі Жуйтін, перебуває на етапі активного становлення та розвитку, що пов'язано із соціально-політичним становищем в країні, зміною законодавчих нормативно-правових актів [11, с. 3].

Становлення поняття "публічного управління" пов'язано із наявністю процесу, котрий можна назвати роздержавленням управління і який полягає у передачі частини функцій держави органам місцевого самоврядування, приватному сектору та неурядовим організаціям. Таким чином виконання управлінських функцій у публічній сфері (сфері суспільних інтересів) здійснюють не лише органи державної влади, а й інституції місцевого самоврядування, громадські організації і навіть фізичні та юридичні особи у ситуаціях, коли їх діяльність торкається суспільних справ.

Еволюція управління в публічній сфері здійснювалася від жорсткого централізованого державного адміністрування до формування управлінських мереж з одночасним обмеженням монополії держави та розширенням сукупності методів управління. Можна виділити такі основні риси сучасного публічного управління, як спрямованість на забезпечення: ефективності, прозорості, етики та справедливості вчинків.

Порівнюючи "публічне адміністрування" з іншими поняттями, зрозуміло, що все ж таки визначальною функцією лишається управління, яке дозволяє суспільству здійснювати суттєвий вплив на процес прийняття рішень органів влади, громадських організацій тощо. Управління у загальному вигляді в публічному адмініструванні представляє собою організацію діяльності відповідно до вимог об'єктивних законів, організацію і реалізацію цілеспрямованих впливів. Публічне адміністрування розглядає управління з функціональної точки зору як цілеспрямований вплив на суспільство з метою організації та координації їх діяльності в процесі життєдіяльності. Процесуальний підхід до управління в публічному адмініструванні передбачає процес діяльності, прийняття і реалізації управлінських рішень. Суб'єктно-об'єктний підхід — цілеспрямована взаємодія між суб'єктом і об'єктом в системі управління, виступає елементом організації процесу досягнення мети, вирішення завдань.

Як зазначає В. Козак, "На сьогодні система публічного управління охоплює багато підсистем. До її сфери інтересів належать політична, економічна, соціальна, адміністративна, правова, гуманітарна системи тощо. На сферу її формування і розвитку впливають як внутрішні (неврівноваженість соціально-політичної системи держави), так і зовнішні (геополітичні виклики, світові тенденції суспільних перетворень тощо) чинники" [9, с. 66].

Публічне адміністрування є складовою публічного врядування, а також становить процедуру втілення рішень, прийнятих у системі публічного управління. Основним завданням є управління суспільством в цілому, проте С. Чернов та С. Гайдученко виокремлюють наступні основні функції публічної адміністрації:

- управління у сфері економіки (забезпечення матеріальних і духовних потреб усіх членів суспільства).
- управління у сфері соціальних відносин (соціальна сфера життя суспільства включає в себе працю, охорону

здоров'я, освіту, науку, культуру, національні та релігійні взаємовідносини, соціальне та пенсійне забезпечення).

- управління у адміністративно-політичній сфері (внутрішня і зовнішня політика).

- управління в галузі культури та ідеології (конституційні норми про свободу слова, друку, інформації, наукової, творчої і викладацької діяльності, захист пам'яток історії та культури).

- управління у сфері особистого життя людини (регулювання державою має бути мінімальне, допускається лише тоді, коли виникає певне суспільне значення (наприклад, виховання дітей, моральних норм тощо) [5, с. 8].

Більшість рішень суб'єктів публічного управління, частіше за все, вирізняється багатоваріантністю, але водночас є такими, де вкрай складно обрахувати не лише його кінцевий результат (передусім, економічний ефект), а і можливі наслідки (параметри) альтернативних варіантів. Результати впливу публічного управління на добробут населення мають оцінюватися на підставі аналізу переважно кількісних показників, тим самим мінімізуючи їх суб'єктивність. На вплив суб'єктів публічного управління по-різному реагують окремі верстви населення, що обумовлює подальше поглиблення диференціації за рівнем їхнього добробуту. Продовження наукових розвідок за даною проблематикою сприятиме подальшому покращанню рівня та якості життя населення України, зокрема за рахунок вдосконалення публічного управління у цій царині.

Зміна влади та зміна системи влади потребують як теоретичної, так і практичної розшифровки та уточнення, оскільки заява, що зі зміною Президента України у нас відбулася зміна влади, є наївною і непереконливою. Механізмів, вартих уваги, новою владою не запропоновано, крім слабого реверансу щодо ще більшої "демократизації" українського суспільства. В чому ж тоді ця демократичність проявляється? У замкнутості партійно-політичних еліт, які позбавляють простих людей права брати безпосередню участь в управлінні державою. Питання формування ефективної системи влади зазвичай потребує інституційного оформлення, яке так і не відбулося через все той же політичний істеблішмент Верховної Ради України. На сьогодні в суспільній свідомості ще не переосмислено роль Української держави. І це — проблема. Переважна більшість населення не отожднює себе з державою, апарат якої завжди асоціювався з репресивними функціями щодо самих українців. Державотворчий процес у зв'язку з конституційною реформою в Україні зайшов у глухий теоретичний кут.

За сучасних умов слід спиратися на те, що публічне управління є способом функціонування і реалізації державної влади як виразника національних інтересів народу. Тому, на наш погляд, ідеологією нового публічного врядування в Україні має бути цілісна сукупність моральних, соціальних, економічних та культурницьких ідей, спрямованих на утвердження національної держави через особисту свідомість людини. Публічне управління — це процес реанімації і реалізації ідей, започаткованих попередніми школами й окремими представниками українського державотворення та ідей, що генерують сучасники для збереження і утвердження України. Специфічність українського публічного управління полягає в тому, що кожне наступне покоління (кращі його пред-

ставники, фрагменти) мають справу з руїнами, і тому поняття спадкоємності часом губиться в століттях. Можна констатувати факт: держава випустила із сфери свого впливу ідеологічну роботу. Публічне управління України повинно мати свою ідеологічну палітру, в яку слід включити системне формулювання і вирішення проблем: а) державної політики; б) національної безпеки; в) геополітики; г) європейської інтеграції; д) регіональної політики і місцевого самоврядування. Через невирішення (непостановку) цих проблем сучасна кадрова політика видається не системою свідомого, ідейного, науково-обґрунтованого відбору, а збігом випадковостей.

Ураховуючи досвід розвинених країн західної демократії, слід зосередитись на розробленні стратегії розвитку України на найближчих десять років, унеможливаючи її перегляд під тиском політичної кон'юнктури. Ключовою складовою стратегії розвитку України має стати концепція публічного управління та закон про публічну службу. Це буде сприяти вдосконаленню діяльності державних інститутів і дасть змогу громадянському суспільству брати участь у прийнятті управлінських рішень, ураховуючи досвід розвинених країн. Усі вищезазначені заходи сприятимуть ефективності та результативності відтворення демократичної сутності молоді незалежної держави України.

ВИСНОВКИ

Як висновки проведеного дослідження слід зазначити, що в процесі свого становлення поняття "публічне адміністрування" пройшло еволюцію від форми діяльності класичної Веберівської бюрократії та державного управління (як форми зверхності держави над суспільством) до сучасного усвідомлення необхідності спільної взаємодії інститутів держави, місцевого самоврядування, територіальних громад та інституцій громадянського суспільства в рамках концепції "Належного врядування". Тому Україні, що встала на шлях демократизації системи публічного управління та розпочала широкі реформи, зокрема, й у напрямі децентралізації влади корисно не тільки спиратися на наукові розробки класиків теорії "Good Governance", але й вивчати практичний досвід розвинених країн, адаптувати його до вітчизняних умов та ментально-історичних особливостей українського народу.

Перспективними напрямками подальшого дослідження є пошуки інших чинників і механізмів становлення та розвитку публічного управління в Україні, які можуть бути як запозичені, так і побудовані на національних традиціях українського державотворення.

Література:

- Амосов О.Ю. Моделі публічного адміністрування (архетипова парадигма) / О.Ю. Амосов, Н.Л. Гавкалова // Публічне управління: теорія та практика: збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. — Х.: Вид-во "ДокНаукДержУпр". — Спеціальний випуск. — Червень, 2013. — С. 6—13.
- Афонін Е. Суспільні умови становлення політико-управлінської еліти України [Текст] / Е. Афонін, О. Крюков // Актуальні теоретико-методологічні та організаційно-практичні проблеми державного управління: наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 28 травня 2004 р.: тези доп. — К.: Вид-во НАДУ, 2004. — С. 212—214.

- Бібліотека і доступність інформації у сучасному світі [Електронний ресурс]: (підсумки 10-ї Міжнар. конф. "Крим-2003") / Л.Й. Костенко, А.О. Чекмарьов, А.Г. Бровкін // Бібліотечний вісн. — 2003. — № 4. — С. 43. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/articles/2003/03klinko.htm>

- Власюк О.С. Державне управління: плани і проекти економічного розвитку [Текст]: [монографія] / О.С. Власюк, Т.В. Дерюгіна, І.В. Запатріна. — К.: ВІП, 2006. — 624 с.

- Гурне Б. Державне управління [Текст]: наукові, правові, кадрові та організаційні засади / Бернар Гурне; з фр. переклад Віктор Шовкун. — К.: Основи, 2005. — 167 с.

- Державне управління в Україні: навч. посіб. / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 1999. — 272 с.

- Державне управління і менеджмент [Текст]: [навч. посіб. у табл. і схемах] / Г.С. Одінцова, Г. І. Мостовий, О.Ю. Амосов та ін.; за заг. ред. Г.С. Одінцової. — Х.: Вид-во ХарПІ УАДУ, 2002. — 492 с.

- Державне управління: навч. посіб. [Текст] / [А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, Л.Ю. Гордієнко та ін.]; Голов. упр. держ. служби України. — К.: Знання-Прес, 2003. — 344 с.

- Козак В.І. Публічне управління в системі координат української державності / В.І. Козак // Ефективність державного управління. — 2015. — Вип. 44. — С. 64—70.

- Лаврук М.М. Гуцули Українських Карпат (етнографічне дослідження): монографія / М.М. Лаврук. — Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. — 198 с.

- Лі Жуйтін. Концепція нового державного управління американських учених Т. Геблера та Д. Озборна: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 / Лі Жуйтін // Національна академія державного управління при Президентові України. — К., 2016. — 20 с.

- Медведєв І.А. Державне управління регіональним комплексом неперервної професійної освіти (на прикладі Сумської області) [Рукопис]: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 "Механізми державного управління" / І.А. Медведєв. — Х., 2004. — 22 с.

- Оболенський О.Ю. Державне управління: навч. посіб. / А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Васіна, Л.Ю. Гордієнко / за ред. А.Ф. Мельник. — К.: Знання-Прес, 2003. — 343 с.

- Про боротьбу з корупцією [Електронний ресурс]: Закон України від 5 жовтня 1995 р. № 356/95-ВР. — Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cqi-bin//laws/main.cqi>

- Публічне адміністрування в Україні: навч. посіб. / В.Б. Дзюндзюк, Н.М. Мельтюхова, Н.В. Фоміцька; за заг. ред. В.В. Корженка, Н.М. Мельтюхової. — Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2011. — 306 с.

- Райт Г. Державне управління / Г. Райт; пер. з англ. — К.: Основи, 1994. — 192 с.

- Філіпова Н.В. Зміна співвідношення понять "державне управління", "публічне адміністрування", "публічне управління" в системі суспільно-політичної трансформації [Електронний ресурс] / Н.В. Філіпова. // Державне управління: удосконалення та розвиток. —

2015. — № 6. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_6_5

18. Чернов С.І. Текст лекцій з дисципліни "Публічне адміністрування" (для студентів усіх форм навчання за спеціальністю 7.03060101, 8.03060101 "Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)") / С.І. Чернов; С.О. Гайдученко; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. — Х.: ХНУМГ, 2014. — 98 с.

19. Ястремська О.М. Публічне адміністрування: навчальний посібник / О. Ястремська, Л. Мажник. — Х.: ХНЕУ ім. С. Кузнеця. — 2015. — 131 с.

20. Bouckaert, G. Modernizing the Rechtsstaat: Paradoxes of the Management Agenda. (2002), Berlin: Duncker & Humblot.

21. Fox W., Schwella E., Wissink H. Public Management. (2004), Sun Press, pp. 4—6.

22. Johns M. et al. Public Management Reforms in Central and Eastern Europe (2008), NISPAcee Press, pp. 287—291.

23. NISPAcee. Public Management Reforms in Central and Eastern Europe (2008), NISPAcee Press, pp. 245—257; 287—291

24. Public Administration Review, Vol. 56, No. 3 (May — Jun., 1996), pp. 247—255.

25. Pollitt C, Bouckaert G. Public Management Reform: A Comparative Analysis. (2004), Oxford: University Press, pp. 12—13; 24—38; 65—103.

References:

1. Amosov, O. Yu. (2013), "Public administration models", Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka: zbirnyk naukovykh prats Asotsiatsii doktoriv nauk z derzhavnoho upravlinnia. — Kh.: Vyd-vo "DokNaukDerzhUpr". — Spetsialnyi vypusk. — Cherven, 2013. — S. 6—13.

2. Afonin, E. and Kriukov, O. (2004), "Socially relevant developments of the political and management elite of Ukraine", Aktualni teoretyko-metodolohichni ta orhanizatsiino-praktychni problemy derzhavnoho upravlinnia [Current issues of theoretical and methodological principles of the organization of practical problems in the field of government], Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya [International scientific and practical conference] National academy for public administration, Kyiv, Ukraine, pp. 212—214.

3. Kostenko, L. Y. Chekmarov, A.O. and Brovkin, A.H. (2003), "Library and accessibility of information in the modern world", Bibliotechnyi visn, vol. 4. available at: <http://www.nbuv.gov.ua/articles/2003/03klinko.htm> (Accessed 4 Jul 2018).

4. Vlasjuk, O. S. Deriuhina, T. V and Zapatrina, I. V. (2006), Derzhavne upravlinnia: plany i proekty ekonomichnoho rozvytku, [Public administration: plans and projects of economic development], VIP, Kyiv, Ukraine.

5. Hurne, B. (2005), Derzhavne upravlinnia: naukovy, pravovi, kadrovi ta orhanizatsiini zasady [Public administration: scientific, legal, personnel and organizational principles], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

6. Averianova, V. B. (1999), Derzhavne upravlinnia v Ukraini [Public Administration in Ukraine] Institute of State and Law. V. M. Koretskoho, Kyiv, Ukraine.

7. Odintsovoi, H.S. (2002), Derzhavne upravlinnia i menedzhment [Public administration and management], KharRI UADU, Kharkiv, Ukraine.

8. Melnyk, A. F. Obolenskyi, O. Yu. and Hordiienko, L. Yu. (2003), Derzhavne upravlinnia [Public administration], Znannia-Pres, Kyiv, Ukraine.

9. Kozak, V. I. (2015), "Public administration in the coordinate system of Ukrainian statehood", Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia. Vol. 44, pp. 64—70.

10. Lavruk, M. M. (2005), Hutsuly Ukrainskykh Karpat (etnografichne doslidzhennia) [Hutsuls of the Ukrainian Carpathians (ethnographic research)] vyd. tsentr LNU im. I. Franka, Lviv, Ukraine.

11. Zhuitin, Li. (2016), "The new government concept of american scientists T. Gebler and D. Ozbourn", Ph.D. Thesis, Natsionalna akademiia derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

12. Medvediev, I. A. (2004), "Public administration of a regional complex of continuing vocational education (for example, Sumy region)", Ph.D. Thesis, Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia", Kharkiv, Ukraine.

13. Obolenskyi, O. Yu. Melnyk, F. Vasina, A. Yu and Hordiienko, L. Yu. (2003), Derzhavne upravlinnia [Public administration], Znannia-Pres, Kyiv, Ukraine.

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (1995), The Law of Ukraine "The fight against corruption" available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin//laws/main.cgi> (Accessed 22 August 2018).

15. Korzhenka, V. V. Meltiukhovo, N. M., (2011), Publichne administruvannia v Ukraini [Public administration in Ukraine, KharRI NADU "Mahistr", Kharkiv, Ukraine.

16. Rait, H. (1994), Derzhavne upravlinnia [Public administration], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

17. Filipova, N. V. (2015), "The change in ratio is understood as "public administration", "good governance", "public management" in the system of socio-political transformation", Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, vol. 6, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_6_5 (Accessed 8 Aug 2018)

18. Chernov, S. I. (2014), "Public administration", Zbirka leksiiv z dystsypliny, [Text of the lecture on discipline], Kharkiv National University of Urban Economy O. M. Beketova, Kharkiv, Ukraine, p. 98.

19. Yastremska, O.M. (2015) Publichne administruvannia [Public administration], KhNEU im. S. Kuznetsia, Kharkiv, Ukraine.

20. Bouckaert, G. (2002), Modernizing the Rechtsstaat: Paradoxes of the Management Agenda, Duncker & Humblot, Berlin, Germany.

21. Fox, W. Schwella, E. and Wissink, H. (2004), Public Management. Sun Press, Stellenbosh Republic of South Africa, pp. 4—6.

22. Johns, M. (2004), "Intergovernmental Innovation and the Administrative State in Canada" NISPAcee., Vilnius, Lithuania, pp. 245—257.

23. Johns, M. (2008), "Public Management Reforms in Central and Eastern Europe" NISPAcee Press, vol. 7, pp. 287—291.

24. Public Administration Review, vol. 56, No. 3 (May — Jun., 1996), pp. 247—255.

25. Pollitt C, Bouckaert G. (2004), "Public Management Reform: A Comparative Analysis", Oxford: University Press, pp. 12—13; 24—38; 65—103.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2018 р.

В. В. Образцова,
аспірант кафедри публічного управління та публічної служби,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ КОНФЛІКТІВ І СУПЕРЕЧНОСТЕЙ У ВІДНОСИНАХ "ПРИНЦИПАЛ-АГЕНТ" У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

V. Obraztsova,
postgraduate student of the Department of Public Administration and Public Service,
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv

FEATURES OF CONFLICT MANIFESTATION AND CONTRADICTION IN THE "PRINCIPAL AGENT" RELATIONS IN THE PUBLIC MANAGEMENT SYSTEM IN UKRAINE

Статтю присвячено огляду публічного управління як складної системи агентських відносин між суб'єктами (агентами) та об'єктами (принципалами) публічно-управлінських відносин; як комплексу взаємопов'язаних механізмів, що охоплює різні зацікавлені сторони публічно-управлінських відносин, кожна з яких переслідує власні інтереси. В умовах процесів, які спостерігаються у глобальному вимірі, пошук досконалої системи публічного управління залишається одним із пріоритетних завдань як у світі, так і в Україні. З'ясовано, що в Україні вирішення проблем агентських відносин має деякі особливості. Тенденція до великого зростання корпоративного сектору призвела до значних змін нормативно-правової бази та культури публічного управління. Проведено аналіз агентських конфліктів, уточнено класифікацію конфліктів, визначено структурні елементи, причини появи конфліктів.

This article is devoted to the review of public administration as a complex system of agent relations between subjects (agents) and objects (principals) of public-management relations; as a complex of interconnected mechanisms that encompasses the various stakeholders in public-managerial relations, each of which pursues its own interests. In the conditions of the processes observed in the global dimension, the search for a perfect public administration system remains one of the priority tasks in the world as well as in Ukraine. It is found out that in Ukraine the decision of problems of agency relations has some peculiarities. The trend towards a large growth of the corporate sector has led to significant changes in the regulatory framework and culture of public administration. Conducted analysis of agency conflicts, classification of conflicts was specified, structural elements and the causes of conflicts were determined.

Ключові слова: публічне управління, державна влада, суспільство, конфлікти, взаємодія.
Key words: public administration, state power, society, conflicts, interaction.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З моменту проголошення незалежності України організаційна структура апарату управління зазнала значних трансформацій, проте публічне управління й досі не відповідає стратегічному курсу країни до європейських стандартів демократичного врядування, оскільки залишається неефективним, схильним до корупції, внутрішньо суперечливим через вбудований конфлікт

інтересів, надмірно централізованим, закритим від суспільства, відірваним від потреб громадянина.

Створення ефективної системи публічного управління в Україні є передумовою демократизації, економічного розвитку та справедливого розподілу ресурсів, ефективного забезпечення реалізації прав людини та громадянина та захисту цих прав. У цьому зв'язку особливе значення відіграє реформа у сфері публіч-

ного управління з метою підвищення ефективності політики держави та діяльності уряду.

Сьогодні в Україні кількість конфліктів у публічному управлінні постійно зростає, що створює перешкоди для становлення незалежної, демократичної правової держави. Таким чином у процесі реформування публічних відносин проблема конфлікту потребує інноваційного наукового осмислення через призму теорії "принципал агент" і розробки технологій запобігання конфлікту і його розв'язання. Ключовим елементом системи публічного управління є відносини між суспільством та органами публічної влади. У цьому зв'язку можна стверджувати, що публічне управління це складна система агентських відносин між суспільством (принципалами) і органами публічної влади (агентами), які діють і в інтересах суспільства, і у своїх інтересах. Теорія агентських відносин вивчає ситуації, у яких одна особа (принципал) доручає іншій особі (агенту) виконання деяких завдань в інтересах принципала, при цьому рішення цих завдань не завжди перебуває в рамках інтересів агента. Принципал може досягти цього результату за допомогою морального переконання або соціально-матеріального стимулювання агента [1].

АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ І ПУБЛІКАЦІЙ

Своєчасне розуміння виникнення конфлікту і прогнозування його прояву ще не дає можливості розв'язання проблеми. Для цього необхідно знати, які типи конфліктів можуть виникати в системі та методи ефективного управління ними. Аналіз існуючих наукових джерел з досліджуваної проблеми свідчить про наявність досліджень у розв'язанні проблеми управління конфліктами. Насамперед варто виділити роботи С. Єріна, А. Анцупова, Н. Грішина, Н. Леонова, А. Ковальова, Є. Олександрова, П. Сорокіна. Серед зарубіжних авторів значний внесок зробили М. Дойч, К. Боулдінг, Р. Дарендорф, І. Галтуінг, Л. Козер, Д. Марч, М. Спенсер. У цих наукових публікаціях автори визначають структуру, функції і процес конфліктів, розкривають специфіку конфліктної свідомості, наводять методи управління конфліктами, але не відображають особливості управління конфліктами в системі "принципал-агент". Вирішенням саме агентських конфліктів займалися такі вчені, як Г. Назарова, О. Румянцева.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є з'ясування особливості проявів конфліктів і суперечностей у публічному управлінні в Україні і обґрунтування рекомендацій щодо застосування моделі "принципал агент" для вирішення конфліктів у публічному управлінні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

М. Захарко визначає конфлікт у публічному управлінні як процес спілкування, коли одна сторона відчуває, що друга сторона протистоїть її загальним інтересам, загальній меті. Причини конфліктів у сфері публічного управління — це явища, події, факти, ситуації, що породжують конфліктів та спричиняють його за певних умов діяльності [2]. Питання вирішення конфліктів у публічному управлінні полягає в тому, як управляти конфліктами інтересів, що виникають у системі "принципал агент".

Модель "принципал агент".

Взаємодія між принципалом і агентом може бути описана і змодельована в такий спосіб: припустимо, що агент обирає варіанти рішень (Е), у той час як цей вибір визначає результат $X = X(e, \Theta)$, де Θ випадкова величина. Такий розподіл ймовірностей відображає приховану інформацію (hidden information). Якщо принципал повністю проінформований про можливість альтернативних рішень агента і про їх наслідки, він може змусити агента обрати таке рішення, яке є перше найкраще рішення ("first-best"). Якщо існує невизначеність у прийнятті рішень, агент, як правило, має інформаційну перевагу (так звана прихована інформація), наприклад, про доступну технологію. Загальна характеристика ситуації "принципал агент": запобігти, щоб агент не зловживав інформацією, яка є перевагою та вигодою для агента, що в свою чергу, є збитком принципала (у нашому прикладі суспільства). Тим не менш, принципал знає, що Θ це прихована інформація, яка відома агенту, але він не може отримати від нього її. Агент приймає рішення володіючи інформацією про значимість та цінність такого рішення Θ , в той час, як принципал не може слідувати е чи Θ . Завдання представників суспільства — переконати агента (органи публічного управління) показати справжню цінність змінної Θ [3, с. 68].

Проблема відносин "принципал агент" описує конфлікти між цілями і завданнями "принципала" і тих, хто в особі "агента", уповноважений представляти принципала. Проблема виникає тому, що в основному принципал не має точної інформації про поведінку агента. Ця проблема часто зустрічається у публічній політиці, наприклад, коли громадські організації (принципали) просувають своїх представників (агентів) надавати інтереси суспільства. Агенти можуть приймати рішення, спрямовані на максимізацію власної вигоди (вищі зарплати, додаткові пільги), а не в інтересах громадськості. Прихована інформація, якою володіє агент, породжує проблему несприятливого відбору, а приховані дії — проблему морального ризику. Отже, публічне управління — складний процес, що являє собою комплекс взаємопов'язаних механізмів та охоплює різні зацікавлені сторони публічно-управлінських відносин, кожна з яких переслідує власні інтереси. В умовах процесів, які спостерігаються у глобальному вимірі, пошук досконалої системи публічного управління залишається одним із пріоритетних завдань як у світі, так і в Україні [4].

В Україні вирішення проблем агентських відносин має деякі особливості. Тенденція до великого зростання корпоративного сектору призвела до значних змін нормативно-правової бази та культури публічного управління. Результатом є повна концентрація влади в руках олігархів та поєднання в одній особі власника і представника влади. Власний капітал у своїй більшості розсіяний між вищим керівництвом держави та представниками влади середньої ланки. Отже, шанс формування ефективного публічного управління був програний з самого початку. Це заклало підґрунтя до ескалації конфліктів у публічній політиці. Здавна конфлікт вважався неминучим явищем в історії людського суспільства і стимулом соціального розвитку, в основі якого лежить боротьба за владу, престиж, авторитет.

На думку Л. Козера, корисність конфлікту полягає у стимулюванні соціальних змін, забезпеченні такого характеру соціального розвитку, який допомагає соціальним групам самоідентифікуватися в суспільному середовищі, сприяючи зміцненню та стабілізації соціальних систем [5].

Таким чином, сучасна конфліктологія трактує конфлікт як феномен суспільства, якому властиві як позитивні, так і негативні функції, що є проявом існуючих в суспільних системах протиріч, суперечностей та несумісних інтересів різних соціальних груп, які є результатом розвитку взаємодії між окремими його частинами.

Виходячи з концепції позитивного функціоналізму в публічному управлінні, як елементи суспільної системи в найбільш повній мірі включеному в соціальні взаємодії, конфлікт виконує не тільки руйнівну, деструктивну функцію, але й сприяє її розвитку та становленню, виконуючи роль негативного зворотного. Однак вона притаманна не будь-яким формам конфліктів, а перш за все тим, які виникають щодо організаційно функціональної діяльності управлінських структур і може викликати системні кризи. Такими видами конфліктів, які спричиняють загострення внутрішньо системних протиріч, тобто загострення протиріч щодо невизначеності стратегії і цілей, неефективної побудови структурно-функціональних основ управлінської системи, невідповідності унормованої поведінки реальній суспільній ситуації є організаційні конфлікти.

Організаційний конфлікт — це зіткнення учасників конфліктної взаємодії, викликане несумісністю інтересів, норм поведінки, ціннісних орієнтирів, які виникають внаслідок розбіжності формальних організаційних основ і реальних дій членів колективу [6, с. 240]. Вони є проявом суспільних протиріч та суперечностей, що виникають через неправильний розподіл функцій, прав і відповідальності, погану організацію праці, несправедливість системи мотивації і стимулювання працівників [7, с. 54]. Таке розуміння сутності організаційного конфлікту, хоча в кінцевому рахунку носієм конфліктної взаємодії виступає працівник чи службовець (агент), тобто будь-який конфлікт в організаційних системах завжди можна звести до міжособового його виду, однак, організаційно-управлінські конфлікти пов'язані більшою мірою з об'єктивними причинами їх виникнення. Тому під організаційним чи організаційно-управлінським конфліктом у публічному управлінні слід розуміти прояв протиріч у державно-управлінських системах будь-якого порядку, пов'язаних з несумісністю структури, повноважень та ресурсів їх структурних елементів з цілями, завданнями та покладеними на них функціями.

Структурними елементами управлінських систем при цьому з точки зору теорії "принципал-агент" є органи державного управління та органи місцевого самоврядування, окремі їх структурні підрозділи та посадові особи, державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування (агенти) як сторона організаційних конфліктів в публічному управлінні. Таким чином, виокремлюється об'єктивна і суб'єктивна складові можливих організаційних конфліктів, однак, як вже зазначалося вище, суб'єктивізм конфліктної взаємодії є її іманентною характеристикою і не враховувати її означало

б залишити поза увагою значний пласт проблем, породжених людськими взаємовідносинами.

Організаційні конфлікти залежно від причин їх виникнення можна розподілити на дві групи: об'єктивні (структурно-організаційні, функціонально-організаційні та суб'єктивні організаційні конфлікти, виникнення яких пов'язане з особистісно-функціональними причинами) та ситуаційно-управлінські, джерелами яких можуть бути як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники [8, с. 218].

Структурно-організаційні конфлікти проявляються як результат невідповідності структури організації вимогам, які ставляться перед організацією "принципалом", що найбільшою мірою характерно для державного управління. Структура організації має відповідати тим завданням, які вона буде вирішувати чи які ставляться перед її структурним підрозділом, і на початкових етапах становлення організацій цей принцип витримується. Пізніше до основних завдань організації включаються додаткові, які врешті-решт починають домінувати, а структура органу залишається незмінною. І чим більше різномірних завдань виконує орган управління, тим менше структура організації відповідає вимогам її діяльності, тим нижчою стає її ефективність.

Наявність структурно-організаційного конфлікту надає можливість керівництву, з одного боку, усвідомити існування протиріччя між структурою організації та її завданнями, тобто фактично ідентифікує наявність самої суперечності, а з іншого боку, спонукає до прийняття рішення щодо необхідності впровадження структурних змін. Проте чим менш спеціалізованою буде структура органу державного управління, тим більше в ній буде виникати невідповідностей між структурою та завданнями в умовах динамічно змінюваного суспільства.

Останні тенденції в приватному секторі щодо побудови організаційних структур, а більшість новітніх моделей спочатку випробовуються в приватному секторі й лише потім впроваджуються в системі публічного управління, пов'язані з запровадженням "проектних структур", які створюються для виконання певного завдання чи проекту, а потім переформатовуються відповідно нових завдань. Оскільки публічне управління є досить консервативною структурою, то до цього часу проектне управління застосовується досить рідко і стосується в основному соціальної сфери, в цілому ж залишаючись побудованою за функціонально-галузевим принципом. Повний перехід на проектний принцип породжував би теж низку суперечностей, тому наразі виникає необхідність знайти баланс між функціонально-галузевим та проектним принципом побудови публічного управління.

Функціонально-організаційні конфлікти породжені суперечностями функціональних зв'язків організації із зовнішнім середовищем, функціональних зв'язків між структурними підрозділами організації, між окремими працівниками. Зовнішні функціональні зв'язки органів публічного управління повинні максимально відповідати вирішуванним завданням і забезпечувати в найбільш ефективний спосіб їх виконання. Системність побудови державного управління має забезпечувати функціональну включеність окремого його органу у виконання завдань систем більш високого порядку. Функціональні зв'язки між окремими структурними підрозділами системи публічного управління повинні відповідати вимо-

гам діяльності та об'єктивним законам функціонування таких систем. Ефективна діяльність не можлива без чітко налагоджених функціональних зв'язків в організації. Порушення цих зв'язків призводить до виникнення структурно-функціональних конфліктів [9].

Неузгодженість функціональних зв'язків у публічному управлінні в найбільш повній мірі проявляється в розподілі прав та відповідальності між центральними органами влади, між органами державного управління та органами місцевого самоврядування.

Особистісно-функціональні конфлікти пов'язані з невідповідністю компетенції працівників професійним, моральним та іншим якісним вимогам займаної посади. Будь-яка праця вимагає певних професійних знань і досвіду, інколи досить значних. Серйозні вимоги до особистісних якостей державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування вимагає специфіка їх діяльності та необхідність постійної взаємодії з оточуючим середовищем. Якщо людина не відповідає цим вимогам, то можливі конфлікти між нею та керівником, підлеглими, співробітниками. Вони будуть спричинені тим, що помилки, допущені цим службовцем, торкаються інтересів усіх, хто з ними взаємодіє.

Закон передбачає недопущення до участі в управлінні державними справами осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи спрямовані на узурпацію влади, протиправне порушення прав і свобод людини, а також є потенційними носіями протиріч, які можуть призвести до виникнення організаційних конфліктів.

Таким чином, особистісно-функціональні конфлікти, які проявляються в публічному управлінні, сприяють усуненню його системних протиріч шляхом впливу на ціннісно-поведінковий вимір державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування [9].

Ситуаційно-управлінські конфлікти обумовлені помилками, допущеними принципами і агентами в процесі вирішення управлінських та інших завдань. Прийняття помилкового управлінського рішення об'єктивно створює можливість конфліктів між авторами рішення і його виконавцями. Невиконання службовцями завдань, поставлених керівництвом, також викликає небезпеку виникнення конфлікту. Ситуаційно-управлінські конфлікти в публічному управлінні зумовлені протиріччями, які виникають у результаті недосконалості механізмів прийняття управлінських рішень. Вони дають можливість виявити прогалини в системі прийняття рішень і змінити її в такий спосіб, щоб результати прийнятих рішень не залежали від суб'єктів їх прийняття. Таким чином, ситуаційно-управлінські конфлікти дають можливість удосконалити механізми прийняття управлінських рішень [9].

Отже, організаційний конфлікт у відносинах "принципал-агент" є проявом суперечностей в державно-управлінських системах, пов'язаних з несумісністю структури, повноважень та ресурсів з цілями, завданнями та покладеними на них функціями. Вони у публічному управлінні є тими індикаторами, які дають можливість удосконаливати існуючу адміністративно-виконавську систему шляхом проведення організаційних змін, що стосуються організаційної структури, цілей, технології прийняття управлінських рішень, функціонування органів публічного управління.

Організаційні конфлікти при реформуванні держслужби сприяли розробці та впровадженню в державно-управлінських відносинах нових прийомів, процедур запобігання та протидії виникненню конфлікту інтересів, розробці ефективних механізмів прийняття управлінських рішень, які б давали змогу усунути вплив суб'єктивного чинника, сприяли удосконаленню системи управлінських взаємовідносин. Подальші дослідження в цій сфері будуть стосуватися запровадження ефективних методів запобігання виникненню конструктивних організаційних конфліктів та прогнозування розвитку конструктивних організаційних конфліктів.

Нерідко недостатня відпрацьованість плану інновації або поведінка майбутніх його виконавців (агентів) викликає гальмування всього інноваційного процесу, процесу реформування та розгортання інноваційного конфлікту.

Вперше поняття "інноваційний конфлікт" було вжито у 1999 році вченими конфліктологами А. Шипиловим та О. Анцуповим [10, с. 362]. Розуміння важливості інновацій для розвитку організації прийшло в кінці 70-х — на початку 80-х рр. XX ст. Саме у цей період з'явилася низка теоретичних досліджень закордонних вчених з проблем організаційних інновацій. Проте поняття "інноваційний конфлікт" не вживалося, західні вчені вживали термін "опір інноваційним змінам". Так, американський консультант з бізнесу В. Бріджис висловив думку про те, що люди чинять опір не змінам, а переходу, який потрібно зробити, щоб адаптуватися до цих змін. Іншими словами, дослідник акцентує увагу на психологічних чинниках опору інноваційним змінам. Г. Уотсон сформулював ряд рекомендацій для зменшення опору в організації. Але і в працях західних науковців в чистому вигляді поняття "інноваційний конфлікт" не зустрічається [11, с. 8].

Інноваційний конфлікт можна віднести і до конфлікту цінностей, який має місце в тому випадку, якщо нові пріоритети і цінності, що несуть "агенти" на зміну старим, викликають гостре неприйняття і протидію у "принципалів".

Причини виникнення інноваційних конфліктів А. Анцупов і О. Шипилов об'єднали у п'ять груп:

1. Об'єктивні причини полягають у природному зіткненні інтересів новаторів і консерваторів. Прихильники і супротивники нововведень завжди були, є і будуть. Дух новаторства та дух консерватизму притаманні людині.

2. Організаційно-управлінські причини полягають у неефективній налагодженості політичних, соціальних, управлінських механізмів безконфліктної оцінки, впровадження та розповсюдження нововведень.

3. Особистісні причини полягають в індивідуально-психологічних особливостях учасників інноваційного процесу.

4. Інноваційні причини пов'язані з характеристиками нововведення. Різні нововведення породжують різні по кількості та гостроті конфлікти.

5. Ситуативні причини полягають у конкретних особливостях одиначної інноваційної ситуації. Кожне нововведення здійснюється в умовах конкретних соціально-економічних, соціальних, матеріально-технічних та інших обставин. Ці обставини можуть сприяти виникненню інноваційних конфліктів.

Перетворення, як правило, зачіпають інтереси людей, їх плани, очікування. Чим радикальніші та масштабніші проведені зміни, тим частіше вони викликають конфлікти внаслідок боротьби старого і нового. В результаті можуть виникнути такі суперечності, як:

- соціальний ефект може мати протилежний "знак" по відношенню до економічного;
- одні й ті ж результати і наслідки нововведень можуть по-різному оцінюватися членами колективу організації;
- конфлікти, які виникають в результаті нововведень в організації можуть носити частково конструктивний, а частково деструктивний характер [12, с. 69].

Найчастіше виникають протиріччя між прихильниками інновацій, які розраховують на поліпшення роботи організації та особистої життєдіяльності, і консерваторами, які вважають, що умови роботи і життя стануть гіршими. При цьому позиція кожної зі сторін може бути цілком обгрунтованою. Ймовірність інноваційного конфлікту збільшується в силу факторів:

1. Чим масштабніше нововведення, чим більша кількість людей залучена до інновації, тим частіше відбуваються конфлікти.
2. Радикальність підвищує ймовірність і гостроту конфлікту.
3. Конфліктність залежить від швидкості процесу інновації.
4. Чим більш продуманий процес інновації (соціально-психологічне, інформаційне забезпечення), тим менша кількість конфліктів.

Конфлікти, які виникають у результаті нововведень в організації, як і всі інші, можуть носити як функціональний, так і дисфункціональний характер. При цьому треба враховувати, що за інноваційним конфліктом може відбуватися боротьба за владу в організації, прагнення зберегти матеріальні і соціальні блага, бажання зберегти робоче місце. Зазвичай, ці мотиви приховані, нерідко не тільки від оточуючих, але й від себе самого [13, с. 82].

Конфлікт, в якому зіткнення сторін детерміновано системними, надсистемними, глобальними факторами, а самі сторони виступають у ролі "гвинтиків", дрібних елементів цих систем називається системний. Він глобальний, недоступний і незрозумілий, а також часто безособовий, за ним ховаються потужні соціальні і природні сили. Часто розгортається по вертикалі, коли в ролі однієї з конфліктуючих сторін, що переважно обороняється, виявляються керівники, які реалізують дію надсистемних факторів. Розвиток конфлікту визначається потужністю системних і надсистемних факторів, збігом обставин, усвідомленням і розумінням конфліктуючими сторонами причин проблеми, що виникла.

Розглянемо основні варіанти:

Конфлікт невідповідності цілей і завдань, поставлених перед системою, її можливостям. Так, якщо міліцію змусити вести невласливі їй військові дії, то між окремими її елементами наростають тертя і конфліктні зіткнення. Перевантаження будь-якої системи призводить до розбалансування і підвищеного зносу елементів системи. Відбувається перекачування конфліктності ззовні всередину системи і, насамперед, у міжособову сферу, а потім у міжособистісні контакти, під внутрішньогрупові та міжгрупові взаємодії.

Конфлікт ресурсної незабезпеченості системи. Затримки виплат грошового утримання — характерний для останнього часу приклад такого роду конфлікту. Конфліктні зіткнення з безпосередніми і найближчими керівниками мало допомагають — грошей у них просто немає, а "нагорі" зробити нічого не можуть. Системний дефіцит ресурсів породжує множинні приватні конфлікти за спірні ресурсні об'єкти.

Конфлікт системної невирішеності організаційно-управлінських проблем. Різного роду організаційно-структурні перебудови (перепідпорядкування, скорочення одних структур, формування інших і т. п.) — феномен добре відомий. Вони зачіпають інтереси багатьох людей і завжди породжують чимало конфліктів. Однак, якщо на метасистемному рівні немає порядку і стійкості, то "внизу" як раз і виникає маса конфліктів, безпосередні учасники яких, страждаючи від них, нічого не можуть вдіяти з цими проблемами. Не випадково говорять, що немає нічого більш постійного, ніж тимчасове.

Види, рівні та особливості управлінських конфліктів визначаються обраними організаційними структурами управління. Конфлікти лінійних структур управління організацією найчастіше виникають внаслідок низької компетентності керівників, високого інформаційного навантаження, централізації влади на вищому рівні управління, недостатності повноважень, високого рівня відповідальності, неадекватності поставлених цілей наявним ресурсам, неадекватності рівня відповідальності та очікуваної винагороди тощо.

Конфлікти у функціональних організаційних структурах управління виникають через погану взаємодію, неузгодженість діяльності окремих функціональних підрозділів, відсутність пов'язаності результатів діяльності підрозділів тощо. Комбіновані структури управління повинні забезпечити зниження рівня управлінських конфліктів, притаманних лінійній та функціональній управлінським структурам, однак виникають інші види типових конфліктів. Насамперед, це конфлікти, пов'язані із зростанням кількості персоналу [14].

Методи вирішення конфліктів відображають різну ступінь і наполегливості (відбиває граничний рівень, до якого окрема сторона згодна знизити власні вимоги). Ці методи можуть оформлятися концептуально, як принципи, коли враховуються певні ціннісні установки, особливості організаційної культури, минулий досвід поведінки і вирішення конфліктів [15].

Метод консенсусу (згоди) являє собою прийнятне для конфліктуючих сторін рішення, у проведенні якого всі члени групи свідомо і раціонально беруть участь. Він ніби символізує колективну думку учасників цього рішення. Такий підхід до вирішення розбіжностей, на думку В.А. Сосніна, застосовується, коли:

- предмет спору складний, а інтереси сторін значимо для прийняття простого рішення;
- обидві сторони готові зайнятися пошуком і аналізом прихованих потреб і інтересів;
- достатньо часу і ресурсів для пошуку альтернатив, що задовольняють домагання обох сторін;
- сторони зацікавлені в довгостроковому, а не тимчасовому вирішенні проблеми і т.д.

Технологія досягнення консенсусу важка і складна. Осмислення значущості цього підходу розробляється лише в декількох дисциплінарних напрямках — інституційно-соціологічному, соціально-психологічному, юридичному, теорією міжнародних відносин.

Динаміка конфлікту є процесом, який передбачає обопільну активність сторін, отже, для того щоб погасити конфлікт, сторони повинні укласти договір щодо норм і правил, які дозволили б їм визначити реальне співвідношення сил. Переведення конфлікту в якесь нормативне русло підсилює залежність суперників один від одного в самому процесі відстоювання протилежних цілей та сприяє вирішенню конфлікту в тій мірі, в якій останній інституціоналізується, а прийняті правила дотримуються.

Існують чотири способи вирішення конфліктів:

- 1) угода в результаті збігу думки всіх сторін;
- 2) угода відповідно до законодавчої або моральної волі зовнішньої сторони;
- 3) угода, нав'язана однією із сторін конфлікту;
- 4) самоліквідація конфлікту, коли він просто втрачає свою актуальність і вирішується самостійно.

Аналізуючи ці способи, не можна обійти увагою питання, що вважати більш ефективним методом вирішення конфлікту — примушування чи переконання [16].

Концепція "переможців і переможених" передбачає, що залежно від результату вирішення конфлікту можуть скластися наступні відносини між учасниками конфлікту:

- "переможець — переможений" — одна сторона домагається своїх цілей за рахунок інтересів іншої сторони конфлікту;
- "переможений — переможений" — і в результаті конфлікту обидві сторони погіршили своє становище;
- "переможець — переможець" — учасники конфлікту в результаті його дозволу отримали переваги.

Авторитарна практика адміністрування використовує концепцію "переможців і переможених", у рамках якої керівник вважає, що конфліктна ситуація неодмінно загрожує його особистого благополуччю. Підлеглі такого управлінця часто відчувають сильне розчарування. Вони воліють говорити тільки те, що начальник бажає почути, і уникають прямої конфронтації.

Стратегія "переможений — переможений" називається так тому, що жодній зі сторін не вдається добитися переваги або, в кращому випадку, вони лише частково вирішують свої проблеми. Управлінці, які вибирають таку концепцію, вважають, що половина королює краще, ніж нічого, і воліють уникати особистої конфронтації з протилежною стороною.

Головним завданням стратегії "переможець — переможець" є пошук високоефективних взаємоприйнятних рішень. Для реалізації цього завдання в адміністративній структурі організації необхідно впровадити деякі нові уявлення про цінності [15].

Компроміс на відміну від консенсусу орієнтований на вирішення спірної проблеми спільними зусиллями сторін, і в основному складається з взаємних поступок. Цей підхід є "класичним" методом простого вирішення конфлікту на всіх рівнях; його технологія більш проста і найчастіше не вирішує спору, а як би тимчасово його відкладає на пізніший термін. Зазвичай він застосовує-

ся, коли проблема очевидна, ресурси і час для вирішення проблеми обмежені, інші технології (консенсус, сила, уникнення та інше) не працюють [16].

Проаналізувавши й оцінивши конфліктну ситуацію, опоненти прогнозують варіанти розв'язання конфлікту й визначають відповідні до своїх інтересів і ситуації способи його розв'язання. Прогнозуються: найбільш сприятливий розвиток подій; найменш сприятливий розвиток подій; як буде усунуто суперечності, якщо просто припинити активні дії в конфлікті.

В узагальненому вигляді концептуальні засади управлінських інновацій звичайно формулюють у межах концепцій менеджменту, переважно не в традиційних його формах, а як складову відносно нового напрямку цієї багатоаспектної управлінської галузі — інноваційного менеджменту. Основні засади застосування інновацій в управлінні розроблені відомим західним теоретиком менеджменту В.Е. Демінгом. Їх доцільно інтерпретувати як концептуальні засади формування державного інноваційного менеджменту, тобто концептуальної основи переходу державного управління на інноваційну модель свого розвитку. На думку Х.В. Хачатуряна, зазначені принципи стосовно державного управління в нашій інтерпретації мають такий вигляд:

— Постійність мети вдосконалення системи надання державних послуг і всіх інших аспектів діяльності органів державного управління. Система публічного управління має функціонувати так, щоб прагнення до самовдосконалення на всіх її рівнях стало постійним.

— Формування нової філософії публічного управління, сутність якої — в розумінні зв'язку між якістю публічного управління та якістю життя громадян. Оскільки управлінські помилки та неефективність управління прямо пов'язані зі зниженням якості життя людей, система публічного управління має постійно орієнтуватися на їх зживання.

— Усунення залежності результативності публічного управління від системного контролю, який значно ускладнює управлінську діяльність і є неефективним. Для більшості функцій органів державної влади необхідно впровадити механізми самоконтролю, а всі засоби і зусилля спрямувати на формування системних механізмів розвитку потенціалу саморегулювання та на цій основі — інноваційної оптимізації діяльності всіх компонентів публічного управління.

— Формування всієї державної стратегії, і, зокрема, стратегії державних замовлень на загальносоціальних засадах з орієнтацією на забезпечення якості життя, а не виходячи з корпоративних управлінських цілей чи маргінальних показників результативності.

— Постійне вдосконалення системи публічного управління з погляду ринкового принципу "витрати-результати". Діяльність органів державної влади має бути підпорядкована завданню постійного підвищення ефективності, зменшення витрат на управлінські процедури. Найкращим способом реалізації цього підходу є інноваційна стратегія прогнозування і попередження проблем, а не їх вирішення після виникнення [17].

— Регулярна підготовка і перепідготовка управлінських кадрів, виходячи з принципу пріоритетності людського потенціалу та значущості людського капіталу для будь-яких форм діяльності. Основа ефективного

управління — створення умов для самореалізації самих управлінців. Система державного управління має стимулювати творчість та ініціативність на всіх рівнях, забезпечувати позитивну мотивацію працівників, а постійне навчання управлінців має бути такою ж частиною професійної діяльності, як і виконання службових обов'язків.

— Керівники всіх рівнів, у першу чергу, повинні відповідати за якість управлінського процесу, поліпшення якого автоматично призведе до підвищення ефективності управління. Турботою керівників є перш за все системні вдосконалення, створення надійних механізмів циркулювання управлінської інформації та робота на випередження.

— Мінімізація в системі державного управління ролі покарань і примусових стимулів діяльності, які приводять до дезінформації, пасивності, формалізму, накопичування помилок. Акцент має робитися на узгодженні інтересів управлінців та органу державного управління в досягненні мети.

— Ліквідація внутрішньосистемних бар'єрів на шляху до неформальної комунікації, координації діяльності, встановлення продуктивних горизонтальних зв'язків структурних компонентів і персоналу органів державного управління, необхідно впроваджувати командний принцип роботи та гнучкі організаційні форми співпраці державних службовців.

— Відмова від використання порожніх гасел і закликів як форми мотивації працівників органів державної влади, оскільки встановлено, що цей процес налаштовує персонал проти цілей, які звичайно знаходяться за межами можливостей рядових чиновників. Завдання мають формуватися в межах можливостей виконавців і у прийнятній для них формі.

— Зведення до мінімуму формалізованих, особливо кількісних, стандартів оцінки роботи органів державного управління та окремих працівників, які мають усереднений характер та ігнорують можливості творчої ініціативи. Доведено, що це приводить до зниження якості управління при зовні хороших стандартних показниках. Потрібні не стандартизуючи норми, а система заходів з підтримки якості управлінської діяльності та інновацій, що підвищують ефективність роботи.

— Забезпечення максимального задоволення управлінцями своєю роботою як основного мотиву прагнення до нового та ефективнішого. Для виконання цього завдання слід максимально використовувати механізми ротації, розкриття перспектив кар'єрного зростання, забезпечення оптимальних організаційних і ресурсних умов роботи, переходу на якісні критерії оцінки роботи.

— Заохочення освіти і вдосконалення працівників як основи зростання управлінського потенціалу органів державної влади. Система державного управління, як і її об'єкт, постійно змінюється, і це вимагає постійно нових знань у компетенцій державних службовців. Для останніх теж важливо мати постійно розширені можливості для власного розвитку і професійного зростання.

— Підпорядкування всіх інноваційних процесів завданню підвищення якості процесу управління [17].

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Аналіз видів конфліктів у відносинах "принципал-агент" у публічному управлінні вказує на те, що в су-

часних умовах, в яких перебуває Україна, враховуючи нестабільності економічної системи, проведення процесів реформування, значно ускладнене. Слід зазначити, що будь-які достатньо серйозні інновації в одній сфері державного управління через організаційну єдність вимагають негайних змін у суміжних ділянках, а часто і загальної перебудови організаційних структур органів державної влади. Всі ці процеси несуть в собі конфліктогени і вимагають послідовних виважених рішень задля уникнення зіткнення сторін детерміновано системними, надсистемними, глобальними факторами.

Організаційні конфлікти у відносинах "принципал-агент" у реформуванні держслужби сприяють розробці та впровадженню в державно-управлінських відносинах нових прийомів, процедур запобігання та протидії виникненню конфлікту інтересів, розробці ефективних механізмів прийняття управлінських рішень, сприяють удосконаленню системи управлінських взаємовідносин. Проте недостатня відпрацьованість плану інновації або поведінка його виконавців (агентів) викликає гальмування всього інноваційного процесу реформування державної служби та розгортання безлічі конфліктних ситуацій. Для того, щоб в українському суспільстві не загострювались конфлікти, які можуть базуватися на політичній основі, необхідно створювати такі умови, закони, які могли б гарантувати забезпечення гармонійного розвитку цього суспільства. Однак, якщо суспільство допускає неминучість конфліктів, воно зобов'язане попередити кризові ситуації та не допускати соціальних катастроф. У цьому одна з головних його функцій.

Виходячи з вищезазначеного, публічне управління характеризується, з одного боку, надзвичайною актуальністю агентських відносин, з іншого боку з безліччю проблем, пов'язаних з їхнім різноманіттям і багатофакторністю. Теорія агентських відносин досліджує найважливіші аспекти ефективності здійснення публічного управління як на локальному рівні, так і у загальнодержавних масштабах. Всі ці процеси у відносинах "принципал-агент" несуть у собі конфліктогени і вимагають послідовних виважених рішень для уникнення зіткнення сторін. Одним з невирішених питань є врахування конфліктів у взаємодії суб'єктів і об'єктів публічної політики із визначенням їх структурних елементів, причин появи позитивних і негативних функцій та засобів, форм і методів вирішення.

Література:

1. Назарова Г.В. Шляхи вирішення агентських конфліктів у системі корпоративного управління [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/1514/1/Nazarova.pdf> — Назва з екрану.
2. Захарко М. Конфлікти в державному управлінні та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / Студентські наукові студії: Молодіжний науковий журнал. — Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. — Вип. № 9 (30). — Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukstud/17/5.pdf>
3. Парцина А.Л., Іменинник А.М. Контролінг організаційної поведінки у системі внутрішньогосподарсь-

ких відносин / А.Л. Парцирна, А.М. Іменинник // Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ": зб. наук. пр. Темат. вип.: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. — Харків: НТУ "ХПІ". — 2014. — № 45 (1088). — С. 68—74.

4. Румянцева О.Є. Управління принципал-агент конфліктами на підприємстві [Електронний ресурс] / "Молодий вчений". — № 5 (20). — Ч. 2. — травень, 2015. — Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/5/57.pdf>

5. Козер Л. Функции социального конфликта / Л. Козер; пер. с англ. — М.: Идея-Пресс, 2000. — 205 с.

6. Буртова Е.В. Конфликтология: учебное пособие / Е.В. Буртова. — М.: ЮНИТИ, 2002. — 505 с.

7. Ємельяненко Л.М. Конфліктологія: навч. посіб. / Л.М. Ємельяненко, В.М. Петюх, Л.В. Торгова, А.М. Гриненко; за заг. ред. В.М. Петюха, Л.В. Торгової. — К.: КНЕУ, 2003. — 315 с.

8. Анцупов А.Я. Конфликтология: учебник / А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов — М.: Юнити, 1999. — 317 с.

9. Кирій С.Л. Організаційний конфлікт у публічному управлінні як індикатор необхідності змін [Електронний ресурс] / С.Л. Кирій — Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2014-2/doc/1/02.pdf>

10. Анцупов А.Я. Конфликтология: учебник для вузов / А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов. — М.: ЮНИТИ, 1999. — С. 361—372.

11. Тарабаева В.Б. Инновационный конфликт в организации: методы управления: учебное пособие / В.Б. Тарабаева. — Белгород: Изд-во "БГУ", 2010. — 199 с.

12. Данілова Е.І. Дослідження причин виникнення корпоративних конфліктів / Е.І. Данілова // Наукові праці Національного університету харчових технологій. — 2010. — № 35. — С. 66—70.

13. Безшкура А.Ю., Кирилюк Л.Л. Проблематика конфліктів у системі інноваційного менеджменту підприємств [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/%D0%86nnovastijna-ekonomika/IE-4%2842%29-2013/InnEco_4-42-2013_81-84.pdf

14. Подольчак Н.Ю., Ковальчук Г.Р. Джерела виникнення та наслідки функціонування управлінських конфліктів на підприємствах [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vlp.com.ua/node/11092>

15. Зуб А.Т. Управленческая психология: учебник и практикум для СПО. — 2-е изд., пер. и доп. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://stud.com.ua/41487/psihologiya/upravlinska_psihologiya

16. Дмитрієв А.В. Конфліктологія: навчальний посібник. — М.: Гардаріки, 2000. — 320 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rua.pp.ua/konfliktologiya-uchebnoe-posobie-gardariki.html>

17. Хачатурян Х.В. Реформування державного управління в контексті концептуальних управлінських інновацій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-1/doc/1/08.pdf>

References:

1. Nazarova, H.V. (2010), "Ways to resolve agency conflicts in the corporate governance system", available

at: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/1514/1/> (Accessed 15 Sept 2018).

2. Zakharko, M. (2012), "Conflicts in public administration and ways to solve them", Students'ki naukovi studii: Molodizhnyj naukovyj zhurnal, vol.9(30), available at: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukstud/17/5.pdf> (Accessed 15 Sept 2018).

3. Partsyna, A.L. and Imenyynyk, A.M. (2014), "Controlling organizational behavior in the system of internal economic relations", Aktual'ni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodars'koi diial'nosti pidpriemstva, vol. 45 (1088), pp. 68—74.

4. Rumiantseva, O.Ye. (2015), "Managing the Principal Agent in Conflict at the Enterprise", Molodyj vchenyj, vol.5 (20), no. 2, available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/5/57.pdf> (Accessed 15 Sept 2018).

5. Kozher, L. (2000), Funktsyy sotsyal'noho konfliktu [Functions of social conflict], Ydeia-Press, Moscow, Russia.

6. Burtovaia, E.V. (2002), Konfliktologiya: uchebnoe posobie [Conflictology], YuNYTY, Moscow, Russia.

7. Yemel'ianenko, L.M. Petiukh, V.M. Torhova, L.V. and Hrynenko, A.M. (2003), Konfliktologiya [Conflictology], KNEU, Kyiv, Ukraine.

8. Antsupov, A.Ya. and Shypylov, A.Y. (1999), Konfliktologiya [Conflictology], Yunyty, Moscow, Russia.

9. Kyriy, S.L. (2014), "Organizational conflict in public administration as an indicator of the need for change", available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2014-2/doc/1/02.pdf> (Accessed 15 Sept 2018).

10. Antsupov, A.Ya. and Shypylov, A.Y. (1999), Konfliktologiya [Conflictology], YuNYTY, Moscow, Russia.

11. Tarabaeva, V.B. (2010), Ynnovatsyonnyj konflikt v orhanyatsyy: metody upravleniya [Innovative conflict in the organization: management methods], BHU, Belhorod, Russia.

12. Danilova, E.I. (2010), "Investigation of the causes of corporate conflicts", Naukovi pratsi Natsional'noho universytetu kharchovykh tekhnolohij, vol. 35, pp. 66—70.

13. Bezshkura, A.Yu. and Kyryliuk, L.L. (2013), "Problems of conflicts in the system of innovative management of enterprises", available at: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/%D0%86nnovastijna-ekonomika/IE-4%2842%29-2013/InnEco_4-42-2013_81-84.pdf (Accessed 15 Sept 2018).

14. Podol'chak, N.Yu. and Koval'chuk, H.R. (2013), "Sources of occurrence and consequences of operation of administrative conflicts at enterprises", available at: <http://vlp.com.ua/node/11092> (Accessed 15 Sept 2018).

15. Zub, A.T. (2018), "Management psychology", available at: http://stud.com.ua/41487/psihologiya/upravlinska_psihologiya (Accessed 15 Sept 2018).

16. Dmytriiev, A.V. (2000), Konfliktologiya [Conflictology], Hardariky, Moscow, Russia.

17. Khachaturian, Kh.V. (2007), "Reforming public administration in the context of conceptual managerial innovations", available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-1/doc/1/08.pdf> (Accessed 15 Sept 2018).

Стаття надійшла до редакції 24.09.2018 р.